

MİLLİYETÇİLİĞİN YENİ MERKEZİ

OCAKTAN ALGORİTMAYA,
BEKÂDAN GELECEĞE
TÜRKİYE'DE DEĞİŞEN MİLLİYETÇİLİK

DEVLET | MİLLET | TEKNOLOJİ | GELECEK

MİLLİYETÇİLİĞİN YENİ MERKEZİ

*Ocaktan Algoritmaya, Bekâdan Geleceğe
Türkiye'de Değişen Milliyetçilik*

Düşünce Serisi – 1

Milliyetçiliğin Yeni Merkezi

Ocaktan Algoritmaya, Bekâdan Geleceğe: Türkiye'de Değişen Milliyetçilik

*Düşünce Serisi – 1
Birinci sürüm (v1) · 2026*

Açık erişim olarak Zenodo üzerinde yayımlanmıştır.

© 2026

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası (CC BY-NC-ND 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır. Kaynak gösterilmesi koşuluyla eser, ticari olmayan amaçlarla ve değiştirilmeden paylaşıma açıktır.

Lisans metni: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.tr>

Veri kesim tarihi: 19 Temmuz 2026

Yapay Zekâ Kullanım Beyanı: Bu çalışmanın taslak, düzenleme ve dil gözden geçirme aşamalarında yapay zekâ araçlarından yararlanılmıştır. Metnin tezleri, çözümlemeleri ve nihai sorumluluğu yazara aittir.

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	6
GİRİŞ	7
1. İMPARATORLUĞU KURTARMAKTAN MİLLETİ KURMAYA	20
2. CUMHURİYET MİLLİYETÇİLİĞİ VE VATANDAŞLIĞIN YARIM KALAN DEVRİ	34
3. SOĞUK SAVAŞ'IN MİLLİYETÇİLİĞİ	48
4. ANTİKOMÜNİZMDEN BEKA MİLLİYETÇİLİĞİNE	63
5. MİLLİYETÇİLİĞİN YENİ MERKEZİ	79
6. MİLLİYETÇİLİĞİN YEDİ YÜZÜ	92
7. OCAKTAN ALGORİTMAYA	107
8. PARTİSİZ MİLLİYETÇİLİK VE SEÇMEN DAVRANIŞI	119
9. GÖÇ, DEMOGRAFİ VE “ÖNCE VATANDAŞ” SİYASETİ	130
10. TERÖR, ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE MİLLİYETÇİLİĞİN KIRILMA HATTI	141
11. MAVİ VATAN'DAN TÜRK DÜNYASI'NA	151
12. KÜLTÜR SAVAŞLARI	161
13. SEKÜLER, MUHAFAZAKÂR VE CUMHURİYETÇİ MİLLİYETÇİLİKLER	173
14. MİLLİYETÇİLİĞİN KARANLIK EŞİĞİ	185
15. VATANSEVERLİK İLE DIŞLAYICILIK ARASINDAKİ SINIR	193

İÇİNDEKİLER

16. REFAH MİLLİYETÇİLİĞİ_____	202
17. TEKNO-MİLLİYETÇİLİK_____	211
18. DEMOGRAFİK MİLLİYETÇİLİK _____	223
19. EĞİTİM, BİLİM VE BEYİN GÖÇÜ _____	240
20. EŞİT YURTTAŞLIK VE MİLLÎ BİRLİK _____	260
21. ALGORİTMİK ÖFKE VE DİJİTAL DÜŞMANLAŞTIRMA_____	276
22. DEMOKRATİK MİLLÎ MERKEZ MÜMKÜN MÜ? _____	295
23. GELECEK MİLLİYETÇİLİĞİ_____	314
24. TÜRKİYE’NİN YENİ MİLLİYETÇİ MERKEZİ	331
25. MİLLİYETÇİ MERKEZİN RİSKLERİ VE FIRSATLARI_____	347
26. 2030-2040 TÜRKİYE SENARYOLARI_____	364
27. DEVLETİN VATANDAŞINA SUNDUĞU GELECEK_____	382
SONUÇ_____	401
KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ _____	414
KAYNAKÇA_____	421

TABLolar LİSTESİ

- Tablo 1.1. Üç tarz, tek devlet sorusu
- Tablo 6.1. Yedi milliyetçilik damarının karşılaştırmalı özeti
- Tablo 7.1. Kimliği üreten iki farklı ortamın karşılaştırması
- Tablo 8.1. Kimlik ile oy arasındaki ayrım
- Tablo 9.1. Meşru vatandaş önceliği ile dışlayıcı refah şovenizmi arasındaki ayrım
- Tablo 13.1. Muhafazakâr, seküler ve Cumhuriyetçi milliyetçiliklerin karşılaştırması
- Tablo 17.1. Teknolojik egemenlik merdiveni
- Tablo 18.1. Demografik kapasite politikasının yedi boyutu
- Tablo 19.1. Eğitim, bilim ve beyin dolaşımı kapasitesinin yedi boyutu
- Tablo 20.1. Eşit yurttaşlık ile millî birliğin yedi kurumsal eşiği
- Tablo 21.1. Dijital düşmanlaştırma risk ve cevap matrisi
- Tablo 22.1. Demokratik millî merkezin dokuz sınavı
- Tablo 23.1. Gelecek milliyetçiliğinin on sınavı
- Tablo 24.1. Türkiye'nin yeni milliyetçi merkezini oluşturan yedi damar
- Tablo 25.1. Milliyetçi merkezin kurumsal yol ayrımları
- Tablo 26.1. 2030-2040 Türkiye senaryolarının karşılaştırması
- Tablo 27.1. Devletin vatandaşına sunduğu geleceğin on güvencesi

GİRİŞ

Milliyetçilik Neden Yeniden Merkezde?

31 Mart 2024 akşamı, sandıklar kapandıktan birkaç saat sonra Türkiye siyasetinin haritası yeniden çizildi. Ekranlarda iktidarın kaybettiği belediyeler konuşuluyordu. Fakat o gece, manşetlerin gerisinde kalan ikinci bir sonuç daha vardı.

Adında milliyetçilik bulunan üç parti — Milliyetçi Hareket Partisi, İYİ Parti ve Zafer Partisi — belediye başkanlığı seçimlerinde geçerli oyların toplamda yüzde 12,46’sını aldı: MHP yüzde 5,95, İYİ Parti yüzde 4,61, Zafer Partisi yüzde 1,90.¹

Yaklaşık bir buçuk yıl sonra, Eylül 2025’te, Toplum Çalışmaları Enstitüsü 2.017 seçmene şu soruyu yöneltti: Kendinizi milliyetçi olarak görüyor musunuz? Katılımcıların yüzde 73,4’ü kendisini “milliyetçi” veya “çok milliyetçi” olarak tanımladı.²

Bu iki sayı arasındaki mesafe — yüzde 12,46 ile yüzde 73,4 arasındaki açıklık — bu kitabın konusudur.

Bu iki veri aynı kişileri, aynı dönemi ya da aynı davranışı ölçmüyor. Biri yerel seçim tercihini, diğeri siyasi öz tanımlı

¹ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2024 Mahallî İdareler Genel Seçimleri: Seçim İstatistikleri Bülteni, “Belediye Başkanlığı Seçimleri Sonucu,” ss. 6–7, ysk.gov.tr.

² İlker Aytürk, Hüseyin Raşit Yılmaz, Yağmur Uzunırmak, Gökhan Güler ve Emre Gürbüz, Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası (Ankara: Toplum Çalışmaları Enstitüsü, 8 Ekim 2025), ss. 5 ve 10, toplum.org.tr.

gösteriyor. Yerel seçimlerde aday, belediye hizmeti, ittifaklar ve iktidar-muhalefet dengesi gibi birçok etken belirleyicidir. Bu nedenle iki oran birbirinden çıkarılamaz; bireysel seçmen geçişinin göstergesi olarak da okunamaz. Buna rağmen aradaki açıklık önemli bir gerçeğe işaret ediyor: Milliyetçi öz tanım, açıkça milliyetçi kimlikle siyaset yapan partilerin seçim tabanından çok daha geniş bir toplumsal alana yayılmış durumda.

Türkiye’de bir şey değişti; fakat biz bu değişimi hâlâ eski siyasi adresler üzerinden açıklamaya çalışıyoruz.

Aynı Sokakta İki Milliyetçilik

Aynı apartmanda oturan iki komşu düşünün. İkisi de kendisini milliyetçi sayıyor. Bayrağa benzer duygularla bakıyor, aynı şehitlikte sessizleşiyor, millî maçta aynı marşa eşlik ediyorlar.

Birincisi, güçlü bir yürütmenin devletin bekası için zorunlu olduğuna inanıyor. İkincisi ise tam da bu yürütmenin Cumhuriyet’in kurumlarını aşındırdığını düşünüyor. Biri Türk kimliğiyle İslam arasında kopmaz bir tarihsel bağ görüyor; öteki milliyetçiliği laikliğin ve Cumhuriyet’in güvencesi sayıyor. Biri milliyetçiliğini tarih, devlet ve güvenlik üzerinden kuruyor; diğeri kira fiyatlarından, iş bulamamaktan, kamusal kaynakların paylaşımından ve mahallesindeki demografik değişimden hareket ediyor.

İkisi de milliyetçi; fakat milliyetçiliğin neyi ve nasıl koruması gerektiği konusunda birçok temel noktada ayrışıyor.

Toplum Çalışmaları Enstitüsünün araştırması bu çeşitliliği parti seçmenleri arasında da gösteriyor. Araştırmada kendisini milliyetçi olarak tanımlayanların

oranı Zafer Partisi seçmeninde yüzde 98,2, MHP seçmeninde yüzde 95,3, İYİ Parti seçmeninde yüzde 85,9, AK Parti seçmeninde yüzde 76,2 ve CHP seçmeninde yüzde 73 olarak ölçüldü.³

Bu dağılım, milliyetçi öz tanımın açıkça milliyetçi kimlikle siyaset yapan partilerle sınırlı olmadığını gösterir. Ancak bir partinin seçmenlerinin kendilerini milliyetçi sayması, o partinin programını, tarihsel sicilini veya güncel pratiğini doğrudan milliyetçi, demokratik ya da makul kılmaz. Veri, yalnızca kimliğin parti sınırlarını aştığını gösterir.

Ülkücülük ile Milliyetçiliğin Ayrışması

Aynı araştırmada katılımcılardan siyasi kimliklerini seçmeleri istendiğinde en yüksek oran Atatürkçülüğe aitti: yüzde 34,2. Türk milliyetçiliği yüzde 25,4'te, ülkücülük ise yüzde 5,4'te kaldı.

Yüzde 73,4'lük milliyetçi öz tanım ile yüzde 5,4'lük ülkücü kimlik arasındaki fark, uzun süre birbirinin yerine kullanılan iki kavramın bugün aynı toplumsal alanı tarif etmediğini gösteriyor.

Ülkücülük; belirli bir tarih anlatısına, örgütsel geleneğe, liderlik anlayışına, semboller dizisine ve Türk-İslam ülküsüne dayanır. Sınırları, hafızası ve siyasi adresleri görece belirgindir. Milliyetçilik ise bugün bu sınırların ötesine taşmış; birbirini siyasi rakip sayan insanların aynı kavramın farklı anlamlarında buluşabildiği geniş bir kimlik alanına dönüşmüştür.

Burada önemli bir ihtiyat payı bırakmak gerekir. Bir ankette kendisini milliyetçi olarak tanımlayan kişinin, belirli bir milliyetçilik öğretisini bütün unsurlarıyla

³ Aytürk vd., Türkiye'nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

benimsediği varsayılmaz. Türkiye’de bu kelime; vatanseverlik, bayrağa bağlılık, Atatürkçülük, güçlü devlet arzusu, ordunun desteklenmesi veya dış müdahaleye karşı egemenlik talebi gibi farklı anlamlara gelir. Dolayısıyla yüzde 73,4’lük kesimi aynı şeyi düşünen yekpare bir kitle saymak yanlıştır.

Yine de temel sonuç değişmiyor: Milliyetçilik, Türkiye’de meşruiyet alanı en geniş siyasi kimliklerden biridir. İnsanların kendilerini onunla tanımlamaktan çekinmediği, çoğu zaman onunla anılmak istediği bir kavramdır.

Bu Kitabın İddiası

Türkiye’de milliyetçilik yalnızca yükselmiyor.

Genişliyor, çeşitleniyor, partisizleşiyor ve siyasal merkezi kendisine doğru çekiyor.

Bu cümle kitabın omurgasını oluşturuyor ve dört ayrı iddia taşıyor.

Genişliyor: Milliyetçilik artık yalnızca toprak ve sınır meselesi değildir. İş, konut, sosyal yardım, vatandaşlık, enerji, sanayi, eğitim ve teknolojik gelecek de onun alanına girmiştir. Eski milliyetçi söylem daha çok “Devlet nasıl korunacak?” diye soruyordu. Yeni dalga buna başka bir soru ekliyor: Bu devlet kendi vatandaşına nasıl bir gelecek sunacak?

Çeşitleniyor: Tek bir milliyetçilik yoktur. Muhafazakâr milliyetçilik devleti, dini ve tarihsel sürekliliği öne çıkarır. Seküler milliyetçilik Cumhuriyet’i, Atatürk’ü ve laikliği merkeze alır. Göç karşıtı milliyetçilik demografiyi ve kaynak paylaşımını tartışır. Tekno-milliyetçilik savunma sanayisini, enerjiyi ve teknolojik egemenliği bağımsızlığın ölçüsü sayar. Bu damarlar; laiklik, din, hukuk, Kürt

meselesi ve yönetim sistemi gibi konularda birbirine bütünüyle karşıt tutumlar da geliştirir.

Partisizleşiyor: Yeni kuşak milliyetçiliğinin önemli bir bölümü artık ocak ve teşkilatla sınırlı değildir. Telefon ekranında, kısa videolarda, çevrimiçi topluluklarda ve mesele odaklı tepkiler içinde de şekillenir. Sınır güvenliği veya savunma sanayisi konusunda güçlü milliyetçi tutumlar taşıyan bir genç, klasik ülkücü sembollerle ve örgütsel aidiyetle arasındaki mesafeyi korur.

Merkezi çekiyor: Dördüncü iddia en önemlisidir. Milliyetçilik merkeze taşınmıyor; merkez milliyetçileşiyor. Bu çekim, iktidar ve muhalefet partilerinin güvenlik, beka, Cumhuriyet, egemenlik, göç, refah ve stratejik kapasite gibi başlıklarda farklı söylemler geliştirmesine yol açıyor. Bunlar siyasi aktörlerin kendilerini konumlandırma biçimleridir; hiçbir aktöre peşinen millîlik, demokratlık veya makullük payesi vermez.

Bu yüzden milliyetçi partiler gerilerken milliyetçiliğin toplumsal ağırlığı aynı anda artış eğilimine girer. Türkiye’de milliyetçilik artık bir siyasi adresin ötesine taşmış; farklı adreslerin dilini ve önceliklerini etkileyen merkezî bir toplumsal duygu hâline gelmektedir. Bu genişlemenin görünmeyen tarihsel kaynaklarından biri de, dinî-muhafazakâr ve ülkücü-milliyetçi toplum kesimlerinin tek parti yönetiminden askerî-bürokratik müdahalelere kadar uzanan dönemlerde devletin tam siyasi sahibi değil, denetlenmesi gereken unsur gibi muamele gördüğüne ilişkin vesayet hafızasıdır.

Peki Ya Bu Kitap Yanılıyorsa?

Buraya kadar ortaya konan görüşlerin her biri ciddi itirazlara açıktır. Bu itirazları baştan ortaya koymak gerekir. Kendi tezini yalnızca doğrulamaya çalışan bir kitap, zamanla araştırmadan çok broşüre dönüşür.

Birinci itiraz ölçmeyle ilgilidir. “Kendinizi milliyetçi olarak görüyor musunuz?” sorusu, Türkiye’de kimi katılımcıların kulağında “Ülkenizi seviyor musunuz?” sorusuna yaklaşır. “Hayır” cevabı ideolojik bir tutumdan daha fazlası, hatta aidiyet reddi olarak da anlaşılma ihtimali barındırır. Öz tanım soruları sosyal beğenilirlik etkisine açıktır; insanlar kimi zaman düşündüklerinden çok, toplumsal olarak meşru sayılan cevabı verir. Bu nedenle yüzde 73,4’lük oranın bir bölümünün ideolojik bağlılıktan çok kavramın yüksek toplumsal meşruiyetini ölçtüğü ihtimali göz ardı edilmemelidir.⁴

İkinci itiraz nedenselliğe dairdir. Belki de gördüğümüz şey milliyetçiliğin kalıcı biçimde büyümesi değil, ekonomik sıkıntının milliyetçi bir dille konuşmasıdır. Kirasını ödemekte zorlanan, işi güvencesizleşen veya geleceğini göremeyen bir insan, öfkesini elindeki en hazır kimlik dili üzerinden dışa vurma eğilimi taşır. Ekonomik baskı azaldığında, konut ve istihdam sıkıntısı hafiflediğinde bu tablonun ne kadarı ayakta kalır? Gençlik araştırmaları, ekonomik güvensizlik ile göçmenleri işsizlik ve eşitsizliğin kaynağı olarak görme eğiliminin aynı zeminde güçlenebildiğini gösteriyor.⁵

Üçüncü itiraz döngüsellikle ilgilidir. Türkiye’de milliyetçi siyasetin görünürlüğü daha önce de farklı dönemlerde artmış, ardından başka siyasi gündemlerin gerisine çekilmiştir. Bugünkü tablonun; savaşın, kitlesel

⁴ Roger Tourangeau ve Ting Yan, “Sensitive Questions in Surveys,” *Psychological Bulletin* 133, sy. 5 (2007): 859–883, doi:10.1037/0033-2909.133.5.859; Frauke Kreuter, Stanley Presser ve Roger Tourangeau, “Social Desirability Bias in CATI, IVR, and Web Surveys,” *Public Opinion Quarterly* 72, sy. 5 (2008): 847–865, doi:10.1093/poq/nfn063.

⁵ Demet Lüküslü ve Begüm Uzun, *Gençlik Araştırması Türkiye 2024: Kararlı Demokratlar mı Yoksa Coşkulu Milliyetçiler mi? Yol Ayrımında Türkiye Gençliği* (İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği, 2024), s. 5, collections.fes.de.

göçün, güvenlik krizlerinin ve ekonomik daralmanın aynı dönemde birikmesinden doğan geçici bir yoğunlaşma niteliği taşıma ihtimali vardır.⁶

Dördüncü itiraz daha temeldir: Bu kitabın, dağınık olguları tek bir kavram altında toplayarak gerçekte var olmayan bir bütünlük kurduğu yönündeki itiraz ciddiye alınmalıdır. AK Parti, CHP, MHP, İYİ Parti ve Zafer Partisi seçmenlerinde farklı içerikler taşıyan milliyetçi öz tanımları aynı çatı altında toplamak, çatının bizzat yazar tarafından kurulduğu yönünde bir itiraz doğurur.

Bu itirazların hiçbirisi geçiştirilmeyecek. İlerleyen bölümlerde her biri kendi kanıt alanı içinde ele alınacak; bazılarının kısmen haklı olduğu da görülecek. Kitabın iddiası, bütün bu itirazların yanlış olduğu değildir. Hepsi doğru kabul edilse bile geriye açıklanması gereken bir değişim kalmaktadır.

O değişim şudur: Türkiye’de birbirine sert biçimde karşıt siyasi kamplar, son yıllarda egemenlik, sınır, vatandaşlık, kaynak, teknoloji ve gelecek gibi kavramlar etrafında giderek benzeşen bir dil kurmaya başladı. Bu ortaklık yalnızca anket hatasıyla, enflasyonla veya dönemsel siyasi döngülerle açıklanamaz.

Gençlerdeki Üç Yönlü Çelişki

Friedrich-Ebert-Stiftung’un 2024 yılında 14–29 yaş grubundaki 1.233 gençle gerçekleştirdiği araştırma, yeni milliyetçiliğin en çarpıcı görünümlerinden birini sunuyor. Gençlerin yüzde 47’si, Türkiye’de yalnızca “gerçek yerli nüfusun” yaşamasının en iyi seçenek olduğunu düşünüyor.

⁶ Türkiye’de milliyetçi siyasetin dönemsel dönüşümü için bkz. Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 4. bs. (Londra: I.B. Tauris, 2017); Taml Bora, *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık* (İstanbul: Birikim Yayınları, 1998).

Yüzde 34'ü altı aydan uzun süreyle yurt dışına göç etmek istiyor. Yüzde 57'si ise Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini destekliyor.⁷

Aynı kuşakta üç eğilim yan yana duruyor: ülkeye güçlü aidiyet, ülkeye gelenlere karşı mesafe ve kendi geleceğini Avrupa'da arama arzusu.

Bunu yalnızca tutarsızlık olarak açıklamak kolaycılık olur. Gitmek isteyen genç için yurt dışına çıkma arzusu, ülkesinden vazgeçtiği anlamına gelmez. Gitme arzusu çoğu zaman ülkenin vaat ettiği hayat ile sunduğu gerçeklik arasındaki mesafeden doğar. Genç insanın gitme arzusu Türkiye'den vazgeçmesinden değil, Türkiye'de kendi geleceğini görememesinden doğar. Aynı genç, yaşadığı ekonomik ve toplumsal daralmadan göçmenleri sorumlu görür.

Ortaya çıkan tutum ne klasik anlamda özgürlükçüdür ne de bütünüyle baskıcıdır. Kendi yaşam biçimine müdahaleye karşı çıkar; fakat millî düzene tehdit saydığı gruplara aynı özgürlük alanını tanımakta isteksizliğe yönelir. Kitap boyunca bu gerilim “seçici özgürlükçülük” kavramıyla ele alınacaktır.

Bu Kitabın Kavramları

Bir olguyu adlandıramıyorsanız onu tartışmanız da zorlaşır. Kitap boyunca kullanılacak kavramlar, birer siyasi grup adı değil; milliyetçiliğin beslendiği farklı kaynakları açıklamaya yarayan analitik araçlardır.

Partisiz milliyetçilik, kendisini milliyetçi saydığı hâlde açıkça milliyetçi bir partiye bağlanmayan geniş alanı

⁷ Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, ss. 4, 6–7 ve 9. Araştırma 9 Şubat–25 Mart 2024 arasında, CAWI yöntemiyle 14–29 yaş grubundaki 1.233 katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. collections.fes.de.

anlatır. Algoritmik milliyetçilik, ocak ve teşkilattan çok sosyal medya akışında üretilen merkezsiz ve hızlı milliyetçi tepkiyi ifade eder. Refah milliyetçiliği, sınırın yanında işi, konutu ve kamusal kaynağı koruma talebini öne çıkarır. Demografik milliyetçilik, millî geleceği nüfus, yaşlanma, doğurganlık ve göç üzerinden okur. Koşullu yurttaşlık, vatandaşlığı eşit bir hukuki statü olmaktan çıkarıp davranış ve sadakat sınavına bağlama eğilimini tanımlar. Gelecek milliyetçiliği ise millî meselenin merkezini geçmişteki zaferlerden çıkarıp önümüzdeki yirmi yılın eğitime, teknolojisine, şehrine, suyuna ve insan kapasitesine doğru genişletir.

Bu damarların kesiştiği alanı “yeni milliyetçi merkez” olarak adlandıracam. Aynı insanda Atatürkçü ve teknoloji milliyetçi, muhafazakâr ve refah milliyetçisi, göç karşıtı ve yurttaşlıkçı yönelimlerin aynı anda bulunması mümkündür. Kavramlar birbirinden yalıtılmış toplulukları değil, aynı kişide birleşebilen farklı siyasal eğilimleri gösterir.

Yöntem ve Sınırlar

Kitabın verileri 19 Temmuz 2026 tarihi itibarıyla kontrol edilmiştir. Bu tarihten sonraki gelişmeler değerlendirmeye alınmamıştır.

Çalışmada resmî veriler, akademik literatür, yöntemini açıklayan araştırmalar, parti belgeleri ve güvenilir basın kayıtları birlikte kullanılmıştır. Parti programları, partilerin kendi resmî beyanları olarak değerlendirilmiş; hukuk, demokrasi, millîlik veya sosyal adalet iddiaları uygulamanın kanıtı sayılmamıştır. Anketler, seçim sonuçları ve idari kayıtlar aynı veri türüymüş gibi ele alınmamıştır.

Bu kitap, milliyetçiliğin Türkiye’deki dönüşümünü açıklamaya çalışır. “Cumhuriyetçi”, “Atatürkçü”, “laik”,

“muhafazakâr”, “ölkücü” veya “demokrat” etiketlerinden hiçbirine peşin meşruiyet tanımaz. Ölçü şudur: İktidar, muhalefet, belediye ve parti içi uygulamalarda hukuka, millî çıkara, kamu kaynağına, eşit yurttaşlığa ve siyasi rakibin hakkına nasıl davranılmaktadır?⁸

Önümüzdeki Yol

Kitap altı kısımda ilerliyor.

Birinci kısım geriye gidiyor. Bugünkü milliyetçiliğin devlet, güvenlik ve bölünme korkusuyla kurduğu güçlü bağı anlamak için imparatorluğun son yıllarına, Cumhuriyet’in millî egemenlik vaadine, rekabetsiz tek parti düzenine ve sonraki askerî-bürokratik vesayet döngüsüne bakıyor. İkinci kısım, milliyetçiliğin kendi mahallesinden çıkışını; yedi damarı, ocaktan algoritmaya geçişi, partisizleşmeyi ve teşkilatsız yeni kuşağı inceliyor.

Üçüncü kısım; göç, güvenlik, çözüm arayışları, Mavi Vatan, Türk dünyası ve kültür savaşları gibi yeni fay hatlarına iniyor. Dördüncü kısım ise millî gücün değişen ölçülerini tartışıyor: üretim, enerji, savunma sanayisi, demografi, eğitim ve beyin göçü.

Beşinci kısım milliyetçiliğin demokratik sınavına ayrılıyor. Vatanseverlik ile dışlayıcılık arasındaki sınırın nerede başladığını, eşit yurttaşlık ile millî birliğin birbirini dışlayıp dışlamadığını ve dijital öfkenin ne zaman düşmanlaştırmaya dönüştüğünü sorguluyor. Altıncı kısım ise geleceğe bakıyor: gelecek milliyetçiliğini, yeni merkezin risk ve imkânlarını, 2030–2040 senaryolarını ve devletin vatandaşına sunabileceği geleceği ele alıyor.

⁸ Kuramsal çerçeve için bkz. Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, gözden geçirilmiş bs. (Londra: Verso, 2006), versobooks.com; Anthony D. Smith, *National Identity* (Reno: University of Nevada Press, 1991), unpress.nevada.edu.

Kitabın sonunda hazır bir zafer ilanı da sloganlardan oluşan bir politika listesi de bulunmayacak. Bunun yerine başlangıçta sorulan temel soruya dönülecek:

**Milliyetçilik Türkiye’de merkeze yerle iyorsa,
merkeze hangi milliyetçilik hâkim olacak?**

Genişleyen bir duygunun önünde iki karşıt y n vardır. Ortak kurumlar, eşit yurttaşlık ve üretken bir millî kapasite ortaya çıkabilir; karşı uçta ise kendi vatanda ını sürekli sınayan, dışlayan ve giderek daralan bir düzen vardır. Aynı kelime her iki ihtimali de içinde taşır.

Hangisinin ağır basaca ı önceden belirlenmiş değildir. Bu kitap cevabı baştan ilan etmiyor; yalnızca terazinin hangi kuvvetler arasında kurulduğunu göstermeye  alı ıyor.

BİRİNCİ KISIM

İMPARATORLUKTAN MİLLÎ DEVLETE

Devletin kaybı korkusundan milletin kuruluşuna

Bugünkü milliyetçi reflekslerin önemli bir bölümü, güvenli ve tamamlanmış bir ulus-devletin rahatlığında değil; çözülmekte olan bir imparatorluğun savaşları, göçleri ve kimlik arayışları içinde biçimlendi. Bu kısım, milliyetçiliğin devleti koruma fikrinden milleti ve vatandaşlığı kurma programına nasıl dönüştüğünü izliyor.

1. İMPARATORLUĞU KURTARMAKTAN MİLLETİ KURMAYA

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük Arasında Devlet Arayışı

1912 sonbaharında İstanbul'a ulaşan kabileler, yalnız yenilmiş bir ordunun ardından gelmiyordu; Rumeli'deki çözülüşü de başkentin sokaklarına taşıyordu. Evlerini, tarlalarını ve yakınlarını geride bırakan muhacirler İstanbul'a yığılırken Hilâl-i Ahmer bazı mekteplerle Darülfünun binalarını hastaneye çevirmiş; camilerde, hastanelerde ve geçici barınma yerlerinde yaralıları ve göçmenlere yardım etmeye çalışmıştı. Başkent, küçülen haritayı kendi sokaklarında görüyordu.⁹

Bu manzara, Türk milliyetçiliğinin doğduğu psikolojik zemini tek başına açıklamaz; ancak onun en derin duygularından birini görünür kılar: kaybetme korkusu. Türk milliyetçiliği, kendi devletini kurmak üzere imparatorluğa başkaldıran devletsiz bir topluluğun ideolojisi olarak doğmadı. Türkler, imparatorluğun askerî ve bürokratik merkezindeydi. Mesele, yoktan bir devlet kurmaktan önce, dağılmakta olan devletten neyin kurtarılabileceğiydi.¹⁰

⁹ Cüneyt Uğurlu, "Balkan Savaşları'nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Muhacirlere Sosyal Yardımları," SDE Akademi 2, sy. 4 (2022): 141–166. Çalışma, 1912'de İstanbul'a yoğun göç akımını ve bazı mekteplerle Darülfünun binalarının hastaneye dönüştürülmesini Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden inceler.

¹⁰ Füsün Üstel, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931) (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997); M. Şükrü Hanioglu, A Brief History of the Late Ottoman Empire (Princeton: Princeton University Press, 2008); Erik J. Zürcher, Turkey: A Modern History, 4. bs. (London: I.B. Tauris, 2017).

Bu başlangıç, Türkiye’de milliyetçiliğin devlet, sınır, güvenlik ve beka kavramlarıyla neden kolayca birleştiğini anlamak bakımından önemlidir. Avrupa’nın bazı milliyetçilikleri devlete karşı yükselirken Osmanlı-Türk milliyetçiliği çoğu zaman devletin çöküşünü durdurma, otoriteyi yeniden kurma ve siyasi topluluğa yeni bir dayanak bulma arayışı içinde biçimlendi.

Türk milliyetçiliğinin ilk büyük sorusu “Nasıl genişleriz?” değil, “Dağılmadan nasıl kalırız?” oldu.

Yine de tarih düz bir çizgide ilerlemedi. Osmanlıcılık sona erip yerini bütünüyle İslamcılığa, İslamcılık da Türkçülüğe bırakmadı. Üç arayış uzun süre aynı gazetelerde, aynı cemiyetlerde, hatta aynı kişinin zihninde yan yana yaşadı. Bazen rekabet ettiler, bazen birbirlerinin kavramlarını kullandılar. Farklı cevaplar verseler de aynı devlet sorununa yöneliyorlardı: Çok dinli, çok dilli ve hızla toprak kaybeden bir siyasi yapı, hangi ortaklık sayesinde ayakta kalabilirdi?

Bir İmparatorluktan Ortak Vatandaşlık Çıkarmak

Klasik Osmanlı düzeni, bugünkü anlamda eşit haklara sahip bireylerden oluşan bir vatandaşlık toplumu değildi. İnsanların devletle ilişkisi din, cemaat, yerel aidiyet, meslek, vergi yükümlülüğü ve hanedana bağlılık üzerinden kuruluyordu. Müslümanlar, Rum Ortodokslar, Ermeniler, Yahudiler ve diğer topluluklar aynı hükümdarın tebaasıydı; ancak aynı hukuki ve siyasi statüyü bütün alanlarda paylaşmıyorlardı.

XIX. yüzyılın savaşları, Avrupa müdahaleleri ve Balkan milliyetçilikleri bu yapının sürdürülebilirliğini giderek zorlaştırdı. Devlet yöneticileri, farklı toplulukları yalnız sadakat talebiyle bir arada tutamayacaklarını daha açık

görmeye başladı. Ortak bir hukuk diliyle, bireyi doğrudan devlete bağlayan yeni bir siyasi üyelik gerekiyordu. Osmanlıcılık bu ihtiyaca verilen cevaptı.

1839 Tanzimat Fermanı can, mal ve namus güvenliğini, verginin kurala bağlanmasını ve askerlik düzenini devletin yeniden yapılanma programının parçaları hâline getirdi. 1856 Islahat Fermanı, gayrimüslim tebaanın kamu görevleri, eğitim, ibadet ve hukuk alanlarındaki eşitliğine yönelik düzenlemeleri daha ileri taşıdı. 1869 Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi, vatandaşlığı daha belirgin bir hukuki statüye bağladı. 1876 Kânûn-ı Esâsî'nin sekizinci maddesi ise din ve mezhep farkı gözetmeden Osmanlı tâbiyetindeki herkesin “Osmanlı” sayılacağını hükme bağladı.¹¹

Bu düzenlemeler bir anda eşit bir toplum yaratmadı. Fermanların dili ile gündelik uygulama arasında ciddi bir mesafe vardı. Müslümanlar geleneksel üstünlüklerin kaybindan, gayrimüslimler ise reformların yetersizliğinden ve keyfî uygulanmasından şikâyet edebiliyordu. Üstelik büyük devletler eşitlik meselesini insani kaygılar kadar nüfuz kurmanın aracı olarak da kullanıyordu. Buna rağmen Osmanlıcılığın siyasi yeniliği küçümsenemezdi: Devletin devamını hanedanın kudretinden farklı unsurların ortak siyasi üyeliğine taşımaya çalışıyordu.¹²

Osmanlıcılığın vaadi açıktı, fakat gerçekleştirilmesi zordu: Dinler ve kökenler farklı kalırken vatan, hukuk ve siyasi bağlılık ortak olabilirdi. Bu düşünce, daha sonra

¹¹ Gülhane Hatt-ı Hümayunu (1839); Islahat Fermanı (1856); Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi (1869); 1876 Kânûn-ı Esâsî, md. 8, Anayasa Mahkemesi, “1876 Kânûn-ı Esâsî,” anayasa.gov.tr.

¹² Azmi Özcan, “Osmanlıcılık,” TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 485–487; Carter V. Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007* (New Haven: Yale University Press, 2010).

Türkiye’de anayasal vatandaşlık, ortak vatan ve çoğulcu birlik tartışmalarında farklı biçimlerde yeniden ortaya çıkacaktı.

Yine de hukuk önünde eşitlik vaadi, savaşların ve ayrılıkçı hareketlerin hızını kesmeye yetmedi. Balkanlar’daki ulusal devlet projeleri yalnızca fikirlerin ürünü değildi; Rusya, Avusturya-Macaristan, Britanya ve Fransa arasındaki rekabetin, yerel silahlı örgütlerin, ekonomik çıkarların ve savaşların içinde geliyordu. Osmanlılık bütün unsurları ortak bir kimlikte buluşturmayı amaçlarken bazı topluluklar artık ortak devletin iyileştirilmesini değil, ondan ayrılmayı hedefliyordu.

Buna karşın Osmanlılık 1876’da ya da 1908’de ortadan kalkmadı. Meşrutiyet hareketleri, Mebusan Meclisi ve İttihat ve Terakki’nin ilk yılları ortak Osmanlı vatandaşlığı fikrini yaşatmayı sürdürdü. Bu süreklilik önemlidir; çünkü imparatorluğun son dönem siyasetini birbirini izleyen üç kapalı ideoloji şeklinde okumak, dönemin gerçek karmaşıklığını gizler.

İnancı Siyasi Bağa Dönüştürmek

Balkanlar’daki toprak kayıpları arttıkça imparatorluğun nüfus dengesi de değişti. Hristiyan nüfusun önemli bir bölümü devlet sınırlarının dışında kalırken Müslümanların toplam nüfus içindeki ağırlığı yükseldi. Aynı yıllarda Avrupa sömürgeciliği, Kuzey Afrika’dan Orta Asya’ya uzanan geniş bir coğrafyada Müslüman toplulukları baskı altına alıyordu. Bu ortamda İslam, bireysel inancın ötesinde siyasi dayanışmanın ve medeniyet savunusunun da dili hâline geldi.

İslamcılık çoğu zaman geleneksel düzene dönüş çağrısı gibi anlatılır. Oysa dönemin İslamcı düşünürlerinin önemli

bir bölümü modern dünyanın meydan okumalarıyla yüzleşiyor; eğitimin yaygınlaşmasını, bilim ve tekniğin edinilmesini, yönetimin ıslahını ve Müslüman toplumların ekonomik bakımdan güçlenmesini savunuyordu. Tartışma, modernleşmenin gerekli olup olmadığından çok, kimlik ve medeniyet kaybına yol açmadan nasıl gerçekleştirilebileceği üzerinde yoğunlaşıyordu.

Yeni Osmanlıların meşrutiyet, hürriyet ve vatan fikirlerini İslami meşruiyetle bağdaştırma çabası, bu düşünsel zeminin öncüllerinden biriydi. II. Abdülhamid döneminde hilafet makamı ile ittihâd-ı İslâm siyaseti, devlet siyasetinin daha belirgin araçlarına dönüştü. Ancak İslamcılık, sarayın politikasına indirgenemeyecek kadar geniş bir düşünce alanıydı; gazetelerde, dergilerde, okullarda, ulema ve aydın çevrelerinde, siyasi hareketler içinde farklı yorumlar üretti.¹³

Bu yaklaşımın gücü, toplumda zaten mevcut olan inanç bağını siyasi dayanışmaya dönüştürebilmesiydi. Türkler, Araplar, Kürtler, Arnavutlar, Çerkesler ve diğer Müslüman topluluklar ümmet ve hilafet diliyle ortak bir siyasi topluluğun unsurları olarak düşünülebilirdi. Ne var ki inanç birliği, etnik talepleri, yerel iktidar mücadelelerini, büyük devlet müdahalelerini ve savaşların yarattığı ayrışmayı tek başına durduramadı.

İslamcılığın Türkçülük karşısında bütünüyle ortadan kalktığını söylemek de doğru değildir. İki düşünce kimi zaman sert biçimde çatıştı, kimi zaman aynı milliyetçilik

¹³ Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslâm,” TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 470–475; Kemal H. Karpat, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought* (Princeton: Princeton University Press, 1962).

anlayışı içinde birleşti. Türk kimliğini İslam tarihi, ahlakı ve toplumsal dayanışmasıyla birlikte düşünen sonraki akımlar bu miras üzerinde yükseldi. Türkiye’de muhafazakâr milliyetçiliğin kalıcı gücü, Cumhuriyet sonrası siyasetin yanı sıra imparatorluğun son dönemindeki bu birleşme arayışlarından da beslenir.

Türkçülük Önce Bir Kültür Sorusuydu

Türkçülük, Osmanlı Devleti’nin Müslüman unsurları arasında siyasi bir program olarak görece geç belirginleşti. Bunun anlaşılır bir nedeni vardı: Türkler, imparatorluktan ayrılarak yeni bir devlet kurmak isteyen bir topluluk değildi; hanedanın, ordunun ve bürokrasinin merkezinde yer alıyorlardı. “Türk” sözü ise uzun süre modern bir siyasi milletin resmî adından çok dili, kökeni, kültürü veya halk tabakasını ifade ediyordu.

Dolayısıyla Türkçülük önce kendisini tanımlamaya yöneldi. Dilin sadeleştirilmesi, Türk tarihinin İslam öncesi dönemlerinin araştırılması, destanların ve eski devletlerin yeniden keşfedilmesi, farklı Türk toplulukları arasındaki kültürel bağların incelenmesi yeni bir zihinsel coğrafya kurdu. Rusya idaresindeki Türk aydınları, özellikle İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu, Osmanlı entelektüel dünyasına farklı tecrübeler taşıdı.

Kültürel uyanış, devletin çözülmesi hızlandıkça siyasi bir soruya dönüştü: Osmanlı ortaklığı bütün unsurları bir arada tutamıyor, İslam dayanışması da tek başına yeterli olmuyorsa siyasi topluluk hangi temele dayanacaktı? Yusuf Akçura’nın 1904’te Kahire’de yayımlanan Türk gazetesindeki “Üç Tarz-ı Siyaset” yazıları bu soruyu açık biçimde ortaya koydu. Akçura, Osmanlıcılığı, İslamcılığı ve Türkçülüğü fayda, uygulanabilirlik ve devletin geleceği

bakımından karşılaştırdı; mevcut şartlarda Türkçülüğü daha elverişli gördü.¹⁴

Akçura'nın metni önemliydi; çünkü Türkçülüğü yalnız dil ve edebiyat sevgisi olmaktan çıkararak bir devlet stratejisi olarak tartıştı. Ancak onun yaklaşımı, dönemin bütün Türkçülüğünü temsil etmiyordu. Türkçülük içinde kültürel birlik, siyasi birlik, Anadolu merkezli milliyetçilik ve sınır aşan Turan fikri arasında belirgin farklılıklar bulunuyordu.

Ziya Gökalp bu dağınık alanı daha sistemli bir düşünceye dönüştürmeye çalıştı. Milleti biyolojik kökene indirgemedi; ortak dili, eğitimi, kültürü, duyguyu ve ülküyü de kurucu unsurlar arasında saydı. “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülü, Türklüğü, İslam mirasını ve çağdaş bilimi birbirini dışlayan tercihler olarak değil, aynı sentezin farklı katmanları olarak ele alıyordu. Gökalp, Cumhuriyet'in eşiğinde devletin nasıl kurtulacağını; Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde ise yeni milletin hangi kültürel temelde şekilleneceğini tartıştı.¹⁵

Bu sentez, kalıcı bir gerilimi de içinde taşıyordu. Batı'nın bilimi ve tekniği alınırken kültürel üstünlük iddiası nasıl reddedilecekti? İslam ortaklığı korunurken millî siyasi irade nasıl kurulacaktı? Türk kimliği güçlendirilirken imparatorluğun Türk olmayan Müslüman unsurlarıyla ilişki nasıl sürdürülecekti? Cumhuriyet sonrasında farklı

¹⁴ Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, haz. Fuat Uçar (İstanbul: Salon Yayınları, 2019). Metin ilk kez 1904'te Kahire'de yayımlanan Türk gazetesinin 24, 25 ve 26. sayılarında yayımlanmıştır.

¹⁵ Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak (İstanbul, 1918); Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları (Ankara, 1923); Mustafa Doğanoglu, “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak'tan Türkçülüğün Esasları'na Ziya Gökalp ve Ulus Tasavvuru,” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 71, sy. 4 (2016): 1195–1210.

milliyetçiliklerin birbirinden ayrılacağı çizgiler, büyük ölçüde bu soruların içinde belirdi.

Balkan Felaketi ve Kayıp Hafızası

Fikirlerin siyasi ağırlığı kitaplardan daha geniş bir zeminde oluşur. Bazen birkaç ay içinde değişen bir harita, yıllarca süren tartışmalardan daha güçlü bir etki yaratır. 1912–1913 Balkan Savaşları böyle bir kırılmaydı. Selanik, Manastır, Üsküp, Yanya ve diğer Rumeli merkezleri Osmanlı siyasetinin uzak çevreleri değil; ordu, eğitim, ticaret ve bürokrasi hayatının canlı parçalarıydı. İmparatorluk, bu coğrafyanın büyük bölümünü kısa sürede kaybetti.

Yenilginin bedeli yalnız toprak kaybı değildi. Yüz binlerce Müslüman sivil yerinden edildi; İstanbul’a ve Anadolu’ya yönelen büyük bir göç dalgası doğdu. Muhacirler, aile hafızalarında terk edilmiş evleri, şiddeti, açlığı ve devletin koruyamadığı toprakları taşıdı. Uluslararası Carnegie Komisyonu da Balkan Savaşları’nda bütün tarafların sivillere yönelttiği ağır şiddeti, yağmayı, zorla yerinden etmeyi ve karşılıklı intikam döngülerini kayıt altına aldı.¹⁶

Bu tecrübe Türk milliyetçiliğine yeni bir nüfus tabanı kazandırmakla kalmadı, aynı zamanda bir kayıp dili de verdi. Cumhuriyet’i kuracak askerî ve sivil kadroların önemli bir bölümü Rumeli kökenliydi veya Balkan çözülüşüne doğrudan tanıklık etmişti. Devletin zayıflaması

¹⁶ Carnegie Endowment for International Peace, Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars (Washington, DC, 1914); H. İ. İpek, “Balkan Savaşları Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin İstanbul’daki Faaliyetleri,” *Türkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi* 1, sy. 1 (2020): 70–81; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç* (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001).

onlar için soyut bir kurum tartışması değil; şehirlerin, ailelerin ve hayatların kaybedilmesi demektir.

**Yeni milliyetçiliğin kaynağı geçmişle
gururdan ibaret değildi; geçmişin bir daha
kaybedilmemesi arzusu da kurucu bir
etkendi.**

Bu hafıza, sonraki dönemlerde “beka”, “bölünme”, “dış müdahale” ve “içerideki uzantılar” dilinin neden kolay karşılık bulduğunu açıklamaya yardımcı olur. Ancak tarihsel köken, bir siyasi iddiayı otomatik olarak doğru kılmaz. Geçmişte gerçek kayıplar yaşanmış olması, bugünün her anlaşmazlığını aynı parçalanma planının devamı saymaya yetmez. Hafıza açıklayıcıdır; sınırsız siyasi yetki veren bir belge değildir.

Üç Yol Birbirini Takip Etmedi

Osmanlıcılığı, İslamcılığı ve Türkçülüğü birbirini izleyen üç dönem gibi anlatmak öğretici olabilir; ancak tarihsel gerçekliği fazlasıyla sadeleştirir. İttihat ve Terakki'nin siyaseti bunun en açık örneğidir. Cemiyet, şartlara göre Osmanlı vatandaşlığını, Müslüman dayanışmasını ve Türk kültürel kimliğini aynı anda ya da farklı ağırlıklarla kullanabildi. 1908'in meşrutiyetçi Osmanlıcılığı ile Balkan Savaşları sonrasının daha belirgin Türkçülüğü aynı teşkilatın içinde yan yana yaşadı.¹⁷

Aynı aydın, devletin Osmanlı olarak devamını isterken hilafetin siyasi değerini savunabilir ve Türk dilinin ve tarihinin güçlendirilmesini gerekli görebilirdi. Dönemin

¹⁷ M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Gökhan Yücel, “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İdeolojik Terkibinde Üç Tarz-ı Siyaset: Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük,” *Akademik Hassasiyetler* 7, sy. 14 (2020): 493–518.

fikirleri, bugünün keskin parti kimlikleri gibi birbirinden kesin sınırlarla ayrılmıyordu. Bu nedenle üç tarzı, kapıları birbirine kapalı ideolojik odalar olarak değil, çöken bir devlet içinde sürekli yeniden birleşen kurtuluş dilleri olarak görmek daha açıklayıcıdır.

Söz konusu ayırım günümüz açısından da önemlidir. Bugün Cumhuriyetçi, muhafazakâr, ülkücü ve seküler Türkçü damarların bütünüyle ayrı köklerden geldiği varsayımını kurmak kolaydır. Oysa bu damarların her biri ortak vatandaşlık, devletin sürekliliği, dinî-kültürel aidiyet ve Türk kimliği miraslarını farklı bileşimlerle taşır.

Siyasi arayış	Birleştirici bağ	Devlet sorununa cevabı	Cumhuriyet'e kalan iz
Osmanlıcılık	Ortak hukuk ve vatandaşlık	Farklı din ve toplulukları eşit siyasi üyelikte birleştirmek	Anayasal vatandaşlık, ortak vatan ve hukuk önünde eşitlik arayışı
İslamcılık	İnanç, hilafet ve medeniyet dayanışması	Müslüman unsurları ortak siyasi ve ahlaki bağ etrafında tutmak	Türk-İslam sentezleri, medeniyet vurgusu ve kimliği koruyarak modernleşme
Türkçülük	Dil, kültür ve millî bilinç	Devlete daha belirgin bir toplumsal ve kültürel temel kazandırmak	Millî egemenlik, ulus-devlet, kültür politikası ve Türk dünyası fikri

Tablo 1.1. Üç tarz, tek devlet sorusu

Kaynak: Akçura'nın tasnifi ile bölümde kullanılan birincil ve ikincil kaynaklardan hareketle hazırlanmıştır.

Bu Hikâye Yalnız Savunmadan İbarete Değildi

Türk milliyetçiliğini yalnız mağlubiyet ve savunma psikolojisiyle açıklamak da eksik kalır. Kimlik kuran her milliyetçilik gibi Türkçülük de yeni bir gelecek tasavvuru, kültürel standartlaşma ve siyasi irade üretmeyi amaçladı. Dilin sadeleştirilmesi, ortak eğitim, millî tarih ve iktisadi

bağımsızlık, kaybı durdurma tedbirlerini aşan biçimde yeni bir toplum kurma araçlarıydı.

Ayrıca bazı Türkçü çevreler, imparatorluğun daralan sınırlarının ötesinde Rusya ve Orta Asya'daki Türk topluluklarını kapsayan siyasi veya kültürel birlik fikirleri geliştirdi. Turancılık, özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında savunmacı milliyetçiliğin ötesine geçen sınır aşan birlik tasavvurları üretti. Bu eğilimlerin etkisi dönemden döneme değişti; ancak Türk milliyetçiliğinin yalnız içe kapanan bir korunma ideolojisinden ibaret olmadığını gösterdi.¹⁸

Bunu söylemek, tarihsel kayıp tecrübesini reddetmek değildir. Aksine, milliyetçiliğin iki yönünü birlikte görmeyi gerektirir: Bir yanda devleti ve toplumu koruma isteği, öte yanda yeni bir kimlik ve gelecek kurma iddiası. Bu iki yön kimi zaman birbirini besledi; kimi zaman da dışlayıcı politikalar, homojenleştirme baskısı ve sınır aşan siyasi projeler üretti.

Tarihsel koşullar bir düşüncenin neden doğduğunu açıklar; fakat onun bütün sonuçlarını ahlaken haklı çıkarmaz. Türk milliyetçiliğinin savaşlar, göçler ve dış müdahaleler içinde şekillenmesi, sonraki her uygulamasını savunulabilir hâle getirmez. Tam tersine, güçlü bir tarih bilinci, mağduriyet ile sorumluluğu, güvenlik ile hukuku, toplumsal birlik ile farklılıkların haklarını aynı anda düşünmeyi gerektirir.

İmparatorluk Vatanından Millî Vatana

Osmanlı'nın klasik vatani, hanedanın hüküm sürdüğü geniş imparatorluk coğrafyasıydı. Yemen'den Bosna'ya,

¹⁸ Jacob M. Landau, *Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation*, 2. bs. (Bloomington: Indiana University Press, 1995); Masami Arai, *Turkish Nationalism in the Young Turk Era* (Leiden: Brill, 1992).

Trablusgarp'tan Irak'a kadar birbirinden çok farklı bölgeler aynı siyasi merkeze bağlanıyordu. Topraklar kaybedildikçe vatan tasavvuru da daraldı ve yoğunlaştı. Vatan artık devletin geçmişte hükmettiği her yeri değil, siyasi egemenliğin fiilen kurulabileceği ve ortak bir geleceğin savunulabileceği ülkeyi ifade etmeye başladı.

Millî Mücadele, bu geçişin son büyük eşiğiydi. Mücadele, Müslüman halkın dayanışma ağlarına, Osmanlı'dan kalan askerî-bürokratik kadrolara ve vatanın kurtarılması diline yaslandı; fakat egemenliğin kaynağını hanedandan millete taşıyan yeni bir siyasi merkez kurdu. Misak-ı Millî, eski imparatorluğun bütün topraklarını geri alma programından çok, bağımsızlığın savunulacağı millî-siyasi alanı tarif eden bir çerçeveydi.¹⁹

Böylece milliyetçilik, dağılmakta olan imparatorluğu kurtarmaya çalışan fikirler toplamından yeni devleti ve siyasi topluluğu kuracak bir ilkeye doğru evrildi. Ancak Osmanlı'nın son yüzyılı Cumhuriyet'e kurumlar ve kadrolarla birlikte üç derin soru da bıraktı.

Cumhuriyet'e Devredilen Üç Soru

Milleti ne bir arada tutacaktır?

Osmanlıcılık ortak hukuku ve vatandaşlığı, İslamcılık dinî ve medeniyet bağını, Türkçülük ise dil, kültür ve millî bilinci öne çıkarmıştı. Cumhuriyet, bu mirasların bazı unsurlarını yeni bir düzende birleştirecekti: devletin adı Türkiye, meşruiyetin kaynağı millî egemenlik, siyasi topluluğun adı ise Türk milleti olacaktı. Ancak bu milletin

¹⁹ Misak-ı Millî, 28 Ocak 1920; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Millî'ye Yeniden Bakmak (Ankara: TBMM Yayınları, 2020); Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, çeşitli baskılar).

kültürel ve hukuki sınırlarının nasıl çizileceği tartışması sona ermeyecekti.

Modernleşme kimliği ortadan kaldırır mı?

Tanzimat'tan beri süren ikinci soru buydu. Bilim, hukuk, eğitim ve kurumlar alanında çağdaşlaşırken toplumun tarihsel ve manevi birikimi nasıl korunacaktı? Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük bu soruya farklı ağırlıklarla cevap verdi. Cumhuriyet ise modernleşme ile millîleşmeyi aynı kurucu programın iki parçası hâline getirmeye çalışacaktı.

Devlet mi milleti, millet mi devleti koruyacaktır?

İmparatorluğun dağılması, devletsiz kalma korkusunu Türk siyasi hafızasının merkezine yerleştirdi. Cumhuriyet bu nedenle bir rejim olmanın ötesinde, bağımsız yaşamının güvencesi olarak görüldü. Ancak devlet ile millet arasındaki yakınlık ilerleyen yıllarda zor bir gerilim doğuracaktı: Devleti korumak ile iktidarı korumak, millî birliği savunmak ile eleştiriye bastırmak, vatandaşın sadakati ile denetim hakkı arasındaki çizgi nasıl çizilecekti?

Bu sorular bugün de bütünüyle geride kalmış değildir. Göç, terör, dış müdahale, teknolojik bağımlılık, ekonomik kırılganlık ve gençlerin gelecek kaygısı karşısında Türkiye, ortak siyasi bağın ne olacağını yeniden tartışıyor. Araçlar değişti; cemiyetlerin ve matbu dergilerin yanına televizyonlar, sosyal medya ağları ve algoritmalar eklendi. Ancak temel kaygı büyük ölçüde aynı kaldı: Toprağı, devleti, kültürü, nüfusu, bağımsızlığı ve geleceği kaybetmemek.

Bundan dolayı Türkiye'de milliyetçiliği yalnız gurur, üstünlük veya geçmişe bağlılık üzerinden açıklamak eksik kalır. Onun derin katmanlarında zafer kadar göç, egemenlik kadar savunmasız kalma korkusu, birlik kadar parçalanma hafızası bulunur. Ancak tarihsel korkuların geleceğin tek

pusulasına dönüşmesi, milliyetçiliği sürekli savunmada tutar.

Hafıza toplumu koruyabilir; ancak yalnız tehdit üretmek için kullanıldığında, toplumu kendi geçmişine hapseder.

Cumhuriyet'in önündeki görev, bu nedenle yalnız yeni sınırları korumak değildi. Kurucu kadrolar, imparatorluğun kayıp hafızasının içinden yeni bir vatandaşlık düzeni ve gelecek programı çıkarmaya çalıştı.

2. CUMHURİYET MİLLİYETÇİLİĞİ VE VATANDAŞLIĞIN YARIM KALAN DEVRİ

Egemenlik, Vatandaşlık ve Vesayet Altında Millet

23 Nisan 1920’de açılan Meclis, hanedan egemenliğinin karşısına millî iradeyi çıkardı. Devletin meşruiyeti artık hükümdarın soyundan değil, milletin temsilinden doğacaktı. Cumhuriyet henüz ilan edilmemişti; fakat yeni rejimin en devrimci hükmü verilmişti: Devletin sahibi millet olacaktı.

Millî Mücadele işgale karşı askerî savaşla sınırlı kalmadı; Türkiye’yi kimin yöneteceğine ilişkin egemenlik mücadelesini de içerdi. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir” hükmü, Ankara’nın meşruiyetini hanedandan ayırarak doğrudan millete bağladı.²⁰

29 Ekim 1923, 1919’dan itibaren kurulan millî egemenlik anlayışına rejimin adını verdi. 1924 Anayasası Cumhuriyet’i ve kayıtsız şartsız millî egemenliği başlangıç ilkeleri arasına yerleştirdi. Böylece Osmanlı’nın tebaası, en

²⁰ 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 1; TBMM, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 20 Ocak 1921.

azından anayasal düzlemde, devletin yönetilen unsuru olmaktan çıkıp Cumhuriyet'in eşit siyasi üyesi olacaktı.²¹

Bu dönüşüm bir devlet başkanının yerine başka makam getirilmesinden ibaret değildi. Cumhuriyet'in büyük vaadi, tebaadan yurttaş; hanedan ülkesinden millet devleti çıkarmaktı. Fakat kitabın bu bölümde izleyeceği temel çelişki de burada doğdu: Hukuken egemen ilan edilen millet, siyaseten aynı ölçüde reşit kabul edilecek miydi?

Egemenliğin sahibi millet, kararın sahibi kim?

Millî egemenlik bağımsızlığı ve halk iradesini aynı ilkeye bağladı. Yönetme hakkı soy, veraset veya ayrıcalıklı zümreden değil, millet adına kullanılan siyasi iradede doğacaktı. Ne var ki bu ilke çok partili rekabet, örgütlenme ve iktidarın seçimle değişmesi bakımından uzun süre tam karşılık bulmadı.

Erken Cumhuriyet reformları, bağımsız ve çağdaş bir millet-devlet kurma hedefiyle yürütüldü. Fakat 1925'ten 1945'e kadar rekabetçi parti siyaseti ortadan kalktı; devlet ile Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki sınırlar giderek bulanıklaştı. Cumhuriyet'in kurucu partisi, millî egemenliği savunurken siyasal temsil alanını fiilen tek partiye kapattı. Bu düzen verasete dayanan bir hanedanlık değildi; fakat iktidarın gerçek seçim rekabetiyle değişmediği parti-devlet düzeniydi.²²

²¹ 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 1–3; Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980), 32. bs. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022).

²² Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931); Cemil Koçak, Türkiye'de Millî Şef Dönemi; ayrıca parti-devlet bütünleşmesinin 1936 uygulamaları üzerine akademik çalışmalar.

1936’da İçişleri Bakanlığı ile CHP Genel Sekreterliğinin, valiliklerle parti il başkanlıklarının aynı elde birleşmesi parti-devlet bütünleşmesini görünür hâle getirdi. Devletin bütün millete ait kurumu ile tek partinin siyasi teşkilatı arasındaki sınır zayıfladı. Böylece “Egemenlik milletindir” ilkesi korunurken milletin hangi yönde örgütlenebileceğine devlet merkezindeki kadrolar karar verdi.^{23,24}

Tek parti döneminin tarihsel adı doğru konulmalıdır: Bu, hanedan rejimi değil; rekabetsiz tek parti yönetimi ve parti-devlet bütünleşmesidir. Fakat siyasal sonucu bakımından önemli bir devamlılık taşımıştır: Halk hukuken vatandaş, siyaseten ise devletin doğru istikamete yöneltmesi gereken kitle sayılmıştır. Cumhuriyet milliyetçiliğinin demokratik sınavı tam bu mesafede başlar.

Vesayet altında vatandaşlık

Vesayet altında vatandaşlık, bireyin hukuk önünde vatandaş kabul edilmesine rağmen siyasi tercihinin her zaman olgun ve bağlayıcı sayılmamasıdır. Millet doğru tercihi yaptığında egemen; devlet merkezinin onaylamadığı kadroları seçtiğinde aldatılmış, eğitilmesi veya kararının düzeltilmesi gereken kitle gibi görülür.

Bu zihniyet bütün sekülerlere veya bütün Kemalistlere yüklenemez. Cumhuriyet’i eşit vatandaşlık, halk egemenliği ve özgürlükçü laiklik üzerinden yorumlayan geniş bir kesim vardır. Eleştirinin hedefi, laikliği devlet tarafsızlığı değil

²³ Sevda Mutlu, “Tek Parti Döneminde Parti Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: ‘Dilek Sistemi’,” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 29, sy. 86 (2013): 53–102, özellikle ss. 58 ve 62, dergipark.org.tr.

²⁴ Erik Jan Zürcher, Turkey: A Modern History, 4. bs. (Londra: I.B. Tauris, 2017); Feroz Ahmad, The Making of Modern Turkey (Londra: Routledge, 1993).

kültürel üstünlük; Cumhuriyet’i ortak devlet değil belirli bir sınıfın koruma alanı sayan Jakoben-vesayetçi yorumdur.

Jakoben-vesayetçi çizgi dindar, muhafazakâr veya bağımsız milliyetçi toplum kesimlerini devletin tam sahibi olarak değil, devlet tarafından dönüştürülecek toplumsal malzeme gibi görebildi. Dinî görünürlük, başörtüsü, imam hatip, tarikat-cemaat ilişkileri veya devlet dışındaki Türkçü örgütlenmeler farklı dönemlerde politika alanını aşırp rejime sadakat sınavına çevrildi.

Bu nedenle Cumhuriyet’in tarihsel çelişkisi vatandaşlık fikrinde değil, vatandaşlığı halka rağmen koruma iddiasında aranmalıdır. Cumhuriyet’in büyük kazanımı egemenliği millete vermesiydi; vesayetçi yorumun temel sorunu ise milletin bu egemenliği kullanma ehliyetini kendi onayına bağlamasıydı.

Vatandaşlık itibarıyla Türklük

Yeni devletin önündeki en zor sorulardan biri, “Türk” kelimesinin hukuken kimi ifade edeceğiydi. İmparatorluktan kalan toplum tek bir etnik kökenden oluşmuyordu. Anadolu ve Trakya; yerli halkların, Balkanlar’dan, Kafkasya’dan, Kırım’dan ve eski Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinden gelen toplulukların, yüzyıllar içinde kurduğu ortak yurttu.

1924 Anayasası’nın 88. maddesi bu soruya açık bir formülle cevap verdi: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur.” Bu hükümde Türklük, etnik kökeni aşan biçimde Cumhuriyet

vatandaşlığının siyasi adıydı. Kökenler farklı olabilirdi; ortak devlet, hukuk ve siyasi gelecek ise birdi.²⁵

Bu formül, hukuk düzeyinde din ve ırk farkı gözetmeyen bir eşitlik iddiası taşıyordu. Türk, Kürt, Çerkes, Laz, Boşnak, Arnavut, Gürcü veya başka bir kökenden gelen yurttaşlar aynı siyasi milletin üyeleri olarak tanımlanıyordu. Ancak hukuki formülün kapsayıcılığı, idari ve kültürel uygulamaların otomatik olarak eşit ve kapsayıcı bir uygulama üretmiyordu.

Nitekim anayasal vaat ile idari ve toplumsal uygulama her zaman aynı yönde ilerlemedi. Devlet, hukuk düzeyinde kapsayıcı bir Türklük tanımlarken eğitim, dil, iskân ve kültür politikalarında güçlü bir homojenleştirme hedefi benimsedi. Fusun Üstel'in "makbul vatandaş" kavramıyla açıkladığı bu model, yurttaşı hukuki statüsünün yanı sıra davranışı, dili, kültürü ve devletle kurduğu ilişki üzerinden de değerlendirdi.²⁶

Cumhuriyet milliyetçiliğinde böylece iki eğilim yan yana yaşadı: Herkesi vatandaşlık bağıyla Türk kabul eden kapsayıcı siyasi anlayış ile ortak kimliği, farklılıkların kamusal görünürlüğünü azaltarak kurmaya çalışan merkeziyetçi anlayış. Bugün "Türk" kavramının anayasal vatandaşlığın ortak adı mı, yoksa öncelikle tarihsel-etnik bir kimlik mi olduğu üzerine yürütülen tartışma, bu çift mirastan beslenmektedir.²⁷

²⁵ 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 88: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur."

²⁶ Fusun Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

²⁷ Mesut Yeğen, "Turkish Nationalism and the Kurdish Question," *Ethnic and Racial Studies* 30, sy. 1 (2007): 119-151.

Milleti okulda kurmak

Bir anayasa vatandaşlığı tanımlayabilir; fakat ortak siyasi topluluğu tek başına kuramaz. Aynı ülkenin insanların ortak sembolleri tanınması, benzer bir tarih anlatısını öğrenmesi, kamusal dili kullanması ve devletle ortak kurumlar üzerinden ilişki kurması gerekir. Cumhuriyet'in bu amaçla kullandığı en güçlü araç okuldu.

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim kurumlarını Maarif Vekâletinin yönetimi altında birleştirdi. Bu düzenleme laikleşmenin yanı sıra merkezî ve ortak bir vatandaşlık eğitiminin de temelini attı. Okul yalnız okuma yazma öğreten bir kurum olmayacak; vatanın sınırlarını, Cumhuriyet'in kuruluş hikâyesini, ortak dili, yurttaşın hak ve sorumluluklarını yeni kuşaklara aktaracaktı.²⁸

Bu model, ülke çapında ortak eğitim ve merkezî devlet kapasitesi üretti. Farklı bölgelerde yaşayan çocukların aynı eğitim sistemine dâhil olması, kız çocuklarının eğitime katılımının artması, okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve devletin uzak yerleşimlere ulaşması ortak vatandaşlık dilini genişletti. Ancak aynı merkezî yapı, hangi tarihin, dilin ve hayat biçiminin makbul sayılacağını belirleme gücünü de devlete verdi.

Ortak eğitim birleştirici olduğu kadar tek biçimleştirici de olabildi. Türkçe, kamusal iletişimin ortak dili olarak güçlendirilirken başka ana dillerin eğitim ve kamu alanındaki görünürlüğü daraldı. Ortak müfredat ülke çapında hareketliliği ve iletişimi artırdı; aynı zamanda yerel kültürlerin merkezî kimlik içinde erimesi yönünde baskı üretti. Cumhuriyet okulunun mirası bu nedenle iki

²⁸ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Kanun No. 430, 3 Mart 1924, Resmî Ceride, 6 Mart 1924, sayı 63.

yönlüdür: Ortak yurttaşlık bilincini kurmuş, fakat çoğul kültürel hayatın sınırlarını da devlet eliyle belirlemiştir.

Dil: iletişimden egemenliğe

Cumhuriyet yöneticileri için dil, yalnız edebiyatın ve kültürün konusu değildi. Devlet ile vatandaş arasındaki mesafeyi azaltmanın, eğitimi yaygınlaştırmanın ve millî kültürü genişletmenin temel araçlarından biriydi. 1 Kasım 1928’de Latin esaslı Türk harflerinin kabulü, bir alfabe değişikliğinin ötesinde toplumun yazılı dünyayla ilişkisinin yeniden kurulmasını da ifade ediyordu.²⁹

Ardından Türk dilinin araştırılması, sadeleştirilmesi ve bilim, hukuk, eğitim ile kamu yönetiminde daha etkin kullanılması için kurumsal çalışmalar yürütüldü. Dil bağımsızlığı, siyasi bağımsızlığın bir parçası sayıldı. Bir milletin hukukunu, bilimini ve düşüncesini kendi diliyle kurabilmesi, millî egemenliğin kültürel boyutuydu.

Bu hedef, bürokratik ve ilmî dil ile halk arasındaki mesafeyi azaltma, okuryazarlığı genişletme ve kamusal bilgiyi erişilebilir kılma iddiası taşıyordu. Ancak dil politikası zaman zaman ortak iletişim aracı kurmanın ötesine geçti; başka dillerin kamusal varlığı millî birlik açısından sorun olarak ele alındı. Böylece aynı soru yeniden ortaya çıktı: Ortak dil, farklı yurttaşların buluşma zemini mi olacak; yoksa ortaklık adına farklılıkların görünmezleşmesi mi beklenecekti?

Laiklik ve siyasi üyeliğin yeniden düzenlenmesi

Laiklik, egemenliğin dinî otoriteden millete geçmesi ve vatandaşlığın mezhep şartına bağlanmaması bakımından

²⁹ Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, Kanun No. 1353, 1 Kasım 1928, Resmî Gazete, 3 Kasım 1928, sayı 1030.

Cumhuriyet'in kurucu hukuk ilkelerinden biridir. Demokratik laiklik, dindar vatandaş kamudan çıkarmak değil; devletin bütün inançlar ve inançsızlık karşısında tarafsız kalmasını sağlamaktır. Ancak Türkiye'de laiklik her zaman bu özgürlükçü biçimde uygulanmadı.

Bu dönüşüm bir anda gerçekleşmedi. 1924 Anayasası'nın ilk hâlinde "Türkiye Devletinin dini, Dini İslâm'dır" hükmü bulunuyordu. Bu ifade 10 Nisan 1928'de metinden çıkarıldı; laiklik ise 5 Şubat 1937'de Cumhuriyet'in temel ilkelerinden biri olarak anayasaya girdi. Aşamalı süreç, yeni rejimin Osmanlı'dan kalan meşruiyet ve hukuk düzeninden bir anda değil, kurumsal adımlarla uzaklaştığını gösterir.³⁰

Türkiye dini bütünüyle devlet alanının dışına çıkaran bir model kurmadı. Diyanet İşleri Başkanlığıyla din hizmetleri merkezî devlet içinde düzenlendi. Bu tercih, laikliğin Türkiye'de dinin yokluğu değil, dinî alanın devlet tarafından yönetilmesi biçimini de taşıdığını gösterir. Dolayısıyla Diyanetin, imam hatiplerin veya ibadethane görünürlüğünün varlığı tek başına laiklik ihlali sayılamaz; asıl ölçü eşitlik, gönüllülük ve kamu gücünün tarafsızlığıdır.

Bu noktada demokratik laiklik ile Jakoben laiklik ayrılmalıdır. Demokratik laiklik, dinî ve seküler hayatların aynı hukuk altında özgürce yaşayabilmesini ve devletin vicdanlar karşısında tarafsız kalmasını ister. Jakoben laiklik ise Türkiye'nin yüzyıllara yayılan İslamî hafızasını kamusal hayattan uzaklaştırılması gereken bir geri kalmışlık gibi görebilir; dindar vatandaş da Cumhuriyet'in

³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun, Kanun No. 1222, 10 Nisan 1928; Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Kanun No. 3115, 5 Şubat 1937.

eşit sahibi yerine modernleştirilecek kitle konumuna yerleştirir. Türkiye tarihinde ikinci yorum yalnız kültürel kanaat olarak kalmamış; okul, üniversite, kamu görevi, parti kapatma ve askerî müdahale gibi devlet araçlarıyla etkili olmuştur.

Kadının yurttaşlığa katılması

Yeni millet yalnız erkek askerlerden, memurlardan ve seçmenlerden oluşamazdı. Osmanlı'nın son döneminde başlayan kadınların eğitimi ve kamusal hayata katılması tartışmaları, Cumhuriyet döneminde hukuki haklarla genişletildi. Kadınlara 1930'da belediye seçimlerinde, 1933'te muhtarlık ve köy ihtiyar heyeti seçimlerinde, 5 Aralık 1934'te ise milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı tanındı.³¹

Bu değişim, milliyetçilik bakımından yalnız bir hak reformu değildi. Kadın, ailenin, nüfusun ve kültürün taşıyıcısı rolünün ötesine geçerek devletin siyasi yurttaşı olarak da tanımlanıyordu. Eğitimli anne, öğretmen, çalışan birey, seçmen ve milletvekili rolleri aynı modernleşme projesinin parçaları hâline getirildi.

Hukuki eşitlik, toplumsal eşitliği otomatik biçimde üretmedi. Kadınların Meclisteki temsili, çalışma hayatındaki konumu ve aile içindeki karar gücü uzun süre sınırlı kaldı. Buna rağmen siyasi yurttaşlığın kadınları kapsamaması, milleti yalnız erkek merkezli askerî bir topluluk olarak gören anlayışın aşılması bakımından önemli bir eşikti. Bugün Atatürk, Cumhuriyet ve laiklik sembolleri

³¹ Belediye Kanunu, Kanun No. 1580, 3 Nisan 1930; Köy Kanununda Değişiklik, Kanun No. 2349, 26 Ekim 1933; 1924 Anayasası'nın 10 ve 11. maddelerini değiştiren Kanun No. 2599, 5 Aralık 1934.

etrafında görünür olan seküler milliyetçi kadınların tarihsel hafızasında bu kazanım özel bir yer tutar.

Modernleşme de millî bir meseleydi

Cumhuriyet milliyetçiliği yalnız geçmişin korunmasına dayanmadı. Türkiye’yi eğitilmiş, üretken, bağımsız ve çağdaş bir toplum hâline getirme hedefini millî varlığın bir parçası saydı. Okul, fabrika, demiryolu, üniversite, hukuk düzeni, sağlık hizmeti ve bilim insanı; ordu ve sınırla birlikte millî gücün ölçüleri olarak görüldü.

Bu anlayışın arkasında savaşlardan çıkmış, sermaye birikimi sınırlı, sanayi altyapısı zayıf ve nüfusu ağır kayıplar yaşamış bir ülke vardı. Devlet güvenlik aygıtından daha fazlasıydı; ekonomiyi, eğitimi, ulaşımı ve sağlık hizmetlerini kuracak başlıca aktör olarak düşünülüyordu. Devletçilik bu nedenle ekonomik tercih olmanın ötesinde millî kapasite inşa etme yöntemi olarak da benimsendi.³²

Erken Cumhuriyet’in sanayileşme ve bilim vurgusunu, bugün savunma sanayisi, enerji, yapay zekâ, uzay ve yerli üretim üzerinden konuşulan tekno-milliyetçiliğin tarihsel öncüllerinden biri saymak mümkündür. Bağımsızlığı sınırı korumayla sınırlamayan, ihtiyaç duyulan bilgi ve ürünü üretebilme gücünü de içine alan anlayış iki dönemi birbirine bağlar.

Ne var ki modernleşmenin yukarıdan ve hızlı biçimde yürütülmesi, toplumun bütün kesimlerinin değişime aynı istekle katılmadığı gerçeğini çoğu zaman ikinci plana itti. Reformlar bir kesim için kurtuluş ve ilerleme, başka bir kesim için alışılmış hayat düzenine, dinî uygulamalara veya

³² Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908–2015, 24. bs. (Ankara: İmge Kitabevi, 2016); Şevket Pamuk, Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014).

yerel kültüre devlet müdahalesi anlamına geldi. Cumhuriyet modernleşmesi yeni imkânlarla birlikte yeni kırılmalar da üretti.³³

Bugün seküler ve muhafazakâr milliyetçilik arasındaki gerilim, iki eşit kültürel tercihin basit çatışması değildir. Muhafazakâr ve dindar toplum uzun dönemler boyunca devletin dönüştürme, sınırlama ve vesayet uygulamalarının doğrudan muhatabı olmuştur. Günümüzde ise asıl demokratik soru, modernleşmenin halkın tarihsel-manevi birikimini ezmeden; din özgürlüğünü, bilimsel yöntemi ve ortak hukuku birlikte koruyarak nasıl yürütüleceğidir.

Devlet milleti kurarken

Cumhuriyet'in kuruluş şartları, devleti millî hayatın merkezine yerleştirdi. Dağınık kurumları birleştirmek, ortak hukuku kurmak, okulu ülkenin her yerine götürmek, ekonomiyi ayağa kaldırmak ve yeni siyasi topluluğu korumak için güçlü bir merkez gerekli görülüyordu.

Güçlü merkez ortak kurum, altyapı ve kamu hizmeti üretti. Fakat millet ile devlet, devlet ile hükûmet, hükûmet ile parti arasındaki sınırlar bulanıklaştığında kurucu parti kendisini Cumhuriyet'in, Cumhuriyet'i de kendi ideolojik yorumunun mülkü gibi görebildi. Devlete veya CHP yönetimine yöneltilen itiraz, zaman zaman Cumhuriyet'e ve millete karşı çıkmakla eş tutuldu.

Cumhuriyet milliyetçiliğinin temel çelişkisi böyle oluştu: Millî egemenlik halkın kendi kendisini yönetmesi demekti; fakat kurucu ve koruyucu devlet anlayışı halkın tercihinine güvenmediğinde güçlü devlet millî iradenin yerine

³³ Şerif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102, sy. 1 (1973): 169–190; Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (İstanbul: Metis Yayınları, 1991).

geçti. Millet egemenliğin kaynağıydı; fakat egemenliğin kabul edilebilir yönünü belirleyen askerî, bürokratik ve ideolojik merkez oldu.

Bu yüzden Cumhuriyetçi bir milliyetçiliğin devleti savunması ile her hükümet kararını veya bürokratik müdahaleyi millî iradenin değişmez ifadesi sayması aynı şey değildir. Devlet, milletin ortak kurumu olduğu ölçüde değerlidir; milletin üzerinde, yurttaş denetiminden ve eleştiriden bağımsık bir varlığa dönüştüğü ölçüde vatandaşlığı zayıflatır.

Kurucu vaat ile vesayetçi uygulama

Cumhuriyet'in vatandaşlık vaadi din ve ırk farkı gözetmeksizin bütün vatandaşları Türk kabul ediyordu. Fakat uygulamada etnik ve dinî azınlıkların yanı sıra dindar-muhafazakâr çoğunluğun kamusal görünürlüğü ve devletin resmî çizgisinden bağımsık milliyetçi örgütlenmeler de kuşkuyla karşılanabildi. Makbul vatandaşlık; dil, kıyafet, inanç görünürlüğü, tarih yorumu ve devlete itaat üzerinden daraltıldı.³⁴

Bu tarihsel sicili konuşmak Cumhuriyet'i reddetmek değildir. Tersine, millî egemenlik ve eşit vatandaşlık vaadini ciddiye almaktır. Cumhuriyet'in kazanımlarını korumanın yolu, tek parti düzenini ve vesayetçi uygulamaları eleştiri dışı bırakmak değil; devleti gerçekten bütün milletin devleti hâline getirmektir.

Tarihsel gerilim yalnız farklı kökenlerin görünürlüğü değildi. Milletin çoğunluğunun dinî duyarlılığı arttığında veya seçmen, devlet merkezinin uygun bulmadığı

³⁴ Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde; Soner Çağaptay, İslam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk? (Londra: Routledge, 2006).

muhafazakâr kadroları iktidara taşıdığında bu iradenin rejim tehdidi sayılması da aynı sorunun parçasıydı. Ortak millet olmak, vatandaşın inancını gizlemesini veya oyunun vesayet makamlarınca onaylanmasını gerektiremez.

Bu soruya verilecek cevap, Cumhuriyetçi milliyetçiliğin de diğer bütün milliyetçilikler gibi somut siyasi değerini belirleyecektir. Sembollerini korumak, eşitlik, hukuk ve demokrasinin gerçekleştiğini göstermeye yetmez. Cumhuriyetçi bir çizgi; farklı hayat tarzları, inançlar ve siyasi rakipler karşısındaki gerçek uygulamasıyla değerlendirilir. Adı veya kurucu tarihle kurduğu ilişki, ona peşin demokratik üstünlük sağlamaz.

Cumhuriyet'in bıraktığı miras

Cumhuriyet milliyetçiliği parçalanmış imparatorluğun ardından devlet, vatandaş ve gelecek kurma programıydı. Egemenliği hanedandan millete taşıması tarihsel kopuştu. Fakat vatandaşlık devrimi siyasi bakımdan yarım kaldı: Millet anayasal olarak egemen, uzun bir dönem boyunca ise tek parti ve vesayet kurumlarının gözetiminde kabul edildi.

Bu ideoloji kendisini geçmişi koruyan bir çizgiden çok, geleceği kuran bir program olarak sundu. Aynı devlet merkezli program kurum ve altyapı üretirken merkezileştirmeyi, tek tipleştirme ve kültürel homojenleştirmeyi de büyüttü. Cumhuriyet milliyetçiliği; hukuk düzeyinde vatandaşlıkçı, idari olarak merkezileştirici, kültürel olarak bütünleştirici ve zaman zaman disipline edici çok katmanlı bir yapı oluşturdu.

Atatürkçü ve Cumhuriyetçi çevreler bağımsızlık, laiklik, millî egemenlik ve çağdaşlaşma mirasını kendi siyasal kimliklerinin dayanakları olarak öne çıkarır. Bu öz tanım peşin demokratik belge değildir. Aynı tarihsel gelenek; rekabetsiz tek parti yönetimi, parti-devlet bütünleşmesi,

1944 Türkçülük Davası, askerî-bürokratik vesayet ve yasakçı laiklik uygulamalarıyla da sınanmıştır. Bütün sekülerleri veya bugünkü CHP seçmenini bu sicille özdeşleştirmek doğru değildir; fakat bu ayırım tarihsel ve kurumsal sorumluluğu görünmez kılmak için de kullanılamaz. Ölçü, öz tanım değil somut tutum ve uygulamadır.

Cumhuriyet'in ilk kuşağı milleti hanedan egemenliğinden çıkarıp vatandaşlık çatısında toplamaya çalıştı. Sonraki dönem, bağımsız Türkçülüğün, muhafazakâr siyasetin ve seçilmiş çoğunluğun devlet merkezindeki vesayetle nasıl karşılaşacağını gösterecekti.

3. SOĞUK SAVAŞ'IN MİLLİYETÇİLİĞİ

Antikomünizm, Teşkilat ve Devlet

3 Mayıs 1944'te Ankara'da toplanan gençlerin ellerinde bugünkü anlamda bir parti programı yoktu. Soğuk Savaş henüz başlamamış, Türkiye NATO'ya katılmamış, ülkücü hareket de doğmamıştı. Ancak o günkü gösteriler ve ardından açılan Irkçılık-Turancılık Davası, Türk milliyetçiliğinin Cumhuriyet devletiyle ilişkisindeki yeni bir kırılmayı görünür kıldı. Devletin resmî sınırları ve dış politika hesaplarıyla, daha geniş bir Türk dünyasını tahayyül eden bağımsız Türkçülük ilk kez bu açıklıkta karşı karşıya geliyordu.³⁵

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde milliyetçiliğin temel sorusu; yeni devletin, ortak vatandaşlığın ve modern kurumların nasıl kurulacağıydı. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından soru değişti. Artık tartışma iki eksende yürüyordu: Millet nasıl inşa edilecek ve içeriden ya da dışarıdan geldiği düşünülen ideolojik tehditlere karşı nasıl korunacaktı? Milliyetçilik böylece kültür, tarih, eğitim ve kalkınma dilinin yanına güvenlik, antikomünizm, teşkilat ve siyasi sadakat kavramlarını ekledi.

Bu değişim bir gecede gerçekleşmedi. 1944'te yargılanan Türkçülerin bir bölümü, ilerleyen yıllarda antikomünist çevrelerin fikrî hafızasında önemli bir yer edinecekti. Alparslan Türkeş'in siyasete girişiyle Türkçülük; dergi ve cemiyet dünyasından, partisi, lideri, doktrini ve gençlik teşkilatı bulunan kitlesel bir harekete dönüşecekti.

³⁵ Günay Göksu Özdoğan, "Turan"dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946, çev. İsmail Kaplan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001); Jacob M. Landau, Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism (London: C. Hurst, 1981).

Soğuk Savaş, Türk milliyetçiliğini yalnız büyütmedi; kimlik anlayışını, düşman tasavvurunu ve devletle kurduğu ilişkiyi de yeniden biçimlendirdi.

1944: Devlet ile Türkçülük arasındaki mesafe

1944 Irkçılık-Turancılık Davası yalnız dış politika şartlarının veya 3 Mayıs hatırasının konusu değildir. Tek parti yönetimi, resmî milliyetçiliğin sınırları dışında söz söyleyen Türkçü aydınları güvenlik ve rejim meselesi olarak gördü; gözetim, yargılama ve kötü muamele iddiaları bağımsız milliyetçilik hafızasında derin kırılma yarattı.

Kırılma, Cumhuriyet'in resmî milliyetçiliği ile bağımsız Türkçülüğün aynı şey olmadığını gösterdi. Devlet Türk milliyetçiliğini kurucu söylem olarak kullanırken, devlet denetiminden bağımsız Türkçü fikri ve örgütlenmeyi tehdit sayabildi. 1947'ye uzanan yargılamalar sonunda sanıkların aklanması, bu siyasal ve hukukî yarayı ortadan kaldırmadı.³⁶

Türkçü çevrelerde kalıcı hüküm doğdu: Devlet milliyetçiliği kendi ihtiyacıyla uyumlu olduğu ölçüde destekler; fakat milliyetçinin bağımsız özne olmasına mesafeli kalır. Ülkücü hareketin sonraki tarihinde görülen devlete bağlılık ile devlet içindeki vesayetçi kadrolara güvensizlik arasındaki ikili ilişkinin erken kaynağı burada bulunur.

1950: milletin siyasi reşitlik ilanı

14 Mayıs 1950 seçimi yalnız CHP'den Demokrat Partiye iktidar devri değildi. Cumhuriyet tarihinde hükûmetin serbest seçim yoluyla değişmesi, millî egemenlik vaadinin

³⁶ Gökberk Yücel ve Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası," Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi 1, sy. 2 (2019): 5–34, özellikle ss. 30–31, dergipark.org.tr.

ilk büyük uygulama sınavıydı. Tek parti tarafından temsil edilen millet, siyasal tercihini değiştirerek devletin gerçek sahibi olduğunu gösterdi.³⁷

Arapça ezanın serbest bırakılması, din eğitiminin genişlemesi ve imam hatiplerin yeniden açılması muhafazakâr toplum açısından yalnız din politikası değildi. Devletin kamusal alanında kendi inancıyla görünür olma ve Cumhuriyet'in eşit sahibi sayılma talebiydi.

Demokrat Partinin son yıllarındaki baskıcı ve hukuk dışı uygulamalar ayrıca eleştirilmelidir. Fakat seçilmiş iktidarın hataları, ordunun sandık iradesini ortadan kaldırma yetkisi doğurmaz. Demokratik cevap seçim, Meclis ve hukuk; vesayetçi cevap ise milletin kararını geçersiz saymaktır.

Sovyet tehdidi ve güvenliğin yeni dili

Savaş sona erdiğinde Türkiye, yeni bir güç mücadelesinin sınırında kaldı. Sovyetler Birliği'yle Boğazlar ve güvenlik meseleleri üzerinden yaşanan gerilim, Ankara'yı Batı ittifakına yaklaştırdı. Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya katıldığında yalnız askerî bir güvenlik garantisi edinmedi; bu dış politika tercihi iç siyasi kültürün de temel çerçevelerinden birine dönüştü.^{38,39}

Komünizm artık yalnız mülkiyet, sınıf veya ekonomik sistem tartışmasının adı değildi. Sovyet yayılmacılığının aracı, din ve aile düzeninin düşmanı, millî birliği parçalayabilecek yabancı bir ideoloji olarak sunuluyordu. Rusya'yla yaşanan tarihsel savaşların hafızası, komünizmin

³⁷ Ülkühan Özdemir, Türk Siyasal Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946–1954) (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2024), ss. 317–318 ve 324, atam.gov.tr.

³⁸ NATO, "Türkiye and NATO," Türkiye'nin İttifaka katılım tarihi 18 Şubat 1952, nato.int.

³⁹ Zürcher, a.g.e.

materyalist niteliği ve Soğuk Savaş propagandası aynı tehdit tasavvurunda birleşti.

Bu atmosfer, milliyetçilik ile muhafazakârlık arasındaki bağı güçlendirdi. Erken Cumhuriyet'in devlet merkezli, laikleştirici ve kalkınmacı dili bütünüyle ortadan kalkmadı; ancak yanına dini milletin ahlaki zemini, aileyi toplumsal düzenin çekirdeği ve mukaddesatı komünizme karşı savunma hattı sayan milliyetçi-muhafazakâr bir yorum yerleşti. İlker Aytürk'ün gösterdiği üzere 1944–1969 arasındaki dönüşüm, Türk milliyetçiliğinin İslam'la ilişkisinde belirleyici bir yeniden yapılanmaya işaret ediyordu.⁴⁰

Antikomünizm bir sadakat ölçüsüne dönüşürken

Antikomünizm gerçek bir jeopolitik gerilimden besleniyordu; fakat iç siyasette yalnız Sovyet yanlısı örgütlerle mücadele anlamına gelmedi. Zamanla çok geniş bir siyasi sınıflandırma aracına dönüştü. Toprak reformu isteyenler, sendikal hakları savunanlar, Amerikan dış politikasını eleştirenler veya sosyal adalet talebini güçlü biçimde dile getirenler de aynı suçlama alanına çekilebildi.

Komünizmle Mücadele Dernekleri, yayınlar, konferanslar ve yerel teşkilatlar bu dili Anadolu'ya taşıdı. Komünizm bir fikirten ibaret görülmedi; vatana, dine, mülkiyete ve aileye yönelmiş bütüncül bir tehlike şeklinde sunuldu. Böylece bir insanın millî olup olmadığı, ülkeye

⁴⁰ İlker Aytürk, "Nationalism and Islam in Cold War Turkey, 1944–69," *Middle Eastern Studies* 50, sy. 5 (2014): 693–719, doi:10.1080/00263206.2014.911177.

bağlılığından önce sol düşünce karşısında nerede durduğıyla ölçölmeye başlandı.⁴¹

Bu dönüşümün bedeli, vatanseverliğin belirli bir siyasi kampın mülkiyetine girmesiydi. Sosyalist veya solcu bir kişinin bağımsızlıkçı ve vatansever olabileceğı ihtimali görünmezleşirken sağ siyasete mensup olmak milliliğin hazır kanıtı gibi sunulabildi. Siyasi rekabet, programlar arasındaki tercih olmaktan çıkarak milletin gerçek sahipleriyle ona yabancı olduğı ileri sürölenler arasındaki ahlaki hesaplasmaya dönüştü.

Soğuk Savaş milliyetçiliğinin en kalıcı sorunlarından biri burada doğdu: “Kim millîdir?” sorusunun cevabı, hukuka, vatandaşlığa ve ortak siyasi aidiyete değil; belirli bir ideolojik çizgiye duyulan sadakate göre verilmeye başlandı.

Türkeş ve Türkçülüğün partileşmesi

27 Mayıs: sandık iradesine askerî veto

27 Mayıs 1960'ın ekonomik, siyasal ve kurumsal sebepleri yalnız dinî görünörlökle açıklanamaz. Demokrat Partinin muhalefet, basın ve Meclis üzerindeki baskıları gerçektir. Ancak darbe, Meclisi ve seçilmiş hükûmeti ortadan kaldırarak millet iradesinin üzerinde silahlı bir düzeltme makamı bulunduğı düşüncesini kurumsallaştırdı.⁴²

⁴¹ Tanıl Bora, Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık (İstanbul: Birikim Yayınları, 1998); Aytürk, “Nationalism and Islam in Cold War Turkey,” 693–719.

⁴² Aziz Kılıç, Türkiye’de Askerî Darbelerin Eğitim ve Kültür Hayatı Üzerindeki Etkileri (27 Mayıs 1960–12 Mart 1971–12 Eylül 1980) (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2023), ss. 8–17 ve 279–280, atam.gov.tr.

Başbakan ve bakanların idamı, Cumhuriyet'in "Egemenlik milletindir" ilkesine ağır tarihsel yara açtı. Darbenin kendisini hürriyet ve demokrasi adına meşrulaştırması, halkın yanlış karar verebileceği ve askerî-bürokratik seçkinlerin Cumhuriyet'i halktan koruma görevi taşıdığı varsayımını güçlendirdi.

Bu mesaj muhafazakâr seçmen bakımından açıktı: Sandıkta çoğunluk olmak devletin kültürel ve ideolojik merkezinde tam meşruiyet sağlamayabilirdi. Böylece tebaa hukuken sona ermiş olsa da vesayet altında vatandaşlık çok partili dönemde yeni biçimde yaşamaya devam etti.

Alparslan Türkeş'in siyasi hikâyesi, 1944 Türkçülüğü ile Soğuk Savaş'ın örgütlü milliyetçiliği arasındaki köprüdür. 27 Mayıs 1960 müdahalesinin ardından Millî Birlik Komitesinde yer alan Türkeş, komite içindeki ayrışma sonucunda "14'ler" grubuyla birlikte yurt dışına gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra aktif siyasete yöneldi; 1965'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisine katıldı ve aynı yıl genel başkanlığa seçildi.⁴³

Türkeş'in gelişyle Türkçülük, aydınların dergilerinde ve kültür cemiyetlerinde dolaşan bir düşünce olmaktan çıkarak iktidar hedefi bulunan disiplinli bir siyasi harekete dönüştü. Asker kökeninin etkisi; liderlik, kadro yetiştirme, emir-komuta, fedakârlık ve uzun süreli teşkilatlanma anlayışında hissedildi.

CKMP'nin 1969 kongresinde Milliyetçi Hareket Partisi adını alması ve üç hilalin benimsenmesi yalnız bir isim ve sembol değişikliği değildi. Milliyetçilik, partinin çeşitli ilkelerinden biri olmaktan çıkıyor; doğrudan siyasi kimliğin adı hâline geliyordu. Dokuz Işık öğretisi ise milliyetçilik,

⁴³ Zürcher, Turkey: A Modern History; Landau, Pan-Turkism in Turkey.

ölkücülük, ahlakçılık, toplumculuk, ilimcilik, hürriyetçilik, köycülük, gelişmecilik-halkçılık ve endüstri-teknikçilik başlıklarıyla hareketin itirazını aşarak devlet ve toplum tasavvurunu da sistemleştirmeyi amaçlıyordu.⁴⁴

Buna rağmen ölkücü hareket hiçbir zaman bütünüyle tek renkli olmadı. Kültürel Türkçülüğe ağırlık verenlerle İslami vurguyu güçlendirenler, sosyal adalet ve kalkınmayı öne çıkaranlarla antikomünist mücadeleyi her şeyin önüne koyanlar aynı çatı altında yer aldı. Hareketi bir arada tutan, bütün ayrıntılarda fikir birliğinden çok Türk milliyetçiliği, güçlü devlet, liderlik, teşkilat disiplini ve komünizm karşıtlığıydı.

Ocak: siyasi teşkilattan daha fazlası

1960'ların sonlarında üniversite şehirlerinde yaygınlaşan Ölkü Ocakları, milliyetçi hareketin toplumsal dayanıklılığını belirleyen temel yapılardan biri oldu. Aynı yıllarda sosyalist öğrenci hareketlerinin güçlenmesi, milliyetçi gençliğin kendisini karşıt bir kuvvet olarak örgütlemesini hızlandırdı.⁴⁵

Ocak, gençler için yalnız toplantıya katıldıkları veya parti bildirisi dağıttıkları bir yer değildi. Barınma imkânı buldukları, arkadaşlık kurdukları, kitap okudukları, tarih ve din eğitimi aldıkları, hayatlarını bir davanın parçası olarak anlamlandırdıkları bir topluluktur. Ölkücülüğün seçim tercihinin ötesinde bir kimlik ve hayat biçimine dönüşmesinde bu gündelik dayanışmanın payı büyüktü.

⁴⁴ Landau, Pan-Turkism in Turkey; Tanıl Bora, Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), milliyetçilik ve ölkücü hareket bölümleri.

⁴⁵ Landau, Pan-Turkism in Turkey; Tanıl Bora ve Kemal Can, Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ölkücü Hareket, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

Bu yapı fedakârlık, aidiyet ve güçlü bir örgütsel hafıza üretti. Genç, kendisini parti taraftarı olmanın ötesinde milletin geleceğinden sorumlu, devleti korumakla görevli ve gerektiğinde bedel ödeyecek bir dava insanı sayıyordu. Ancak aynı kimlik, siyasi rakibin farklı fikir taşıyan bir vatandaş olarak değil, milletin geleceğine yönelmiş bir tehdit şeklinde algılanmasına da zemin hazırladı.

Parti ile ocak arasındaki ilişki her yerde aynı ölçüde merkezî değildi. MHP seçim, Meclis ve hükümet ortaklığı üzerinden uzun vadeli siyasi başarı ararken bazı gençlik çevreleri sokaktaki doğrudan mücadeleyi önceledi. Yerel teşkilatların hareket alanı, liderlik ile militan taban arasında zaman zaman gerilim doğurdu. Bu nedenle ülkücü hareketi bütünüyle tek merkezden yönetilen, değişmez bir blok gibi görmek tarihsel çeşitliliği örter.

Türk-İslam ülküsü ve sosyal adalet arayışı

1960'ların sonlarından itibaren İslami vurgu hareket içinde daha belirgin hâle geldi. Komünizmin materyalist ve din karşıtı bir ideoloji olarak sunulması, Anadolu'daki muhafazakâr toplumsal tabana ulaşma ihtiyacı ve milliyetçi gençlerin dinî çevrelerle artan ilişkileri bu dönüşümde etkiliydi.

Ortaya çıkan terkibe göre Türk kimliği milletin tarihsel bedeni, İslam ise ahlaki ve manevi ruhuydu. Türk olmakla Müslüman olmak bütünüyle özdeş sayılmıyor; ancak Türk milletinin tarihsel yükselişi İslam'la kurduğu bağ üzerinden açıklanıyordu. Türk-İslam ülküsü, ülkücülüğe geniş bir mukaddesat ve ahlak dili kazandırdı.⁴⁶

⁴⁶ Aytürk, "Nationalism and Islam in Cold War Turkey"; Bora, Türk Sağının Üç Hâli.

Bu sentez güçlü bir dayanışma ürettiği gibi kapsayıcılık sorununu da beraberinde getirdi. Müslüman olmayan vatandaşlar, seküler milliyetçiler veya dini farklı yorumlayan kesimler bu millet tasavvurunda hangi yerden konuşacaktı? Millî kimlik belirli bir dinî-kültürel kalıba bağlandığında ortak vatandaşlığın sınırları daralabilirdi.

Ülkücü hareketin bir başka damarı ise milliyetçi toplumculuktu. Bu yaklaşım, kapitalizmin sınırsız rekabetiyle komünizmin sınıf mücadelesini aynı anda reddediyor; işçiyle işvereni, köylüyle şehirliyi, zenginle yoksulu ortak millî çıkar etrafında uzlaştırmayı amaçlıyordu. Devletin sanayileşmeyi planlaması, stratejik sektörleri koruması ve sosyal adaleti sağlaması gerektiği savunuluyordu.⁴⁷

Bugün yerli üretimi, ekonomik bağımsızlığı, stratejik sanayiye ve vatandaşın refahını millî mesele sayan söylemlerin tarihsel kaynaklarından biri bu damardır. Ancak 1970'lerin sert kutuplaşması içinde sosyal ve ekonomik program giderek güvenlik dilinin gerisinde kaldı.

Devlete bağlılığın ilk sınavı

12 Mart 1971 müdahalesi, bazı milliyetçi çevrelerde başlangıçta sol hareketin tasfiye edileceği beklentisini doğurdu. Ancak sıkıyönetim yalnız sola yönelmedi; ülkücü gençlik örgütleri de kapatıldı. Kendisini devletin doğal savunucusu sayan hareket, devlet müdahalesinin kendi teşkilatlarını da hedef alabileceğini gördü.⁴⁸

⁴⁷ Landau, Pan-Turkism in Turkey; Bora, Cereyanlar, ülkücü hareketin toplumculuk ve kalkınma düşüncesi üzerine bölümler.

⁴⁸ Zürcher, Turkey: A Modern History; Bora ve Can, Devlet, Ocak, Dergâh.

Dinî-muhafazakâr temsil de aynı dönemde daraldı. Millî Nizam Partisi hakkında kapatma davası muhtıradan bir hafta önce açılmış, Anayasa Mahkemesi partiyi 20 Mayıs 1971'de laiklik ilkesine aykırılık gerekçesiyle kapatmıştı; bu nedenle kapatmayı muhtıranın basit bir emri gibi göstermek doğru değildir. Buna karşılık muhtıra sonrasında imam hatip okullarının orta kısımlarının kapatılması ve dinî siyasetin rejim tehdidi diliyle çevrelenmesi, 12 Mart vesayetinin İslami görünürlüğü de sınırlandırdığını gösterdi.⁴⁹

Bu tecrübe, milliyetçi devlet anlayışındaki ikiliği daha açık hâle getirdi. Devlet milletin varlığının temel güvencesi sayılıyor, fakat devletin bütün kararlarının doğru olmadığı kabul ediliyordu. Çözüm, devlet ile onu yöneten kadroları birbirinden ayırmaktı: Yanlıklık devlete değil, devlete hâkim olan yanlış kişilere ve yönelimlere atfediliyordu.

Bu ayırım, milliyetçi siyasetin kalıcı özelliklerinden birine dönüştü. Hükümetler, bürokratlar veya kurum içindeki gruplar ağır biçimde eleştirilebilir; fakat devletin kendisi çoğu zaman tartışmanın dışında tutulur. Böyle bir yaklaşım devlet sadakatini korur; ancak devletin yapısal sorunlarını ve kurumların demokratik denetimini konuşmayı güçleştirir.

1970'ler: fikir mücadelesinin şiddete dönüşmesi

1970'lerin Türkiye'sinde ekonomik kriz, hükümet istikrarsızlığı, üniversite çatışmaları, işçi hareketleri,

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, Millî Nizam Partisinin Kapatılması Kararı, E. 1971/1, K. 1971/1, 20 Mayıs 1971; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 4, Cilt 3, Birleşim 71, imam hatip okullarının orta kısımlarının 12 Mart sonrasında kapatılmasına ilişkin görüşmeler.

mezhepsel gerilimler ve devlet kurumlarındaki ayrışmalar aynı anda büyüdü. Üniversitelerde başlayan şiddet; mahallelere, kahvehanelere, iş yerlerine ve şehir merkezlerine yayıldı. Siyasi cinayetler, bombalı saldırılar ve silahlı çatışmalar gündelik hayatı sürekli korku altında bıraktı.⁵⁰

Şiddetin failleri tek bir siyasi tarafta değildi. Radikal sol örgütler, ülkücü gruplar ve başka silahlı yapılar farklı eylemlere karıştı. Bununla birlikte “iki taraf da yaptı” cümlesi, her olayın sorumluluğunu birbirine eşitleyen kolay bir hükme dönüşmemelidir. Fail, mağdur, örgütsel bağ, devletin tutumu ve yargı süreci her vaka için ayrı ayrı incelenmelidir.

Ülkücü hareketin bütün mensuplarını aynı eylemlerden sorumlu tutmak tarihsel olarak yanlıştır. Teşkilat içinde fikrî eğitimi, parlamenter siyaseti ve gençlerin çatışmadan uzak tutulmasını savunan çok sayıda insan vardı. Ancak hareket çevresindeki şiddeti yalnız dışarıdan sızmış kişilerin işi saymak da yeterli değildir. Bazı yayın ve söylemlerde siyasi rakibe karşı güç kullanımı, millî savunma ve komünizmle mücadele gerekçesiyle meşrulaştırılabiliyordu.

Dengeli hüküm açık olmalıdır: Ülkücü hareket şiddetten ibaret değildi; ancak bazı unsurlarının siyasi şiddete katıldığı ve bu şiddetin kimi zaman ideolojik bir savunma dili bulduğu inkâr edilemez. Aynı açıklık, sol örgütlerin şiddeti ve devlet içindeki hukuk dışı ilişkiler

⁵⁰ Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993); Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 1970’lerin kutuplaşması ve siyasal şiddet bölümleri.

konusunda da gösterilmelidir. Bir hareketi anlamak, onu topluca mahkûm etmek veya topluca aklamak değildir.

Millî birlik adına yürütüldüğü söylenen çatışmanın ulaştığı sonuç ağırdı: Vatani koruduğunu düşünen gençler, aynı vatanın başka gençlerini düşman olarak görüyordu. Millet adına konuşan şiddet, milletin ortak hayatını parçaladı.

Hükümete girmek, devlete yaklaşmak

MHP'nin 1970'lerin ikinci yarısındaki Milliyetçi Cephe hükümetlerine katılması, hareketi sokak ve gençlik siyasetinin ötesine taşıdı. Parti artık devletin dışında devleti savunan bir güç değil, hükümet sorumluluğu üstlenen siyasi aktörlerden biriydi.⁵¹

Bu gelişme parlamenter meşruiyeti güçlendirdi; ancak devlet kurumlarıyla parti kadroları arasındaki sınır konusunda ciddi tartışmalar doğurdu. Kamu görevinin siyasi sadakat üzerinden dağıtılması, devletin bütün vatandaşlara ait ortak kurum niteliğini zayıflatabilirdi.

Milliyetçi hareketin önüne böylece zor bir soru çıktı: Devleti millileştirmek ile devleti bir siyasi kampın kadrolarıyla doldurmak arasındaki sınır nerede başlar? Devlete hizmet iddiası, kamu kurumlarını hareketin uzantısına dönüştürürse devlet ortak niteliğini kaybeder. Bu soru, sonraki bütün dönemlerde milliyetçi siyasetin kurumsal sınavlarından biri olarak kalacaktı.

12 Eylül: tasfiye ve devletleştirme

12 Eylül 1980 darbesi, devlet otoritesini yeniden kurma iddiasıyla bütün siyasi alanı kapattı. MHP ve ülkücü

⁵¹ Zürcher, Turkey: A Modern History, Milliyetçi Cephe hükümetleri ve 1970'lerin koalisyon siyaseti bölümleri.

kuruluşlar dağıtıldı; ülkücü kadrolar da gözaltına alındı, yargılandı ve cezaevlerine gönderildi. Kendisini komünizme karşı devleti savunan güç olarak gören hareket, bu defa devlet tarafından cezalandırılıyordu.⁵²

Bu tecrübe ülkücü hafızada derin bir kırılma yarattı. Ancak darbenin milliyetçilik üzerindeki etkisi, örgütlü hareketin tasfiyesiyle sınırlı değildi. Askerî yönetim sol örgütlenmeleri ağır biçimde bastırırken millet, devlet, din, aile ve disiplin vurgusunu kamusal söylemde ve eğitim düzeninde güçlendirdi. Ülkücü teşkilatlar kapatıldı; buna karşılık milliyetçi-muhafazakâr düşüncenin bazı unsurları devletin ideolojik diline taşındı.

12 Eylül bu nedenle milliyetçiliği iki zıt yönde etkiledi: Bağımsız ve örgütlü ülkücülüğü baskı altına aldı; fakat devletçi ve antikomünist milliyetçiliğin toplumsal meşruiyetini genişletti. Hareketin kadroları tasfiye edilirken düşünce dünyasının bir bölümü devletleştirildi.

Mücadele, fedakârlık ve erkeklik

Soğuk Savaş döneminin ülkücü teşkilat kültürü büyük ölçüde genç erkekler üzerinden biçimlendi. Cesaret, fedakârlık, disiplin, ağabeylik, şehitlik ve dava arkadaşına sadakat hareketin ahlaki sözlüğünü oluşturdu. Kadınlar hareket içinde yer alsalar da görünür liderlik ve karar mekanizmaları uzun süre erkek ağırlıklı kaldı.⁵³

Bu mücadele dili güçlü bir dayanışma üretti; ancak saldırganlığı cesaret, uzlaşmayı zayıflık, kuşkuyu ihanet ve eleştiriyi disiplinsizlik sayma riskini de taşıdı. Siyasi rekabet

⁵² Zürcher, a.g.e.; Bora ve Can, a.g.e.

⁵³ Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey* (New York: Palgrave Macmillan, 2004); Bora ve Can, *Devlet, Ocak, Dergâh*.

bir erkeklik sınavına dönüştüğünde geri adım atmak, konuşmak veya ortak zemin aramak kolayca teslimiyet gibi görülebildi.

Bugün dijital milliyetçilikte görülen meydan okuma, hakaret ve sürekli güç gösterisinin bütün kökleri 1970'lerde değildir. Yine de Soğuk Savaş'ın mücadelecilik erkeklik kültürü, siyaseti fikir ve kurum yarışından çıkarıp cesaret gösterisine dönüştüren kalıcı bir miras bıraktı.

Soğuk Savaş'ın iki mirası

Soğuk Savaş, Türk milliyetçiliğini aydın çevrelerinin kültürel arayışından çıkarıp lideri, partisi, ocakları, doktrini ve geniş toplumsal tabanı bulunan kitlesel bir harekete dönüştürdü. Teşkilat, dayanışma, fedakârlık, devlet bilinci, ekonomik bağımsızlık ve millî kültür bu dönemin kurucu mirasıydı.

Ancak aynı dönem; düşmanlaştırma, ideolojik sadakati vatandaşlık ölçüsüne dönüştürme, lider etrafında kapanma, devlet ile iktidarı birbirine karıştırma ve siyasi şiddete gerekçe üretme risklerini de büyüttü. Milleti birleştirme iddiasındaki düşünce, milleti “millî olanlar” ve “olmayanlar” diye ayıran bir dile dönüştürebildi.

Bu tarih, milliyetçiliğin güçlü devlet talebinin tek başına yeterli olmadığını gösterir. Devleti savunurken hukuku, milleti savunurken vatandaşın hayatını, birliği savunurken siyasi çoğulluğu kaybeden milliyetçilik; korumak istediği şeyi kendi eliyle zayıflatır.

Soğuk Savaş sona erdiğinde komünizm, milliyetçiliğin temel düşmanı olmaktan çıkacaktı. Ancak tehdit merkezli düşünme biçimi ortadan kalkmadı. 1980'lerin sonundan itibaren PKK terörü, Kürt meselesi, Körfez savaşları,

devletin bütünlüğü ve bölgesel parçalanma kaygıları aynı zihinsel kalıbı yeni bir içerikle dolduracaktı.

Antikomünizmin boşalttığı yere beka yerleşecekti.

4. ANTİKOMÜNİZMDEN BEKA MİLLİYETÇİLİĞİNE

12 Eylül'den 2015 Kırılmasına Devlet, Terör ve Kimlik

15 Ağustos 1984 gecesi Eruh ve Şemdinli'de silah sesleri duyulduğunda Türkiye, bunun uzun bir dönemin başlangıcı olduğunu henüz bilmiyordu. PKK'nın saldırıları birkaç karakola yönelmiş sınırlı bir güvenlik olayı olarak kalmayacak; devletin nasıl korunacağı, vatandaşlığın nasıl tanımlanacağı, güvenliğin sınırların ötesinde nerede başlayacağı ve milliyetçiliğin hangi duygularla besleneceği üzerine kırk yılı aşan tartışmanın merkezine yerleşecekti.⁵⁴

Soğuk Savaş milliyetçiliği komünizmi temel tehdit saymış, teşkilat ve ideolojik sadakat çevresinde biçimlenmişti. 1980'lerin ortalarından itibaren tehdit haritası değişti. Sınıf devrimi korkusunun yerini ülkenin bölünmesi, sınır güvenliğinin aşılması ve devlet otoritesinin bazı bölgelerde zayıflaması ihtimali aldı. Antikomünizmin kurduğu güvenlik dili ortadan kalkmadı; yeni bir düşman, yeni bir coğrafya ve yeni bir kayıp hafızasıyla birleşti.

Bu bölüm, milliyetçiliğin 12 Eylül'den 2015'e uzanan dönemde devletin anayasal diline nasıl yerleştiğini, PKK terörüyle birlikte gündelik hayata nasıl yayıldığını ve çözüm arayışlarının çöküşünün ardından nasıl geniş bir beka

⁵⁴ Cengiz Güneş, *The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance* (London: Routledge, 2012), PKK'nın silahlı stratejisinin başlangıcı ve 15 Ağustos 1984 saldırıları; Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu* (Ankara, 2013), tbmm.gov.tr.

siyasetine dönüştüğünü inceliyor. Tartışma, güvenliğin gerekli olup olmadığı değildir. Silahlı terör karşısında devletin güvenlik üretmesi zorunludur. Asıl mesele, bu mücadelenin hangi hukuki sınırlar içinde yürütüleceği ve devletin kendisini korurken vatandaşla arasındaki bağı nasıl muhafaza edeceğidir.

12 Eylül: Örgütlü milliyetçilik bastırılırken devlet milliyetçileşiyor

12 Eylül 1980 darbesi partileri, sendikaları ve gençlik örgütlerini dağıtırken MHP'yi ve ülkücü kuruluşları da kapattı. Milliyetçi kadrolar cezaevlerine gönderildi; hareketin bağımsız örgütlenme kapasitesi ağır biçimde kırıldı. Ancak darbenin milliyetçilik üzerindeki etkisi tasfiyeyle sınırlı kalmadı. Askerî yönetim, ülkücü hareketin taşıdığı bazı kavramları devletin anayasal, eğitimsel ve toplumsal düzen diline yerleştirdi.

1982 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'ni Atatürk milliyetçiliğine bağlı bir devlet olarak tanımladı; başlangıç bölümünde millî menfaat, millî dayanışma, Türk varlığı ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü güçlü biçimde vurgulandı. Aynı anayasanın 24. maddesi, din kültürü ve ahlak öğretimini ilk ve ortaöğretimde zorunlu hâle getirdi. Laik Cumhuriyet devletin resmî meşruiyet çerçevesi olmayı sürdürürken din, dönemin devlet anlayışında toplumsal ahlakı ve antikomünist düzeni destekleyen bir unsur olarak daha görünür bir konum kazandı.⁵⁵

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Başlangıç, md. 2 ve md. 24, Anayasa Mahkemesi, anayasa.gov.tr; ayrıca Feroz Ahmad, *The Making of Modern Turkey* (London: Routledge, 1993), 12 Eylül rejimi ve 1982 Anayasası bölümleri.

Ortaya çıkan tablo çelişkiliydi: Milliyetçi teşkilatlar yasaklanıyor; buna karşılık güçlü devlet, millî ve manevi değerler, aile, disiplin, toplumsal dayanışma ve iç-dış tehditlere karşı uyanıklık kamu düzeninin temel kavramları hâline geliyordu. Türk-İslam sentezi artık belirli bir parti veya aydın çevresiyle sınırlı değildi; eğitim ve toplum siyasetinde etkili olan devlet dillerinden biriydi.⁵⁶

Bu dönüşüm, Cumhuriyet milliyetçiliğinin ağırlık merkezini de değiştirdi. Kurucu dönemin “Egemenlik milletindir” ilkesi bütünüyle kaybolmadı; fakat yanına milletin ve devletin, onları tehdit eden düşünce ve hareketlere karşı korunması gerektiği anlayışı yerleşti. Milliyetçilik, vatandaşın devleti kuran siyasi iradesini anlatmaktan uzaklaşıp devletin vatandaş üzerinde koruduğu düzenin ilkelerinden biri olarak yorumlanabildi.

Ülkücü hareket, yaşadığı baskıyı devletin kendisinden çok devlet içindeki yanlış kadrolarla açıklama eğilimi gösterdi. Devlet kahı ve kutsal, iktidarlar ile bürokratlar geçiciydi. Bu ayrım, harekete devlet bağlılığını koruma imkânı verdi; ancak hukuksuzluğu yalnız kötü kadrolara bağlamak, onu üreten kurumları ve yönetim düzenini tartışmayı da zorlaştırdı.

Özal yılları: Ekonomi açılırken kimlikler görünürleşiyor

1983’ten sonra Turgut Özal’ın öncülüğünde yürütülen ekonomik dönüşüm, Türkiye’yi dış ticarete, özel girişime ve küresel sermaye hareketlerine daha açık hâle getirdi.

⁵⁶ Sam Kaplan, *The Pedagogical State: Education and the Politics of National Culture in Post-1980 Turkey* (Stanford: Stanford University Press, 2006); M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey* (Oxford: Oxford University Press, 2003), Türk-İslam sentezinin devlet ve eğitim alanındaki etkisi üzerine bölümler.

Televizyon, basın, kentleşme ve tüketim kültüründeki değişim yalnız ekonomik sınırları genişletmedi; daha önce resmî anlatının gerisinde kalan toplumsal kimlikleri ve talepleri de görünür kıldı.⁵⁷

İslamcı çevreler, Kürt kimliği etrafındaki hareketler, Aleviler, kadın hareketleri, liberaller ve farklı kültürel topluluklar kamusal alanda daha açık talepler dile getirmeye başladı. Cumhuriyet'in merkezi vatandaşlık uygulaması, farklılıkların çoğunlukla özel alanda yaşanmasını ve kamusal alanda Türk kimliği altında birleşmesini öngörüyordu. Yeni dönemde insanlar hukuken eşit vatandaşlıkla yetinmeyip kimliklerinin kamusal alanda tanınmasını da talep ediyordu.

Milliyetçi siyasetin önünde zor bir tercih belirdi: Farklı kimlikleri ortak devletin meşru parçaları olarak kabul etmek ya da görünür her farklılığı millî bütünlüğe yönelmiş muhtemel bir tehdit gibi değerlendirmek. Türkiye bu iki yaklaşım arasında istikrarlı bir denge kuramadan PKK'nın terör ve silahlı faaliyetleri tartışmanın zeminini bütünüyle değiştirdi. Kültürel taleple ayrılıkçı şiddet arasındaki sınır, terörün gölgesinde giderek daha zor ayırt edilir hâle geldi.

PKK ve yeni güvenlik çağının kurulması

15 Ağustos 1984 saldırıları, milliyetçiliğin temel tehdit algısını değiştirdi. 1970'lerde tehlike Sovyet yayılcılığı ve komünist devrim olarak tanımlanmıştı. Artık merkezde, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü silahlı yöntemlerle hedef alan PKK ve onun çevresinde gelişen ayrılıkçı proje bulunuyordu. Milliyetçi siyasetin ağırlığı sınıf mücadelesinden vatanın bölünmesi ihtimaline kaydı.

⁵⁷ Erik J. Zürcher, Turkey: A Modern History, 4. bs. (Londra: I.B. Tauris, 2017), 1980 sonrası ekonomik ve toplumsal dönüşüm bölümleri.

PKK yalnız güvenlik güçlerini hedef almadı. Öğretmenlere, sağlık çalışanlarına, köy korucularına, işçilere, altyapıya ve örgütün baskısına boyun eğmeyen sivilere yönelik saldırılar, terörün gündelik hayatı ve devletin en temel hizmetlerini de hedef aldığını gösterdi. Bu şiddet, “beka” kelimesinin toplumsal zeminini hazırladı. Kavram henüz her siyasi konuşmanın merkezinde değildi; fakat devletin varlığı, sınırları ve ortak kimliği doğrudan tehdit altında görülmeye başlanmıştı.⁵⁸

1987’de kurulan Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği, güvenlik güçleri arasındaki koordinasyonu artırmayı ve terörle mücadeleyi merkezîleştirmeyi amaçladı. İlk düzenleme sekiz ili kapsıyor ve yönetime geniş idari ve güvenlik yetkileri tanıyordu; sistem, farklı düzenlemelerle 2002’ye kadar sürdü. Bu dönem devletin güvenlik kapasitesini artırırken bölgede yaşayan vatandaşların devletle ilişkisini de olağanüstü tedbirlerin dili içinde şekillendirdi.⁵⁹

Kontrol noktaları, operasyonlar, koruculuk sistemi, köy boşaltmaları, seyahat kısıtlamaları ve idari sınırlamalar uzun süre gündelik hayatın parçaları oldu. PKK’nın şiddeti güvenlik tedbirlerini büyüttü; tedbirlerin hukuk dışına taşıdığı veya bütün bir topluluğu kuşku altında bıraktığı durumlar ise örgütün yararlanmak istediği yabancılaşmayı derinleştirdi. Böylece terör ile ölçsüz ve hukuk dışı güvenlik uygulamaları birbirini besleyebilen tehlikeli bir döngü oluşturdu.

⁵⁸ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu, özellikle ‘Terörün 30 Yıllık Geçmişi ve Neden Olduğu Yaşam Hakkı İhlalleri’ bölümü; Güneş, The Kurdish National Movement in Turkey.

⁵⁹ 10 Temmuz 1987 tarihli ve 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Resmî Gazete, 14 Temmuz 1987, sayı 19517.

Hukuk ile güvenlik arasındaki sınır

Türkiye'nin terörle mücadele tarihinde iki gerçeği aynı anda söylemek gerekir. PKK'nın sivilleri ve kamu görevlilerini hedef alan silahlı şiddeti hiçbir hak talebiyle meşrulaştırılamaz. Devletin terörle mücadele yetkisi de hukuk dışına çıkma yetkisi değildir. Bu iki hüküm birbirinin karşısı değil, aynı meşruiyet düzeninin tamamlayıcı parçalarıdır.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun terör ve şiddet olayları kapsamındaki yaşam hakkı ihlallerini ele alan raporu; güvenlik görevlilerinin, sivillerin ve kamu çalışanlarının kayıplarıyla faili meçhul cinayet, zorla kaybetme, köy boşaltma ve kötü muamele iddialarını aynı tarihsel çerçeve içinde inceledi. Böyle bir hafıza, farklı acıları birbirine eşitlemek değil; hiçbir vatandaşın acısını millî anlatının dışında bırakmamak demektir.⁶⁰

Devlet ile terör örgütünü birbirinden ayıran ölçü silahlı gücün büyüklüğünden önce devletin hukukla bağlı olmasıdır. Hukuk, güvenlik görevlisinin elini bağlayan gereksiz bir engel değil, meşru güç ile terörü birbirinden ayıran sınırdır. Milliyetçilik devleti savunurken bu sınırı önemsiz sayarsa, korumak istediği devletin meşruiyet kaynağını kendi eliyle zayıflatır.

Aynı nedenle Kürt kimliğiyle PKK'yı özdeşleştirmek millî birliği güçlendirmedir. Örgüt kendisini bütün Kürtlerin temsilcisi gibi sunarken aşırı güvenlikçi yaklaşımlar da Kürtçe konuşmayı, kültürel talebi veya devlet politikasını eleştirmeyi ayrılıkçılıkla karıştırabilirdi. Oysa milyonlarca Kürt vatandaşın siyasi tercihi, inancı, sınıfsal konumu ve

⁶⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu (2013).

devletle ilişkisi aynı değildi. Vatandaşın ortak devlete bağlılık beklerken onun kimliğini yok saymak, aidiyeti yalnız itaate indirgemektir.⁶¹

Körfez Savaşı ve sınırın ötesine taşan güvenlik

1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ve ardından başlayan Körfez Savaşı, Türkiye'nin güvenlik haritasını değiştirdi. Irak'ın kuzeyinde oluşan otorite boşluğu, PKK'nın sınır ötesinde kamp, geçiş ve lojistik alanlar kurmasını kolaylaştırdı. İç güvenlikle dış politika arasındaki çizgi incelendi; Irak'taki bir gelişmenin Türkiye'deki terör tehdidini doğrudan etkileyebileceği görüldü.⁶²

Bu tecrübe, milliyetçi siyasete yeni bir stratejik hüküm kazandırdı: Türkiye yalnız kendi sınır çizgisi üzerinde savunulamaz; tehdit, oluştuğu alanda karşılanmalıdır. Sınır ötesi operasyonlar, güvenli bölgeler, komşu devletlerin örgüte yaklaşımı ve bölgesel askerî kapasite milliyetçi siyasetin merkezî konularına dönüştü.

1990'larda şehit cenazeleri, asker uğurlamaları, televizyon haberleri, bayraklarla donatılan meydanlar ve terör saldırılarının ardından düzenlenen gösteriler milliyetçiliği teşkilatların dışına çıkararak gündelik hayatın içine taşıdı. Bayrak ortak acının ve dayanışmanın

⁶¹ Mesut Yeğen, 'The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity,' *Middle Eastern Studies* 32, sy. 2 (1996): 216–229; Senem Aslan, *Nation-Building in Turkey and Morocco: Governing Kurdish and Berber Dissent* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014).

⁶² Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question* (Lanham: Rowman & Littlefield, 1998); Güneş, *The Kurdish National Movement in Turkey, Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'taki güç boşluğu ve PKK'nın bölgesel alanı üzerine bölümler*.

sembolüydü; ancak zaman zaman kimin millî, kimin kuşkulu olduğunu ölçen bir sadakat sınavına da dönüştü.⁶³

Milliyetçilik bu dönemde yalnız MHP'nin dili değildi. Merkez sağ hükümetler, Bülent Ecevit'in ulusal bağımsızlık ve devlet bütünlüğü vurgusu, güvenlik bürokrasisi ve geniş medya alanı aynı güvenlik dilini farklı tonlarla yeniden üretti. Milliyetçi partilerin oy oranı ne olursa olsun, iktidara talip her parti ülkenin bütünlüğünü koruyabileceğini göstermek zorundaydı. Bugünkü partiler üstü milliyetçi merkezin tarihsel eşiklerinden biri burada oluştu.

28 Şubat: sandığın üzerine kültürel veto

28 Şubat 1997 süreci, vesayetçi laikliğin dinî görünürlüğü hukuk veya kamu yönetimi meselesi olmaktan çıkarp rejim tehdidi saymasının en açık örneğidir. Seçilmiş Refah-Yol hükûmeti istifaya zorlanırken başörtülü öğrenciler, imam hatipler, dindar kamu çalışanları, vakıflar, yurtlar ve muhafazakâr sermaye geniş denetim ve baskı alanına alındı.⁶⁴

Sekiz yıllık kesintisiz eğitim ve katsayı düzenlemeleri imam hatiplerin orta bölümlerini kapattı, mezunlarının yükseköğretime geçişini ağırlaştırdı. Başörtülü kadınların eğitim ve kamu görevi hakkı kültürel makbûllük şartına bağlandı; Merve Kavakçı olayı seçilmiş milletvekilinin temsil hakkının dahi kıyafet üzerinden veto edilebildiğini gösterdi.

⁶³ Tanıl Bora, Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 1990'larda milliyetçiliğin gündelikleşmesi, devlet ve güvenlik dili üzerine bölümler; Michael Billig, Banal Nationalism (London: SAGE, 1995).

⁶⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, 28 Şubat Süreci Alt Komisyonu tutanakları ve Üst Komisyon görüşmeleri (Ankara, 2012), özellikle başörtüsü, imam hatip, katsayı ve kamusal dışlama uygulamalarına ilişkin kayıtlar.

28 Şubat'ın verdiği siyasi mesaj bir hükûmetle sınırlı değildi: Millet oy verebilir; fakat dinî-muhafazakâr tercihi devletin Jakoben-seküler yorumuyla çatışırsa sandık iradesini sınırlandırmak meşru sayılır. Bu nedenle süreç, Cumhuriyet'in laiklik ilkesinden çok vesayet altında vatandaşlık tarihinin parçası olarak okunmalıdır.

Bu hüküm bütün seküler vatandaşları kapsamaz. Darbeye, başörtüsü yasaklarına ve askerî vesayete karşı çıkan sekülerler, sosyal demokratlar ve Cumhuriyetçiler de vardı. Ancak bu çoğulluğu teslim etmek, 28 Şubat'ın askerî, yargısal, bürokratik, üniversiter ve medyatik kurumlar eliyle yürütülen sistemli vesayet niteliğini hafifletmez. Sorun seküler hayat değil; sekülerliği devletin tek makbul kültürü ve müdahale ruhsatı hâline getiren iktidar zihniyetidir.

MHP'nin dönüşü ve 1999'un anlamı

12 Eylül sonrasında farklı adlarla yeniden örgütlenen ülkücü hareket, 1990'larda MHP adıyla siyasal alana döndü. Türk-İslam sentezinin ağırlığı, liderlik anlayışı ve siyasal İslam'la ilişki tartışmaları sürdü. Muhsin Yazıcıoğlu ve arkadaşlarının Büyük Birlik Partisini kurması, bu ayrışmanın önemli sonuçlarından biriydi.⁶⁵

Alparslan Türkeş'in 1997'deki ölümünün ardından genel başkanlığa seçilen Devlet Bahçeli, MHP'yi parlamenter parti kimliğine ve devlet sorumluluğu vurgusuna yöneltti. Bu dönüşüm, Abdullah Öcalan'ın Şubat 1999'da yakalanmasının oluşturduğu güvenlik başarısı duygusuyla birleşti.

⁶⁵ Tanıl Bora ve Kemal Can, Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), MHP'nin yeniden örgütlenmesi ve ülkücü hareket içindeki ayrışmalar.

18 Nisan 1999 seçimlerinde MHP, 5,6 milyondan fazla oyla yüzde 18'e ulaştı ve 129 milletvekili çıkardı. Bu sonuç yalnız teşkilat başarısıyla açıklanamazdı. Uzun süren terör, şehitlik hafızası, Kuzey Irak'taki gelişmeler, siyasi istikrarsızlık ve güçlü devlet beklentisi milliyetçiliği merkez seçmene kadar taşımıştı.⁶⁶

MHP'nin DSP ve ANAP'la hükümet ortağı olması, milliyetçiliğin iktidar sınavını başlattı. Muhalefette kesin çizgilerle savunulan görüşler; Avrupa Birliği reformları, ekonomik kriz, IMF programı ve Abdullah Öcalan hakkında verilen idam cezası gibi başlıklarda koalisyon gerçekliğiyle karşılaştı. Devlet sorumluluğu, ülkülerin bir bölümünü ertelemeyi gerektirir miydi? Bu tecrübe, devlet merkezli milliyetçiliğin sertliğin yanında gerektiğinde pragmatik uzlaşma da üretebildiğini gösterdi.

2000'lerde geri çekilme değil, biçim değiştirme

MHP 2002 seçimlerinde baraj altında kaldığında milliyetçiliğin gerilediği düşünülürdü. Avrupa Birliği süreci, demokratikleşme reformları, ekonomik istikrar ve AK Partinin muhafazakâr-demokrat söylemi, 1990'ların güvenlik dilini geriye itiyor görünüyordu. Olağanüstü hâlin sona ermesi ve kültürel haklarla ilgili düzenlemeler de bu izlenimi güçlendirdi.

Buna karşın milliyetçilik kaybolmadı; farklı siyasi hareketlerin içine dağıldı. AK Parti millî irade, güçlü Türkiye, tarihsel miras ve askerî vesayete karşı halk egemenliği üzerinden muhafazakâr bir milliyetçilik geliştirdi. CHP laiklik, Cumhuriyet, üniter devlet ve ulusal

⁶⁶ Yüksek Seçim Kurulu, geçmiş seçim sonuçları: 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi; MHP 5.606.583 oy, yüzde 18 ve 129 milletvekili, ysk.gov.tr.

bağımsızlık vurgusunu güçlendirdi. MHP ise terör, Irak, Kıbrıs ve Avrupa Birliği başlıkları üzerinden muhalefetini yeniden kurdu. Bu söylemler, ilgili partilerin kendi konumlandırmalarıydı; uygulamalarının otomatik olarak milliyetçi veya demokratik olduğu anlamına gelmiyordu.

2003'te Irak'ın işgali ve 4 Temmuz'da Süleymaniye'de Türk askerlerinin Amerikan güçlerince gözaltına alınması, NATO müttefikliğine duyulan güveni sarstı. “Çuval olayı” geniş toplum kesimlerinde askerî hadisenin ötesinde, millî onura yönelmiş bir aşağılama olarak algılandı. PKK karşıtı milliyetçiliğin yanına ABD'ye ve Batı'nın bölgesel siyasetine karşı egemenlikçi bir damar eklendi.⁶⁷

PKK'nın 2004'ten itibaren saldırılarını yeniden artırması, Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler ve iç siyasi kutuplaşma MHP'yi yeniden güçlendirdi. Parti 2007 seçimlerinde yüzde 14'ün üzerinde oyla Meclise döndü ve 71 milletvekili çıkardı. Aynı yıllarda CHP içindeki ulusalcı damar da Cumhuriyet, laiklik ve egemenlik başlıklarıyla daha görünür hâle geldi. Muhafazakâr ülkücülük ile seküler ulusalcılık farklı tarihsel kaynaklardan besleniyor; fakat devletin bütünlüğü ve dış müdahale eleştirisinde zaman zaman ortaklaşıyordu.⁶⁸

27 Nisan: dijital muhtıra ve Cumhurbaşkanlığı vesayeti

27 Nisan 2007'de Genelkurmayın internet sitesinde yayımlanan bildiri, Cumhurbaşkanlığı seçimine laiklik ve

⁶⁷ William Hale, *Turkish Foreign Policy since 1774*, 3. bs. (London: Routledge, 2013), 2003 Irak Savaşı ve Türk-Amerikan ilişkileri bölümleri; Philip Robins, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War* (London: Hurst, 2003).

⁶⁸ Yüksek Seçim Kurulu, 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi kesin sonuçları ve geçmiş seçim arşivi, ysk.gov.tr.

dinî görünürlük üzerinden müdahale teşebbüsüydü. Meclisin seçeceği Cumhurbaşkanı'nın kültürel kimliği askerî merkezin kabul sınırına bağlanmak isteniyordu.⁶⁹

Bu kez tanklar yönetime doğrudan el koymadı; fakat aynı vesayet mantığı dijital bildiriyle konuştu: Milletvekilleri oy kullanabilir, ancak devletin tepesine kimin çıkacağına Cumhuriyet'in kendisini asıl sahibi sayan askerî-bürokratik merkez sınır çizer.

Hükûmetin muhtıraya açık biçimde karşılık vermesi ve seçim süreci, sivil siyasetin önceki dönemlerden farklı tepki vermesini sağladı. 27 Nisan'ın sonuçsuz kalması vesayet zihniyetinin bittiğini değil, millî irade karşısında geri çekilebildiğini gösterdi.

Açılım ve Çözüm Süreci: Milliyetçiliğin en zor sorusu

2009'da başlatılan Demokratik Açılım, Kürt meselesinin yalnız güvenlik tedbirleriyle çözülemeyeceği düşüncesine dayanıyordu. İlan edilen amaç; kültürel ve siyasi talepleri terör meselesinden ayırmak, demokratik hakları genişletmek ve PKK'nın toplumsal zeminini daraltmaktı. Bu girişim, 1990'ların güvenlik merkezli devlet yaklaşımından önemli bir ayrılma iddiası taşıyordu.

Yine de süreç; sınırlarını, nihai hedefini, silahsızlanmanın biçimini ve tarafların yükümlülüklerini topluma yeterince açık anlatamadı. Milliyetçi muhalefet, açılımın üniter devlet ve Türk kimliği bakımından taviz üreteceğini savundu; PKK ise silahlı varlığını korurken

⁶⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, 28 Şubat Süreci Alt Komisyonu tutanakları ve Üst Komisyon görüşmeleri (Ankara, 2012), "27 Nisan e-bildirisi", hükûmetin bildiriye cevabı ve bildiri sonrası tepkilere ilişkin bölümler.

siyasi alanını genişletmeye çalıştı. Toplumun önemli bir bölümü terörün sona ermesini istiyor, fakat bunun devletin yenildiği veya örgütün meşrulaştığı görüntüsü altında gerçekleşmesinden endişe duyuyordu.

2013'te Çözüm Süreci daha kurumsal bir aşamaya geçti. TBMM'de Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi amacıyla bir komisyon kuruldu; silahların susması, demokratik siyasetin işlemesi ve toplumsal taleplerin hukuk içinde karşılanması tartışıldı. Milliyetçi siyaset kendi içinde iki devlet anlayışına ayrıldı: Devletin nihai hedef için taktik esneklik gösterebileceğini savunan pragmatik yaklaşım ile silahlı örgütle temasın kendisini kırmızı çizginin aşılması sayan ilkesel yaklaşım.⁷⁰

Her iki yaklaşım da önemli bir soruya dayanıyordu. İlki, devletin yalnız askerî yöntemlerle sona erdiremediği çatışmayı siyaset yoluyla bitirme sorumluluğunu hatırlatıyordu. İkincisi, silah bırakılmadan yürütülen müzakerenin örgüte zaman, hareket alanı ve meşruiyet kazandırabileceği uyarısında bulunuyordu. Sürecin kalıcı bir hukuki çerçeveye, bağımsız denetime ve açık yükümlülöklere bağlanmaması, bu iki kaygıyı da gideremedi.

2015 kırılması ve bekanın geri dönüşü

Suriye iç savaşı, DEAŞ saldırıları, PKK ve YPG'nin bölgesel faaliyetleri, 7 Haziran seçimlerinden sonra oluşan siyasi belirsizlik ve artan terör eylemleri, 2015'te Çözüm Süreci'nin zeminini dağıttı. Temmuz ayından itibaren operasyonlar yeniden yoğunlaştı; bazı şehirlerde uygulanan

⁷⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (Ankara, 2013), tbmm.gov.tr.

hendek, barikat ve silahlı alan hâkimiyeti stratejisi güvenliği yeniden devlet siyasetinin merkezine taşıdı.⁷¹

Milliyetçi kamuoyunda yerleşen hüküm açıkltı: Devletin çekildiği her alanı silahlı örgüt doldurur. Çözüm Süreci'nin çöküşü yalnız bir hükümet politikasının başarısızlığı olarak görülmedi; müzakere, açılım ve kültürel hak dilinin tamamına karşı daha geniş bir kuşku üretti. 1990'ların beka milliyetçiliği bu defa MHP ve ülkücü çevreleri aşarak iktidarın, muhalefetin, devlet bürokrasisinin ve farklı seçmen kümelerinin ortak reflekslerinden biri hâline gelmeye başladı.

Beka milliyetçiliği, devletin ve milletin varlığını olağan siyasi rekabetin üzerinde gören yaklaşımdır. Toprak bütünlüğü, üniter devlet, sınır güvenliği, terörle mücadele, devlet otoritesi ve dış müdahaleye direnç diğer meselelerin önüne geçer. Gerçek tehditler karşısında toplumu harekete geçirme gücü buradan gelir. Tehlikesi de aynı yerdedir: Her siyasi anlaşmazlık beka meselesine dönüştürüldüğünde kavram güvenlik üretmekten çıkar ve itirazı gayrimeşru saymanın aracına dönüşür.

Dolayısıyla beka dili iki sınava aynı anda tâbidir. Devlet silahlı tehdidi ortadan kaldırmalı; fakat vatandaşın hukukunu ve onurunu güvenliğin ikincil unsurları saymamalıdır. Terörü yalnız bir hak sorununa indirgemek şiddeti görünmezleştirir. Terörü güvenlik meselesine indirgemek ise örgütün yararlandığı siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların kalıcılaşması riskini büyütür.

⁷¹ International Crisis Group, 'A Sisyphean Task? Resuming Turkey-PKK Peace Talks,' Europe Briefing No. 77 (Brussels, 17 Aralık 2015); Güneş, 'The Kurdish National Movement in Turkey, 2015'te çatışmaya dönüş ve şehir savaşı stratejisi üzerine değerlendirmeler.'

Doğru denge tek cümlede kurulabilir: Vatandaşın hakkı tanınmalı, teröristin silahı alınmalıdır. Bunlardan birini diğerine feda etmek hem güvenliği hem millî birliği zayıflatır. Ortak millet, aynı zaferleri kutlamakla oluşmaz; birbirlerinin acılarını tanıyanların kurduğu siyasi topluluktur.

2015 sonrasında milliyetçilik ülkücü hareketin ideolojik sınırlarını aştı. Güvenlik, egemenlik ve devlet otoritesi üzerinden Türkiye'nin siyasi merkezini yeniden biçimlendiren ortak bir dile dönüştü. Antikomünizmden kalan tehdit kalıbı beka siyasetiyle bütünleşmişti. Bundan sonra asıl soru, bu dilin hangi partide yaşadığından çok bütün partileri ve seçmen kümelerini nasıl dönüştürdüğüydü.

İKİNCİ KISIM

MİLLİYETÇİLİĞİN MAHALLESİNDEN ÇIKIŞI

Bir teşkilat kimliğinden ortak siyasi dile

Milliyetçilik uzun süre kendi mahallesinin içinden konuştu. Ülkücü teşkilatlar, belirli semboller, liderlik biçimleri ve tarih anlatıları ona açık bir siyasi adres veriyordu. Son on yılda bu sınırlar gevşedi. Güvenlik, egemenlik, göç, Cumhuriyet, teknoloji ve vatandaşın önceliği gibi başlıklar milliyetçi partilerin dışına taşarak iktidarın ve muhalefetin ortak meşruiyet alanına yerleşti.

Bu kısım, milliyetçiliğin kendi örgütsel mahallesinden çıkarken nasıl çoğaldığını inceliyor. Buradaki mesele milliyetçi hareketin ortadan kalkması değil; onun kavramlarının farklı siyasi geleneklerde yeni anlamlar kazanmasıdır. Milliyetçilik artık tek bir kapıdan girilen ev değil, birbirine uzak odaları bulunan geniş bir merkezdir.

5. MİLLİYETÇİLİĞİN YENİ MERKEZİ

15 Temmuz'dan İttifaklar Çağına Devlet, Egemenlik ve Yeni Siyasi Dil

16 Temmuz 2016 sabahı Türkiye Büyük Millet Meclisinin duvarlarında bomba izleri vardı. Bir gece önce savaş uçakları başkentin üzerinde alçalmış, tanklar köprüleri ve yolları tutmuştu. Meclis bombalanırken farklı partilerden milletvekilleri binayı terk etmemişti. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından AK Parti, CHP, HDP ve MHP gruplarının yayımladığı ortak bildiri darbeyi, millet iradesine ve Gazi Meclise yönelmiş saldırıyla birlikte mahkûm etti.⁷²

O gece Türkiye’de milliyetçiliğin anlamı bir kez daha değişti. Devlet, kışla, bürokrasi ve güvenlik aygıtına indirgenemeyecek bir anlam kazanmıştı. Meşru devlet; seçilmiş kurumları, Meclisi ve anayasal düzeniyle vatandaşların savunduğu siyasi yapıydı. İnsanlar devlete körü körüne itaat etmek için değil, devlet adına hareket eden silahlı bir yapıya karşı millî iradeyi korumak için sokağa çıktı.

Bu kırılma; 2015’te yeniden yoğunlaşan terör, şehir çatışmaları, Suriye’deki otorite boşluğu, DEAŞ saldırıları ve dış politikadaki güven bunalımıyla birleşti. Türkiye, kısa bir zaman aralığında hem sınırları içinde hem de sınırlarının

⁷² Türkiye Büyük Millet Meclisi, ‘TBMM Ortak Bildirisi,’ 16 Temmuz 2016; bildiri TBMM Başkanlığı ile AK Parti, CHP, HDP ve MHP gruplarının ortak imzasını taşımaktadır, tbmm.gov.tr; ayrıca TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 26. Dönem, 1. Yasama Yılı, 114. Birleşim, cdn.tbmm.gov.tr.

ötesinde devlet kapasitesini, siyasi meşruiyeti ve millî güvenliği aynı anda tartışmak zorunda kaldı.⁷³

Ortaya çıkan tablo, tek bir milliyetçi partinin büyümesinden ibaret değildi. Milliyetçilik; iktidarın güçlü devlet ve beka diline, muhalefetin Cumhuriyet, hukuk ve egemenlik iddiasına, gençliğin göç, liyakat ve gelecek kaygısına aynı anda yerleşti. Yeni dönemin asıl değişimi burada gerçekleşti: Milliyetçilik iktidar ile muhalefet arasındaki sınırdan durmuyor; her iki tarafın da meşruiyet kurarken başvurduğu ortak zemini biçimlendiriyordu. Bu söylemlerin değeri, tarihsel sicil ve güncel uygulamayla ayrıca sınanmalıydı.

Bir gecede değişen devlet fikri

15 Temmuz'un milliyetçilik bakımından en önemli sonucu, devlet ile millet arasındaki ilişkinin yeniden görünür hâle gelmesiydi. Cumhuriyet'in kurucu ilkesi olan “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” hükmü, anayasa kitaplarının dışına çıkarak doğrudan toplumsal tecrübeye dönüştü. Meclisin açık tutulması, farklı siyasi grupların darbeye karşı ortak bildiri yayımlaması ve vatandaşların meydanlara çıkması, millî iradenin yalnız seçim gününe ait bir kavram olmadığını gösterdi.

Bu tecrübe, klasik devlet itaatinden farklıydı. Devlete bağlılık; devlet üniforması taşıyan herkese veya bir kamu kurumu içinde örgütlenmiş her yapıya itaat etmek anlamına gelmiyordu. Meşru kurum ile onu içeriden ele geçirmeye çalışan örgüt birbirinden ayrıldı. Böylece

⁷³ International Crisis Group, ‘A Sisyphean Task? Resuming Turkey-PKK Peace Talks,’ Europe Briefing No. 77 (Brussels, 17 Aralık 2015); ayrıca Milliyetçiliğin güvenlik, devlet ve tehdit diliyle farklı siyasal alanlara yayılması için Tanıl Bora, Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

milliyetçilik devlet otoritesini koruma anlamını aşarak seçilmiş yönetimi, Meclisi ve anayasal düzeni koruyan bir anlam da kazandı.

Darbe girişiminin ardından oluşan ortaklık kalıcı bir demokratik uzlaşmaya dönüşebilseydi, milliyetçilik herhangi bir partinin mülkü olmaktan çıkıp çoğulcu Cumhuriyet'in ortak savunma duygusuna dönüşebilirdi. Ancak birleştirici an kısa sürdü. Olağanüstü hâl uygulamaları, kamu kurumlarındaki tasfiyeler, yargı süreçleri ve yeni hükümet sistemi üzerindeki tartışmalar, millî iradenin hangi kurumlarda ve hangi denetim mekanizmaları içinde temsil edileceği sorusunu yeniden açtı.

İktidar çevreleri güçlü yürütmeyi millî iradenin hızlı ve etkili biçimi olarak gördü. Muhalefetin önemli bir bölümü ise darbe karşıtlığını Meclisin üstünlüğü, hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve denetlenebilir iktidarla birleştirdi. İki taraf da devleti ve milleti savunduğunu söylüyordu; fakat devletin hangi kurumlarla ve hangi sınırlar içinde korunacağı konusunda ayrılıyordu. 2017 anayasa değişikliği bu ayrımı hukuk düzenine taşıdı. Değişiklik halkoylamasında kabul edildi; destekleyenler yönetimde istikrarı, eleştirenler ise denge ve denetim mekanizmalarının zayıflaması riskini öne çıkardı.⁷⁴

⁷⁴ 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, kabul tarihi 21 Ocak 2017, TBMM kanun kaydı ve metni, tbmm.gov.tr; Yüksek Seçim Kurulu, 16 Nisan 2017 Halkoylaması Kesin Sonuç Tutanağı, ysk.gov.tr. Değişikliğin denge ve denetim mekanizmaları bakımından eleştirisi için Venice Commission, Opinion No. 875/2017, CDL-AD(2017)005.

MHP'nin oyundan büyük siyasi ağırlığı

Bu dönemin en belirleyici aktörlerinden biri MHP oldu. Parti, Çözüm Süreci yıllarında AK Parti iktidarına sert muhalefet yürütmüş; 2015 seçimlerinin ardından oluşan belirsizlikte ayrı siyasi konumunu korumuştur. 15 Temmuz sonrasında ise devletin devamlılığı, yönetimde istikrar ve terörle mücadele gerekçeleriyle iktidara yaklaştı; Türkiye'nin hükümet sistemi ile ittifak düzeninin kurulmasında etkili bir rol üstlendi.

MHP'nin desteklediği anayasa değişikliği 2017'de halkoyuna sunuldu. 2018'de çıkarılan seçim ittifakı düzenlemesi, siyasi partilerin resmî ittifaklarla seçime katılmasını mümkün kıldı. Böylece AK Parti ile MHP arasındaki yakınlık, geçici bir Meclis desteği olmaktan çıkarak Cumhur İttifakı adı altında kalıcı bir siyasi yapıya dönüştü.⁷⁵

Bu değişim, ülkücü hareketin tarihinde yeni fakat bütünüyle yabancı olmayan bir devletçilik biçimiydi. MHP açısından belirleyici olan kendi oyunu artırmanın ötesinde devletin yönetim düzenini, güvenlik siyasetini ve uzun vadeli siyasi istikrarını etkileyebilmektir. Parti, seçmen sayısının ötesine geçen sistem kurucu bir ağırlık kazandı.

Bu durum, milliyetçi siyasetin gücünün nasıl ölçüleceği sorusunu da değiştirdi. Bir partiyi çıkardığı milletvekili sayısına indirmek eksik kalır; diğer partilerin dilini, anayasal düzeni ve devletin önceliklerini ne ölçüde etkilediği de hesaba katılmalıdır. MHP'nin 2015

⁷⁵ 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 13 Mart 2018; seçim ittifaklarına ilişkin yürürlükteki hükümler için TBMM, Seçim Kanunları (Ankara, 2024), cdn.tbmm.gov.tr; Yüksek Seçim Kurulu, 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçim İstatistikleri, ysk.gov.tr.

sonrasındaki rolü, milliyetçiliğin oy oranı ile siyasal ağırlığı arasındaki farkın en açık örneklerinden biridir.

Ne var ki devlet merkezli etkinliğin bir sınırı vardır. Bir parti, devletin devamlılığını kendi ittifakının devamlılığıyla özdeşleştirmeye başladığında milliyetçilik ortak kurumu koruyan düşünce olmaktan çıkıp iktidar blokunun meşruiyet diline sıkışır. MHP'nin yeni rolü bu nedenle hem sistem kurucu kapasitesi hem de devlet ile parti arasındaki sınırın korunması bakımından birlikte değerlendirilmelidir.

İttifaklar çağında iki milliyetçi hat

24 Haziran 2018 seçimleri, milliyetçi seçmenin tek bir siyasi adreste toplanmadığını açık biçimde gösterdi. MHP ile İYİ Parti farklı ittifaklarda seçime girdi ve iki parti de yaklaşık yüzde onluk seçmen desteğine ulaştı. Aynı tarihsel gelenekten doğan iki hareket, milliyetçiliğin devlet, hukuk ve yönetim sistemi karşısındaki farklı yönelimlerini temsil ediyordu.⁷⁶

Cumhur İttifakı milliyetçiliği; güçlü yürütme, devletin devamlılığı, terörle mücadele, sınır güvenliği, millî irade ve muhafazakâr toplumsal değerleri aynı siyasi çizgide birleştirdi. İYİ Parti ise Türk milliyetçiliğini Atatürk, Cumhuriyet, laiklik, hukuk devleti, parlamenter düzen ve merkez sağ gelenekle buluşturmayı amaçladı. Partinin programı, millî değerleri çağdaş eğitim, insan hakları, hukuk ve Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüyle birlikte ele

⁷⁶ Yüksek Seçim Kurulu, Seçim İstatistikleri 2009-2019 (Ankara: YSK), 24 Haziran 2018 milletvekili genel seçimi tabloları, ysk.gov.tr.

alıyordu. Bunlar partilerin öz tanımlarıydı; uygulamadaki tutarlılıkları ayrıca sınanmalıydı.⁷⁷

Bu iki hattın varlığı, milliyetçiliğin sağdan sola geçtiğini değil; sağ-sol ayrımını kesen yeni bir alana yerleştiğini gösteriyordu. Güvenlik konusunda sert, ekonomik meselelerde sosyal devletçi, hayat tarzında seküler, dış politikada egemenlikçi ve yönetim sistemi konusunda muhalif bir seçmen, aynı siyasi kimlik içinde bulunabiliyordu.

CHP içindeki Cumhuriyetçi ve Atatürkçü damar da bu alanın dışında değildir. Partinin programı, Atatürk milliyetçiliğini tam bağımsızlık, yurttaşlık eşitliği, toprak bütünlüğü ve emperyalizme karşı ulusal onurla ilişkilendirir. Bu, partinin kendi ideolojik beyanıdır; tarihsel veya güncel pratiğinin bu ilkelerle uyumlu olduğunu kanıtlamaz. Buradaki veri, yalnız Cumhuriyetçi-Atatürkçü dilin de milliyetçilik alanında kullanıldığını gösterir.⁷⁸

İktidar ve muhalefet aynı milliyetçiliği savunmuyordu. Ancak güvenlik, egemenlik, Cumhuriyet, millî irade ve bağımsızlık gibi kavramlardan hiçbiri artık yalnız bir tarafa ait değildi. Siyasi mücadele, bu kavramların kullanılıp kullanılmamasından çok onlara hangi anlamın verileceği ve uygulamada nasıl karşılık bulacağı üzerinden yürüyordu.

Beka kavramının gücü ve demokratik sınırı

2015 sonrasında beka kelimesinin siyasetteki ağırlığı tesadüf değildi. Türkiye aynı dönemde PKK ve DEAŞ

⁷⁷ İYİ Parti, İYİ Parti Programı, özellikle “Millî Güvenlik”, “Demokratik Hukuk Devleti” ve eğitim bölümleri. Parti programı uygulamanın değil, resmî beyanın kaynağı olarak kullanılmıştır.

⁷⁸ Cumhuriyet Halk Partisi, Parti Programı (2025), “Atatürk Milliyetçiliği” bölümü, cdn.chp.org.tr.

saldırılarıyla, 15 Temmuz darbe girişimiyle, Suriye ve Irak'taki parçalanmayla, sınır hattında oluşan silahlı yapılarla ve Batılı müttefiklerle yaşanan ciddi güven bunalımıyla karşılaştı. Bu tehditlerin önemli bir bölümü gerçektir; onları yalnız iktidarın ürettiği korkular olarak görmek, toplumsal hafızayı ve güvenlik ortamını yanlış okumaktır.

Beka dili, dağınık tehditleri tek bir siyasi çerçevede birleştirme gücüne sahiptir. Toplum kısa sürede harekete geçirir, farklı görüşleri ortak güvenlik kaygısında buluşturur ve devlet kapasitesinin önemini hatırlatır. Ancak kavram sürekli genişletildiğinde, devletin devamlılığı ile mevcut iktidarın devamlılığı arasındaki sınır bulanıklaşır.

Demokratik düzende hükümet değişebilir, devlet devam eder. Bir güvenlik politikası eleştirilebilir; eleştirinin kendisi ülkeye bağlılığı ortadan kaldırmaz. Sınır ötesi bir operasyonun yöntemi, süresi veya diplomatik sonucu tartışılabilir; böyle bir tartışma doğrudan düşmana hizmet etmek değildir. Milliyetçiliğin demokratik sınavı tam burada başlar: Devleti korumak, devleti yönetenleri eleştirilemez hâle getirmek değildir.

Bu ayrım muhalefetin hakkını korurken devletin gücünü de korur. Eleştiriden arındırılmış devlet hatalarını geç fark eder; iktidarla özdeşleşmiş devlet ise seçimle gelen değişimi tehdit gibi algılar. Milliyetçilik, devleti bütün vatandaşların ortak kurumu olarak savunduğu sürece birleştiricidir. Devleti bir siyasi blokun mülkü gibi gördüğü anda millî merkezi daraltır.

Sınırın ötesine taşan güvenlik

Türkiye'nin güvenlik anlayışı 2015 sonrasında yalnız içerideki tehditlere cevap vermekle yetinmedi. Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı harekâtları; DEAŞ ile

PKK/PYD/YPG kaynaklı tehditleri sınır hattından uzaklaştırmak ve Türkiye sınırının hemen ötesinde kesintisiz bir silahlı koridor oluşmasını önlemek gerekçeleriyle yürütüldü.⁷⁹

Bu operasyonlar, milliyetçiliğin güvenlik coğrafyasını genişletti. Suriye'nin kuzeyindeki bir yerleşim veya Irak'ın kuzeyindeki bir dağ artık yalnız dış politikanın konusu değildi; Türkiye'deki şehirlerin güvenliğiyle doğrudan ilişkilendiriliyordu. “Vatan, tehdidin olduğu yerde savunulur” düşüncesi, 1990'larda belirginleşen sınır ötesi güvenlik anlayışını kalıcı bir stratejik ilkeye dönüştürdü.

Jeopolitik milliyetçilik, iktidarın tarih ve medeniyet anlatısıyla sınırlı kalmadı. Mavi Vatan, Doğu Akdeniz, Kıbrıs, Ege, savunma sanayisi ve stratejik özerklik başlıklarında seküler-ulusalcı çevrelerle muhafazakâr-milliyetçi çevreler belirli ölçülerde ortaklaştı. Biri Osmanlı mirası ve bölgesel güç diliyle, diğeri Lozan, Cumhuriyet egemenliği ve ulusal çıkar kavramlarıyla konuşuyordu. Aynı devlet çıkarı, farklı tarihsel sözlüklerle savunulabiliyordu.

Bu ortaklıktan dış politikada tam bir uzlaşma sonucu çıkmaz. Askerî gücün ne zaman kullanılacağı, diplomasiyle ilişkinin nasıl kurulacağı, Batı ittifakıyla mesafenin ne olması gerektiği ve bölgesel maliyetlerin nasıl taşınacağı konusunda ciddi ayrılıklar sürmektedir. Buna rağmen Türkiye'nin kendi güvenlik alanını tanımlayabilen bağımsız bir aktör olması gerektiği düşüncesi, yeni merkezin en geniş ortaklıklarından biridir.

⁷⁹ T.C. Millî Savunma Bakanlığı, Fırat Kalkanı ve Barış Pınarı harekâtlarına ilişkin resmî tanıtım sayfaları, msb.gov.tr; msb.gov.tr.

Milliyetçiliğin yeni siyasi adresleri

MHP ile İYİ Parti arasındaki ayrışma, milliyetçi alanın çoğullaşmasının yalnız ilk aşamasıydı. Göç ve demografi meselesini siyasi kimliğinin merkezine yerleştiren Zafer Partisi, milliyetçiliğe yeni ve belirleyici bir gündem kazandırdı. Parti programında düzensiz göç, sığınmacıların geri dönüşü, vatandaşlık politikası, sınır güvenliği ve Türk kimliğinin korunması başlıca meseleler arasında yer aldı.⁸⁰

Zafer Partisi 2023 milletvekili seçiminde büyük bir parlamenter güç hâline gelmedi; fakat göç konusunda diğer partilerin cevap vermek zorunda kaldığı bir gündem oluşturdu. Bir partinin etkisi yalnız aldığı oyla ölçülmez. Başka partilerin söylemini, vaatlerini ve öncelik sırasını değiştirebiliyorsa oy oranını aşan bir gündem gücü üretmiş demektir.

Göçün milliyetçi merkeze yerleşmesi, güvenlik kaygısının ekonomik ve sosyal taleplerle birleştiğini gösterdi. Sınır meselesi artık yalnız ülkeye kimin girdiğiyle ilgili değildi; konutun, işin, okulun, sosyal yardımın ve vatandaşlığın nasıl paylaşılabileceği sorusuna da dönüşmüştü. Böylece milliyetçilik, toprak savunmasının yanına kaynak ve refah savunmasını ekledi.

Bu tepkinin meşru alanı açıktır: Devlet sınırlarını denetlemeli, düzensiz göçü engellemeli, geçici korumanın şartlarını açıklamalı, vatandaşlık işlemlerini şeffaflaştırmalı ve uygulanabilir bir geri dönüş politikası geliştirmelidir. Ancak ekonomik sorunların tamamını yabancılara yüklemek, tekil suçları bütün bir topluluğun

⁸⁰ Zafer Partisi, Parti Programı, özellikle göç, sığınmacıların geri dönüşü, vatandaşlık ve sınır güvenliği bölümleri, zaferpartisi.org.tr; Yüksek Seçim Kurulu, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimi İstatistik Bülteni, ysk.gov.tr.

değişmez niteliği gibi sunmak ve hukuku toplu öfkeye feda etmek milliyetçilik değildir; devlet yönetiminin başarısızlığını günah keçileriyle örtmektir.

Resmî veriler, 2026 ortasında geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun önceki yıllara göre belirgin biçimde azaldığını ve gönüllü geri dönüşlerin hızlandığını gösteriyordu. Buna rağmen göç tartışması gündemden çıkmadı. Çünkü mesele sayının büyüklüğünü aşarak uzun yıllara yayılan belirsizliğin şehirler, emek piyasası, vatandaşlık ve toplumsal güven üzerindeki etkisine uzanıyordu.⁸¹

Kimlik sandıktan daha büyük

Milliyetçi partilerin çoğalması, milliyetçiliğin zayıfladığını değil tek bir kurumsal adrese sığmadığını gösterdi. Toplum Çalışmaları Enstitüsünün 2025 araştırmasında katılımcıların yüzde 73,4'ü kendisini milliyetçi veya çok milliyetçi olarak tanımladı. Aynı öz tanım, AK Parti ve CHP seçmenlerinde de yüksek oranlara ulaşıyordu.⁸²

Bu sonuçlar bir ideoloji nüfus sayımı değildir. İnsanlar milliyetçilik kelimesine aynı anlamı vermiyor; öz tanım seçim davranışını tek başına belirlemiyor. Yine de araştırma önemli bir değişimi görünür kılıyor: Milliyetçilik,

⁸¹ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, 'Basın Açıklaması,' 27 Haziran 2026; açıklamada geçici koruma altındaki Suriyeli sayısı 2.255.031, 2016'dan itibaren gönüllü geri dönüş toplamı 1.440.123 olarak bildirilmiştir, goc.gov.tr. Veriler değişken idari kayıt niteliğindedir ve yalnız belirtilen tarih için geçerlidir.

⁸² Toplum Çalışmaları Enstitüsü, Türkiye'nin Milliyetçilik Haritası - Toplum 2025, saha çalışması Eylül 2025, n=2.017, yayımlanma 8 Ekim 2025. Sonuçlar kamuoyu araştırmasıdır; resmî nüfus veya bireysel seçmen geçişi verisi değildir.

açık milliyetçi partilerin toplam oyundan çok daha geniş bir toplumsal meşruiyet alanına sahiptir.

Yeni merkez tam olarak bu mesafede oluşur. Bir seçmenin, oy verdiği partiden bağımsız olarak devletin bekasını, Türk kimliğini, egemenliği, savunma sanayisini, parlamenter düzeni veya göç ve demografiyi millî mesele kabul etmesi mümkündür. Bu hassasiyetlerin bir partiyle eşleştirilmesi, o partinin onları tutarlı biçimde savunduğunu kanıtlamaz. Oy pusulaları farklılaşırken milliyetçi öz tanımlar ortak alanlarda kesişir.

Bundan dolayı yeni milliyetçi merkez bir parti, koalisyon veya ortalama ideoloji değildir. Birbirine rakip siyasi hareketlerin hesap etmek zorunda kaldığı ortak duyarlılıklar alanıdır. Devletin devamlılığı, üniter yapı, Cumhuriyet, sınır güvenliği, vatandaşın hukuki önceliği, yerli üretim, teknoloji ve stratejik özerklik bu alanın başlıca kavramlarıdır.⁸³

Merkez, ortalama değildir

Yeni merkezden söz etmek, muhafazakâr milliyetçilikle seküler milliyetçilik arasındaki ayrılıkları yok saymak değildir. Merkez, görüşlerin birbirine karışarak renksizleştiği bir ortalama değildir. Tam tersine, aynı kavramların farklı ve zaman zaman çatışan anlamlarla kullanıldığı bir mücadele alanıdır.

⁸³ ‘Yeni milliyetçi merkez’ bu kitap kapsamında Yavuz KAYA tarafından geliştirilen analitik bir kavramdır. Kavram, tek bir parti veya homojen ideolojiye değil; devletin devamlılığı, Cumhuriyet, egemenlik, sınır güvenliği, vatandaşın önceliği, üretim ve stratejik özerklik çevresinde farklı siyasi geleneklerin kesiştiği ortak hassasiyet alanına işaret eder. Karşılaştırmalı çerçeve için Michael Billig, Banal Nationalism (London: SAGE, 1995); Tanıl Bora, Cereyanlar.

Güçlü devlet isteyen bir seçmenin aynı zamanda devletin denetlenmesini talep etmesi mümkündür. Cumhuriyet'i ve laikliği savunan birinin sınır güvenliği konusunda son derece sert bir tutum benimsemesi de mümkündür. Batı'nın Türkiye politikasına kuşkuyla yaklaşan bir genç için Avrupa'da eğitim görmek ve hayat kurmak yine de cazip bir seçenek olarak kalır. Yerli teknolojiyle gurur duyan bir mühendis için özgür üniversite, liyakat ve eleştirel düşünce aynı teknolojinin gelişmesinin şartları arasında yer alır.

Bu gerilimler, yeni milliyetçiliğin zayıflığı olduğu kadar canlılığının da kaynağıdır. Eski ideolojilerin kesin paketlerine bağlanmayan insanlar, farklı meselelerde farklı milliyetçilik damarlarına yönelir. Fakat bu esneklik, tutarlı bir devlet ve toplum programına dönüşmediğinde kolayca duygusal tepkiler toplamına indirgenir.

Yeni merkezin kurucu olabilmesi için dört ayrımı koruması gerekir: Devlet ile hükümet, vatandaşlık ile sadakat sınavı, sınır güvenliği ile toplu nefret, millî gurur ile propaganda birbirine karıştırılmamalıdır. Bu ayrımlar kaybolduğunda milliyetçilik merkeze yerleşir; fakat hukuk, ortak vatandaşlık ve hesap verebilirlik bakımından içeriğini kaybeder.

Türkiye'de milliyetçilik artık iktidara gelmeye çalışan bir çevre ideolojisi değildir. İktidarı, muhalefeti, gençliği ve devlet siyasetini aynı anda etkileyen merkezî bir güçtür. Bundan sonraki mücadele, onun yükselip yükselmeyeceği üzerine değil; merkezde hangi anlamı kazanacağı üzerine yürütülecektir.

Yine de bu merkezin tek bir yüzü yoktur. Onu tekil ve tamamlanmış bir ideoloji gibi okumak, içindeki ayrılıkları görünmez kılar. Yeni milliyetçi merkezi anlayabilmek için

aynı kelimenin içinde yaşayan farklı milliyetçilik biçimlerini birbirinden ayırmak gerekir.

6. MİLLİYETÇİLİĞİN YEDİ YÜZÜ

Aynı Kelimenin İçinde Yaşayan Farklı Türkiye Tasavvurları

Bir Cumhuriyet Bayramı kalabalığını düşünün. Birinin elinde Atatürk portresi, diğerinin yakasında bozkurt rozeti vardır. Bir genç, yerli savaş uçağının fotoğrafını taşıyan tişörtüyle yürür; bir başkası “Egemenlik milletindir” yazılı pankartın arkasında durur. Aynı marşı söyler, aynı bayrağın altında toplanırlar. Kalabalık dağılıp siyaset konuşmaya başladığında ise devlet, din, hukuk, göç, Kürt meselesi ve Batı hakkında birbirine bütünüyle zıt cümleler kurabilirler.

Bu tablo bir çelişki değil, Türkiye’de milliyetçiliğin bugünkü çoğul biçimidir. Milliyetçilik artık tek bir doktrinin farklı tonlarından ibaret değildir; ortak simgeleri paylaşan, fakat devleti, vatandaşı ve geleceği farklı biçimlerde tasavvur eden düşünceler ailesidir. Aynı insanın içinde bile birden fazla damar yan yana varlığını sürdürür. Bir seçmenin simgelerde Atatürkçü, güvenlikte devletçi, ekonomide korumacı, teknolojide kalkınmacı ve parti tercihinde son derece hareketli olması mümkündür.

Bu bölümde kullanılan “yedi yüz” ifadesi, yedi ayrı partiye, teşkilata veya değişmez topluluğa işaret etmez. Bunlar ideal tiplerdir: Karmaşık gerçekliği daha anlaşılır kılmak için belirli özellikleri öne çıkaran analitik haritalardır. Harita arazinin kendisi değildir; ancak yolları, kesişmeleri ve uçurumları görmemize yardımcı olur. Sınıflandırma, milliyetçi insanları kutulara kapatmak için

değil, aynı kelimenin neden birbirine karşıt siyasi sonuçlar üretebildiğini açıklamak için kurulmuştur.⁸⁴

Toplum Çalışmaları Enstitüsünün 2025 araştırması bu çoğulluğun sayısal izlerini gösterir. Katılımcıların geniş çoğunluğu kendisini milliyetçi veya çok milliyetçi sayarken siyasi öz tanımlarda Atatürkçülük, Türk milliyetçiliği ve ülkücülük ayrı başlıklar hâlinde ortaya çıkmıştır. Farklı parti seçmenlerinin yüksek oranlarda milliyetçi öz tanıma yönelmesi de tek merkezli bir kitleden çok, farklı siyasi geleneklere yayılmış geniş bir meşruiyet alanına işaret etmektedir.⁸⁵

Ülkücü-muhafazakâr milliyetçilik: hafıza ve teşkilat

Ülkücü-muhafazakâr damar, Türkiye’de milliyetçiliğin en köklü örgütsel hafızalarından birine sahiptir. Milleti pasaport ortaklığına indirgemez; dil, tarih, devlet geleneği, İslam ahlakı, aile, şehitlik ve fedakârlık etrafında oluşmuş tarihsel bir bütün olarak görür. Devlet, bu bütünlüğün geçici idare aygıtı değil, milletin tarih içinde kurduğu en yüksek teşkilat ve süreklilik biçimidir.

Bu anlayışın ayırt edici gücü, aidiyeti gündelik siyasi tercihin ötesine taşınmasıdır. Teşkilat insana yalnız seçim

⁸⁴ Bu bölümdeki ‘milliyetçiliğin yedi yüzü’ sınıflandırması Yavuz KAYA’nın bu kitap kapsamında geliştirdiği özgün analitik tipolojidir. İdeal tip ve milliyetçilik tipolojileri için bkz. Anthony D. Smith, *National Identity* (Reno: University of Nevada Press, 1991); Craig Calhoun, *Nationalism* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997); toplumsal grupları sabit özlere sahip varlıklar gibi ele alma riskine ilişkin bkz. Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004).

⁸⁵ Toplum Çalışmaları Enstitüsü, Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası - Toplum 2025 (Ankara, 8 Ekim 2025), saha çalışması Eylül 2025, n=2.017, özellikle “Türkiye’de ne kadar milliyetçi var?” bölümü. Sonuçlar kamuoyu araştırmasıdır; resmî nüfus istatistiği veya bireysel seçmen geçişi verisi değildir.

döneminde görev vermez; dostluk, disiplin, siyasi eğitim ve uzun süreli dava duygusu da sunar. Klasik ülkücü düşüncede güvenliğin yanında toplumculuk, sanayileşme, bilim ve teknik de önemli yer tutar. Dokuz Işık'taki ilimcilik, toplumculuk ve endüstri-teknikçilik ilkeleri ile MHP'nin 2024 programındaki hukuk, sosyal devlet, bilim ve topyekûn kalkınma vurguları, bu damarın kendi söyleminde yalnız sert kimlik siyasetinden ibaret olmadığını gösterir. Bu beyanların uygulamadaki karşılığı ise ayrıca sınanmalıdır.⁸⁶

Teşkilat hafızası, dijital çağın birkaç günlük öfke dalgalarından daha kalıcı bir kimliğin oluşmasına zemin hazırlar. Terör, dış müdahale, siyasi istikrarsızlık ve devletin çözülmesi ihtimali karşısındaki yüksek hassasiyet de tarihsel tecrübelerden beslenir. Bu nedenle ülkücü-muhafazakâr milliyetçilik, kriz zamanlarında toplumsal dayanışma ve devletin devamlılığı bakımından güçlü bir seferberlik kapasitesine sahiptir.

Aynı güç; devlet ile hükümet, hükümet ile parti, parti ile millet arasındaki sınırlar silindiğinde açmaza dönüşür. Devlete bağlılık, iktidarın bütün tercihlerine bağlılık gibi okunursa siyasi itirazın kolayca gayrimillî ilan edilmesi riski doğar. Oysa devletin sürekliliği, geçici yönetimlerin denetlenebilmesini de gerektirir. Ülkücülüğün demokratik geleceği, devleti koruma iradesinin vatandaşın hukukunu devlete karşı koruma sorumluluğunu da kapsayıp kapsamayacağına bağlıdır.

⁸⁶ Milliyetçi Hareket Partisi, MHP Parti Programı 2024, özellikle Türk milliyetçiliği, insan hakları, hukuk, sosyal devlet, bilim ve teknoloji bölümleri, mhp.org.tr; Alparslan Türkeş, Dokuz Işık ve Türkiye (İstanbul: Hamle Basın Yayın, farklı baskılar). Parti programı uygulamanın değil resmî beyanın kaynağı olarak kullanılmıştır.

Atatürkçü-seküler milliyetçilik: demokratik damar ile Jakoben vesayet arasındaki ayrım

Atatürkçü-seküler milliyetçilik tek ve değişmez blok değildir. Kendini demokratik olarak tanımlayan damar; Millî Mücadele’yi, TBMM’yi, laikliği, kadınların eşitliğini, bilimi ve yurttaşlığı ortak devletin güvencesi sayar. Jakoben-vesayetçi damar ise aynı kavramları toplumun üzerinde duran askerî, bürokratik, yargısal veya kültürel öncünün koruma alanına dönüştürür. Birinci damarın demokratikliği beyanından değil, ikinci damarın tarihsel araçlarıyla arasına koyduğu somut mesafeden anlaşılır.

Dinî yapıların kamu gücünü ele geçirmesi, zorlayıcı din eğitimi veya kadınların hayatına müdahale elbette laik hukuk bakımından tartışılmalıdır. Fakat dinî görünülüğün kendisini; başörtüsünü, imam hatibi, camideki çocuğu veya okulda gönüllü ibadet imkânını doğrudan rejim tehdidi saymak demokratik laiklik değildir. Bu yaklaşım dindar vatandaş Cumhuriyet’in sahibi değil, Cumhuriyet’e uyumlandırılacak unsur gibi görür.⁸⁷

Atatürkçü-seküler çizginin demokratik değeri öz tanımından değil, siyasi rakibinin hakkına gösterdiği saygıdan anlaşılır. Tek parti yönetimi, 1944 Türkçülük Davası, askerî müdahaleler, başörtüsü ve eğitim yasakları ile 28 Şubat hesaba katılmadan bu çizgiye peşin demokratik veya makul üstünlük verilemez.

Cumhuriyet’i koruma iddiası dindar toplumu geri, bilinçsiz veya sürekli tehdit gördüğünde laiklik özgürlük

⁸⁷ Bu paragraf, yazarın demokratik laiklik ve eşit yurttaşlık ölçütüne dayalı normatif değerlendirmesidir. Hukuki çerçeve için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 24; tarihsel uygulama için TBMM, Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, 28 Şubat Süreci Alt Komisyonu tutanakları ve Üst Komisyon görüşmeleri (Ankara, 2012).

ilkesi olmaktan çıkar, devlet eliyle kültürel terbiye aracına dönüşür. Bugünkü seküler ve CHP’li toplumun tamamını bu vesayetçi sicille özdeşleştirmek yanlıştır; darbeye, başörtüsü yasaklarına ve dinî kurumların kapatılmasına karşı çıkan seküler ve Cumhuriyetçi aktörler vardır. Fakat bireysel ve toplumsal itirazların varlığı, tek parti ve vesayet dönemlerinde kurumlaşmış Jakoben sorumluluğu ortadan kaldırmaz. Ölçü, etiket değil somut tutum ve uygulamadır.

Devletçi-güvenlikçi milliyetçilik: önce devlet ayakta kalmalı

Devletçi-güvenlikçi milliyetçilik belirli bir partiye, mezhebe veya hayat tarzına ait değildir. Aynı refleks; terör saldırısı, darbe girişimi, sınır krizi veya dış müdahale ihtimali karşısında iktidar ve muhalefet seçmenlerinde aynı anda görünür hâle gelir. Temel önermesi açıktır: Devletin sınırları, otoritesi ve karar alma kapasitesi korunmadan hakların, refahın ve gündelik düzenin kalıcı olması mümkün değildir.

Türkiye’nin terör, darbe, vekâlet savaşı ve bölgesel parçalanma tecrübeleri düşünüldüğünde bu kaygı hayalî değildir. Devletin gerektiğinde meşru güç kullanabilmesi, sınırlarını savunabilmesi ve kurumlarını çalıştırabilmesi siyasi toplumun ön şartıdır. Güvenlik meselesini bütünüyle “korku siyaseti” diye geçiştiren yaklaşımlar, vatandaşların gerçek tecrübelerini küçümseme tehlikesi doğurur.

Sorun, güvenliğin bütün siyaseti yutan bir dile dönüşmesiyle başlar. Her seçim beka mücadelesi, her itiraz güvenlik açığı, her muhalif dış gücün uzantısı sayıldığında olağanüstülük kalıcı yönetim biçimine dönüşür. Güvenikleştirme literatürünün dikkat çektiği gibi bir mesele varoluşsal tehdit ilan edildiğinde, olağan siyasi

müzakere ve hukuki sınırların devre dışı kalma tehlikesi doğar.⁸⁸

Üstelik millî güvenlik yalnız asker, polis ve istihbarat kapasitesinden ibaret değildir. Ekonomik çöküş, kurumsal yozlaşma, adalete güvensizlik, gençlerin ülkeyi terk etmesi, eğitimde gerileme, su ve afet kırılganlığı da devletin devamlılığını zayıflatır. Hukukla sınırlı güçlü devlet anlayışı güvenliği küçültmez; vatandaşın onurunu, kurumların dayanıklılığını ve toplumun krizlere uyum kapasitesini de güvenliğin parçası sayar.

Göç ve refah milliyetçiliği: vatanın gündelik hayatı

Göç ve refah milliyetçiliği, millî meseleyi tarih kitaplarından kira ilanlarına, iş piyasasına, okul sıralarına ve hastane kuyruklarına taşır. Bu damarın soruları soyut değildir: Sınır kim tarafından denetleniyor? Kayıt dışı çalışma ücretleri nasıl etkiliyor? Vatandaşlık hangi şartlarla veriliyor? Kamu kaynaklarında vatandaşın hukuki önceliği nasıl uygulanıyor? Geçici koruma ne zaman ve hangi planla sona erecek?

Friedrich-Ebert-Stiftung'un 2024 gençlik araştırması, gençlerin bir bölümünde yurt dışına gitme isteğinin, Avrupa yöneliminin ve mültecilere karşı mesafenin aynı anda bulunabildiğini gösterir. Bu birliktelik yalnız ahlaki tutarsızlıkla açıklanamaz. Kendi geleceğini güvencesiz gören genç için kitlesel göç, iş, konut ve toplumsal düzen üzerinde yeni bir baskı olarak görünür. Zafer Partisinin

⁸⁸ Güvenlikleştirme yaklaşımı için Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis* (Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998). Türkiye'de devlet, tehdit ve milliyetçilik ilişkisi için Tamlı Bora, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).

göçü demografi, ekonomi, güvenlik ve egemenlik başlıklarını birleştiren kurucu mesele hâline getirmesi, bu duygunun bağımsız siyasi programa dönüşmüş biçimidir.⁸⁹

Bu damar, uzun süre açık biçimde tartışılmayan gerçek devlet görevlerini gündeme taşır. Sınırın denetlenmesi, düzensiz göçün engellenmesi, kayıt dışı istihdamla mücadele, vatandaşlık süreçlerinin şeffaflaştırılması ve güvenli geri dönüş planının hazırlanması meşru taleplerdir. Devletin kendi vatandaşına özel hukuki sorumluluğu bulunması, yabancıları insan haklarının ve temel güvencelerin dışında bırakma yetkisi vermez.

Açmaz, ekonomik ve idari başarısızlıkların tamamının korunmasız topluluklara yüklenmesiyle başlar. Konut krizi yalnız yabancı nüfustan, ücret baskısı yalnız göçmen işçiden, kamu maliyesindeki sorunlar yalnız sığınmacı harcamalarından doğmaz. Plansız ekonomi, yetersiz denetim, konut arzındaki sorunlar ve kayıt dışı düzen de belirleyicidir. Göç politikasına itiraz meşrudur; bireysel suçu bütün bir halka yüklemek, insanları kimlikleri nedeniyle aşışlamak veya şiddeti ima etmek değildir.

Yurttaşlıkçı-Cumhuriyetçi milliyetçilik: eşit üyelik iddiası

Yurttaşlıkçı-Cumhuriyetçi milliyetçilik, milleti aynı soyun veya mezhebin mensuplarından önce, aynı siyasi topluluğun eşit üyeleri olarak tanımladığını söyler. Türk kimliğini ortak anayasa, ortak vatan, resmî dil, siyasi egemenlik ve vatandaşlık sorumluluğu üzerinden kurma

⁸⁹ Demet Lüküslü ve Begüm Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024: Kararlı Demokratlar mı Yoksa Coşkulu Milliyetçiler mi? Yol Ayrımında Türkiye Gençliği (İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği, 2024), ss. 4–7; Zafer Partisi, Parti Programı, göç, vatandaşlık ve sınır güvenliği bölümleri, zaferpartisi.org.tr.

iddiasındadır. Bu tarifi gerçek değeri, farklı kökenlere, dillere, inançlara ve hayat tarzlarına uygulamada nasıl davranıldığıyla ölçülür.

Bu yaklaşım, Cumhuriyet'in vatandaşlık fikrini günümüzün çoğul toplumuna uyarlama iddiasındadır. Toplum Çalışmaları Enstitüsünün araştırmasında “Kökene ne olursa olsun, kendini Türk hisseden ve Türkiye'ye bağlı olan herkes Türk kabul edilmelidir” görüşüne yüzde 72,6 oranında katılım bulunması, bu yaklaşımın toplumsal karşılığına işaret eder. Ancak bu oran, görüşü sahiplenilen herhangi bir parti veya ideolojinin uygulamada eşitlikçi olduğunu göstermez.⁹⁰

Yurttaşlıkçılık, kendi tanımına göre ortak kimliği önemsizleştiren sınırsız bir yan yana yaşama düşüncesi değildir; ortak hukuk, devlet dili, egemenlik ve anayasal sorumluluk ister. Soy, mezhebi veya tek bir hayat biçimini değil, siyasi üyeliği ölçü aldığını ileri sürer. Bu iddianın değeri, farklılıkları bastırmadan ortak devleti koruyabildiği ölçüde ortaya çıkar.

Yine de kapsayıcılığın kolayca koşullu hâle gelmesi mümkündür. “Kökenin önemli değil, hepimiz Türküz” cümlesi, kişinin Kürt, Çerkes, Laz, Arap veya başka bir kültürel aidiyetini kamusal alanda ifade etmemesi şartına bağlanırsa yurttaşlık asimilasyona yaklaşır. Demokratik millî birlik, alt kimlikleri ayrı egemenlik iddialarına

⁹⁰ Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasası, madde 88; Toplum Çalışmaları Enstitüsü, Türkiye'nin Milliyetçilik Haritası - Toplum 2025, ‘Milliyetçilerin milletini kimler oluşturuyor?’ bölümü. Araştırmada ‘Kökene ne olursa olsun, kendini Türk hisseden ve Türkiye'ye bağlı olan herkes Türk kabul edilmelidir’ görüşüne katılım yüzde 72,6 olarak bildirilmiştir.

dönüştürmeden onların meşru görünürlüğünü kabul edebilmelidir.

Tekno-milliyetçilik: kahramandan mühendise

Tekno-milliyetçilik, bağımsızlığın artık yalnız bayrak, sınır ve diplomasiyle korunamayacağını savunur. Savunma sistemini, enerjisini, haberleşme altyapısını, yapay zekâ kapasitesini, yarı iletkenlerini ve kritik yazılımlarını sürekli dışarıdan almak zorunda kalan bir devlet, hukuken egemen olsa da stratejik bakımdan kırılıktır. Bu yaklaşıma göre gerçek egemenlik, bilgi ve üretim kapasitesine de sahip olmayı gerektirir.

Bu damarın etkisi parti sınırlarının ötesine taşar. İktidara muhalif bir mühendis savunma sanayisinin güçlenmesini destekleyebilir; muhafazakâr bir seçmen de bilimsel özgürlüğü millî ilerlemenin şartı kabul eder. MHP ve CHP programlarında bilim, teknoloji, stratejik sektörler ve ekonomik bağımsızlık başlıklarının bulunması, yalnız bu partilerin hedef beyanlarını gösterir; gerekli kurumsal kapasitenin gerçekten kurulduğunu göstermeye yetmez.⁹¹

Tekno-milliyetçilik, millî kahraman tasavvurunu genişletir. Askerin ve devlet adamının yanına bilim insanını, mühendisi, teknisyeni, öğretmeni, yazılımcıyı ve nitelikli işçiyi yerleştirir. Milliyetçiliğin enerjisini geçmişteki kayıplardan gelecekteki üretime çevirebildiği ölçüde kurucu güç niteliği kazanır.

Fakat “yerli ve millî” etiketi ölçümün yerine geçtiğinde teknoloji gösteriye indirgenir. Bir ürünün montajının

⁹¹ Milliyetçi Hareket Partisi, MHP Parti Programı 2024; Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi Programı 2025, Kalkınma ve Ekonomi yaklaşım belgesi, özellikle stratejik sektörler, dijital dönüşüm, bilim-teknoloji-yenilik ve ekonomik bağımsızlık bölümleri, cdn.chp.org.tr.

ülkede yapılması, kritik bileşeninin, yazılımının, finansmanının ve fikrî mülkiyetinin gerçekten bağımsız olduğunu göstermez. Başarısızlığı açıklamayan, eleştiriyi projeye saldırı sayan ve liyakati siyasi sadakate bağlayan düzen sürdürülebilir teknoloji üretemez. Gerçek teknoloji milliyetçilik, yerli ürün kadar özgür aklı, şeffaflığı, ölçülebilir başarıyı ve uzun vadeli kurumu da savunmak zorundadır.

Dijital Türkçülük ve algoritmik milliyetçilik: ocaktan akışa

Dijital Türkçülük, diğer altı damarla aynı türden değildir. Bir dünya görüşünden çok, milliyetçi kimliğin üretildiği yeni ortamı, dolaşım biçimini ve hızı anlatır. Bu alanın mensubu herhangi bir partiye üye olmak, ocağa gitmek veya klasik milliyetçilik metinlerini okumak zorunda değildir. Buna rağmen kısa tarih videoları, eski haritalar, Göktürk alfabesi, Atatürk konuşmaları, savunma sanayisi görüntüleri, göç haberleri ve Türk dünyası içerikleri güçlü bir milliyetçi kimliğin kurulmasına zemin hazırlar.

Bu dönüşüm, milliyetçi içeriği teşkilatların tekelinden çıkarır. Gençleri tarih, dil, Türk dünyası ve egemenlik meselelerine yöneltebilir; geleneksel yapıların ulaşamadığı insanları da tartışmanın içine çeker. Liderlere ve parti merkezlerine bağlı olmayan çoğul bir siyasi alan açması, dijital milliyetçiliğin önemli imkânlarından biridir.

Bununla birlikte platformların öneri sistemleri yalnız taşıyıcı değildir; görünür olan içeriğin niteliğini de biçimlendirir. Öfke, ahlaki tepki ve dış gruba yönelik olumsuz dil çevrim içi ortamda daha fazla etkileşimi besler. Kullanıcı sert bir içeriğe yöneldikçe benzer ve daha uç içeriklerle karşılaşabilir; zamanla kendi akışını toplumun

bütünü sanma eğilimi güçlenir. Tufekci, Sunstein ve Rathje ile çalışma arkadaşlarının bulguları, algoritmik görünürlük ile grup kutuplaşması arasındaki ilişkinin neden siyasi kimlik analizine dâhil edilmesi gerektiğini gösterir.⁹²

Klasik teşkilat üyeden sabır, eğitim ve sorumluluk isterdi. Algoritmik akış ise çoğu zaman yalnız tepki ister. Eski görüntü güncel olay diye, başka ülkedeki suç Türkiye’de yaşanmış gibi, kaynaksız nüfus tahmini de kesin veri olarak dolaşıma sokulur. Dijital milliyetçilik lidersiz görünse de anonim hesapların, içerik ağlarının ve görünmez öneri sistemlerinin yönlendirmesine açıktır. Vatan sevgisi yalnız düşman gösterildiğinde harekete geçiyorsa ortak gelecek kurma kapasitesi giderek zayıflar.

Aynı yerde birleşmek, farklı yerde çatışmak

Yedi damar arasında önemli ortaklıklar vardır. Türkiye’nin tek egemenlik ve ortak hukuk düzeni içinde kalması, Türkçenin ortak kamusal dil olması, kritik teknolojilerde dışa bağımlılığın azaltılması, düzensiz göçün denetlenmesi, PKK’nın silahlı varlığının sona ermesi ve dış politikada karar alma iradesinin korunması geniş bir kesişim alanı oluşturur. Siyasi taraflar bu hedeflerin anlamı ve yöntemi konusunda ayrılrsa da onları bütünüyle önemsiz sayamaz.

Asıl çatışma, değerlerin öncelik sırasında ve uygulanma yönteminde ortaya çıkar. Devletçi damar kriz anında güvenliği önceleyebilir; yurttaşlıkçı damar hukuktan

⁹² Zeynep Tufekci, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (New Haven: Yale University Press, 2017); Cass R. Sunstein, *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media* (Princeton: Princeton University Press, 2017); Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, ‘Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media,’ *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, no. 26 (2021): e2024292118.

uzaklaşan devletin uzun vadede güvenliğini de kaybedeceğini söyler. Ülkücü-muhafazakâr çizgi Türk kimliğinde tarih ve İslam bağına vurgularken seküler damar, dinin zorunlu kimlik şartına dönüşmesine itiraz eder. Göç-refah milliyetçiliği hızlı geri dönüş isterken yurttaşlıkçı yaklaşım hukuku ve insan güvenliğini sürecin ayrılmaz parçası sayar.

Batı ile ilişki de benzer biçimde ayrıştırıcıdır. Egemenlikçi çevreler Batılı devletlerin müdahaleci ve çifte standartlı siyasetini öne çıkarır. Seküler-Cumhuriyetçi çevreler aynı baskıları eleştirirken Avrupa'nın hukuk, bilim ve kurumsal standartlarıyla yakın bağı gerekli sayar. Tekno-milliyetçilik stratejik özerklik ister; ancak bilimsel ve teknolojik ilerlemenin uluslararası iş birliğinden bütünüyle koparak sürdürülemeyeceğini de hesaba katmak zorundadır.

Bu gerilimler, milliyetçiliğin tek bir merkezden yönetilemeyeceğini gösterir. Ortak semboller siyasetin temel sorularını ortadan kaldırmaz. Tam tersine, aynı sembolün kime ait olduğu, hangi kurumla korunacağı ve hangi vatandaşlık anlayışına bağlanacağı mücadelesini daha önemli hâle getirir.

Yedi yüz mü, yazarın kurduğu bir harita mı?

Bu sınıflandırmaya yöneltilebilecek en güçlü itiraz şudur: Gerçekte birbirine karışmış tutumları yedi başlık altında toplamak, yapay bütünlükler üretme tehlikesi doğurur. İnsanlar anket formu gibi yaşamaz; aynı olayda güvenlikçi, başka bir konuda özgürlükçü, seçim günü ise ekonomik kaygıları öne çıkan bir tutum sergiler. Üstelik “seküler”, “ülkücü” veya “yurttaşlıkçı” gibi sıfatların her biri kendi içinde büyük farklılıklar taşır.

Bu itiraz haklıdır. Toplumsal grupları değişmez özlere sahip kapalı varlıklar gibi ele almak, kimliklerin hareketini ve iç çeşitliliğini gözden kaçırır. Rogers Brubaker'ın grupçuluk eleştirisi, araştırmacının kullandığı sınıflandırmaları gerçek hayatta kendiliğinden var olan yekpare topluluklar sanmaması gerektiğini hatırlatır.⁹³

Yedi yüz tipolojisinin değeri de tam burada ölçülür. Bu başlıklar insanlara yapıştırılacak etiketler değil, siyasi cümlelerin hangi değerlerden beslendiğini anlamaya yarayan sorulardır: Ne korunuyor? Devletten ne bekleniyor? Tehdit nerede görülüyor? Vatandaşlık kime açılıyor? Hangi araç meşru sayılıyor? Aynı kişi bu soruların her birinde farklı bir damara yaslanır.

Harita gerçeğin yerini almaz; fakat yön bulmaya yardımcı olur. Milliyetçilik ailesinin içindeki farklılıklar görünür hâle gelmeden “Milliyetçiler ne istiyor?” sorusuna verilecek her cevap ya fazla genel kalır ya da tek bir damarı bütünün yerine koyar.

Yedi damar, dört temel soru

Damar	Önceliği	Devletten beklediği	Başlıca açmazı
Ülkücü-muhafazakâr	Tarih, teşkilat, Türk-İslam bağı	Süreklilik ve güçlü milli irade	Devlet, hükümet ve partinin özdeşleşmesi
Atatürkçü-seküler	Cumhuriyet, laiklik ve çağdaşlaşma iddiası	Kurum, bilim ve tarafsız hukuk iddiası	Kültürel seçkincilik ve tek hayat tarzı
Devletçi-güvenlikçi	Egemenlik ve toprak bütünlüğü	Hızlı karar ve caydırıcı kapasite	Olağanüstü hâlin kalıcılığı

⁹³ Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004), özellikle ‘groupism’ eleştirisi. Tipolojiler gerçek toplulukların birebir tasviri değil, analitik karşılaştırma araçları olarak kullanılmaktadır.

Damar	Önceliği	Devletten beklediği	Başlıca açmazı
Göç ve refah	Vatandaşın işi, konutu, kaynağı	Sınır denetimi ve vatandaş önceliği	Günah keçisi üretme ve toplu suçlama
Yurttaşlıkçı-Cumhuriyetçi	Eşit üyelik ve ortak devlet iddiası	Tarafsız hukuk ve kapsayıcı yurttaşlık iddiası	Farklılıkları görünmez kılan koşullu kabul
Tekno-milliyetçi	Bilim, üretim, stratejik bağımsızlık	Kapasite kuran kalkınmacı devlet	Propaganda, gösteri ve eleştiriye kapalılık
Dijital / algoritmik	Kimlik görünürlüğü ve hızlı seferberlik	Değişken; çoğu kez sert koruma talebi	Dezenformasyon, linç ve görünmez yönlendirme

Tablo 6.1. Yedi milliyetçilik damarının karşılaştırmalı özeti

Kaynak: Yazarın özgün analitik tipolojisi.

Merkezin muhtemel bileşimi

Türkiye'nin yeni milliyetçi merkezi, yedi damardan birinin tek başına zaferi veya belirli bir ideolojinin simgesel üstünlüğüyle açıklanamaz. Daha muhtemel olan; güvenlik, egemenlik, göç, refah, teknoloji, hukuk ve gelecek hassasiyetlerinin farklı seçmenlerde değişen oranlarda birleşmesidir. Bu bileşimi Atatürkçü, muhafazakâr, ülkücü veya başka bir kimlikle peşinen özdeşleştirmek analitik hata olur.

Bu bileşim demokratik bir sonucu otomatik olarak garanti etmez. Hukuk, liyakat, eşit vatandaşlık, sosyal adalet ve bilimle sınırlığında sorumlu bir millî siyasetin zemini oluşur. İktidar sadakati, kimlik üstünlüğü, yabancı düşmanlığı, seçkinci vesayet, komplo teorisi veya dijital linçle birleştiğinde ise hangi ideolojik etiketi taşırsa taşırsın dışlayıcı ve otoriter bir düzene evrilmenin kapısı açılır.

Asıl mesele, milliyetçi duygunun hangi kurumlara ve ölçülere bağlanacağıdır. Devlet hükümetle mi özdeşleşecek, hukukla mı sınırlandırılacak? Vatandaşlık ortak üyelik mi, sadakat sınavı mı olacak? Teknoloji eleştiriye besleyen özgüven mi üretecek, yoksa başarı anlatısına itaat mi isteyecek?

Bu soruların en hızlı cevaplandığı alan artık parti kongreleri değil, telefon ekranıdır. Yedi damar orada yeniden üretiliyor; semboller hızlanıyor, sınırlar bulanıklaşıyor ve öfke görünürlük kazanıyor. Milliyetçiliğin kendi mahallesinden çıkışını anlamak için şimdi ocağın kapısından algoritmanın akışına geçmek gerekir.

7. OCAKTAN ALGORİTMAYA

Teşkilat, Ekran ve Yeni Kuşağın Milliyetçiliği

Bir genç sabah telefonunu açıyor. İlk videoda askerî okul mezunlarının kılıçlı yemini var. Ardından birkaç saniye içinde büyüyüp küçülen eski bir Türk haritası geliyor. Sonraki paylaşım, bir göçmen hakkında doğrulanmamış suç iddiası; hemen altında insansız hava aracının uçuş görüntüsü, Atatürk'ün kısa bir konuşması ve millî takımın son dakikada attığı gol yer alıyor. Bir dakikadan kısa sürede tarih, güvenlik, öfke, gurur ve gelecek kaygısı aynı ekranda birleşiyor.

Bu içeriklerin hiçbirini bir parti görevlisi seçmedi. Ortada bir ocağın eğitim programı, bir derginin yayın kurulu veya uzun süredir tanıdığı bir ağabey de yok. Gencin neyi göreceğine görünmez bir sıralama sistemi karar veriyor; hangi videoda durduğu, neyi beğendiği ve neye öfkелendiği bir sonraki içeriği belirliyor.

Milliyetçilik burada yalnız yeni bir iletişim aracı kullanmıyor. Kimliğin üretildiği mekân, otoritenin kaynağı, bilginin hızı ve aidiyetin süresi değişiyor. Bu kitapta “algoritmik milliyetçilik” dediğim olgu, milliyetçi duygu ve söylemin sosyal medya akışında, dağınık ağlar içinde ve etkileşim teşvikleriyle üretilip yayılmasıdır. Algoritma

milliyetçiliği yoktan yaratmaz; fakat bazı korkuları, öfkeleri ve gurur anlatılarını seçip büyütür.⁹⁴

Kimliği taşıyan mekân değişti

Klasik milliyetçi hareketin kapısı belliydi. Parti, ocak, dernek, öğrenci teşkilatı, kitap, dergi, konferans, lider ve yüz yüze arkadaşlık ilişkileri aynı dünyayı kurardı. Genç yalnız bir görüşü benimsemez; bir topluluğa katılır, ortak bir hafızaya dâhil olur ve belirli davranış kurallarını öğrenirdi.

Bu modelin güçlü yanı süreklilikti. Teşkilat, gündemin birkaç günlük dalgasından daha uzun bir hafıza üretebilir; üyeyi konuşmanın ötesinde çalışmaya, dayanışmaya ve hesap vermeye zorlayabilirdi. Ancak aynı düzen, hiyerarşiyi kutsallaştırabilir, lidere veya ağabeye itirazı sadakatsizlik sayabilir ve farklı yorumları örgütsel birlik adına daraltabilirdi.

Dijital ağ katılım eşiğini düşürür. Bir gencin milliyetçi içerik üretmesi için üyelik kartına, toplantıya veya kurumsal izin zincirine ihtiyacı yoktur. Kendi videosunu hazırlayabilir, bir sembolü yeniden yorumlayabilir; geleneksel hareketin eleştirmede bir devleti veya lideri de milliyetçi gerekçelerle eleştirir. Ortak teşkilat kimliği

⁹⁴ ‘Algoritmik milliyetçilik’ kavramı bu kitap kapsamında Yavuz KAYA tarafından geliştirilen özgün bir analitik araçtır. Ağ temelli siyasal iletişim ve platformların kimlik üretimine etkisi için bkz. Zeynep Tufekci, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (New Haven: Yale University Press, 2017); W. Lance Bennett ve Alexandra Segerberg, ‘The Logic of Connective Action,’ *Information, Communication & Society* 15, sy. 5 (2012): 739-768, doi:10.1080/1369118X.2012.670661.

bulunmasa da binlerce insan kısa sürede aynı mesele etrafında toplanır.⁹⁵

Bu özgürleşmenin bedeli, ortak hakemin zayıflamasıdır. Yanlış bilgi yayıldığında geri çekecek yayın kurulu, hedef gösterme başladığında müdahale edecek örgütsel sorumlu veya sertliğin sınırını hatırlatacak kurumsal hafıza her zaman bulunmaz. Milliyetçilik teşkilat duvarlarını aşarken düşünsel denetim ve sorumluluk zincirinde gevşeme riski doğar.

Bir kuşaktan çok belirsizlik topluluğu

“Gençler milliyetçileşiyor” cümlesi, gençliği tek bir siyasi karaktere sahipmiş gibi göstermeye elverişlidir. Oysa İstanbul’da ailesiyle yaşayan üniversite öğrencisiyle küçük bir şehirde iş arayan lise mezununun; genç kadınla genç erkeğin; dindar, seküler, Türk, Kürt veya farklı kökenlerden gelen insanların tecrübeleri aynı değildir. Kuşak adı; sınıfı, cinsiyeti, şehri ve aile dünyasını ortadan kaldırmaz.

Yine de birçok genci ortak bir duyguda buluşturan unsur vardır: belirsizlik. Friedrich-Ebert-Stiftung’un 2024 araştırması, Türkiye’deki gençlerin karşılaştırılan ülkeler içinde yaşam memnuniyeti ve gelecek beklentileri bakımından en kötümser gruplardan biri olduğunu gösteriyor. Barınma, iş, gelir, eğitim ve adalet konusundaki

⁹⁵ Bağlantılı eylemde kişiselleştirilmiş içeriklerin ortak örgütsel kimlik olmadan dolaşıma girebilmesi için bkz. Bennett ve Segerberg, ‘The Logic of Connective Action’; Tufekci, Twitter and Tear Gas.

güvensizlik, siyasi kimliğin kurulduğu zemini doğrudan etkiliyor.^{96,97}

Bu şartlarda milliyetçilik yalnız geçmişe duyulan gurur değildir. Güvensizleşen bireyin dayanabileceği daha büyük bir bütün aramasıdır. Kolektif kimlik gence “Kimsin?” sorusunun yanında “Neden geride kaldın?”, “Senden ne alındı?” ve “Bu düzende kimin hakkı korunuyor?” sorularına da cevap sunar. Ancak karmaşık sorunların bütün sorumluluğunu tek bir dış gruba yüklediğinde açıklama kolaylığı, düşünsel sığılma dönüşür.

Ülkesine bağlı, geleceğine kırgın

Yeni kuşak milliyetçiliğinin dikkat çekici yönlerinden biri, güçlü ülke aidiyetiyle yurt dışında hayat kurma isteğinin yan yana bulunabilmesidir. Aynı araştırmada gençlerin önemli bir bölümü uzun süreli olarak başka bir ülkeye gitmek isterken mültecilere mesafeli yaklaşmış ve Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemiştir. Bu eğilimler ilk bakışta çelişkili görünse de aynı gelecek güvensizliğinin farklı yüzlerini yansıtır.⁹⁸

Genç kendisini başka bir ülkeye eğitim, meslek ve bireysel yetenek üzerinden gidecek kişi olarak görür.

⁹⁶ Gençlerin ekonomik güvensizlik bağlamı için ayrıca bkz. Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik, 2025, 14 Mayıs 2026, veriportali.tuik.gov.tr. Genç işsizliği ve ne eğitimde ne istihdamda olma oranları 15–24 yaş grubuna aittir; paragraftaki karşılaştırmalı kötümserlik bulgusu ise 97 numaralı dipnotta gösterilen FES araştırmasına dayanmaktadır.

⁹⁷ Demet Lüküslü ve Begüm Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024: Kararlı Demokratlar mı Yoksa Coşkulu Milliyetçiler mi? Yol Ayrımında Türkiye Gençliği (İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği, 2024), ss. 5–7.

⁹⁸ Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, ss. 5–7. Yurt dışına göç isteği, Avrupa Birliği üyeliği ve mültecilere yönelik tutumlar ayrı göstergelerdir; aynı bireylerin üç soruya aynı biçimde cevap verdiği sonucu çıkarılmamıştır.

Türkiye'ye yönelen kitlesel göçü ise sınır denetimi, düşük ücretli emek, konut, kültürel değişim ve kamu hizmetleri üzerinden değerlendirir. Kendi hareketini bireysel tercih, başkasının hareketini kolektif yük olarak okur. Bu ayrımın ne ölçüde haklı olduğu ayrı bir tartışmadır; fakat siyasi duygunun nasıl kurulduğunu anlamak için önemlidir.

Ortaya çıkan duyguya “çıkış milliyetçiliği” denebilir: Ülkesini seven, millî başarılarla gurur duyan ve kimliğini koruyan; fakat kendi ülkesinde adil ve öngörülebilir bir hayat kurabileceğine inanmayan insanın milliyetçiliği. Vatan duygusu kalır, gelecek beklentisi başka ülkeye taşınır.

Bu durum, milliyetçiliğin devlete sınırsız sadakat anlamına gelmediğini gösterir. Yeni kuşak güçlü devlet ister; fakat gücü yalnız güvenlik kuvveti ve sert söylemle ölçmez. Eğitim, liyakat, adil yargı, barınma, iş ve ifade alanı sunamayan devlet, genç gözünde güçlü görünse bile gelecek üretme kapasitesini aşındırır.

Semboller kaldı, adresler değişti

Bozkurt, bayrak, şehitlik, Türk dünyası, asker ve tarih yaşamaya devam ediyor. Fakat sembollerle parti adresi arasındaki eski bağ gevşiyor. Bir genç bozkurt işareti yapıp MHP'ye oy vermeyebilir; Türk dünyasına ilgi duyup Türk-İslam sentezine mesafeli kalabilir; savunma sanayisiyle gurur duyarken hükümeti liyakat veya hukuk üzerinden de eleştirir.

İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezinin 2025 tarihli raporu, bu çoğulluğu sosyal medya taraması, vaka analizi ve gençlerle yapılan görüşmeler üzerinden incelemektedir.⁹⁹

⁹⁹ İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezi, Milliyetçiliğin Dönüşümü ve ‘Genç’ Yüzleri: Vakalar, Söylemler, Analizler (İstanbul, Nisan 2025), özellikle ss. 19–21 ve 50–81, turkey.fes.de.

Atatürk de bu yeniden yorumlamanın merkezindedir. Kurucu lider, devletin tarihsel sembolü olmanın ötesinde mevcut yönetime karşı kullanılan eleştirel bir ölçüye de dönüşür. Laiklik, kadınların kamusal varlığı, bilimsel eğitim ve bağımsızlık onun adıyla savunulur. Ancak Atatürkçü simge kullanımı, onu kullanan kişinin veya grubun uygulamada demokratik, eşitlikçi ya da liyakatçi olduğunu tek başına kanıtlamaz.

Siyasetten değil partilerden uzak

Gençlerin apolitik olduğu sıkça söylenir. FES araştırmasında gençlerin yüzde 33'ü siyasetle çok veya çoğunlukla ilgilendiğini, yüzde 42'si ise siyasi bir görev almayı düşünebileceğini belirtmiştir. Sorun siyasete bütünüyle ilgisizlikten çok, partilere ve kurumsal yapılara duyulan güvensizliktir.¹⁰⁰

Bu genç seçimden seçime farklı partiye yönelebilir, bir olay karşısında birkaç saat içinde siyasallaşabilir; ertesi hafta ise gündemden tamamen uzaklaşır. Kimlikte güçlü, örgütsel bağlılıkta zayıf bir profil de bu alanın içindedir. Milliyetçilik böylece yüksek dijital görünürlük, düşük üyelik ve hızlı gündem değişimi içinde yaşar.

Sosyal medya yeni ocak değildir

Sosyal medya milliyetçiliğin en görünür alanlarından birine dönüşmüş olsa da klasik ocağın dijital karşılığı değildir. Ocak; üyelik, süreklilik, yüz yüze ilişki, eğitim ve örgütsel sorumluluk üretir. Platform ise takip, beğeni, paylaşım, anonimlik ve görünürlük yarışını öne çıkarır. Biri

¹⁰⁰ Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, s. 5. Araştırmada gençlerin yüzde 33'ü siyasetle çok veya çoğunlukla ilgilendiğini, yüzde 42'si siyasi bir görev almayı düşünebileceğini belirtmiştir.

yıllar süren bağıllık ister; diğeri birkaç dakikalık yoğun duyguyu aidiyetin yerine geçirir.

İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezinin 2024 taramasında milliyetçilikle ilgili belirlenen kodları taşıyan 25.185 içeriğe ulaşılmış; bunların 17.975'i X platformunda tespit edilmiştir. Araştırmacılar, kullanıcıların yaşını kesin olarak belirleyemediklerini ve gençlerin bu mecraları yoğun kullanmasına dayanarak yorum yaptıklarını ayrıca belirtmiştir. Veri, sosyal medyanın bütün gençleri temsil ettiğini değil, milliyetçi söylemin hangi ortamda hız ve görünürlük kazandığını gösterir.¹⁰¹

Ocak milliyetçiliği ile algoritmik milliyetçilik

Ölçüt	Ocak / teşkilat	Algoritmik akış	Başlıca sonuç
Katılım	Üyelik ve yüz yüze ilişki	Takip, beğeni ve paylaşım	Eşik düşer; süreklilik de zayıflar.
Otorite	Lider, ağabey ve teşkilat	Popüler hesap ve platform sistemi	Otorite görünmez ve dağınık hâle gelir
Eğitim	Kitap, seminer ve doktrin	Kısa video, görsel ve slogan	İlk temas kolaylaşır; bağlam daralır
Süreklilik	Uzun süreli aidiyet	Gündemle değişen geçici bağ	Kimlik hareketlenir; parti sadakati azalır
Sorumluluk	Teşkilata ve topluluğa hesap verme	Çoğu zaman anonim veya belirsiz	Hedef gösterme ve yanlış bilgi riski artar
Güçlü yön	Dayanışma ve kurumsal hafıza	Hızlı yayılma ve geniş erişim	Yeni gruplar tartışmanın parçası hâline gelir
Temel risk	İtaat ve lider kültü	Dezenformasyon, linç ve radikalleşme	Her iki ortam da farklı denetim sorunları taşır

Tablo 7.1. Kimliği üreten iki farklı ortamın karşılaştırması

¹⁰¹ İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezi, Milliyetçiliğin Dönüşümü ve “Genç” Yüzleri: Vakalar, Söylemler, Analizler (İstanbul, Nisan 2025), s. 25.

Kaynak: Yazarın özgün analitik karşılaştırması.

Algoritma neyi büyütür?

Platformların amacı tarihsel gerçeğin bütününi öğretmek değil, kullanıcının ekranda kalmasını sağlamaktır. Öfke, korku, gurur ve aşağılama yüksek tepki üretir. Milliyetçi içerik bu duyguların birkaçını aynı anda taşıyabildiği için görünürlük yarışında avantajlı konuma gelir.¹⁰²

Döngü çoğu zaman benzer biçimde işler. Önce gerçek bir kaygı veya çarpıcı görüntü belirir. Ardından karmaşık soruna tek fail gösteren duygusal bir çerçeve kurulur. Kullanıcı benzer içeriklerle tekrar tekrar karşılaşınca bunun toplumun genel kanaati olduğunu düşünür. Daha sert içerik daha fazla tepki aldığı için akışın dili giderek keskinleşir.

Ne var ki algoritma milliyetçiliği yoktan yaratmaz. Platform, toplumda bulunmayan korkuyu tek başına icat edemez; ekonomik kriz, kitlesel göç, savaş, güvensizlik ve siyasi aktörlerin dili olmadan akışın taşıyacağı malzeme sınırlı kalır. Kullanıcı da tamamen pasif değildir; takip eder, paylaşır, yorumlar ve kendi akışını besler.¹⁰³

¹⁰² Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, 'Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media,' *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 26 (2021): e2024292118, doi:10.1073/pnas.2024292118; Matteo Cinelli vd., 'The Echo Chamber Effect on Social Media,' *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 9 (2021): e2023301118, doi:10.1073/pnas.2023301118; Cass R. Sunstein, *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media* (Princeton: Princeton University Press, 2017).

¹⁰³ Platformların tek yönlü ve kaçınılmaz biçimde kutuplaşma ürettiği iddiasına yönelik daha ihtiyatlı yaklaşım için bkz. Chris Bail, *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing* (Princeton: Princeton University Press, 2021); Tufekci, *Twitter and Tear Gas*. Dijital ağlar aynı zamanda merkezî otoriteleri aşan bilgi dolaşımı ve yurttaş katılımı imkânı da taşır.

Bu karşı görüş önemlidir; çünkü sorumluluğu yalnız “kötü algoritmaya” yüklemek siyaseti, eğitimi, medyayı ve bireysel tercihi görünmez kılar. Yine de platform tasarımı nötr değildir. Hızlı tepkiyi, tekrar paylaşımı ve duygusal sertliği ödüllendiren sistem, aynı toplumsal malzemeyi daha kutuplaştırıcı bir dolaşıma iter.

Kısalan tarih, büyüyen kesinlik

Dijital milliyetçilik, uzun tarih anlatılarını birkaç saniyelik haritaya, konuşma kesitine veya görsel şakaya dönüştürür. Bu kısalma, tarihle ilk temasın eşliğini düşürür. Daha önce kalın kitaplara ulaşmayan genç için bir video, Türk dünyasına, yakın siyasi tarihe veya unutulmuş bir kişiye duyulan merakın başlangıç noktasıdır.

Bağlam kaybolduğunda ise tarih, bilgi olmaktan çıkarak duygusal mühimmata dönüşür. Bir harita hukuki statü, nüfus, dönem ve savaş sonucu açıklanmadan “çalınmış topraklar” diye sunulur. Bir konuşmanın tek cümlesi bugünkü kavganın kesin kanıtına çevrilir. Tarih, bugünü anlamaya yardım etmek yerine hazır düşman üretmek için kullanılır.

Dijital milliyetçiliğin karşısındaki ihtiyaç daha az tarih değildir; kaynaklı, bağlamlı ve tartışmaya açık tarih bilgisidir. Gençlerin ilgisini küçümseyen uzun ve kapalı akademik dil kadar, onları yalnız sloganla besleyen içerik de sorunun parçasıdır.

Seçici özgürlükçülük

Yeni kuşağın bir bölümü devletin kendi yaşam tarzına, internetine ve ifade alanına müdahalesine karşı çıkarken kendisine benzemeyen grupların özgürlüklerine daha dar sınırlar çizer. FES araştırması, gençlerin demokratik haklara değer verdiğini; fakat bazı dış gruplar ve farklı hayat

tarzları söz konusu olduğunda daha sınırlayıcı tutumların da güçlenebildiğini gösterir.¹⁰⁴

Bu tutumu “seçici özgürlükçülük” kavramıyla adlandırmak mümkündür. Kişi “Bana karışılmasın” derken hoşlanmadığı gösterinin yasaklanmasını, kendi sözünün serbest bırakılmasını isterken karşıtının cezalandırılmasını talep eder. Özgürlüğü evrensel bir hukuk ilkesi değil, kendi grubuna ait ayrıcalık gibi yorumlar.

Demokratik sınavın ölçüsü, sevdiğimiz kişinin hakkını savunmanın ötesindedir. Millî topluluğun parçası saymadığımız veya hayat tarzını onaylamadığımız kişinin de hukukunu koruyabilmektedir. Eşit yurttaşlık burada soyut bir nezaket değil, devletin millî birlik üretme yöntemidir.

Kadınların görünürlüğü: simgeden aktöre

Klasik milliyetçi hareketin kamusal görüntüsü büyük ölçüde genç erkekliğin mücadele, sokak, askerlik ve fedakârlık diliyle kurulmuştu. Kadınlar hareket içinde yer alsalar da çoğu zaman anne, eş, kültürün taşıyıcısı ve neslin yetiştiricisi rolleriyle görünür oldular.

Dijital ve seküler milliyetçilik, kadınları daha görünür siyasi özne hâline getiriyor. Laikliği, eğitim hakkını, çalışma hayatını ve bedeni üzerindeki söz hakkını Cumhuriyet yurttaşlığının parçası olarak savunan genç kadın; aynı zamanda içerik üreticisi, örgütleyici, seçmen ve tartışmanın kurucu aktörü olabiliyor. Ancak bu görünürlük, kadınların yalnız sembolik yüz olarak kullanılması veya millî gelecek söyleminde yeniden annelik rolüne kapatılması riskini ortadan kaldırmaz.

¹⁰⁴ Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, s. 5 ve ss. 35–38.

Öfkeden üretime: yeni kahraman

Dijital gençlik milliyetçiliği yalnız göç karşıtlığı ve öfkeden oluşmuyor. İnsansız hava araçları, havacılık, uzay, yazılım ve mühendislik başarıları da güçlü bir gurur kaynağıdır. FES destekli araştırma, kendisini muhalif sayan gençler arasında bile savunma sanayisi başarılarının olumlu karşılık bulabildiğini gösterir. Bu durum, teknoloji milliyetçiliğinin iktidar taraftarlığına indirgenemeyeceğine işaret eder.¹⁰⁵

Bu yönelim millî kahraman tasavvurunu genişletir. Askerin ve devlet adamının yanına mühendisi, pilotu, teknisyeni, bilim insanını ve yazılımcıyı yerleştirir. Milliyetçiliğin yönünü kaybedilen topraklardan kazanılması gereken teknolojiye, geçmişin hesabından geleceğin üretimine çevirmek mümkündür.

Yine de ürün görüntüsü bilim ortamının yerini alamaz. Gençlere araştırma özgürlüğü, nitelikli eğitim, liyakat ve üretime katılma imkânı sunmadan yalnız başarı gösterileriyle gurur üretmek sürdürülemez. Tekno-milliyetçilik gençleri ülkede tutacak kurumlarla birleşmediğinde, hayranlık duydukları teknolojiyi başka ülkelerde üretmek isteyen bir kuşağı besler.

Algoritma kader değildir

Ocak hafıza ve disiplin sağladı; algoritma hız ve erişim sağlıyor. Birincisi itaat ve kapalı hiyerarşi, ikincisi ise dezenformasyon ve kontrolsüz öfke bakımından ciddi riskler barındırır. İki modelden birini bütünüyle iyi,

¹⁰⁵ İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezi, Milliyetçiliğin Dönüşümü ve “Genç” Yüzleri: Vakalar, Söylemler, Analizler (İstanbul, Nisan 2025), s. 5.

diğerini bütünüyle kötü ilan etmek değişimin gerçek niteliğini örter.

Belirleyici olan, dijital alanın hangi kurumlarla çevreleneceğidir. Kaynaklı tarih anlatısı, medya okuryazarlığı, şeffaf platform kuralları, hızlı ve güvenilir kamu iletişimi, bağımsız doğrulama, hukuk ve gençlerin kendi sözünü kurabileceği demokratik kanallar algoritmanın etkisini sınırlayacak başlıca araçlardır.

Milliyetçilik ocaktan algoritmaya taşınırken teşkilatların tekelden kurtuldu; fakat ortak hafızasını, sorumluluk zincirini ve düşünsel hakemlerini de zayıflattı. Yeni kuşağın milliyetçiliğinin önünde bilim, hukuk ve üretim etrafında gelecek kuran bir yol vardır. Aynı enerji, doğrulanmamış bilgi, hedef gösterme ve sürekli düşman arayışı içinde toplumu daha kırılgan hâle getirir.

Bu dönüşümün siyasi sonucu açıktır: Bir genç son derece milliyetçi olabilir; buna rağmen hiçbir milliyetçi partiyle sürekli bağlılık kurması gerekmez. Kimlik güçlenirken parti bağı zayıflar. Milliyetçiliğin teşkilattan bağımsızlaşması, bizi bir sonraki soruya götürür: Milliyetçi olup milliyetçi partiye oy vermeyen seçmen nasıl anlaşılmalıdır?

8. PARTİSİZ MİLLİYETÇİLİK VE SEÇMEN DAVRANIŞI

Kimlik Güçlenirken Parti Bağının Zayıflaması

Bir seçmen düşünün. Cumhurbaşkanlığı seçiminde güvenlik politikasını, milletvekili seçiminde ekonomik istikrarı, yerel seçimde adayın kişiliğini, sonraki seçimde ise göç politikasını öne çıkarıyor. Oy verdiği parti değişiyor; ancak Atatürk’e bağlılığı, üniter devlet hassasiyeti, Türk kimliği, sınır güvenliği talebi ve savunma sanayisine verdiği önem büyük ölçüde aynı kalıyor.

Bu seçmen kararsız veya siyasetsiz değildir. Güçlü siyasi kanaatleri vardır; fakat milliyetçi kimliğini tek bir partiden almaz. Partiyi kimliğinin sahibi değil, belirli bir dönemde beklentilerinin bir bölümünü gerçekleştirebilecek siyasi araçlardan biri olarak görür.

Bu kitapta “partisiz milliyetçilik” dediğim olgu budur: Milliyetçi kimliğin herhangi bir partinin sürekli ve münhasır mülkiyeti olmaktan çıkması. Kavram, milliyetçiliğin partisinin bulunmamasını değil, hiçbir partinin milliyetçiliğin bütün biçimlerini tek başına temsil edememesini anlatır.¹⁰⁶

Kimlik ile oy aynı şey değildir

Bir düşüncenin toplumdaki ağırlığı ile o düşüncenin adını taşıyan partilerin seçim gücü her zaman örtüşmez.

¹⁰⁶ “Partisiz milliyetçilik” kavramı bu kitap kapsamında Yavuz KAYA tarafından geliştirilen özgün bir analitik araçtır. Kavram, seçmenin milliyetçi kimliğini herhangi bir partiye sürekli ve münhasır biçimde bağlamamasını ifade eder.

Milliyetçilik, Türkiye’de bu ayrımın en belirgin örneklerinden biridir. Toplum Çalışmaları Enstitüsünün 2025 araştırmasında katılımcıların yüzde 73,4’ü kendisini milliyetçi veya çok milliyetçi olarak tanımlarken milliyetçiliği açık biçimde programının merkezine yerleştiren partilerin seçim toplamı bunun çok altında kalmıştır.¹⁰⁷

Bu iki veri birbirinden doğrudan çıkarılamaz. Biri belirli bir tarihteki oy davranışını, diğeri başka bir tarihteki kimlik beyanını ölçer; örneklem, soru biçimi ve siyasi ortam da farklıdır. Yine de aradaki mesafe yapısal bir gerçeğe işaret eder: Milliyetçi öz tanım, açık milliyetçi partilerin toplam seçmen tabanından çok daha geniştir.

Araştırmada kendisini milliyetçi olarak tanımlayanların oranı MHP, İYİ Parti ve Zafer Partisi seçmenleriyle sınırlı kalmaz; AK Parti ve CHP seçmenlerinde de yüksektir. Bu sonuç, aynı milliyetçilik anlayışının bütün partilere eşit biçimde dağıldığını veya herhangi bir partinin milliyetçilik iddiasının uygulamada doğrulandığını göstermez. Ortak kelime, din, tarih, devlet, Cumhuriyet, teşkilat, göç ve demografi gibi farklı anlam dünyalarına açılır. Dolayısıyla yüzde 73,4, yekpare bir siyasi blok değildir.

Partisiz milliyetçilik ne değildir?

Partisiz milliyetçi, hiçbir partiye oy vermeyen kişi değildir. Uzun süre aynı partiye bağlılık gösterebilir, seçim kampanyasında çalışabilir; güçlü bir lider tercihi de bu

¹⁰⁷ Toplum Çalışmaları Enstitüsü, Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası - Toplum 2025 (İstanbul, 2025), saha çalışması Eylül 2025, n=2.017; T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistik Bülteni. Göstergeler farklı tarih ve yöntemlere aittir; doğrudan birbirinden çıkarılmamıştır.

profile eşlik eder. Belirleyici olan, milliyetçi kimliğini o partiyle bütünüyle özdeşleştirmemesidir.

Kararsız seçmen de değildir. Kararsızlık, hangi partiye oy verileceğine ilişkin geçici belirsizliği anlatır. Partisiz milliyetçilik ise daha kalıcı bir kimlik-parti ayrımıdır. Seçmen ne düşündüğünü bilir; fakat bu düşüncenin yalnız bir siyasi adresi olduğuna inanmaz.

Apolitik olmak da değildir. Partisiz milliyetçinin devlet, millet, terör, göç, dış politika, vatandaşlık ve ekonomi konusunda güçlü kanaatler taşıması mümkündür. Siyasetten uzaklaşmamış, siyasi temsilini tek bir partiyle sınırlamamıştır.

Partiler üstü mutabakatla da aynı şey değildir. Partiler üstü milliyetçilik, farklı partilerin belirli bir millî meselede ortak tutum almasını ifade eder. Partisiz milliyetçilik ise seçmenin kimliğini hiçbir partiye kalıcı ve koşulsuz biçimde teslim etmemesidir.

Kimlik neden partiden daha dayanıklıdır?

Siyasi parti, belirli bir dönemde belirli yöneticiler tarafından yönetilen örgüttür. Lider, ittifak, program, aday ve söylem zaman içinde değişime açıktır. Millî kimlik ise aile, okul, askerlik, tarih anlatısı, spor, medya ve gündelik semboller üzerinden çok daha uzun bir zamanda oluşur.

Bir insanın aidiyeti çocukluğundan itibaren İstiklâl Marşı, bayrak, millî bayramlar, Atatürk, askerlik, millî takım ve tarihsel zaferler üzerinden şekillenir. Michael Billig'in "banal milliyetçilik" yaklaşımı, millî kimliğin büyük ideolojik kampanyalardan ziyade gündelik hayatta çoğu zaman fark edilmeyen küçük tekrarlarla da yeniden

üretildiğini gösterir. Parti, bu daha eski kimliğe sonradan siyasi yön vermeye çalışır.¹⁰⁸

Bu nedenle parti değişikliği, kimliğin bütünüyle değiştiğini göstermez. Parti seçmenin siyasi adresidir; milliyetçilik ise kendisini ait hissettiği daha geniş kimlik ve vatan alanıdır.

Bir oy pusulasında birden fazla gerekçe vardır

Seçmen oy verirken ideolojik kimliğinin yanında ekonomi, lider, aday, hükümet performansı, güvenlik, aile geleneği, stratejik kazanma ihtimali ve mevcut iktidarı ödüllendirme veya cezalandırma arzusunu da hesaba katar. Bu etkenlerin birkaçının aynı anda devreye girmesiyle şekillenen oy tercihi, farklı önceliklerin belirli bir anda oluşan bileşkesidir.¹⁰⁹

Ekonomik kriz döneminde geçim meselesi gündemin ön sırasına yerleşir. Terör saldırısı veya dış politika geriliminde güvenlik belirleyici unsur hâline gelir. Göç tartışması yoğunlaştığında sığınmacı politikası seçmen hareketliliğinin kaynaklarından biri hâline gelir. Yerel seçimde milliyetçi kimliği güçlü bir seçmenin, hizmet performansı veya aday niteliği nedeniyle partisinden farklı bir belediye başkanını tercih etmesi mümkündür.

Bu yüzden sandıktaki tercih, milliyetçi kimliğin tamamı değildir. Belirli bir seçimde öne çıkan korkuların,

¹⁰⁸ Michael Billig, *Banal Nationalism* (London: SAGE, 1995).

¹⁰⁹ Seçmen tercihinin kimlik, performans, liderlik ve stratejik oy gibi birden çok unsurun bileşkesi olduğu yönündeki literatür için bkz. Russell J. Dalton, *Citizen Politics*, 7. bs. (Washington, DC: CQ Press, 2020); Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen, ed., *Political Representation and Legitimacy in the European Union* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

umutların, adayların, ekonomik şartların ve stratejik hesapların geçici bileşkesidir.

Ölçüm	Ne gösterir?	Ne göstermez?	Editöryal kullanım
Kimlik beyanı	Bireyin aidiyetini ve öz tanımını	Hangi partiye kesin oy vereceğini	Siyasi kimliğin toplumsal genişliğini gösterir
Seçim sonucu	Belirli tarihte kullanılan gerçek oyu	Tercihin bütün nedenlerini	Partilerin o andaki seçim gücünü gösterir
Parti seçmeni kırılımı	Bir parti tabanındaki kimlik eğilimini	Bütün seçmenlerin aynı milliyetçiliği taşıdığını	Partilerin içindeki milliyetçi damarları görünür kılar
Aday-parti farkı	Adayın parti tabanını aşabilmesini	Bireysel oy geçişlerinin kesin kaynağını	Partisiz tepkinin geçici olarak genişleyebildiğini gösterir

Tablo 8.1. Kimlik ile oy arasındaki ayrım

Kaynak: Yazarın kavramsal modeli; YSK seçim verileri, kamuoyu araştırmaları ve seçmen davranış literatürü temelinde oluşturulmuştur.

2023 seçimleri: adayın parti sınırlarını aşan desteği

14 Mayıs 2023 cumhurbaşkanlığı seçiminde ATA İttifakı adayı Sinan Oğan yüzde 5,17 oy aldı. Aynı gün yapılan milletvekili seçiminde Zafer Partisinin oy oranı yüzde 2,23'te kaldı. Aday oyunun parti oyunun belirgin biçimde üzerine çıkması, kişisel aday tercihinin kurumsal parti desteğiyle aynı olmadığını gösterdi.¹¹⁰

Sinan Oğan'a oy veren herkes Zafer Partili değildi. Bu oyların bir bölümünün başka partilerden gelen milliyetçilerden, iki ana adaya tepki gösterenlerden, göç politikasını önceleyenlerden ve ilk turda alternatif arayan seçmenlerden oluşmuş olması mümkündür. Bireysel oy

¹¹⁰ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistik Bülteni, ss. 30 ve 36. Aday oyu ile parti oyu arasındaki fark, bireysel seçmen geçişinin kaynağını tek başına göstermez.

geçişlerinin kaynağı sandık sonuçlarından kesin biçimde çıkarılamaz. Buna rağmen fark, milliyetçilikle kesişen tepkinin belirli şartlarda parti örgütünün erişiminden daha geniş bir alana yayılabildiğini gösterir.

Partisiz milliyetçiliğin ayırt edici özelliği burada görünür: Kimlik geniş, örgütlenme daha sınırlı; tepki güçlü, parti sadakati ise değişkendir.

Milliyetçilik artık tek bir partinin mülkü değildir

MHP, İYİ Parti ve Zafer Partisi milliyetçiliği açık biçimde ideolojik merkezlerine yerleştirir. AK Parti ve CHP de program ve söylemlerinde millî egemenlik, Cumhuriyet, millî irade, savunma sanayisi, bağımsız dış politika ve vatandaşlık gibi başlıklara yer verir. Bunlar partilerin öz tanımlarıdır; hiçbirinin milliyetçiliği tekeline aldığını, millî çıkarı tutarlı biçimde savunduğunu veya demokratik uygulama ürettiğini tek başına kanıtlamaz.¹¹¹

Aynı kelimeler, aynı siyasi içeriği taşımaz. Partiler milliyetçiliği muhafazakârlık, liderlik, Cumhuriyet, laiklik, teşkilat, parlamenter gelenek, göç veya demografik güvenlikle farklı bileşimler içinde kurar. Bu eşleştirmeler betimleyicidir; partiler arasında peşin ahlaki, millî veya demokratik üstünlük sıralaması kurmaz.

Türkiye’de milliyetçilik bu nedenle tek bir ideolojiden çok, ortak kelimeler kullanan siyasi diller ailesidir. Partisizleşme, bu farklı dillerin tek bir örgütte veya liderlik altında toplanmaması demektir. Beş büyük seçmen kümesi, tek bir sadakat değil

¹¹¹ MHP, İYİ Parti, Zafer Partisi, CHP ve AK Parti resmî program ve temel politika belgeleri. Parti programları uygulamanın değil, partilerin beyan ettikleri ideolojik çerçevenin kaynağı olarak kullanılmıştır.

AK Parti içindeki muhafazakâr-devletçi milliyetçi için millet ile ümmet, Cumhuriyet ile Osmanlı mirası ve devlet ile güçlü siyasi liderlik birbirinin zorunlu rakibi değildir. Ekonomik memnuniyetsizlik, adalet veya göç politikası nedeniyle başka bir partiye yönelmesi ise milliyetçi kimliğini terk ettiğini göstermez.

CHP içindeki Atatürkçü-Cumhuriyetçi seçmen kendisini öncelikle Atatürkçü veya Cumhuriyetçi olarak tanımlar. Başka seçmenlerde de farklı parti ve gelenekler içinde egemenlik, üniter devlet, Türkçe, savunma sanayisi veya dış müdahaleye karşı bağımsızlık hassasiyeti bulunması mümkündür. Bu hassasiyetlerin varlığı, herhangi bir parti programı ile uygulamasının tutarlı olduğunu göstermez.

MHP seçmeninde teşkilat, devlet devamlılığı ve tarihsel ülkücü hafızayla daha güçlü bir bağ görülür. İYİ Parti seçmeninde milliyetçilik merkez sağ, hukuk ve parlamenter gelenekle birleşen bir çizgiye oturur. Zafer Partisi seçmeni ise göç, sınır güvenliği ve demografik değişimi belirleyici meseleler arasında konumlandırır. Bunlar seçmen kümelerini anlamaya yarayan genel eğilimlerdir; her parti seçmenini değişmez ve yekpare bir topluluk gibi tanımlamaz.

Bu kümeler birbirinden bütünüyle kopuk değildir. Aynı seçmen farklı dönemlerde birinden diğerine geçebilir; çünkü değişen çoğu zaman kimliğin kendisinden çok, o kimliğin hangi meselesinin öncelik kazandığıdır.

Partisizleşme özgürleşme midir?

Parti tekelinin zayıflaması seçmene hareket alanı kazandırır. Seçmen, milliyetçilik adına konuşan partiyi eleştirebilir; kimliğini lider sadakatinden ayırabilir ve başarısız gördüğü temsilciyi değiştirme gücüne sahiptir. Bu

bakımdan partisizleşme, demokratik hesap verebilirlik için yeni bir imkân açar.

Fakat aynı süreç siyaseti geçici tepkilere de açık hâle getirir. Kurumsal program, teşkilat ve uzun vadeli sorumluluk zayıfladığında milliyetçi enerji tek meseleli kampanyalara, popüler adaylara veya sosyal medya dalgalarına hızla akar. Kimlik güçlü kalırken siyasal örgütlenmede parçalanma ortaya çıkar.

Dolayısıyla partisiz milliyetçilik ne başlı başına demokratik olgunluk ne de yalnız örgütsüz öfke demektir. Sonucu, kimliğin hangi kurum ve ilkelerle buluştuğuna bağlıdır. Hukuk, program, liyakat ve hesap verebilirlikle birleştiğinde seçmeni partilerin sürekli müşterisi olmaktan çıkaran bir etki doğurur. Tepki ve lider arayışı baskın hâle geldiğinde sık sık adres değiştiren, fakat kalıcı kurum üretmeyen bir siyaset ortaya çıkar.

Milliyetçiliğin toplumsal alanı genişledikçe onu tek başına temsil etme iddiasındaki partilerin hareket alanı daralır. Seçmen artık yalnız “Hangi parti milliyetçidir?” diye sormaz; “Bu seçimde hangi parti, milliyetçi beklentilerimin hangi bölümünü karşılıyor?” sorusunu da yöneltir.

Bu değişim sandığı önemsizleştirmez; sandığın anlamını çoğaltır. Oy, kimliğin tapusu değil, belirli bir anda ve belirli şartlarla verilen siyasi vekâlettir. Milliyetçi kimlik güçlenebilir; fakat vekâlet el değiştirme gücüne sahiptir.

Partisiz milliyetçilik, kitabın ana tezini seçmen düzeyinde görünür kılar: Milliyetçilik tek bir siyasi adresten çıkarak farklı adreslerin dilini ve önceliklerini etkileyen merkezî bir duyguya dönüşmektedir. Şimdi bu genişlemenin en somut ve en sert sınavına, göç, demografi

ve “önce vatandaş” siyasetinin doğurduğu yeni fay hattına geçebiliriz.

ÜÇÜNCÜ KISIM

YENİ MİLLİYETÇİLİĞİN FAY HATLARI

Göç, güvenlik, kimlik ve vatandaşlık arasındaki gerilim

Milliyetçilik kendi mahallesinden çıkıp siyasal merkeze yerleştğinde yalnız daha fazla insana ulaşmaz; daha zor sorularla da karşılaşır. Sınırın nasıl korunacağı, vatandaşlığın ne anlama geldiği, kamu kaynaklarının kimler için ve hangi ölçütlerle kullanılacağı, güvenliğin hukukla nasıl dengeleneceği artık teorik tartışmalar değildir. Bunlar gündelik hayatın, sandığın ve toplumsal barışın sorularıdır.

Bu kısım, milliyetçiliğin en yüksek gerilim üreten alanlarına bakıyor. İlk fay hattı göçtür. Çünkü göç, bir ülkenin sınırlarını aşan etkiler doğurur; ücretleri, konut piyasasını, okul sıralarını, belediye bütçelerini, mahalle ilişkilerini ve vatandaşlığın ahlaki sınırlarını da değiştirir.

9. GÖÇ, DEMOGRAFİ VE “ÖNCE VATANDAŞ” SİYASETİ

Sınır güvenliğinden sosyal devlete, meşru öncelikten dışlayıcı refah şovenizmine

Bir büyükşehrin kenar mahallesinde aynı apartmanda yaşayan iki aile düşünün. Biri yıllardır aynı fabrikada çalışan, kirada oturan ve çocuğunu devlet okuluna gönderen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Diğeri savaştan kaçarak Türkiye’ye sığınmış, geçici koruma altında yaşayan ve düşük ücretli, güvencesiz işlerde tutunmaya çalışan Suriyeli bir ailedir. İki aile de hayat pahalılığından, kiradan, kalabalık okuldan ve geleceğin belirsizliğinden yakını. Fakat siyasi dil, ortak sıkışmayı birlikte açıklamak yerine onları çoğu zaman birbirinin rakibi gibi gösterir.

Göç tartışmasının en tehlikeli noktası burada başlar. Ekonomik, idari ve hukuki bakımdan karmaşık bir mesele tek bir topluluğun varlığına indirgenir. Vatandaşın gerçek kaygıları küçümsendiğinde öfke büyür; göçmenlerin tamamı ekonomik ve güvenlik tehdidi gibi sunulduğunda ise toplu suçlama meşrulaşır. Devletin görevi bu iki yanlış arasında seçim yapmak değil, vatandaşının meşru taleplerini karşılarken hukuk düzeninin koruması altındaki insanları insanlıktan çıkaran dile izin vermemektir.

Göç neden milliyetçiliğin merkezine yerleşti?

Türkiye tarih boyunca hem göç alan hem de göç veren bir ülke oldu. Balkanlar’dan, Kafkasya’dan ve çevre coğrafyalardan gelen büyük nüfus hareketleri Cumhuriyet’in demografik yapısını derinden etkiledi. Ancak 2011 sonrasında Suriye iç savaşının doğurduğu kitlesel hareketlilik, önceki göçlerden farklı bir toplumsal deneyim yarattı. Gelen nüfusun büyüklüğü, kalış süresinin

uzaması, kentlerde yoğunlaşması ve başlangıçta geçici görülen durumun yıllar içinde süreklilik kazanması, göçü yalnız sınır yönetiminin konusu olmaktan çıkardı.

Göç İdaresi Başkanlığının 27 Haziran 2026 tarihli açıklamasında, geçici koruma statüsü altındaki Suriyelilerin sayısı 2.255.031 olarak bildirildi. Bu sayı değişken bir idari kayıttır; vatandaş sayısı değildir ve Türkiye’de bulunan bütün yabancıları kapsamaz. Geçici koruma, uluslararası koruma, ikamet izni, düzensiz göç ve vatandaşlık birbirinden farklı hukuki statülerdir. Bu ayrımlar göz ardı edildiğinde farklı rakamlar aynı sepete konur ve gerçek nüfus tablosunun yerini belirsizlik alır.^{112,113}

Belirsizlik yalnız bilgi eksikliğinden doğmaz. Devletin göç politikasını hangi hedefle yürüttüğü, geri dönüşün hangi şartlarda mümkün olduğu, vatandaşlığın hangi ölçütlerle verildiği, belediyelerin artan nüfus yükünün nasıl karşılandığı ve kayıt dışı çalışmanın nasıl denetlendiği açık biçimde anlatılmadığında söylenti, kamu politikasının yerini alır. Milliyetçi tepkiyi çoğu zaman rakamın büyüklüğünden çok, rakamın ve karar sürecinin denetlenemediği duygusu besler.

Sınırdan mahalleye: göçün gündelik ekonomisi

Göç tartışmaları çoğu zaman sınır görüntüleriyle başlar; fakat asıl gerilim mahallede yaşanır. Ücret, kira, işyeri, okul, sağlık hizmeti ve belediye bütçesi gibi başlıklar, göçü soyut

¹¹² 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu; Geçici Koruma Yönetmeliği, Resmi Gazete, 22 Ekim 2014, Sayı 29153.

¹¹³ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Basın Açıklaması”, 27 Haziran 2026. Açıklamada geçici koruma statüsü altındaki Suriyeli sayısı 2.255.031 olarak bildirilmiştir, goc.gov.tr. Veri, yalnız belirtilen tarih için geçerli değişken bir idari kayıttır.

bir dış politika meselesinden çıkararak gündelik hayatın paylaşımı sorununa dönüştürür.

Kayıt dışı çalışan göçmen çoğu zaman serbest tercihindense değil, yasal çalışma kanallarına erişemediğı, işveren denetimsiz kaldığı ve ağır geçim baskısı yaşadığı için düşük ücrete razı olur. Bunun etkisi göçmenin sömürölmesiyle sınırlı kalmaz. Aynı sektörde çalışan vatandaşın pazarlık gücü zayıflar, ücretler baskılanır ve sosyal güvenlik sistemi gelir kaybeder. Bu nedenle emek piyasasındaki sorun, “göçmen işi aldı” cümlesinden daha karmaşıktır. Asıl mesele, denetimsiz işverenlik düzeninin hem vatandaşın hem de göçmenin emeğini ucuzlatabilmesidir.¹¹⁴

Konut piyasasında da benzer bir mekanizma işler. Nüfusun hızla arttığı, arzın sınırlı kaldığı ve kiraların zaten yükseldiğı kentlerde göç ek talep yaratır. Ancak kira krizinin tamamını yabancılara yüklemek; arsa politikasını, konut üretimini, gelir dağılımını, kısa dönem kiralamayı, enflasyonu ve kent planlamasını görünmez hâle getirir. Göç baskısı gerçektir, fakat tek neden değildir. Bir sorunu doğru adlandırmak onu küçümsemek değil, çözümün hedefini doğru belirlemektir.

Okullar, sağlık kurumları ve belediyeler bakımından yük büyük ölçüde yereldir. Göçmen nüfusun yoğunlaştığı ilçelerde sınıf mevcudu, tercüme ihtiyacı, sosyal yardım

¹¹⁴ Ximena V. Del Carpio ve Mathis Wagner, The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market, Policy Research Working Paper 7402 (Washington, DC: World Bank, 2015), özet ve özellikle ss. 29–30, documents1.worldbank.org. Çalışma, Suriyelilerin kayıt dışı istihdamını, yerli çalışanların kayıt dışı sektörde yer değiştirmesini ve bazı gruplardaki kazanç kaybını desteklemektedir; işveren denetimi ile sosyal güvenlik gelirine ilişkin daha geniş sonuçlar paragraftaki analitik değerlendirmedir.

koordinasyonu, atık yönetimi, ulaşım ve mahalle güvenliği gibi hizmetlerin maliyeti artış baskısı altına girer. Merkezî bütçe bu nüfus hareketini dikkate almadan dağıtıldığında yük belediyenin ve o ilçede yaşayan vatandaşın üzerine kalır. Böyle bir düzende “önce vatandaş” tepkisi kimlikten olduğu kadar hizmete erişimde hissedilen adaletsizlikten de doğar.

“Önce vatandaş” ne zaman meşrudur?

Bir devletin kendi vatandaşına karşı özel yükümlülükleri vardır. Vatandaş vergi verir, askerlik dâhil kamusal yükümlülükler üstlenir, siyasi topluluğun kararlarına katılır ve devletin sürekliliğini taşıyan hukuki bağın parçasıdır. Sosyal devletin sınırlı kaynakları dağıtırken vatandaşlık bağını dikkate alması başlı başına ayrımcılık değildir. Seçme hakkı, kamu görevlerinin bir bölümü, sosyal güvenlik ve bazı sosyal yardım türlerinin vatandaşlığa bağlanması modern devletin olağan yapısı içindedir.¹¹⁵

Meşru vatandaş önceliği; vatandaşın eğitim, sağlık, barınma, güvenlik ve insanca çalışma şartlarına erişimini güvence altına alma talebidir. Vergi adaleti ister, kayıt dışılığı denetler, belediyelere gerçek nüfus yüküne göre kaynak ayırır ve göç ile vatandaşlık verisinin şeffaf olmasını talep eder. Kamu kaynaklarının kimlere, hangi hukuki statüyle ve hangi nesnel ölçütlere göre dağıtıldığını sorgular.

Vatandaş önceliği, hukuk dışı bir üstünlük doktrinine dönüşmemelidir. Bir insanın can güvenliği, insanlık onuru, adil yargılanma hakkı veya acil ve temel korumaya erişimi,

¹¹⁵ T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (Cambridge: Cambridge University Press, 1950); Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 60 ve 65.

vatandaş olmadığı gerekçesiyle bütünüyle reddedilemez. Anayasal düzen ve Türkiye'nin taraf olduğu insan hakları sistemi, farklı hukuki statülere farklı haklar bağlanmasına izin verirken keyfî ve insanlık dışı muameleyi yasaklar.¹¹⁶

Vatandaş önceliğinin iki yönü

MESRU VATANDAŞ ÖNCELİĞİ	DIŞLAYICI REFAH ŞOVENİZMİ
• Sosyal devlet ve vergi adaleti • Ücret, konut, eğitim ve sağlık güvencesi • Kayıt dışı çalışmaya etkili denetim • Belediyelere gerçek nüfus yüküne göre kaynak • Şeffaf göç ve vatandaşlık verisi • Kamu kaynaklarının nesnel ölçütlerle dağıtılması	• Toplu suçlama ve insanlıktan çıkarma • Temel hakları statüye göre bütünüyle reddetme • Sonradan vatandaş olanları ikincilleştirme • Bütün ekonomik sorunları göçmene yükleme • Linç, hedef gösterme ve nefret dili • Hukukun yerine kolektif intikam koyma

Tablo 9.1. Mesru vatandaş önceliği ile dışlayıcı refah şovenizmi arasındaki ayırım

Refah şovenizmi: sosyal devlet talebinin karanlık dönüşümü

Vatandaşın kamusal kaynaklarda öncelik istemesi ile ülkede bulunan yabancıların bütün haklardan dışlanmasını istemesi aynı şey değildir. Bu iki talep birbirine karıştığında refah milliyetçiliği, refah şovenizmine dönüşür. Refah şovenizmi sosyal devletin yalnız “bizden” sayılanlara ait olduğunu, diğerlerinin ise yalnız yük oluşturduğunu varsayar. Böylece yoksulluk, işsizlik ve hizmet yetersizliği

¹¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 10; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Cenevre Sözleşmesi.

yapısal nedenlerinden koparılarak görünür bir yabancı gruba yüklenir.¹¹⁷

Bu dilin siyasi çekiciliği anlaşılabilir: Karmaşık bir ekonomik sorun için tek fail gösterir, devlet kapasitesindeki eksikleri görünmez kılar ve kızgınlığı somut bir hedefe yöneltir. Fakat kısa vadede oy üreten bu kolaylık, uzun vadede iki ağır sonuç doğurur. Ekonomik sorunun gerçek nedenleri çözülmez; hukuk kişisel statü ve kimliğe göre esnemeye başlar.

Bir ülkedeki yabancıların sayısı, statüsü, çalışma ve ikamet şartları elbette demokratik tartışmanın konusudur. Sınır politikası sertleştirilebilir, düzensiz göç önlenabilir; geri dönüş için güvenli, uygulanabilir ve hukuka uygun modellerin geliştirilmesi de mümkündür. Ancak tartışma insanların sokakta hedef gösterilmesine, işyerlerinin yağmalanmasına veya bütün bir topluluğun suçla özdeşleştirilmesine dönüştüğünde göç politikası sona erer, kolektif cezalandırma başlar.

Vatandaşlık: sayıdan daha büyük mesele

Göç tartışmasının en hassas noktası vatandaşlıktır. Çünkü vatandaşlık pasaport veya kimlik kartına indirgenemez; siyasi topluluğa tam üyelik, eşit hukuki koruma ve ortak gelecek üzerinde söz hakkıdır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığının kazanılma yolları 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ile düzenlenir. Geçici koruma

¹¹⁷ Refah şovenizmi kavramı için bkz. Jørgen Goul Andersen ve Tor Bjørklund, “Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway”, *Acta Sociologica* 33, no. 3 (1990): 195-217.

altında bulunmak ise doğrudan vatandaşlık hakkı doğurmaz.¹¹⁸

Yine de geçici koruma, ikamet izni ve vatandaşlık kamuoyunda sık sık birbirine karıştırılır. Bu karışıklık, vatandaşlığa alınan kişilerin sayısı ve ölçütleri konusunda şeffaflık bulunmadığı algısıyla birleştğinde siyasi güvensizlik üretir. Kararlar hukuka uygun olsa bile yalnız sonuç rakamları açıklanır, ölçütler ve süreç anlatılmazsa keyfilik kanaati gücü kazanır.

Şeffaflık, yabancı düşmanlığına verilmiş bir taviz değil, demokratik meşruiyetin şartıdır. Devlet; ülkede bulunan kişilerin hukuki statülerini, vatandaşlığın genel ölçütlerini, istisnai yolların sınırlarını ve güvenlik incelemesinin esaslarını kişisel verileri ihlal etmeden açıklayabilmelidir. Kapalı yönetilen alan, komplo teorisinin en verimli toprağıdır.

Demografi korkusu ve gerçek demografik mesele

Göç tartışması çoğu zaman demografik gelecek korkusuyla birleşir. Yüksek doğurganlık, belirli mahallelerde yoğunlaşma ve kültürel görünürlük; bazı çevrelerde vatandaş nüfusun kendi ülkesinde azınlığa düşeceği duygusunu besler. Bu korkunun bir bölümü yanlış veya abartılı rakamlardan, bir bölümü ise devletin uzun vadeli nüfus projeksiyonlarını yeterince açıklamamasından kaynaklanır.

Ne var ki Türkiye'nin gerçek demografik meselesi yalnız göçmen nüfus değildir. Doğurganlığın yenilenme düzeyinin

¹¹⁸ 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, Resmî Gazete, 12 Haziran 2009, Sayı 27256. Geçici koruma statüsü doğrudan Türk vatandaşlığı hakkı doğurmaz.

altına düşmesi, nüfusun yaşlanması, nitelikli gençlerin yurt dışına yönelmesi, bölgesel nüfus dengesizliği ve kentlerin taşıma kapasitesi en az göç kadar önemlidir. Göçmen nüfus ortadan kalktığında bütün demografik sorunların çözüleceğini varsaymak, ülkenin kendi yapısal dönüşümünü görmezden gelmektir.¹¹⁹

Demografik güvenlik, nüfusun yalnız etnik veya hukuki bileşimini korumak değildir. Çocukların nitelikli eğitim aldığı, gençlerin iş bulabildiği, kadınların aile ile çalışma hayatı arasında zorunlu tercihe itilmediği, yaşlıların bakım hizmetine erişebildiği ve kentlerin su, konut ve ulaşım kapasitesinin planlandığı bir düzen kurmaktır. Nüfus, ancak insan kapasitesine dönüştüğünde millî güç üretir.

Geri dönüş: slogan değil kamu politikası

Göç politikasının en sık kullanılan kavramlarından biri geri dönüştür. Fakat geri dönüş yalnız sınır kapısının açılmasıyla gerçekleşmez. Güvenlik, barınma, geçim, eğitim, mülkiyet, aile bütünlüğü ve hukuki statü gibi şartların birlikte oluşması gerekir. Zorla gönderme ile gönüllü, güvenli, onurlu ve düzenli geri dönüş aynı şey değildir.¹²⁰

Devletin geri dönüş hedefi belirlemesi meşrudur. Geçici koruma rejiminin geçicilik iddiasını koruyabilmesi için dönüş perspektifinin açık olması da gerekir. Ancak sayısal hedefler siyasi slogana dönüştüğünde uygulama kapasitesi, uluslararası hukuk ve sahadaki güvenlik şartları gözden

¹¹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri 2025, 21 Mayıs 2026. Toplam doğurganlık hızı 2025 yılında 1,42 çocuk olarak açıklanmıştır. Demografik göstergeler göç verilerinden ayrı değerlendirilmiştir.

¹²⁰ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüşü”; ayrıca 6458 sayılı Kanun’daki geri gönderme yasağı hükümleri.

kaçar. Gerçekçi politika; sınır denetimini, düzensiz göçle mücadeleyi, kayıt sistemini, çalışma izinlerini, yerel hizmet finansmanını ve geri dönüş şartlarını tek bir yönetim planında birleştirir.

Göç karşıtlığı ile yabancı düşmanlığı arasındaki çizgi

Göç politikasına itiraz etmek yabancı düşmanlığı değildir. Bir vatandaşın ülkesinin daha az göç almasını, sınırların daha sıkı denetlenmesini veya geçici koruma rejiminin şartlar oluştuğunda sona ermesini istemesi demokratik tartışmanın meşru parçasıdır. Demokratik siyaset bu talepleri ifade edebilmelidir. Ancak itiraz, insanları yalnız kökenleri nedeniyle suçlu, değersiz veya hukukun koruması dışında saymaya başladığında sınır aşılır.

Bu ayrımı korumak göçmenlerin güvenliği kadar milliyetçiliğin kendi hukuki ve ahlaki niteliği için de gereklidir. Hukuku kimlik karşısında askıya alan milliyetçilik, milleti koruduğunu sanırken vatandaşlığın güvencesini aşındırır. Bugün yabancı için esnetilen hukuk, yarın “yeterince sadık” görülmeyen vatandaş bakımından da aynı esnemeye uğrar.

Millî devletin gücü, sınırını ve vatandaşlık düzenini yönetebilmesinden gelir. Aynı güç, toplumsal öfkeyi hukuk içinde yönetebilmesini de gerektirir. Sınırın korunması ile insan onurunun korunması birbirinin alternatifi değildir. Devlet kapasitesi, bu iki görevi aynı anda yerine getirebildiği ölçüde gerçek kapasitedir.

Vatandaşın haklı sorusuna gerçek cevap

Vatandaşın “Ben vergi veriyorum; devlet önce benim güvenliğimi, işimi ve çocuğumun eğitimini düşünmeyecek mi?” sorusu meşrudur. Bu soruyu doğrudan ırkçılık diye susturmak demokratik siyasetin ağır hatalarından biridir. Fakat aynı soruya “Bütün sorunların sebebi yabancılardır” cevabını vermek de bir o kadar yanlış ve kolaycıdır.

Gerçek cevap daha zordur: Devlet vatandaşına öncelikli ve ölçülebilir sosyal koruma sunmalı; göçün ücret, konut ve kamu hizmetleri üzerindeki etkisini açık verilerle izlemeli; kayıt dışı işverenliği cezalandırmalı; belediyeleri gerçek nüfus yüküne göre finanse etmeli; vatandaşlık süreçlerini şeffaflaştırmalı; düzensiz göçü önlemeli ve geçici korumanın geleceğini açık bir hukuki çerçeveye bağlamalıdır.

Böyle bir politika göçmenleri idealize etmez, vatandaşın kaygısını küçümsemez ve sınırı anlamsızlaştırmaz. Tam tersine millî egemenliği slogandan çıkararak ölçülebilir yönetim kapasitesine dönüştürür.

Fay hattının hükmü

Göç, Türkiye’de yeni milliyetçi merkezin en güçlü taşıyıcılarından biri olmaya devam edecektir. Çünkü mesele sınırdan geçen kişinin kimliğinden ibaret değildir; kimin çalıştığı, kimin kira ödediği, kimin okulda yer bulduğu, kimin sosyal devletin korumasına eriştiği ve kimin siyasi topluluğun tam üyesi sayıldığıdır.

“Önce vatandaş” ilkesi hukuk, şeffaflık ve sosyal devletle birleştiğinde meşru bir demokratik taleptir. Vatandaşın emeğini, konutunu, güvenliğini ve geleceğini korumayı amaçlar. Fakat temel insan haklarını reddeden, sonradan vatandaş olanları ikinci sınıf sayan, bütün ekonomik

sorunları göçmene yükleyen ve toplu cezalandırmayı meşrulaştıran dile dönüştüğünde milliyetçilik değil, çoğunlukçu daralma üretir. Aynı sınav, terör ve güvenlik tartışmasında daha sert biçimde karşımıza çıkacaktır.

10. TERÖR, ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE MİLLİYETÇİLİĞİN KIRILMA HATTI

*Güvenlik, hukuk, toplumsal birlik ve “Terörsüz
Türkiye” sınavı*

18 Şubat 2026’da Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılan oylama, yalnız bir komisyon raporunun kabulü değildi. Yıllardır güvenlik, şehitlik, devlet otoritesi ve millî birlik kavramları etrafında şekillenen bir siyasi alan, geniş bir Meclis zemini içinde silahların bütünüyle bırakılmasından sonra kurulacak hukuk düzenini tartışıyordu. Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun raporu 47 kabul, 2 ret ve 1 çekimser oyla benimsendi.¹²¹

Bu sonuç, sürecin tamamlandığını göstermiyordu. Asıl güçlük bundan sonra başlıyordu: Silahlı örgütün fesih ilanı fiilî tasfiyeye nasıl dönüşecek, silahların gerçekten bırakıldığı kim tarafından ve hangi ölçütlerle doğrulanacak, ağır suç failleriyle şiddete doğrudan karışmamış kişiler nasıl ayrıştırılacak, şehit ailelerinin adalet duygusuyla toplumsal bütünleşme ihtiyacı nasıl bağdaştırılacaktı?

“Terörsüz Türkiye” tartışması bu nedenle yalnız bir güvenlik politikası değildir. Türk milliyetçiliğinin devleti nasıl anladığını, yöntem değişikliğini ilkesizlik sayıp saymadığını, terör örgütüyle Kürt vatandaşlar arasındaki ayrımı ne ölçüde kurabildiğini ve güvenlikle

¹²¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu Raporu (Ankara, 18 Şubat 2026), s. 67; ayrıca 21. Toplantı tutanağı, ss. 106–107, tbmm.gov.tr. Rapor 47 kabul, 2 ret ve 1 çekimser oyla kabul edilmiştir.

demokratikleşmeyi birlikte düşünüp düşünemediğini sınavan büyük bir kırılma hattıdır.

Sert çizginin merkezinden gelen çağrı

Süreci tarihsel bakımdan sıra dışı kılan, ilk güçlü çağrının Kürt meselesinde uzun yıllar sert güvenlik çizgisini temsil eden MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'den gelmesiydi. 2024 sonbaharında başlayan çağrılar, 27 Şubat 2025'te Abdullah Öcalan'ın örgüte silahlı mücadeleyi ve örgütsel varlığı sona erdirmeye çağrısı yapmasıyla yeni bir aşamaya geçti. PKK 12 Mayıs 2025'te fesih ve silahlı mücadeleyi sonlandırma kararı açıkladı; 11 Temmuz 2025'te Kuzey Irak'ta sembolik bir silah bırakma görüntüsü ortaya çıktı.¹²²

MHP bu dönüşümü geçmişteki görüşlerinden vazgeçme veya örgütle pazarlık olarak sunmadı. Partinin anlatısına göre devlet, askerî ve teknolojik kapasitesiyle üstünlük sağlamış; örgütün Türkiye içindeki hareket alanı daralmış ve silahlı varlığın devletin şartları altında sona erdirilebileceği tarihsel bir imkân doğmuştu. Bahçeli'nin 12 Mayıs 2025 tarihli açıklaması da silahların nerede ve hangi şartlarda bırakılacağı, örgüt kadrolarının hukuki durumunun nasıl ayrıştırılacağı ve Suriye bağlantılarının nasıl denetleneceği gibi soruları açık biçimde sıralıyordu.¹²³

Bu noktada milliyetçilik içinde iki yaklaşım ayrışır. Birinci yaklaşım, geçmişte konulan kırmızı çizgilerin

¹²² Abdullah Öcalan'ın 27 Şubat 2025 tarihli çağrısı; PKK'nın 12 Mayıs 2025 tarihli fesih açıklaması; 11 Temmuz 2025 tarihinde Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen sembolik silah bırakma faaliyeti. Bu aşamalar, bütün unsurları kapsayan ve doğrulanmış bir tasfiyenin tamamlandığını göstermez.

¹²³ Devlet Bahçeli, "PKK Terör Örgütünün Feshi ve Silah Bırakmasıyla İlgili Yazılı Basın Açıklaması", 12 Mayıs 2025, mhp.org.tr.

yöntem ve şartlardan bağımsız biçimde değişmez olduğunu savunur. İkinci yaklaşım ise devletin nihai amacı millî bütünlüğü ve egemenliği korumaksa, bu amaç doğrultusunda yöntem değiştirebileceğini söyler. Birincisi tutarlılığı değişmeyen söylemde, ikincisi ise devlet çıkarının gerçekleşmesinde arar.

Önce silahsızlanma, sonra hukuk

Yeni sürecin 2013–2015 döneminden en belirgin farkı, izlenen sıralamadır. Önceki süreçte görüşmelerin, çekilmenin, demokratik adımların ve hukuki düzenlemelerin karşılıklı biçimde ilerlemesi beklenmişti. Yeni modelde devletin ilan ettiği sıra daha katıdır: bütün unsurlarıyla silah bırakma, tasfiyenin güvenlik kurumlarınca doğrulanması, kişilerin hukuki durumlarının belirlenmesi ve ardından toplumsal bütünleşmeyle demokratikleşme adımları.

Bu sıralamanın milliyetçi kamuoyuna verdiği güvence açıktır: Hukuk, silahlı baskının karşılığında sunulan siyasi ödül olmayacak; silahlı tehdidin ortadan kalkmasından sonra doğan yeni durumu düzenleyecektir. Ancak bu ilkenin inandırıcı olabilmesi için “silah bırakıldı” cümlesinin siyasi beyan düzeyinde kalmaması gerekir. Silahların kayıt altına alınması veya imhası, kampların boşaltılması, komuta zincirinin dağılması, finansman ve lojistik ağlarının sona ermesi ve yeni adlarla silahlı yapılanma kurulmasının önlenmesi ölçülebilir biçimde doğrulanmalıdır.

Doğrulama güvenlik bürokrasisinin kamuoyuna sonuç bildirmesine indirgenirse iki ayrı güvensizlik doğar. Milliyetçi kesimler tasfiyenin gerçek olmadığını düşünür; Kürt siyasi çevrelerinde ise şartlar yerine getirilse bile hukuki adımların atılmayacağı kuşkusu doğar. Kalıcı

silahsızlanma, sürece katılan ve ondan etkilenen kesimlerin kişilere değil, açık ve denetlenebilir kurallara güvenmesini gerektirir.

Meclis neden önemlidir?

Önceki çözüm arayışlarının en ciddi sorunlarından biri, toplumun ne konuşulduğunu yeterince bilmemesi ve sürecin büyük ölçüde yürütme ile istihbarat kanallarında ilerlemesiydi. Yeni dönemde Meclis komisyonunun kurulması; farklı partilerin, şehit ailelerinin, gazilerin, hukukçuların, akademisyenlerin ve sivil toplum temsilcilerinin dinlenmesi, bu eksikliği gidermeye yönelik kurumsal bir adımdır.¹²⁴

Meclis merkezli bir süreç, düzenlemeleri gizli pazarlık görüntüsünden çıkarır ve yürütmenin kararlarının denetlenebilirliğini artırır. Bunun için Meclisin yalnız önceden hazırlanmış metinleri onaylayan son durak olmaması gerekir. Silahsızlanmanın doğrulanması, hukuki düzenlemelerin kapsamı, uygulamanın sonuçları ve kamuoyuna düzenli bilgi verilmesi gerçek parlamenter denetimin konusu olmalıdır.

Af değil, hukuki ayrıştırma

Sürecin en hassas başlıklarından biri, silah bırakan örgüt mensuplarının hukuki durumudur. Genel ve sınırları belirsiz bir af, ağır suç mağdurlarının adalet duygusunu zedeler. Herkesi aynı ağır ceza rejimine tâbi tutmak ise silahsızlanmayı fiilen imkânsızlaştırma tehlikesi yaratır. Çözüm, kişileri bireysel fiilleri ve örgüt içindeki konumları bakımından ayırtıran açık bir hukuk düzenidir.

¹²⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu toplantı tutanakları ve komisyon raporu, 2025-2026.

Şiddete doğrudan katılmamış, yalnız örgüt üyeliği veya destek düzeyinde kalmış kişilerle cinayet, işkence, sivillere saldırı ve ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu failler aynı kategoride değerlendirilemez. Silahsızlanmayı mümkün kılacak denetimli topluma dönüş yolları açılmalı; ağır suçlar bakımından cezasızlık yolu açılmamalıdır. Komisyon raporunun amaca özgülendiği, geçici ve kapsamı açık bir düzenleme arayışı bu dengeyi kurmayı hedeflemektedir.¹²⁵

Söz konusu yaklaşım geçiş adaleti fikrine yaklaşıp. Geçiş adaleti geçmişin unutulması, devletle terör örgütünün eşitlenmesi veya herkesin affedilmesi değildir. Bireysel sorumlulukların ayrıştırılması, mağdurların tanınması, gerçeğin belgelenmesi, silah bırakanların denetimli biçimde topluma kazandırılması ve şiddetin tekrarını önleyecek kurumların kurulmasıdır.¹²⁶

Şehit ailelerinin adalet duygusu

Hiçbir silahsızlanma politikası, terörün öldürdüğü insanların ve geride bıraktığı ailelerin varlığını tali mesele sayamaz. Sürecin dili şehitleri geçmişte kalmış bir maliyet gibi gösterirse toplumsal meşruiyetini kaybeder. Adalet duygusu yalnız ceza talebi değildir; acının tanınmasını, faillerle fiillerin ayrıştırılmasını, gerçeğin saklanmamasını

¹²⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu Raporu (Ankara, 18 Şubat 2026), ss. 38–40. Rapor; örgütün bütün unsurlarıyla silah bıraktığının teyidinden sonra, amaca özgülendiği, müstakil ve geçici bir düzenleme öngörmekte; düzenlemenin af veya cezasızlık algısı oluşturmaması gerektiğini belirtmektedir.

¹²⁶ Birleşmiş Milletler, Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice, 2010; Ruti G. Teitel, Transitional Justice (Oxford: Oxford University Press, 2000).

ve devletin vatandaşına verdiği sözün korunmasını da içerir.

Mağduriyeti tanımak, çatışmayı sonsuza kadar sürdürme zorunluluğu doğurmaz. Devletin görevi intikamı kuşaktan kuşağa aktarmak değil, suçun karşılığını hukuk içinde verirken yeni mağduriyetleri önlemektir. Şehit ailelerine saygı göstermekle silahların bir daha konuşmamasını istemek birbirinin karşıtı değildir.

Kürt vatandaş ile terör örgütü arasındaki ayırım

Milliyetçiliğin en önemli sınavlarından biri, PKK ile Kürt vatandaşları birbirine indirgememektir. Terörle mücadele, etnik kimliğe karşı mücadele değildir. Türkiye'nin üniter yapısını ve ortak vatandaşlığını savunmak; Kürt vatandaşların dil, kültür, temsil ve eşit hukuk taleplerini otomatik olarak şüphe kategorisine yerleştirmeyi gerektirmez.

Terör örgütünün Kürtler adına konuşma iddiasını reddetmenin en güçlü yolu, Kürt vatandaşların devlete aidiyetini sürekli bir sadakat sınavına bağlamamak ve siyasi taleplerin şiddetten bağımsız biçimde ifade edilebildiği demokratik alanı genişletmektir. Siyasetin konuşabilmesi silahın meşruiyetini azaltır; ancak siyasi alan, şiddeti mazur gösterme veya örgütsel vesayet altında hareket etme hakkı da değildir.

Suriye ve bölgesel boyut

Bugünkü süreç yalnız Türkiye sınırları içindeki yapıdan ibaret değildir. Irak'taki kamplar, Suriye'deki silahlı yapılanmalar ve Avrupa'daki finansman ile propaganda ağları tasfiyenin kapsamını belirler. Bahçeli'nin daha önce anılan açıklamasında PYD/YPG'ye muhtemel geçişlerin

nasıl denetleneceğinin ayrıca sorulması bu nedenle önemlidir. Türkiye, PKK'nın fesih kararının bağlantılı silahlı yapılara personel, silah veya komuta aktarımı yoluyla etkisizleştirilmemesini istemektedir.

“Bütün unsurlarıyla tasfiye” kavramı hukuken ve operasyonel olarak açık biçimde tanımlanmazsa, Türkiye içinde silahların susması bölgesel ağı başka adlar altında sürmesini tek başına engellemez. Buna karşılık Suriye’deki her Kürt siyasi veya askerî aktörü tek bir örgütsel kategoriye yerleştirmek de sahadaki gerçekliği aşırı ölçüde basitleştirir. Güvenlik politikası, örgütsel devamlılığı izlerken farklı aktörleri somut delillere dayanarak ayrıştırmalıdır.

Güvenlik rahatlaması ve gündelik hayat

Terörün sona ermesinin etkisi, ölüm ve saldırı riskinin azalmasıyla sınırlı değildir. Kontrol noktalarının kaldırılması, kırsal alanın ekonomik hayata açılması, turizmin ve yatırımın artması, güvenlik harcamalarının bir bölümünün eğitime ve kalkınmaya yönelmesi gündelik hayatı da değiştirir. İçişleri Bakanlığı, 1 Temmuz 2026’da Terörsüz Türkiye hedefi doğrultusunda 2.763 kontrol ve arama noktası uygulamasına son verildiğini açıkladı. Bu veri, güvenlikteki iyileşmenin vatandaşın günlük hareket alanına nasıl yansıyabileceğine dair somut bir örnektir.¹²⁷

Güvenlik rahatlamasının kalıcılaşması örgütün silah bırakmasından fazlasını gerektirir. Hukuka güven, yerel kalkınma, gençlerin eğitim ve istihdama erişimi, kamu

¹²⁷ T.C. İçişleri Bakanlığı, “Terörsüz Türkiye Hedefimiz Doğrultusunda; 2 Bin 560’ı Emniyet, 203’ü Jandarma Olmak Üzere 2 Bin 763 Kontrol ve Arama Noktası Uygulamasına Son Verdik”, 1 Temmuz 2026, icisleri.gov.tr.

hizmetlerinde eşitlik ve siyasi temsil, şiddetin yeniden üretildiği zemini daraltır. Sosyal ve demokratik kapasite güvenlik kapasitesini tamamlar.

Süreçe yönelik güçlü itirazlar

Süreçe karşı çıkanların ilk itirazı güven sorunudur. Örgütün önceki ateşkes ve çözüm dönemlerini yeniden yapılanma amacıyla kullandığı, bu nedenle fesih ilanına güvenilemeyeceği savunulur. Bu itiraz doğrulanmış, aşamalı ve geri döndürülemez silahsızlanma şartını güçlendirir; ancak hangi şartlar oluşursa oluşsun sürecin hiç denenmemesi sonucunu zorunlu kılmaz.

İkinci itiraz, siyasi tavizlerin zamanla genişleyeceği korkusudur. Üniter yapının, vatandaşlık tanımının ve anayasal düzenin pazarlık konusu yapılacağı ileri sürülür. Bu kaygıya verilecek doğru cevap belirsiz güvenceler değil, Meclis iradesiyle çizilmiş açık hukuki sınırlar ve kamuoyuna hesap veren bir süreçtir.

Üçüncü itiraz Kürt siyasi çevrelerinden gelir: Devletin yalnız güvenlik teslimiyeti beklediği, eşit vatandaşlık ve demokratikleşme başlıklarını sürekli sonraya bıraktığı savunulur. Bu eleştiri bütünüyle geçiştirilemez. Silahın ortadan kalkması demokratik siyasetin önünü açmalı; fakat demokratik haklar bir örgütün silah bırakmasına bağlı lütüflar gibi sunulmamalıdır.

Milliyetçiliğin yeni kırılma hattı

Terörsüz Türkiye hedefinin başarıya ulaşması, Türk milliyetçiliği bakımından önemli bir dönüşümün önünü açar. Güvenlikçi milliyetçilik tehdide karşı sertlik üreten dilin ötesine geçtiğinde, devletin silahı susturacak, hukuku kuracak ve toplumsal bütünleşmeyi yönetecek kapasitesini

savunan pragmatik bir çizgi niteliği kazanır. Başarısızlık hâlinde ise yeni süreç, geçmişteki çözüm arayışları gibi ihanet, kandırılma ve taviz anlatılarının içine yerleşir; milliyetçi siyasetin en sert biçimlerini güçlendirir.

Bundan dolayı sürecin kaderini iyi niyet beyanları değil, dört somut ölçüt belirleyecektir: silahsızlanmanın doğrulanması, ağır suçlarda cezasızlığın önlenmesi, Meclis denetiminin gerçek olması ve Kürt vatandaşların eşit siyasi üyeliğinin güçlendirilmesi. Bu şartlardan biri eksik kaldığında güvenlikle barış, adaletle bütünleşme arasındaki denge bozulur.

Milliyetçilik bakımından asıl soru artık yöntem değiştirmenin mümkün olup olmadığı değildir. Asıl soru, yöntem değiştirirken millî birliği, hukuku ve adalet duygusunu aynı anda koruyup koruyamayacağıdır. Çünkü güçlü devlet yalnız silahlı tehdidi yenebilen devlet değildir; silah sustuğunda barışı kuracak hukuka, kuruma ve özgüvene sahip olan devlettir.

Bu kırılma hattından sonra milliyetçiliğin bakışı yeniden dışarıya dönecektir. Sınır içindeki güvenlikle denizlerde, enerji hatlarında ve Türk dünyasında kurulan egemenlik tahayyülü, aynı stratejik dilin farklı yüzleridir.

11. MAVİ VATAN'DAN TÜRK DÜNYASI'NA

*Egemenlik, jeopolitik alan ve milliyetçiliğin dış
ufku*

Türk milliyetçiliğinin coğrafi tahayyülü uzun süre karaya dönüktü. Vatan denildiğinde Anadolu, sınır denildiğinde kara hudutları, tehdit denildiğinde Balkanlar'dan, Kafkasya'dan veya güneydoğudan gelen ordular akla geliyordu. Osmanlı'nın toprak kayıpları, Millî Mücadele'nin Anadolu merkezli yürütülmesi ve Cumhuriyet'in sınır güvenliği anlayışı, üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'nin kendisini uzun süre ağırlıklı olarak bir kara devleti gibi düşünmesine yol açtı.

Son çeyrek yüzyılda bu coğrafi tahayyül belirgin biçimde genişledi. Deniz yetki alanları, enerji hatları, limanlar, ulaştırma koridorları, Kıbrıs, Karabağ ve Türk devletleri arasındaki kurumsal bağlar millî güvenliğin ve millî kapasitenin parçaları hâline geldi. Milliyetçilik artık mevcut toprağın korunması sorusunu aşarak Türkiye'nin çevresindeki siyasi ve ekonomik düzenin kuruluşunda ne ölçüde söz sahibi olacağını da soruyor.

Bu dönüşüm için “jeopolitik milliyetçilik” adı kullanılacaktır. Jeopolitik milliyetçilik, milleti ortak tarih ve kültürle birlikte deniz, ticaret, enerji, ulaşım, teknoloji, diplomasi ve askerî kapasite üzerinden düşünür. En güçlü sembolü Mavi Vatan, en geniş siyasi ve kültürel ufku ise Türk dünyasıdır.

Denize açılan milliyetçilik

Mavi Vatan kavramı, Türkiye'nin Karadeniz, Ege ve Akdeniz'deki deniz haklarını, güvenlik ihtiyaçlarını ve

stratejik çıkarlarını ortak bir çerçevede ele alır. Kavramın 2006'da Cem Gürdeniz tarafından kullanıldığı, daha sonra Cihat Yaycı ve diğer deniz stratejistlerinin katkılarıyla kamuoyu ve güvenlik literatüründe yaygınlaştığı kabul edilmektedir. Ancak Mavi Vatan yalnız sınırların çizildiği bir harita değildir; donanma, deniz hukuku, enerji arama faaliyetleri, ticaret filosu, liman ekonomisi, bilimsel araştırma ve diplomasi arasında kurulması gereken uzun vadeli bir denizcilik stratejisidir.¹²⁸

Kavramın toplumsal gücü, denizi geniş kitlelerin millî coğrafya algısına dâhil etmesinden kaynaklanır. Deniz alanları artık yalnız amirallerin, hukukçuların veya enerji şirketlerinin konusu değildir. Doğu Akdeniz'deki sondaj gemileri, donanma tatbikatları, kıta sahanlığı tartışmaları ve Kıbrıs çevresindeki enerji arayışları gündelik siyasetin ve millî gururun parçaları hâline gelmiştir.

Bununla birlikte harita ile hukuk aynı şey değildir. Deniz yetki alanları kıyı uzunluklarına indirgenemez; uluslararası sözleşmeler, hakkaniyet ilkesi, adaların etkisi, karşılıklı anlaşmalar ve mahkeme içtihatları birlikte değerlendirilir. Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne taraf olmaması, ülkeyi deniz hukukunun bütünüyle dışında bırakmaz; örf ve âdet hukuku, ikili anlaşmalar ve kıta sahanlığına ilişkin uluslararası içtihatlar yine belirleyicidir. Güçlü tez en geniş

¹²⁸ Cem Gürdeniz, "Mavi Vatan" kavramının Türk deniz yetki alanları ve deniz gücü yaklaşımı içindeki kullanımı; ayrıca Cihat Yaycı'nın deniz yetki alanları ve Doğu Akdeniz üzerine çalışmaları. Kavramın tarihçesi farklı yayınlarda ayrıntılandırılmıştır.

haritayı çizmekten ibaret değildir; savunulan alanı hukukî ve diplomatik gerekçelerle kalıcılaştırabilmektir.¹²⁹

Libya anlaşması ve diplomatik kapasite

Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükûmeti arasında 27 Kasım 2019'da imzalanan deniz yetki alanlarının sınırlandırılmasına ilişkin mutabakat, Mavi Vatan yaklaşımını soyut söylemden diplomatik belgeye taşıdı. Mutabakat, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki tezlerine uluslararası bir muhatap kazandırdı. Yunanistan, Mısır ve Avrupa Birliği ise düzenlemenin üçüncü devletlerin haklarını ihlal ettiğini savundu.¹³⁰

Bu ihtilaf, Mavi Vatan'ın asıl sınavını görünür kılar. Türkiye kendi tezinin haklılığına inanabilir; fakat bu hakkı kalıcı hâle getirmek askerî görünürlüğü ek olarak anlaşma üreten diplomasiyi de gerektirir. Deniz gücü müzakere masasının arkasındaki caydırıcı kapasitedir; masanın yerine geçemez. Kalıcı egemenlik, savaş gemisinin yanında hukukçu, diplomat, deniz bilimci, araştırma altyapısı ve ekonomik ortaklık üretmeyi gerektirir.

Kıbrıs: tarihsel davadan stratejik merkeze

Kıbrıs, Türk milliyetçiliğinde uzun yıllar Kıbrıs Türklerinin güvenliği, Türkiye'nin garantörlük hakkı ve 1974 Barış Harekâtı üzerinden anlatıldı. Doğu Akdeniz'deki enerji ve deniz yetki alanı tartışmaları adayı yeni bir

¹²⁹ Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi; Uluslararası Adalet Divanı ve uluslararası tahkim kararlarında deniz alanlarının hakkaniyete uygun sınırlandırılmasına ilişkin ilkeler. Türkiye Sözleşme'ye taraf değildir; buna karşılık birçok kural örf ve âdet hukuku kapsamında uygulanmaktadır.

¹³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, 27 Kasım 2019.

stratejik çerçeveye taşıdı. Kıbrıs geçmişte kazanılmış bir güvenlik davasının ötesinde, Türkiye'nin Akdeniz'e açılımının, enerji güzergâhlarının ve deniz yetki alanlarının merkezlerinden biridir.

Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti egemen eşitlik ve iki devletli çözümü savunurken Birleşmiş Milletler parametreleri iki bölge ve iki toplumlu federasyon temelini korumaktadır. Bu görüş ayrılığı yalnız sloganlarla çözülemez. Kıbrıs Türk toplumunun ekonomik dayanıklılığı, kurumsal niteliği, uluslararası temas kapasitesi ve genç nüfusun adada bir gelecek görebilmesi davanın toplumsal temelidir. Kıbrıs harita üzerinde savunulurken toplumun kendi ekonomik ve kurumsal sorunları çözülemezse millî dava zamanla somut içeriğini yitirir.¹³¹

Karabağ'dan ittifak ilişkisine

Karabağ'daki askerî ve siyasi güç dengesi 2020 savaşıyla değişti. Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği siyasi, askerî ve teknolojik destek, iki ülke arasındaki “bir millet, iki devlet” söylemini daha somut bir stratejik ortaklığa dönüştürdü. 15 Haziran 2021 tarihli Şuşa Beyannamesi ilişkileri müttefiklik düzeyine taşıdı; savunma, dış politika, enerji, ulaştırma ve bölgesel güvenlik alanlarındaki eşgüdümü kurumsallaştırdı.¹³²

Bu gelişme, Türk dünyası fikrinin romantik kardeşlik anlatısından devletler arası çıkar ve kapasite alanına

¹³¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Kıbrıs kararları; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının Kıbrıs meselesine ilişkin resmî açıklamaları; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti makamlarının egemen eşitlik ve iki devletli çözüm yaklaşımı.

¹³² Şuşa Beyannamesi: Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Beyanname, 15 Haziran 2021.

geçişini simgeler. Ancak Azerbaycan'la yakınlık, Güney Kafkasya'da kalıcı barışın alternatifi değildir. Türkiye'nin bölgesel etkisi müttefikini güçlendirmesinden çok, Ermenistan dâhil çevre ülkelerin ekonomik ve güvenlik çıkarlarını sürdürülebilir bir barış düzenine bağlayabilmesiyle ölçülmelidir.

Koridorlar ve egemenlik

Karabağ sonrasında en çok tartışılan başlıklardan biri, Azerbaycan'ın batı bölgeleriyle Nahçıvan arasındaki ulaşım bağlantısıdır. Türkiye ve Azerbaycan bu hattı bölgesel ticaret ve Türk dünyasına kesintisiz erişim fırsatı olarak görmektedir. Ermenistan ise “koridor” ifadesinin kendi egemenlik ve denetiminin dışında bir geçiş rejimi anlamına gelmesine itiraz etmektedir.

Milliyetçi dilin bu noktada dikkatli olması gerekir. Ulaşım hattı bölge devletlerinin egemenliğine, karşılıklılık ilkesine ve ortak ekonomik çıkara dayandığında barış için altyapı işlevi görür. Bir ülkenin iradesini aşan jeopolitik dayatma gibi sunulduğunda ise yeni çatışmaların güzergâhı hâline gelir. Hattın gerçek değeri haritadaki düz çizgiden değil; güvenli, hızlı, düşük maliyetli ve bütün taraflarca kabul edilen bir ulaşım düzeni kurabilmesinden doğar.

Türk dünyasının kurumsallaşması

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Türk dünyası, Türkiye açısından kültürel bir tasavvurdan somut dış politika alanına dönüştü. 2009 Nahçıvan Anlaşması'yla kurulan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, 2021'de Türk Devletleri Teşkilatı adını aldı. Teşkilat bugün siyasi eşgüdümün yanı sıra ulaşım, gümrük, enerji, eğitim,

bilim, teknoloji ve yatırım alanlarında ortak çalışma zemini oluşturmaya yönelmektedir.¹³³

2026 yılında Türkistan’da gerçekleştirilen gayriresmî zirvenin “Yapay Zekâ ve Dijital Kalkınma” temasıyla toplanması, Türk dünyası fikrinin tarih ve dil eksenini aşarak gelecek teknolojileri üzerinden de kurulmak istendiğini gösterdi. Bu önemli bir eşiktir. Ortak geçmiş aidiyet üretir; ortak veri altyapısı, araştırma fonu, teknoloji standardı ve dijital pazar ise ölçülebilir kapasite üretir.¹³⁴

Bununla birlikte Türk dünyası homojen bir siyasi blok değildir. Üye devletlerin Rusya, Çin, Avrupa Birliği ve bölgesel komşularla farklı güvenlik ve ekonomi ilişkileri vardır. Yönetim biçimleri, dış politika öncelikleri ve risk algıları aynı değildir. Ortak dil ve tarihsel yakınlık çıkar farklılıklarını ortadan kaldırmaz. Teşkilatın gerçek gücü, bu farklılıkları inkâr etmekte değil; üzerinde uzlaşılabilen somut projelerin sayısını ve kurumsal niteliğini artırmaktadır.

Orta Koridor: coğrafyadan lojistiğe

Türk dünyasını Avrupa ve Asya’ya bağlayan en somut projelerden biri Orta Koridor’dur. Çin’den başlayıp Orta Asya, Hazar Denizi, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa’ya uzanan hat, deniz yoluna ve kuzey güzergâhına alternatif sunar. Ancak coğrafi konum, tek başına ekonomik kazanca dönüşmez. Liman kapasitesi,

¹³³ Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009; Türk Dünyası 2040 Vizyonu ve Türk Devletleri Teşkilatının temel belgeleri.

¹³⁴ Türk Devletleri Teşkilatı, “The Informal Summit of the Organization of Turkic States Convened in Turkistan, Kazakhstan”, 15 Mayıs 2026, turkicstates.org; Turkistan Declaration of the Informal Summit of the Organization of Turkic States, turkicstates.org. Zirve “Artificial Intelligence and Digital Development” temasıyla toplanmıştır.

demiryolu bağlantıları, Hazar geçişi, gümrük uyumu, dijital belge sistemi, finansman ve siyasi istikrar birlikte işlemediğinde haritadaki avantaj ticari üstünlüğe dönüşmez.¹³⁵

Koridor milliyetçiliği, yalnız transit geçen yükün miktarıyla yetinmemelidir. Asıl hedef; taşınan malın sigortasını, finansmanını, lojistik yazılımını, bakımını, depolamasını ve mümkünse üretiminin bir bölümünü Türkiye’de gerçekleştirebilmektir. Transit ülke olmak coğrafi kazançtır; değer zincirinin merkezlerinden biri hâline gelmek ekonomik egemenliktir.

Stratejik özerklik: yalnızlık değil karar gücü

Mavi Vatan’dan Türk dünyasına uzanan dış ufkun ortak kavramı stratejik özerkliktir. Stratejik özerklik, bütün ittifaklardan kopmak veya her konuda tek başına hareket etmek değildir. NATO üyesi bir devletin Avrupa, Rusya, Çin, Orta Doğu ve Türk dünyasıyla aynı anda ilişki kurarken kendi karar alanını koruması, kritik bağımlılıklarını azaltması ve gerektiğinde farklı ortaklıklar geliştirebilmesidir.

Çok yönlülük, ilkesizlikle veya sınırsız manevrayla eş tutulamaz. Rusya’yla enerji, NATO’yla güvenlik, Avrupa’yla ticaret, Çin’le yatırım ve Türk dünyasıyla bağlantı politikaları birbirini etkiler. Stratejik özerklik, bu ilişkileri kısa vadeli manevralara terk etmeden; açık öncelikler, kurumsal hafıza ve sürdürülebilir kapasiteyle yönetebilme gücüdür.

¹³⁵ T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı; Türk Devletleri Teşkilatının Orta Koridor ve ulaştırma bağlantısallığına ilişkin program ve bildirileri.

Harita milliyetçiliği ve kapasite milliyetçiliği

Jeopolitik milliyetçiliğin önünde iki yol vardır. “Harita milliyetçiliği” geniş alanları millî sembol olarak gösterir, hukukî uyuşmazlıkları kesin egemenlik gibi sunar, her uzlaşmayı geri çekilme sayar ve gücü ağırlıklı olarak askerî görünürlükle ölçer. Karşı tarafların bütün kaygılarını propaganda olarak değerlendirdiği için diplomasi ve anlaşma alanını daraltır.

“Kapasite milliyetçiliği” ise iddiayı hukuk, ekonomi, bilim, diplomasi ve askerî güçle destekler. Uzlaşma ile taviz arasındaki farkı kurar. Deniz gücünü ticaret filosu ve liman ekonomisiyle tamamlar. Türk dünyasını ortak kurum, ulaşım, teknoloji ve karşılıklı yatırımlarla güçlendirir. Bölgesel barışı millî çıkara aykırı bir temenni değil, kalıcı etkinliğin şartı sayar.

Harita milliyetçiliği coğrafi iddiayı büyütür; kapasite milliyetçiliği devletin gerçek hareket alanını büyütür.

Jeopolitik iddianın demokratik sınırı

Dış politikadaki geniş ufuk, içeride eleştiri alanının daraltılmasını gerektirmez. Mavi Vatan’ı, Kıbrıs politikasını veya Türk dünyası projelerini tartışmak millî çıkara karşı çıkmak değildir. Büyük stratejiler; maliyetleri, hukukî dayanakları, uygulama sonuçları ve alternatifleri açıkça tartışıldığında daha dayanıklı hâle gelir. Devlet sırrı ile hükûmet politikasını eleştirden muaf tutmak aynı şey değildir.

Jeopolitik kavramlar günlük iktidar meşruiyetinin aracına dönüştüğünde millî dava ile hükûmet politikası arasındaki ayrım silinir. Oysa hükûmetler değişir; deniz hakları, Kıbrıs Türklerinin güvenliği, Azerbaycan’la ittifak ve Orta Koridor gibi başlıklar uzun dönemli devlet

kapasitesi gerektirir. Bu alanların parti rekabetinin üstünde tutulması, eleştiriden muaf kılınmaları değil; hukukî ve kurumsal sürekliliğe bağlanmaları anlamına gelir.

Dış ufkun hükmü

Türkiye’de milliyetçilik yeni bir coğrafi ufuk kazanmıştır. Mavi Vatan, denizleri millî varlığın görünür parçasına dönüştürmüş; Kıbrıs’ı Doğu Akdeniz’in stratejik merkezlerinden biri olarak yeniden tanımlamış; Karabağ’daki değişim Türkiye-Azerbaycan bağını bölgesel güvenlik ve ulaştırma mimarisine taşımış; Türk Devletleri Teşkilatı ise kardeşlik fikrini teknoloji, ticaret ve bağlantı projeleriyle kurumsallaştırmaya yönelmiştir.

Ancak jeopolitik milliyetçiliğin başarısı kavramların büyüklüğüyle değil, ürettiği kapasiteyle ölçülür. Mavi Vatan donanma, deniz hukuku, ticaret filosu, liman ekonomisi, bilim ve diplomasiyle desteklenmezse haritaya; Türk dünyası ulaşım, teknoloji, kurum ve yatırım üretemezse kardeşlik söylemine dönüşür.

Kalıcı bölgesel güç, çevresinde korku kadar iş birliği ihtiyacı da oluşturan devlettir. Jeopolitik iddianın ölçüsü harita değil; hukuk, ticaret, güvenlik, teknoloji ve barış kapasitesidir. Dışa genişleyen milliyetçilik, şimdi kültür savaşlarıyla yeniden içeriye dönecektir.

12. KÜLTÜR SAVAŞLARI

Tarih, din, laiklik, yaşam tarzı ve millî kimlik mücadelesi

Bir millî maç akşamını düşünün: Aynı meydanı binlerce insan dolduruyor. Kimi boynunda ay yıldızlı atkı taşır, kimi Atatürk fotoğrafı; kimi tekbir getirir, kimi marşa eşlik eder. Maç bittiğinde aynı kalabalık; din eğitimi, kadınların kamusal görünürlüğü, Osmanlı mirası, laiklik, aile, sanat ve yaşam tarzı konusunda bütünüyle karşıt kamplara ayırır. Ortak bayrak, ortak kültür yorumunu garanti etmez.

Kültür savaşı tam da bu gerilimde doğar. İnsanların farklı değerlere sahip olması tek başına kültür savaşı değildir. Çatışma, farklılık sıradan bir tercih veya demokratik görüş ayrılığı olmaktan çıkarılıp ülkenin ahlaki varlığına ilişkin sıfır toplamı bir mücadeleye dönüştürüldüğünde başlar. Karşı taraf artık yanlış düşünen kişi olmaktan çıkar; “gerçek milletin” dışında, devlete sadakati kuşkulu veya kamusal hakları sınırlandırılabilir bir topluluk gibi sunulur.¹³⁶

Türkiye’de bu mücadelenin iki büyük tarihsel merkezi vardır: Osmanlı ve dinî mirası millîliğin başlıca kaynaklarından biri sayan muhafazakâr anlatı ile Cumhuriyet, Atatürk ve laikliği millî kimliğin temel ölçüleri arasında gören seküler anlatı. İki damar da toplumun gerçek tarihinden beslenir; fakat tarihsel güçleri eşit

¹³⁶ James Davison Hunter, *Culture Wars: The Struggle to Define America* (New York: Basic Books, 1991). Kavram farklı toplumlarda aynı içerikte kullanılmaz; burada kültürel farklılığın siyasi üyelik ve meşruiyet mücadelesine dönüşmesini açıklayan analitik çerçeve olarak kullanılmıştır.

olmamıştır. Seküler-Kemalist yorum, uzun dönemler boyunca parti-devlet, eğitim, üniversite, yargı ve askerî bürokrasi üzerinden resmî norm kurma imkânına sahip olmuştur. Sorun karşılıklı hoşnutsuzluğu aşar; bir kültürel yorumun devletin sahiplik ölçüsüne dönüşebilmesidir.

Kültür millî aidiyetin taşıyıcısıdır, vatandaşlığın ölçüsü değildir

Bir millet yalnız anayasa maddeleriyle yaşamaz. Dil, ortak hatıralar, bayramlar, müzik, yemek, aile hikâyeleri, dinî ve seküler ritüeller, spor ve gündelik semboller insanların birbirini tanımasına yardım eder. Michael Billig’in “banal milliyetçilik” yaklaşımı, millî kimliğin büyük krizlerle sınırlı kalmayıp bayrağın, dilin, hava durumu haritasının, spor haberlerinin ve “biz” zamirinin sıradan tekrarları içinde de yeniden üretildiğini gösterir.¹³⁷

Buna karşın kültürel aidiyet ile hukuki vatandaşlık aynı düzlemde değildir. Bir yurttaşın dinlediği müzik, giyimi, ibadet edip etmemesi, tarih yorumu veya aile biçimi, siyasi topluluğun eşit üyesi olma hakkını azaltmaz. Ortak kültür insanları birbirine yaklaştırabilir; hakların dağıtım ölçütüne dönüştüğünde ise vatandaşlığı bir sadakat sınavına çevirir.

Güvenli millî kültür, herkesi aynılaştıran kültür değildir. Ortak kamusal dil ve hafızayı korurken farklı hayatların bir arada yaşayabilmesini sağlar. Kültürel özgüven, farklılıktan korkmama ve kendi değerini devlet zoruyla kanıtlama ihtiyacı duymama kapasitesidir.

¹³⁷ Michael Billig, Banal Nationalism (London: SAGE, 1995).

Osmanlı ile Cumhuriyet arasında hafıza mücadelesi

Türkiye’de tarih tartışması çoğu zaman geçmiş anlamaktan çok bugünün meşruiyetini kurmak için yürütülür. Osmanlı, muhafazakâr kesimler için tarihsel bir imparatorluktan daha fazlasıdır; medeniyet, din, devlet sürekliliği ve kaybedilmiş büyüklük sembolüdür. Cumhuriyet ise seküler kesimler için bağımsızlık, yurttaşlık, kadınların kamusal görünürlüğü, bilim ve çağdaşlaşma anlatısının kurucu çerçevesidir. Ancak ikinci anlatı uzun süre yalnız toplumsal bir hafıza olarak kalmamış; okuldan bürokrasiye kadar devletin resmî tarih ve vatandaşlık ölçüsüne dönüşmüştür.

Bu iki hafıza birbirini bütünüyle dışlamak zorunda değildir. Cumhuriyet, Osmanlı’nın çözülüş şartları içinde doğmuş; kurumlarının, insan kaynağının ve siyasi sorunlarının önemli bölümünü devralmıştır. Osmanlı mirasını tanımak Cumhuriyet’i küçültmez; Cumhuriyet’in egemenlik, hukuk ve yurttaşlık dönüşümünü savunmak da geçmiş inkâr etmeyi gerektirmez. Kültür savaşı ise tarihsel sürekliliği kabul etmek yerine iki dönemden birini meşru, diğerini bütünüyle yabancı ilan eder.

Bir taraf Cumhuriyet’i medeniyet hafızasını yok eden kesintiden ibaret, diğer taraf Osmanlı’yı yalnız gerilik ve baskı olarak anlattığında tarih araştırma alanı olmaktan çıkarak kimlik mahkemesine dönüşür. Okul kitapları, müzeler, anma günleri, diziler ve siyasi konuşmalar bu mahkemenin delilleri gibi kullanılır; geçmiş, bugünün rakibini mahkûm etmek için seçilerek yeniden kurulur.

Din ve laiklik: vesayet hafızası ve karşılıklı korkular

Laiklik Türkiye’de yalnız devlet ile din arasındaki hukuki ilişkinin adı değildir; seküler yaşam biçiminin güvenlik duygusuyla da ilişkilidir. Dinî görünürlüğün toplumsal baskıya veya kamu gücünün tek mezhep lehine kullanılmasına dönüşmesi meşru bir tartışma konusudur. Ancak başörtüsü, din eğitimi, Diyanet, imam hatip, mescit ve cami görünürlüğünü başlı başına Cumhuriyet’in geri çekilmesi sayan yaklaşım, laikliği hak güvencesinden çıkarıp kültürel mülkiyet iddiasına dönüştürür.

Muhafazakâr kesimin hafızasında ise laiklik soyut bir gelecek korkusundan ibaret değildir. Başörtüsü yasakları, imam hatip ve katsayı uygulamaları, parti kapatmaları, kamu görevinden dışlama ve 28 Şubat gibi devlet gücüyle uygulanmış tecrübelerle ilişkilidir. Merkez-çevre gerilimi karşılıklı önyargıya indirgenemez; devlet merkezine kimin erişebildiği ve kimin makbul vatandaş sayıldığı sorunudur.¹³⁸

İki tarafın korkuları var olabilir; fakat tarihsel ve kurumsal ağırlıkları eşit değildir. Dindar-muhafazakâr kesimin hafızasında devlet eliyle uygulanmış yasak ve müdahaleler bulunurken seküler kaygının önemli bölümü, dinî çoğunluğun gelecekte kamu gücünü kendi hayat tarzına yöneltebileceği ihtimaline dayanır. Bu ihtimal ciddiye alınmalı; fakat geçmişteki somut vesayet tecrübesiyle eşitlenerek Jakoben sorumluluk

¹³⁸ Şerif Mardin, “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, *Daedalus* 102, sy. 1 (1973): 169–190; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, 28 Şubat Süreci Alt Komisyonu tutanakları ve Üst Komisyon görüşmeleri (Ankara, 2012), özellikle başörtüsü, imam hatip, katsayı, parti kapatma ve kamusal dışlama tartışmaları.

seyreltilmemelidir. Demokratik ölçü, ne dindarı peşinen rejim tehdidi saymak ne de çoğunluk gücüyle başkasının vicdanına hükmetmektir.

Demokratik laiklik dini toplumdan silmeye çalışmaz; devleti belirli bir dinî yorumun aracı olmaktan çıkarır. İnanç özgürlüğünü, inanmama hakkını ve farklı inançların eşit hukuk korumasını birlikte savunur. Devletin tarafsızlığı toplumun dinsizleşmesi değil; hiçbir vatandaşın inancı, mezhebi veya inançsızlığı nedeniyle hak kaybına uğramamasıdır.¹³⁹

Diyanet, imam hatip, mescit ve cami: görünürlüğüne laiklik sınavı

Diyanetin işleyişi, bütçesi ve mezhepler karşısındaki konumu; imam hatiplerin sayısı, niteliği ve ihtiyaca uygunluğu; okullardaki mescitlerin gönüllülük ve eşitlik şartları demokratik tartışmaya açıktır. Kurumları eleştirmekle onları sırf dinî oldukları için gayrimeşru saymak aynı şey değildir.

Jakoben laiklik, camide çocukların görünürlüğüne, başörtülü kadının kamusal varlığını veya okulda gönüllü ibadet imkânını laikliğin yenilgisi olarak yorumlar. Bu yaklaşım toplumun yüzyıllara uzanan İslamî hafızasını devletin modernleşme projesi önünde aşılması gereken engel sayar. Demokratik laiklik ise görünürlüğü değil zoru, ayrımcılığı ve kamu gücünün tek bir inanç için kullanılmasını sınırlar.

Seküler ve Cumhuriyetçi alanın tamamı aynı yerde değildir. CHP Genel Başkanı Özgür Özel'in 2026'da

¹³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 10, 24 ve 136; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 9. Laiklik ile din ve vicdan özgürlüğü birlikte değerlendirilmiştir.

Diyanetin ve imam hatiplerin kapatılmayacağını, başörtüsünün özgürlük alanı olduğunu söylemesi bu alan içindeki değişim iddiasını gösterir. Ancak tek bir beyan; partinin tarihsel sicilini, kadrolarının farklı tutumlarını veya uygulamanın gerçek yönünü tek başına değiştirmez. Güncel kişi ve kurumlar geçmişe otomatik olarak mahkûm edilmeyecek; fakat beyan, uygulama ve tarihsel sorumluluk birbirinden ayrı ayrı sınanacaktır.¹⁴⁰

Başörtüsü: bir kıyafetten daha büyük mesele

Başörtüsü, Türkiye'nin kültür savaşlarında bir kıyafet unsurundan çok daha fazlasına dönüştü. Dindar kadın için inanç, kimlik ve kamusal varlık hakkını; seküler kesimin bir bölümü için siyasal İslam'ın yayılması ve toplumsal baskı ihtimalini temsil etti. Bu iki algı aynı düzlemde değildi: Başörtülü kadınlar uzun yıllar eğitim, kamu görevi ve siyasi temsil alanlarında doğrudan devlet yaptırımıyla karşılaştı. Bu yasaklar, laikliğin özgürlük ilkesi değil dışlama ve disiplin aracı olarak algılanmasına yol açtı.

Yasakların kaldırılması eşit vatandaşlık bakımından önemli bir normalleşmeydi. Başını örtmeyen kadının da baskı, ahlaki yaftalama veya kamusal ayrımcılık görmemesi gerekir. Ancak muhtemel veya toplumsal baskı riski, başörtülü kadınlara devlet kurumları eliyle uygulanmış tarihsel yasaklarla aynılaştırılamaz. Demokratik düzen, önce somut mağduriyeti açıkça tanır; ardından hiçbir hayat biçiminin yeni üstünlük ölçüsüne dönüşmesine izin vermez.

¹⁴⁰ Cumhuriyet Halk Partisi, "CHP Lideri Özgür Özel: Bu Millet Rakibini Hapse Atan Birisine, O Mührü Bir Daha Vermez", 22 Ocak 2026. Açıklamada Diyanetin ve imam hatiplerin kapatılmayacağı, başörtüsünün özgürlük alanı olduğu belirtilmektedir, chp.org.tr.

Özgürlük, geçmişte dışlananların yeni bir kültürel hiyerarşi kurması değildir. Bununla birlikte 'tersine ayrımcılık olabilir' ihtimali, başörtüsü yasağının kurumsal sorumluluğunu hafifleten denge cümlesine dönüştürülmemelidir. Hukuk, örtünmeyi de açılmayı da sadakat işaretine çevirmeden her kadının eğitim, çalışma ve temsil hakkını güvenceye almalıdır.

Atatürk: ortak kurucu mu, kültürel sınav mı?

Atatürk Türkiye'nin en geniş ortak sembollerinden biridir. Ancak onun adı da kültür savaşının iki yönlü aracına dönüşür. Bir tarafta Atatürk'ü tarihsel eleştiri ve tartışmanın bütünüyle dışında tutan, ona duyulan sevgiyi vatandaşlık sadakatinin ölçüsü sayan yaklaşım vardır. Diğer tarafta Atatürk'ü yalnız dine ve geleneğe karşı kurulmuş bir rejimin sembolüne indirgeyen anlatı bulunur.

Kurucu lidere saygı ile eleştirel tarih birbirinin düşmanı değildir. Atatürk'ün bağımsızlık, egemenlik, eğitim, bilim ve yurttaşlık mirasını korumak; dönemin uygulamalarını araştırmaya, eleştirmeye ve farklı biçimlerde yorumlamaya engel olmamalıdır. Aynı şekilde eleştiri, Cumhuriyet'in kuruluş mücadelesini veya toplumun geniş kesimlerinin Atatürk'e bağlılığını küçümseme hakkı vermez.

Ortak sembolün gücü, herkesin onu aynı biçimde yorumlamasında değil; farklı yorumlara rağmen ortak siyasi hayatın parçası olarak kalabilmesindedir. Sembol, yurttaşları birleştirdiği ölçüde ortak; onları yeterlilik sınavına tâbi tuttuğu ölçüde kültür savaşının aracıdır.

Aile, kadın ve demografi

Aile, milliyetçi siyasetin temel kurumlarından biridir. Dilin ve hafızanın kuşaklar arasında aktarılması,

dayanışma, bakım ve toplumsal güven büyük ölçüde aile içinde gerçekleşir. Ancak aileyi koruma söylemi yalnız ahlaki çağrı, yasak veya kadınların doğurganlığı üzerinden kurulduğunda gerçek hayatın maddi şartlarını görünmez hâle getirir.

Konut, gelir güvencesi, kreş, ebeveyn izni, bakım hizmetleri ve şiddete karşı etkili hukuk olmadan aile politikası sembolik kalır. Kadınların eğitim ve istihdam hakkını nüfus hedefleri adına sınırlamak ülkenin insan kapasitesini azaltır. Millî devamlılık, kadını anne rolüne hapsedmeden anneliği, çalışma hayatını ve bireysel hakları birlikte güvenceye almaktır.

Toplumsal cinsiyet tartışmalarında her değişimi aileye saldırı, her aile vurgusunu da kadın özgürlüğüne tehdit saymak aynı sıfır toplamı dili üretir. Devletin görevi tek bir özel hayat modeli dayatmak değil; şiddeti önleyen, çocuğu koruyan, ailelerin maddi yükünü hafifleten ve yetişkinlerin eşit haklarını güvenceye alan hukuk düzenini kurmaktır.

Türkçe, sanat ve kültürel üretim

Millî kültür korunacak bir mirastan ibaret değildir; yeni eser üretme kapasitesidir. Türkçenin bilim, yapay zekâ, sinema, oyun, müzik ve dijital içerik alanlarında güçlü biçimde kullanılması kültür politikasının en somut millî meselelerinden biridir. Bir dil, geçmişteki büyük eserlerinden çok bugünün kavramlarını ve geleceğin teknolojilerini kendi imkânlarıyla üretebildiği ölçüde yaşar.

Kültürü sansürle korumaya çalışmak yaratıcı kapasiteyi zayıflatır. Kamu fonları siyasi yakınlığa, tek bir estetik anlayışa veya ideolojik sadakate bağlandığında millî kültür tek sesli hâle gelir. Sanatın rahatsız etme, eleştirme ve yeni

biçimler deneme alanı olmadan kültür; tören, tekrar ve propaganda üretimine daralır.

Bunun karşısında “evrensellik” adına Türkçeyi, yerli müziği, geleneksel sanatları veya tarihsel hafızayı küçümsemek de kültürel güvensizliğin başka biçimidir. Açık kültür, dünyayla ilişki kurarken kendi dilinde özgün eser üretebilen; geçmişini taklit etmeden ondan beslenebilen kültürdür.

Futbol, diziler ve popüler milliyetçilik

Millî kimlik birçok yurttaş için siyasi kitaplardan çok futbol, diziler, şarkılar ve kısa videolar üzerinden yaşanır. Millî takım başarısı, tarihî diziler veya savunma sanayisi görüntüleri farklı siyasi mahalleleri geçici olarak aynı duyguda buluşturur. Ancak popüler milliyetçilik ne kadar hızlı kuruluyorsa aynı hızla dışlayıcı bir dile de kayar.

Bir futbolcunun işareti, sanatçının sözü veya dizinin tarih yorumu birkaç saat içinde millî sadakat tartışmasının merkezine yerleşir. Sosyal medya bağlamı daraltır, öfkeyi görünür kılar ve insanları tek bir davranış üzerinden bütünüyle yargılamayı kolaylaştırır. Kültür savaşının algoritmik biçimi, hukuki suç ile rahatsız edici veya yanlış ifade arasındaki sınırı belirsizleştirir.

İfade özgürlüğü, söylenen her sözü doğru, haklı veya saygılı kılmaz. Ancak eleştiri ceza, linç, tehdit veya meslekten dışlama çağrısına dönüştüğünde kültürel tartışma demokratik niteliğini kaybeder. Rahatsız edici söz,

hakaret, hedef gösterme ve şiddete açık teşvik aynı hukuk kategorileri değildir; aralarındaki ayırım korunmalıdır.¹⁴¹

Kültürel çoğunluk ve devlet gücü

Her toplumda çoğunluk kültürü kamusal alanda daha görünürdür. Türkiye’de Türkçe, ortak tarih, bayrak ve Cumhuriyet kurumları siyasi topluluğun temel ortaklıklarıdır. Çoğulculuk bu ortaklıkların ortadan kaldırılması değil; onların tek bir mezhep, parti, ideoloji veya yaşam biçimiyle özdeşleştirilmemesidir.

Kültürel çoğunluğun tercihi devlet gücüyle birleştiğinde, çoğunluğun alışkanlığı herkes için zorunlu ahlaki norm hâline gelir. Kamu istihdamı, eğitim, sanat desteği, medya düzeni ve yerel yönetim hizmetleri siyasi veya kültürel yakınlığa göre dağıtılsa farklı hayat tarzları hukuken eşit görünse bile fiilen ikincilleşir.

Devletin millî kültürü desteklemesi meşrudur. Ancak millî kültürü tek bir grubun kültürü olarak tanımlaması vatandaşlığın ortak zeminini daraltır. Millî devletin görevi çoğunluğun her tercihinin kamu gücü vermek değil; ortak dili, hafızayı ve kurumları korurken farklı yurttaşların hak eşitliğini sağlamaktır.

Kültür savaşları gerçekten mi belirleyici?

Bu analize güçlü bir itiraz yöneltilebilir: İnsanlar kültürel semboller üzerine yüksek sesle tartışsa da seçim davranışını asıl belirleyen ekonomi, liderlik ve güvenliktir. Kültür savaşlarının bir bölümünün siyasi aktörlerce maddi sorunlardan dikkati uzaklaştırmak için büyütülen yapay

¹⁴¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 10; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ifade özgürlüğü içtihadında rahatsız edici ifade ile şiddete teşvik arasındaki ayırım.

gündemler olduğu ihtimali bütünüyle dışlanamaz. Bu itiraz kısmen doğrudur. Kültürel çatışma, enflasyonu, işsizliği ve kurumsal başarısızlığı görünmez kılan siyasi bir araç işlevi görür.

Yine de kültür maddi çıkarlardan bağımsız olmasa da önemsiz değildir. İnsanlar ekonomik kaybı gelir azalmasından ibaret görmeyip kendi yaşam biçimlerinin değersizleştirilmesi, kamusal kaynakların başka gruplara aktarılması veya devlet merkezinden dışlanmaları üzerinden anlamlandırır. Kültür savaşı maddi gerilime anlam verir; kimin mağdur, kimin ayrıcalıklı ve kimin “gerçek millet” olduğu hakkında bir hikâye kurar.

Bu nedenle çözüm kültürel meseleleri susturmaktan geçmez; asıl mesele tartışmaların vatandaşlık ve hak hiyerarşisine dönüşmesini engellemektir. Ekonomik başarısızlığı kültürel düşmanla örtmek de kültürel kaygıyı salt maddi çıkarın maskesi saymak da sorunu eksik okur.

Güvenli millî kültür

Güvenli millî kültür geçmişini inkâr etmez; fakat geçmişin tek yorumunu zorunlu kılmaz. Türkçeyi ve ortak sembolleri korur, farklı estetik ve düşünce geleneklerini düşmanlaştırmaz. Dini kamusal hayattan silmez, devleti belirli bir dinî yorumun aracı yapmaz. Laikliği yaşam tarzı üstünlüğüne, dindarlığı da siyasi sadakat ölçüsüne dönüştürmez.

Böyle bir kültür sansürden çok üretime, yasaktan çok özgüvene, tek seslilikten çok ortak kaliteye yatırım yapar. Millî kültürün büyüklüğünü kaç eseri yasakladığıyla değil; kaç nitelikli eser, düşünür, sanatçı ve bilim insanı yetiştirebildiğiyle ölçer.

Kültür millî aidiyetin taşıyıcısıdır; fakat vatandaşlığın hukuki ölçüsü değildir. Bu sınır korunduğunda tarih, din, laiklik, aile ve sanat alanındaki farklılıklar ortak hayatın zenginliğine dönüşür. Sınır kaybolduğunda ise her sembol sadakat testine, her yaşam biçimi siyasi şüpheyne ve her tartışma bir hak hiyerarşisine dönüşür.

13. SEKÜLER, MUHAFAZAKÂR VE CUMHURİYETÇİ MİLLİYETÇİLİKLER

Aynı merkezin içindeki üç güçlü damar

Bir devlet okulunda yeni müfredatın tartışıldığını düşünelim. Bir veli, çocukların tarih ve medeniyet bilincini dinî ve ahlaki değerlerle birlikte edinmesini ister. Bir başkası bilimin ve laik eğitimin siyasal ya da dinî müdahaleden korunmasını savunur. Üçüncü veli ise hangi aileden gelirse gelsin bütün çocukların aynı nitelikli eğitime, ortak yurttaşlık bilgisine ve eleştirel düşünme imkânına sahip olması gerektiğini söyler. Üçü de bayrağa, ülkenin bağımsızlığına ve Türkçeye bağlı olduğunu belirtir; fakat korunması gereken millet fikrini farklı önceliklerle kurar.

Türkiye’de muhafazakâr, seküler ve Cumhuriyetçi adlandırmalar, aynı milliyetçilik alanı içinde rekabet eden üç güçlü öz tanımı gösterir. Hiçbiri yeni merkezin peşinen kültürel ya da siyasal omurgası sayılamaz. Muhafazakâr çizgi tarihsel devamlılığı ve dini; seküler çizgi din dışı ortak aidiyeti ve yaşam biçimi özgürlüğünü; Cumhuriyetçi çizgi egemenliği, kurumu ve eşit yurttaşlığı öne çıkardığını ileri sürer. Bu iddiaların gerçek değeri uygulamadaki sicille ölçülmelidir.

Bu üç başlık insanları kapalı kutulara yerleştirmek için değil, aynı “millet” kelimesine verilen farklı cevapları ayırmak için kullanılmalıdır. Türkiye’nin yeni merkezi bu cevaplardan birini peşinen doğru saymaz; üçünü zorunlu ve uyumlu bir sentez olarak da kabul etmez. Buradaki merkez normatif ideal değil, farklı hassasiyetlerin kesiştiği ve çatıştığı betimleyici alandır.

Muhafazakâr milliyetçilik: millet bir devamlılıktır

Muhafazakâr milliyetçilik için millet, bugün yaşayan bireylerin siyasi sözleşmesinden daha geniş bir süreklilik fikridir. Dil, inanç, aile, tarihî hafıza, devlet geleneği ve ahlaki yükümlülükler kuşaklar boyunca bu devamlılığı kurar. İnsan kendisini seçmediği bir mirasın içinde bulur; bu mirasın tüketicisi değil, gelecek kuşaklara aktarmakla yükümlü halkalarından biridir.

Türkiye’de bu damar Osmanlı hafızası, İslam, şehitlik, aile, mahalle dayanışması, millî irade ve güçlü devlet kavramlarıyla beslenir. MHP’nin teşkilat ve devlet vurgusu ile AK Partinin muhafazakâr-demokrat öz tanımı aynı değildir; fakat iki siyasi gelenek de toplumsal değerlerin siyasetten bütünüyle ayrılmasına itiraz eder. MHP’nin 2024 programı “devlet ebed müddet” anlayışını demokrasi, sosyal devlet ve millî birlikle; AK Partinin resmî vizyon belgeleri ise muhafazakârlığı toplumsal değerlerden hareket eden tedricî değişim ve demokratik meşruiyet iddiasıyla ilişkilendirir.¹⁴²

Bu yaklaşım kendi anlatısında tarihsel derinliği, aileyi, yerel bağı, gönüllü dayanışmayı ve kuşaklar arası sorumluluğu öne çıkarır. Ancak bu değerlerin programda ilan edilmesi, iktidar ya da muhalefet pratiğinde adalet, liyakat, hukuk ve eşit yurttaşlık üretildiğini göstermez.

¹⁴² Milliyetçi Hareket Partisi, Parti Programı: Millî Yükseliş İradesi (Ankara, 2024), özellikle ss. 14–35, mhp.org.tr; Adalet ve Kalkınma Partisi, AK Parti 4. Olağan Büyük Kongre: 2023 Siyasi Vizyonu (Ankara, 2012), “Muhafazakâr Demokrat Siyasi Kimlik”, ss. 4–9, akparti.org.tr. Parti belgeleri uygulamanın değil, ilan edilen siyasi kimlik ve hedeflerin kaynağı olarak kullanılmıştır.

Tarihsel devamlılık iddiası da her siyasi iddia gibi somut sonuçlarla sınanmalıdır.

Muhafazakâr milliyetçiliğin sınırı, tarihsel çoğunluğun kültürünü devletin tek meşru kültürü hâline getirdiği yerde başlar. İslam Türk tarihinin ve toplumunun temel unsurlarından biridir; ancak Türk milletinin bütün üyeleri aynı inanç derecesine, mezhebe veya yaşam biçimine sahip değildir. Millî kimliğin ahlaki çerçevesi tek bir dinî yorumla özdeşleştirildiğinde gayrimüslimler, Aleviler, sekülerler ve farklı muhafazakâr yorumlar eksik aidiyetli yurttaş konumuna itilir.

Muhafazakâr milliyetçiliğin demokratik sorusu şudur: Çoğunluğun medeniyet hafızasını korurken devleti, bu hafızayı farklı yaşayan veya paylaşmayan vatandaşların da eşit devleti olarak tutabilecek midir? Dinin toplumsal varlığını tanımak ile devletin dinî doğruluğa karar vermesi arasındaki çizgi korunamazsa medeniyet siyaseti vatandaşlık hiyerarşisine dönüşür.

Seküler milliyetçilik: millet dinin ötesinde ortaklıktır

Seküler milliyetçilik, Türk kimliğinin din, mezhep veya muhafazakâr hayat tarzına bağlı olmadan kurulabileceğini savunur. Bu damar için Türk olmak; ortak dil, ülke, tarih, Cumhuriyet, ulusal bağımsızlık ve siyasi aidiyetle ilgilidir. Dindar vatandaş da milletin tam üyesidir; ancak din, devletin veya millî kimliğin zorunlu ölçüsü olmamalıdır.

Seküler milliyetçilik klasik laiklik savunusundan daha geniş bir toplumsal öz tanımdır. Genç kuşakta Atatürk, kadınların kamusal özgürlüğü, bilimsel eğitim, liyakat, savunma teknolojisi, düzensiz göçe itiraz ve yaşam tarzına müdahale karşıtlığı aynı kimlikte yan yana yer alır. Bunlar

bu damarın kendisine atfettiği değerlerdir; tarihsel seküler vesayet sicilinin aşıldığını veya bu değerlerin uygulamada tutarlı biçimde korunduğunu tek başına göstermez.

Bu damarın temel iddiası millî aidiyeti inanç şartına bağlamamak; gayrimüslim, inançsız veya farklı mezhepten vatandaşları dinî sadakat sınavına tâbi tutmamaktır. Fakat laiklik ve bilim söylemi dindar vatandaşların eğitim, çalışma, temsil ve kamusal görünürlük haklarını sınırladığı anda kendi ilan ettiği eşitlik iddiasıyla çelişir. Devletin dinî çoğunlukçuluğa karşı tarafsızlığı, seküler hayat tarzını kamu gücüyle üstün kılma yetkisi vermez.

Seküler milliyetçilik de kültürel üstünlük dili üretmekten muaf değildir. Muhafazakâr seçmeni topluca eğitimsiz, geri, Araplaşmış veya Cumhuriyet düşmanı biçiminde tanımladığında dini devletin ölçüsü olmaktan çıkarırken dindarlığı vatandaşlığın kusuru hâline getirir. Laiklik farklı hayatların eşitliğini sağlayan hukuk ilkesi olmaktan çıkar; belirli bir yaşam tarzını devlet eliyle terbiye ve normalleştirme aracına dönüşür.

Seküler milliyetçiliğin sınavı, Cumhuriyet'i ve yaşam özgürlüğünü dindar vatandaşın özgürlüğünü de kapsayacak biçimde savunmaktır. Devletin camiye, cemevine, kiliseye ve inançsız kişiye eşit hukukla yaklaşması toplumun dinsizleştirilmesi değil, siyasi üyeliğin vicdan alanından bağımsızlaştırılmasıdır. Anayasanın laiklik, eşitlik ve din-vicdan özgürlüğü hükümleri birlikte okunduğunda demokratik sekülerliğin zemini burada ortaya çıkar.¹⁴³

¹⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 10 ve 24. Laiklik, kanun önünde eşitlik ile din ve vicdan özgürlüğü hükümleri birlikte değerlendirilmiştir.

Dolayısıyla “seküler milliyetçilik” ile “Jakoben Kemalist-seküler vesayet” aynı kavram değildir. Seküler milliyetçilik demokratik hukuk içinde meşru bir yönelim olabilir; bunun ölçüsü dindar vatandaşın başörtüsü, eğitimi, ibadeti, siyasi temsili ve kamu görevindeki eşitliğine gösterdiği saygıdır. Jakoben vesayet ise devletin ve memleketin asıl sahibini belirli kültürel sınıf sayarak halkın siyasi ve dinî tercihini koşullu kabul eden iktidar zihniyetidir.

Cumhuriyetçi milliyetçilik: millet ortak egemenliktir

Cumhuriyetçi milliyetçilik sekülerlikle bütünüyle aynı şey değildir. Sekülerlik öncelikle dinin devlet ve millî kimlik üzerindeki belirleyiciliğini sınırlar; Cumhuriyetçilik ise egemenliğin kime ait olduğu, devletin hangi kurumlarla yönetildiği ve vatandaşların siyasi topluluğa nasıl katıldığı sorularına cevap verir. Dindar olmak Cumhuriyetçi milliyetçiliğe engel değildir; egemenliğin millete ait olduğunu, hukukun üstünlüğünü ve eşit yurttaşlığı savunan dindar bir kişi de bu çizginin içinde yer alır.

Bu damarın temel sembolleri Millî Mücadele, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Atatürk, Cumhuriyet, ortak Türkçe, ulusal egemenlik, kamu kurumu ve sosyal devlettir. Millet ortak kültürden ibaret değildir; kendi kendisini yöneten siyasi topluluktur. Devlet milletin üzerinde ve denetimden muaf kutsal bir varlık değil; millet iradesini hukuk içinde kurumsallaştıran ve bütün vatandaşlara hesap vermesi gereken teşkilattır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası devletin Cumhuriyet niteliğini; demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olmasını; egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait bulunduğunu ve kanun önünde eşitliği aynı anayasal bütün içinde düzenler. Vatandaşlık maddesi Türk Devletine

vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkesi Türk olarak tanımlar. Bu çerçevede Cumhuriyetçi milliyetçiliğin asgari hukuk dilini oluşturur: ortak devlet, ortak egemenlik ve eşit üyelik.¹⁴⁴

CHP'nin 2025 programı Cumhuriyet'in felsefi özünü yurttaşlık, eşitlik, kamu yararı, güçlü Meclis, hukuk devleti, sosyal devlet, bilim ve kalkınmacı kurumlarla ilişkilendirir. Bu metin partinin programatik öz tanımıdır; tek parti mirası, vesayet, yasakçı laiklik, parti içi demokrasi, belediye yönetimleri ve güncel siyaset pratiği ayrıca incelenmeden gerçek performans kanıtı sayılamaz. Cumhuriyetçilik hiçbir partinin mülkü veya peşin demokratlık belgesi değildir.¹⁴⁵

Cumhuriyetçi milliyetçilik kendi programatik dilinde milleti ortak siyasi üyelikle, devlet gücünü kurumla ve vatan sevgisini vatandaşın hakkıyla ilişkilendirir. Ancak tarihsel uygulamada farklılıkların bastırılması, bürokratik vesayet, siyasi çoğulculuğun sınırlandırılması ve laikliğin hayat tarzı dayatmasına dönüşmesi bu iddialarla çelişebilmiştir. Ölçü etiket değil, somut sicildir.

Cumhuriyetçi milliyetçilik için de resmî ideolojiye ve kültürel homojenleştirmeye kayma riski vardır. Eşit yurttaşlık adına farklı dil, mezhep veya tarih hafızalarını görünmez kılmak; ortak Türkçeyi tek kültür ve tek yaşam tarzı talebine dönüştürmek; devlet kurumunu toplumun üzerinde vesayet makamı saymak Cumhuriyetçiliğin demokratik içeriğini zayıflatır. Yurttaşlık farklılıkların yok

¹⁴⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 1, 2, 6, 10 ve 66. Bu hükümler Cumhuriyet, demokratik-laik-sosyal hukuk devleti, millî egemenlik, eşitlik ve vatandaşlık bağınyı aynı anayasal çerçevede kurmaktadır.

¹⁴⁵ Cumhuriyet Halk Partisi, Parti Programı 2025, Demokrasi, Yönetim ve Adalet: 1. Yaklaşım Belgesi (Ankara, 2025), özellikle ss. 1–2, 14 ve 18–19, cdn.chp.org.tr. Belge güçlü Meclis, hukuk devleti, liyakat, sosyal haklar ve aktif yurttaşlık hedeflerini programatik beyan olarak ortaya koymaktadır.

edildiği boş kimlik değil, farklılıkların ortak hukuk altında eşit siyasi üyeliğe dönüştüğü çerçevedir.

Üç damar, üç farklı öncelik

DAMAR	MİLLETİN ANA BAĞI	DEVLETTEN ÖNCELİKLİ BEKLENTİ	TEMEL AÇMAZ
Muhafazakâr	Tarih, din, aile ve toplumsal devamlılık	Medeniyet hafızasının ve toplumsal düzenin korunması	Çoğunluk kültürünü vatandaşlık ölçüsüne dönüştürmek
Seküler	Dil, ülke, yaşam özgürlüğü ve din dışı ortak aidiyet	Devletin inançlar ve yaşam biçimleri karşısında tarafsızlığı	Dindar toplumu geri, eksik veya gayrimillî saymak
Cumhuriyetçi	Ortak egemenlik, hukuk ve eşit yurttaşlık	Kurum, liyakat, sosyal devlet ve hesap verebilirlik	Yurttaşlığı resmî ideoloji ve kültürel homojenliğe indirgemek

Tablo 13.1. Muhafazakâr, seküler ve Cumhuriyetçi milliyetçiliklerin karşılaştırması

Atatürk üç damarın neresindedir?

Atatürk çoğu zaman yalnız seküler veya Cumhuriyetçi milliyetçiliğin sembolü olarak görülür. Oysa muhafazakâr milliyetçi seçmenin önemli bir bölümü de onu Millî Mücadele'nin komutanı, bağımsız devletin kurucusu ve Türk egemenliğinin simgesi olarak benimser. Fark, bağlılığın varlığından çok içeriğinde belirir.

Seküler damar Atatürk'te laikliği, bilimi, kadınların kamusal görünürlüğü ve çağdaş yaşamı; Cumhuriyetçi damar ulusal egemenliği, Meclisi, yurttaşlığı ve kurumsal devleti; muhafazakâr damar ise işgale karşı direnişi, tam bağımsızlığı ve güçlü millî devleti öne çıkarır. Aynı kurucu lider, farklı milliyetçiliklerin kendi önceliklerini gördüğü ortak aynaya dönüşür.

Bu ortaklık, içeriğine göre yapıcı ya da dışlayıcı sonuçlar doğurur. Atatürk farklı toplum kesimlerince ortak kuruluş hikâyesinin unsuru olarak benimsendiğinde geniş bir siyasi aidiyet zemini oluşur. Ona ilişkin tek doğru yorum dayatıldığında, sevgisi vatandaşlık ve millîlik sınavına dönüştürüldüğünde ise kültürel hiyerarşi kurulur. Kurucu sembolün demokratik sınavı, eleştiri ve farklı yorum hakkı korunurken ortak siyasi başlangıç olarak kalıp kalamadığıdır.

Üç damar nerede birleşiyor?

Muhafazakâr, seküler ve Cumhuriyetçi milliyetçilikler birbirlerini sert biçimde eleştirse de geniş bir ortak zemine sahiptir. Türkiye'nin üniter egemenliğinin korunması, Türkçenin ortak kamusal dil olması, PKK terörünün sona ermesi, düzensiz göçün yönetilmesi, savunma ve kritik teknolojilerde dışa bağımlılığın azaltılması, Kıbrıs'ın ve deniz haklarının korunması bu zeminin başlıca unsurlarıdır.

Üç damar aynı kavramlara farklı gerekçelerle sahip çıkar. Muhafazakâr için savunma sanayisi güçlü devlet ve medeniyet devamlılığıdır. Seküler için dış müdahaleye karşı bağımsızlık ve bilimsel kapasitedir. Cumhuriyetçi için ulusal egemenlik ve kamu kurumunun yetkinliğidir. Aynı teknolojik başarı, üç ayrı anlam dünyasında millî gururun kaynağına dönüşür.

Bu kesişim, yeni milliyetçi merkezin neden tek bir partinin sınırına sığmadığını açıklar. Kültürde muhafazakârlık, devlet yönetiminde Cumhuriyetçilik, yaşam biçiminde sekülerlik ve dış politikada egemenlikçilik aynı seçimde birlikte yer alır. Siyasal merkez artık tutarlı ideoloji paketlerinden çok, farklı meselelerde kurulan bu bileşimlerle şekillenmektedir.

Üç damar nerede çatışıyor?

En temel çatışma dinin kamusal konumundadır. Muhafazakâr milliyetçilik, dinî mirasın eğitimde, kültürde ve kamusal dilde görünür olmasını tarihsel normalleşme olarak yorumlar. Seküler milliyetçilik aynı görünürlüğü devlet tarafsızlığının aşınması şeklinde yorumlar. Fakat dinî görünürlük ile kamu gücünün zorlayıcı kullanımını birbirine eşitlemek, eski vesayet mantığını yeniden üretir. Cumhuriyetçi ve demokratik çözüm, görünürlüğü yasaklamak değil; kamu gücünü eşit, hukukî ve denetlenebilir tutmaktır.

İkinci çatışma devlet anlayışındadır. Muhafazakâr damar devlet ile millet arasındaki tarihsel ve organik sürekliliği, seküler damar devletin yaşam tarzı karşısında sınırlandırılmasını, Cumhuriyetçi damar ise devletin hukuk ve kurumlarla hesap vermesini öne çıkarır. Kriz zamanında bu fark büyür: Bir taraf sadakati, diğeri özgürlük alanını, üçüncüsü ise usulü ve kurumsal denetimi öne çıkarır.

Üçüncü çatışma tarih hafızasında belirir. Muhafazakâr anlatı Osmanlı ve İslam medeniyetini Cumhuriyet'e taşınması gereken miras; seküler anlatı Cumhuriyet devrimlerini geleneksel otoriteden özgürleşme; Cumhuriyetçi anlatı ise imparatorluk çöküşünden ulusal egemenliğe geçiş olarak yorumlar. Tarih bu üç anlatı arasında araştırma alanı olmaktan çıkıp bugünkü meşruiyetin mahkemesine dönüştüğünde kültür savaşı yeniden başlar.

Dördüncü çatışma Batı ile ilişkidir. Muhafazakâr-egemenlikçi çizgi Batı'yı sömürgecilik, müdahale ve kültürel yabancılaştırma üzerinden okumaya daha yatkındır. Seküler damar Avrupa'nın bilim, yaşam özgürlüğü ve hukuk standartlarıyla ilişkiye daha açık olabilir; buna karşılık

ulusal bağımsızlık konusunda güçlü bir Batı eleştirisi üretir. Cumhuriyetçi milliyetçilik çağdaşlaşma ile tam bağımsızlığı birlikte savunma iddiasındadır. Bu nedenle Batı, üç damar için de dost-düşman ikiliğine sığmaz; farklı alanlarda ölçü, ortak, rakip ve baskı kaynağı işlevleri üstlenir.

Partiler bu damarların sahibi değildir

Bu üç milliyetçiliği doğrudan partilerle özdeşleştirmek yanıltıcıdır. AK Parti, MHP, CHP, İYİ Parti ve Zafer Partisinin söylemlerinde muhafazakâr, seküler, Cumhuriyetçi, devletçi veya yurttaşlıkçı unsurlar farklı oranlarda yer alır. Programlarında demokrasi, sosyal devlet, hukuk, eşit vatandaşlık veya millî güvenlik ifadelerinin bulunması, bu ilkelerin uygulandığını göstermez. Hiçbir parti bu damarların olumlu taraflarını peşinen temsil etmez.

Parti seçmeni program metniyle aynı şey değildir; program da uygulama değildir. Bir partinin gerçek sınavı, ilan ettiği ilkeleri iktidarda, muhalefette, belediyede, parti içinde ve rakibinin hakkı söz konusu olduğunda nasıl uyguladığıdır. Bu nedenle yeni merkezin sosyolojisi yalnız parti etiketleriyle, partilerin değeri de yalnız programlarıyla okunamaz.

Bu ayrım gerçekten gerekli mi?

Bu sınıflandırmaya güçlü bir itiraz yöneltilebilir: Sekülerlik ile Cumhuriyetçilik geniş ölçüde örtüşür; muhafazakâr milliyetçilik de kendi içinde ülkücü, İslamcı, merkez sağ ve devletçi biçimlere ayrılır. Üç başlığın gerçek hayatın karmaşıklığını fazla sadeleştirdiği yönündeki itiraz göz ardı edilemez. Bu itiraz haklıdır; burada kurulan tipler saf ve değişmez topluluklar değildir.

Ayrım yine de analitik değer taşır. Sekülerlik din ve yaşam biçimi; muhafazakârlık tarihsel devamlılık ve toplumsal ahlak; Cumhuriyetçilik ise egemenlik, kurum ve yurttaşlık sorularına ağırlık verir. Bu eksenler birbirine geçer, fakat aynı değildir. Bir kişinin hangi konuda ve hangi gerekçeyle milliyetçi davrandığını anlamak için yalnız “Atatürkçü” ya da “muhafazakâr” etiketi yeterli olmaz.

Bu üç damardan hiçbiri tek başına veya birbirini dengelediği varsayımıyla demokratik millî merkez üretmez. Ortak hukuk, egemenlik, eşit yurttaşlık, liyakat ve üretim bu ideolojilerin dışında duran değerlendirme ölçüleridir. Her damar bu ölçütleri karşılayabilir ya da ihlal edebilir; hatta kendi ilan ettiği değerlerle çatışan uygulamalar da ortaya çıkar.

Merkez ideolojik sentez değildir

Türkiye’nin ihtiyacı muhafazakâr, seküler ve Cumhuriyetçi ideolojileri zorunlu bir sentez içinde kutsamak değildir. Tarihsel hafıza, yaşam özgürlüğü, bilim, ortak egemenlik, sosyal devlet ve eşit yurttaşlık herhangi bir damarın özel mülkü sayılamaz. Bu değerler onları kimin söylediğine göre değil, hangi kurum ve sonuçlarla hayata geçirildiğine göre değerlendirilmelidir.

Milliyetçilik hafıza, özgürlük, bilim ve kurum değerlerini herhangi bir ideolojik damardan ödünç almak zorunda değildir. Bu değerlerin hiçbiri muhafazakârlığın, sekülerliğin veya Cumhuriyetçiliğin özel mülkü değildir. Bir damar kendi tarihsel iddiasını tek meşru kaynak ilan ettiğinde diğerlerini eksik vatandaş veya eksik milliyetçi sayma tehlikesi doğar.

Demokratik millî ölçü; dindar vatandaştan sekülerleşmesini, seküler vatandaştan hayat tarzını terk

etmesini veya Cumhuriyetçiden tek bir tarih yorumuna bağlılığını istemez. Hiçbir kimliğe peşin üstünlük tanımaz. Herkesten ortak hukuka, Türkçeye, ülkenin egemenliğine, vatandaşların eşitliğine ve gelecek kuşaklara karşı fiili sorumluluk bekler. Bu sınır aşıldığında milliyetçilik karanlık eşiğe yaklaşır.

14. MİLLİYETÇİLİĞİN KARANLIK EŞİĞİ

Aidiyet, dışlama, güvenlik ve toplu cezalandırma arasındaki sınır

Bir şehirde gerilim çıktığında ilk söylenti çoğu zaman aynı cümleyle yayılır: “Bizimkilerden birine saldırdılar.” Kimin saldırdığı, ne yaşandığı, görüntünün nerede ve ne zaman çekildiği henüz bilinmez. Fakat birkaç dakika içinde olay tek kişinin fiili olmaktan çıkar; bir mahalleye, etnik gruba, göçmen topluluğuna veya siyasi çevreye yüklenir. Telefon ekranında başlayan hüküm, sokakta dükkân camına, ev kapısına ve insan bedenine yönelir.

Milliyetçiliğin karanlık eşiği vatan sevgisinin kuvvetlendiği yer değildir. Eşik; kanıtın yerini söylentinin, bireysel sorumluluğun yerini toplu suçlamanın, hukukun yerini kimlik hükmünün aldığı noktadır. Bir toplumu koruma arzusu, o toplum adına masum insanları hedef alma hakkına dönüştüğünde milliyetçilik koruduğunu söylediği düzeni tahrip etmeye başlar.

Dijital öfkenin yeni altyapısı

Türkiye’de 16-74 yaş grubunda internet kullananların oranı 2025’te yüzde 90,9’a ulaştı. Dijital alan artık toplumun sınırlı bir bölümüne ait alternatif mecra değil, gündelik hayatın ana iletişim düzenidir. Haber ile söylenti, gerçek hesap ile bot, eski görüntü ile yeni olay, kendiliğinden tepki ile örgütlü kampanya aynı ekranda yan yana durur.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması 2025, veriportali.tuik.gov.tr. Araştırmada 16–74 yaş grubunda internet kullanım oranı yüzde 90,9 olarak açıklanmıştır.

Platformlar içeriği doğruluk derecesine göre değil, kullanıcıyı ekranda tutma gücüne göre sıralar. Korku, öfke ve aşağılanma duygusu sakın açıklamadan daha fazla etkileşim üretir. Bu nedenle millî kaygının en sert biçimleri toplumdan platforma taşınmakla kalmaz; platform mimarisi onları seçip büyütürken yeniden topluma verir.

Algoritma insan iradesini ortadan kaldırmaz. Yalanı paylaşan, hedef gösteren veya şiddete çağıran kişi kendi fiilinden sorumludur. Fakat dijital düzen kişiyi benzer öfkelerle çevreleyebilir, karşı bilgiyi görünmezleştirebilir ve çoğunluğun aynı hükme vardığı yanılsamasını besler. Karanlık eşik, bireysel tercih ile teknolojik hızın birbirini güçlendirdiği yerde oluşur.

Kaygıdan tehdide, tehditten düşmana

Her dışlayıcı hareket gerçek bir kaygıyı bütünüyle icat etmek zorunda değildir. Güvenlik, düzensiz göç, terör, ekonomik daralma veya hızlı kültürel değişim toplumdaki sahici endişeleri besler. Sorun kaygının varlığı değil; siyasi ve dijital dilin onu hangi fail, kimlik ve çözüm anlatısına dönüştürdüğüdür.

Dışlama zinciri çoğu zaman dört aşamada kurulur. Önce sınır ihlali, suç, terör saldırısı veya kamu hizmetindeki yetersizlik gibi belirli bir sorun vardır. Ardından sorun bir kimliğin değişmez niteliği gibi anlatılır. O kimliğin bütün mensupları potansiyel tehdit sayılır. Son aşamada hakların askıya alınması, toplu sınır dışı etme, işyerlerine saldırı veya linç “meşru savunma” gibi sunulur.

Zincirin en kritik kırılması, fiil ile kimliğin birbirine bağlanmasıdır. Bir kişinin suçu gruba yayıldığında masumiyet karinesi sanıkla birlikte bütün topluluk için ortadan kalkar. Hukuk kişiyi yaptığı fiilden sorumlu tutar;

karanlık milliyetçilik ise kişiyi ait sayıldığı grubun varsayılan niyetinden sorumlu tutar.

Koşullu vatandaşlığın sertleşmesi

Koşullu vatandaşlık milliyetçiliği bazı vatandaşları sürekli sadakat sınavına tâbi tutar. Karanlık eşikte bu sınav sözlü kuşkudan çıkarak hakların fiilen daraltılmasına dönüşür. Muhalifin eleştirisi devlet düşmanlığı, azınlığın kültürel talebi ayrılıkçılık, sonradan vatandaş olmuş kişinin varlığı demografik saldırı, farklı yaşam tarzı millî çözülme gibi okunmaya başlanır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın eşitlik ve vatandaşlık hükümleri, ortak siyasi üyeliği kimlik hiyerarşisinin üzerinde kurar. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu da etnik köken, dil, din, inanç, mezhep ve siyasi görüş dâhil çok sayıda temelde ayrımcılığı yasaklar. Karanlık eşik, hukukun tanıdığı bu eşitliği toplumsal ve siyasi dil içinde geri alma girişimidir.^{147,148}

Nefret söylemi ile sert eleştiri aynı şey değildir

Bir göç politikasını, dinî hareketi, siyasi partiyi veya kimlik talebini sert biçimde eleştirmek tek başına nefret söylemi değildir. Demokratik toplum rahatsız edici ve sarsıcı görüşlere de alan açar. Nefret söylemi eleştirilen fikir, politika veya fiil yerine insanların değişmez kimliklerini hedef alır; onları topluca aşağı, tehlikeli, kirli ya da haklardan yoksun gösterir.

¹⁴⁷ 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, Resmî Gazete, 20 Nisan 2016, Sayı 29690, md. 3.

¹⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 10 ve 66.

Hrant Dink Vakfının medya izleme çalışmaları, hedef göstermenin sıklıkla savaş, istila, hastalık, suç ve nüfus tehdidi metaforlarıyla kurulduğunu göstermektedir. Böyle bir dil doğrudan şiddet emri vermese bile hedef grubun yaşayacağı zararı önemsizleştiren, ayrımcılığı olağanlaştıran bir ahlaki zemin hazırlar.¹⁴⁹

Burada iki yanlış uç vardır. Birincisi her sert sözü cezalandırarak ifade özgürlüğünü daraltmaktır. İkincisi açık hedef göstermeyi yalnız “fikir” sayarak cezasız bırakmaktır. Demokratik sınır; görüşün rahatsız ediciliğinden çok bağlama, hedefin belirginliğine, konuşanın etkisine, yayılma gücüne ve şiddet ya da ayrımcılık doğurma ihtimaline bakmalıdır.

Linç: kalabalığın adalet yanılsaması

Linç, öfkeli kalabalığın kendisini milletin, mahallenin veya mağdurun doğrudan vekili saydığı anda mümkün olur. Kişisel sorumluluk dağılır; herkes yalnız kalabalığın küçük bir parçası olduğunu düşünür. Dükkânı taşıyan, evi işaretleyen veya yaralı insanı döven kişi kendi fiilini “toplumun tepkisi” içinde eritmeye çalışır.

Oysa kalabalık olmak sorumluluğu azaltmaz. Devletin ilk görevi söylenti anında gerçeği hızla açıklamak, hedef bölgeyi korumak ve suç işleyenleri bireysel olarak tespit etmektir. Cezasızlık duygusu bir sonraki linç girişiminin en güçlü davetidir. Toplu öfkeye anlayış gösterip tek tek failleri

¹⁴⁹ Hrant Dink Vakfı, Medyada Nefret Söylemi: Mayıs–Ağustos 2015 (İstanbul, 2015), özellikle ss. 17–20, hrantdink.org. Rapordaki düşmanlık/savaş, abartma-yükleme-çarpıtma, küfür-hakaret-aşağılama kategorileri ve örnekler kaynak alınmıştır; paragraftaki “savaş, istila, hastalık, suç ve nüfus tehdidi” gruplaması yazarın analitik sınıflandırmasıdır.

görünmez bırakan yönetim, hukukun yerine sokak vetosunu koyar.

Devlet dili neden belirleyicidir?

Kamu otoritesinin kullandığı kelimeler sıradan siyasi sözlerden daha ağır sonuç doğurur. Bir bakanın, belediye başkanının veya parti liderinin kimlik grubunu suçla otomatik biçimde ilişkilendirmesi, idari gücün kime karşı tarafsız kullanılacağı konusunda kuşku yaratır. Gerçek güvenlik sorunlarını sürekli küçümseyen dil ise vatandaşın resmî açıklamalara güvenini aşındırır ve söylentiye alan açar.

Sorumlu devlet dili iki şeyi aynı anda yapmalıdır: Tehdidi saklamadan adını koymak ve tehdidi kimlik grubuna yaymamak. “Şu kişi şu fiili işledi” cümlesi delile dayalı güvenlik dilidir. “Bunların hepsi böyledir” cümlesi ise kanıtı bırakarak kolektif hükme geçer.

Milliyetçiliği karanlıktan ayıran beş sınır

Milliyetçiliği karanlıktan ayıran beş sınır vardır. Birincisi kanıttır: Büyük iddia güçlü ve doğrulanabilir delil ister. İkincisi bireysel sorumluluktur: Suç kişiseldir, kimlik miras yoluyla suç taşımaz. Üçüncüsü hukuktur: Güvenlik gerekçesi temel hakları keyfi biçimde askıya alamaz. Dördüncüsü dildir: Eleştiri fikir ve fiile yönelir, insan onurunu kimlik üzerinden yok etmez. Beşincisi devlet sınıridir: İktidar, parti veya çoğunluk kendisini milletin tamamıyla özdeşleştiremez.

Bu sınırlar milliyetçiliği zayıflatmaz. Tam tersine millî aidiyeti geçici öfkenin, söylentinin ve manipülasyonun elinden kurtarır. Hukuka bağlı milliyetçilik devletin karar verebilmesini ve toplumun birlikte kalabilmesini sağlar.

Sınırsız öfke ise güvenlik üretiyor gibi görünürken sürekli yeni iç düşmanlar üretir.

Güçlü karşı görüş: tehdit anında incelik lüks müdür?

Bu bölüme yöneltilecek en güçlü itiraz açıktır: Terör, düzensiz göç veya kitlesel şiddet tehdidi altında devletin her ayrımı uzun uzun tartışacak zamanı sınırlıdır. Aşırı hukukî incelik, karar alamayan ve vatandaşını koruyamayan bir devlet modelini besler.

Bu itirazın haklı tarafı vardır. Güvenlik politikası hızlı karar, istihbarat, sınır denetimi ve caydırıcılık gerektirir. Fakat hız ile keyfilik aynı şey değildir. Kimlik yerine davranışa ve delile odaklanan kurum daha isabetli çalışır. Bütün grubu şüpheli saymak gerçek faili görünmezleştirir, güvenilir bilgi kaynaklarını kurutur ve devlete yönelik aidiyeti zayıflatır.

Karanlık eşikten dönüş

Karanlık eşik aşıldığında çözüm yalnız daha yumuşak kelimeler kullanmak değildir. Hızlı doğrulama mekanizmaları, kamu makamlarının açık ve tutarlı bilgilendirmesi, yerel yöneticilerin kriz eğitimi, platformların hedef gösteren içeriklere etkin müdahalesi, bağımsız yargı ve mağdurların zararlarının giderilmesi birlikte gerekir.

Toplumsal temas da önemlidir. İnsanlar yalnız ekranlarda gördükleri kimliklerden daha kolay korkar. Aynı okulda, işyerinde, mahallede ve meslek örgütünde kurulan gündelik ilişki, toplu hükmü kişisel deneyimle aşındırır. Gordon Allport'un temas hipotezi, eşit statü, ortak amaç ve

kurumsal destek bulunan temasın önyargıyı azaltabileceğini savunur.¹⁵⁰

Bununla birlikte hiçbir teknik düzenleme siyasi sorumluluğun yerini tutmaz. Liderler kısa vadeli destek için toplumsal öfkeyi kimlik hedeflerine yöneltirse algoritma yalnız bu tercihi hızlandırır. Karanlık eşik teknolojik olduğu kadar ahlaki, hukukî ve siyasidir.

Eşiğin hükmü

Milliyetçilik, bir toplumda tarihsel devamlılık, fedakârlık ve ortak gelecek duygusunu besler. Karanlık eşik bu duyguların güçlü olması değil; millî kaygının kanıtı, bireysel sorumluluğu, hukuku ve insanlık onurunu aşmasıdır.

Millet adına konuştuğunu söyleyen her ses milleti güçlendirmez. Bazı sesler milleti sürekli küçülen bir güvenilirler çevresine dönüştürür. Koşullu aidiyetin son sınırı olmadığı için sonunda herkesin sadakati sorgulanabilir hâle gelir.

Demokratik milliyetçilik, kimi sevdiğinden çok öfkелendiğinde neyi yapmayı reddettiğiyle ölçülür.

¹⁵⁰ Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice* (Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954). Temas hipotezi eşit statü, ortak amaç, iş birliği ve kurumsal destek şartlarını vurgular.

15. VATANSEVERLİK İLE DIŞLAYICILIK ARASINDAKİ SINIR

Millî bağlılık, eleştiri ve başkasının eşitliği

Bir ülkeyi sevmenin en kolay biçimi ona uzaktan bakmaktır. Bayrak, marş, zafer, fedakârlık ve tarih insanı ortak bir hikâyeye bağlar. Vatanseverliğin gerçek sınavı ise tören meydanında değil; ülkenin kusurları, farklı vatandaşları ve zor kararlarıyla karşılaşıldığında başlar. Çünkü vatan gurur duyulan geçmişten ibaret değildir; eleştirilmesi, onarılması ve birlikte yaşanması gereken bugündür.

Dışlayıcılık, millî bağlılığı üstünlük iddiasına ve aidiyet tekeline dönüştürür. Ülkeye sevginin ölçüsünü tek kimliğe, yaşam tarzına, siyasi görüşe veya tarih yorumuna bağlar. Böylece vatanseverlik ortak evi koruma iradesi olmaktan çıkar; evin anahtarını kimlerin taşıyabileceğine karar verme yetkisine dönüşür.

Bölümün temel sorusu şudur: İnsan kendi ülkesini güçlü biçimde severken, aynı ülkenin kendisinden farklı vatandaşlarını da eşit kabul edebilir mi? Demokratik milliyetçiliğin niteliği bu soruya verilen cevapta belirginleşir.

Sevgi ile üstünlük aynı şey değildir

Vatanseverlik belirli bir ülkeye, topluma ve siyasi topluluğa duyulan özel bağlılıktır. İnsan bütün insanlığa değer verebilir; fakat çocukluğunu, dilini, kayıplarını ve sorumluluklarını belirli bir yerde yaşar. Bu özel bağ başlı başına ahlaki kusur değildir. Alasdair MacIntyre,

vatanseverliğin kişinin kimliğini ve yükümlülüklerini tarihsel bir topluluk içinde anlamlandırabildiğini savunur.¹⁵¹

Sorun, özel sevginin evrensel insan değerini inkâr etmeye başlamasıdır. İnsan kendi ailesini diğer ailelerden daha çok sevebilir; fakat bu sevgi başka ailelerin haklarını yok sayma yetkisi vermez. Aynı biçimde millete bağlılık, başka milletleri aşağı görmeyi veya aynı ülkenin farklı vatandaşlarını eksik yurttaş saymayı gerektirmez.

Vatanseverliğin özünde “bu ülke benim için özeldir” duygusu yer alır. Dışlayıcılık ise bu duyguyu “bizden olmayan daha az değerlidir” hükmüne çevirir. Söylemde küçük görünen fark, hukuk ve siyaset bakımından büyük sonuçlar doğurur.

Eleştiri ihanet midir?

Bir ülkeye bağlılık, onun hiçbir yanlısını görmemek değildir. Eleştiri çoğu zaman ilgisizliğin değil, aidiyetin sonucudur. İnsan düzeltme sorumluluğu hissetmediği bir düzene karşı susabilir; kendisine ait saydığı düzenden ise hesap sorar.

George Orwell, insanın kendisini bir güç birimiyle özdeşleştirip onun prestijini ahlaki ölçünün önüne koyduğu milliyetçilik biçimiyle belirli bir yaşam tarzına duyulan vatansever bağlılığı birbirinden ayırmıştı. Bu ayrım bugün de önemlidir. Eleştirel vatanseverlik, devletin veya hükûmetin her kararını milletin iradesiyle özdeşleştirmez;

¹⁵¹ Alasdair MacIntyre, “Is Patriotism a Virtue?”, The Lindley Lecture (Lawrence: University of Kansas, 1984).

ülkenin çıkarını savunurken kendi tarafının yanlışını da açıkça yanlış diye adlandırır.¹⁵²

Dışlayıcı milliyetçilik ise eleştiriyi içeriğinden önce konuşanın kimliğine göre değerlendirir. Aynı söz “bizden” biri söylediğinde uyarı, muhalif söylediğinde ise ihanet etiketi alır. Böyle bir düzende gerçeğin değeri siyasi sadakatin gerisine düşer.

Devlet, hükûmet ve millet arasındaki mesafe

Demokratik düzende devlet, hükûmet ve millet aynı kavram değildir. Hükûmet belirli bir süre için yönetme yetkisi alan siyasi kadrodur. Devlet hukuki ve kurumsal devamlılığı ifade eder. Millet, iktidara oy verenlerle sınırlı değildir; siyasi topluluğun bütün vatandaşlarını kapsar.

Söz konusu ayırım kaybolduğunda iktidar eleştirisi devlet düşmanlığına, devlet eleştirisi de millet düşmanlığına çevrilir. Oysa güçlü devlet, kendisini yöneten geçici kadrolarla özdeşleşmeyen devlettir. Kurumlar değişen iktidarların ötesinde tarafsızlık, hesap verebilirlik ve süreklilik taşıdığına vatandaşların ortak devleti niteliğini kazanır.

Anayasal vatandaşlık bu nedenle siyasi görüş birliğine değil, eşit hukuk statüsüne dayanır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın eşitlik ve vatandaşlık hükümleri, siyasi topluluğu etnik, mezhepsel veya ideolojik sadakat derecelerine göre katmanlaştırmaz.¹⁵³

¹⁵² George Orwell, “Notes on Nationalism”, Polemic, no. 1 (Ekim 1945). Orwell vatanseverlik ile güç ve prestij merkezli milliyetçilik arasında ayırım kurar.

¹⁵³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 10 ve 66.

Başkasının eşitliği millî bağlılığı neden zayıflatmaz?

Dışlayıcı düşünce, farklı kimliklerin eşit hak talebini çoğu zaman çoğunluğun kaybı olarak yorumlar. Bir dilin, inancın veya yaşam tarzının kamusal görünürlüğü arttığında ortak kimliğin çözüleceğini varsayar. Böylece eşitlik, bir tarafın kazancının diğer tarafın kaybı olduğu sıfır toplam bir oyuna dönüştürülür.

Oysa eşit vatandaşlık herkesin aynı kültüre sahip olması demek değildir. Devletin hiçbir vatandaşı kökeni, inancı, yaşam tarzı veya siyasi tercihi nedeniyle daha düşük hukuk korumasına yerleştirmemesidir. Ortak dil, kurumlar ve kamusal sorumluluklar korunabilir; fakat bunlar vatandaşın özel kimliğini silmesi şartına bağlanamaz.

Başkasının eşitliğini kabul etmek kendi kimliğinden vazgeçmek değildir. İnsan, aidiyetini devlet gücüyle üstün kılmaya ihtiyaç duymadığında kimliği daha özgüvenli ve daha dayanıklı hâle gelir.

Anayasal vatanseverlik yeterli midir?

Jürgen Habermas'ın anayasal vatanseverlik yaklaşımı, ortak aidiyetin etnik kökenden çok demokratik hukuk, temel haklar ve anayasal ilkeler etrafında kurulmasını önerir. Bu yaklaşım çoğul toplumlara güçlü bir zemin sunar: Vatandaşın devlete bağlılığı, belirli bir kültürel kalıba benzemesine değil, ortak özgürlük düzeninin eşit üyesi olmasına dayanır.¹⁵⁴

Öte yandan yalnız soyut anayasal ilkelere dayanan aidiyetin dil, tarih, toplumsal hafıza ve duygusal bağlılık

¹⁵⁴ Jürgen Habermas, *The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory* (Cambridge, MA: MIT Press, 1998).

ihtiyacını karşılayamayacağı yönünde güçlü bir itiraz vardır. İnsanlar hukuk maddelerinin yanında hikâyelere, kayıplara, sembollere ve ortak mekânlara da bağlanır. Bu itiraz göz ardı edilemez.

Türkiye bakımından kalıcı model, kültürel hafıza ile anayasal eşitliği birbirinin alternatifi saymayan modeldir. Cumhuriyet'in kuruluş hikâyesi, Türkçe ve ortak tarih kamusal bağı güçlendirebilir; ancak bu bağ vatandaşlığın hukuki eşitliğini daraltan kültürel bir sınava dönüştürülmemelidir.

Sadakat testi nasıl kurulur?

Dışlayıcı milliyetçilik çoğu zaman açıkça “eşit değilsiniz” demez; bunun yerine bitmeyen sadakat sınavları üretir: Bayrağa yeterince saygı gösterdin mi? Teröre karşı yeterince sert misin? Tarihi bizim gibi mi okuyorsun? Devletin şu kararını destekliyor musun? Millî maçta aynı duyguyu taşıyor musun?

Bu soruların her biri belirli bağlamlarda anlamlı bir karşılığa sahiptir. Fakat vatandaşlık sürekli bir duygu ve davranış sınavına dönüştüğünde bazı insanlar ne yaparsa yapsın tam üyeliğe ulaşamaz. Sadakatleri her kriz anında yeniden sorgulanır; hukuki vatandaşlık görünmez kültürel şartlara bağlanır.

Demokratik toplum, şiddetin reddi ve anayasal düzene bağlılık gibi ortak asgari sorumlulukları meşru biçimde talep eder. Buna karşılık tek tip duygu, tarih yorumu veya siyasi tutum talep edemez. Vatandaşın devlete bağlılığı, hükûmete itaatle ölçülemez.

Vatan sevgisinin sosyal yüzü

Vatanseverlik yalnız sınır ve sembol savunusu değildir. Vatandaşın insanca yaşamasını, ülkenin kaynaklarının gelecek kuşaklara kalmasını, kamu kurumlarının dürüst işlemesini ve ortak emeğin korunmasını istemektir. Yolsuzlukla mücadele, vergi adaleti, nitelikli eğitim, çevrenin korunması ve liyakat de vatanseverliğin alanına girer.

Bir ülkenin bayrağını sevip nehrini kirletmek, marşını söyleyip kamu malını kişisel çıkara çevirmek, şehitlerini anıp gençlerini gelecek umudundan yoksun bırakmak arasında ahlaki bir çelişki vardır. Sembolik bağlılık kamusal sorumlulukla birleşmediğinde vatanseverlik kolayca gösteriye indirgenir.

Maurizio Viroli, cumhuriyetçi vatanseverliği özgür siyasi topluluğa ve ortak iyiliğe duyulan bağlılık olarak tanımlar. Bu yaklaşım vatan sevgisini geçmişten devralınan gururun ötesine taşıyıp birlikte kurulacak adil düzene bağlar.¹⁵⁵

Millî güvenlik ve özgürlük dengesi

Dışlayıcılık çoğu zaman güvenlik diliyle meşrulaştırılır. Tehdit gerçekse ayrımların lüks olduğu, eleştirinin birlik duygusunu zayıflattığı ve hakların geçici olarak daraltılması gerektiği ileri sürülür. Devletin olağanüstü tehdit karşısında hızlı ve etkili hareket etmesi elbette gerekir.

Ne var ki millî güvenlik ile demokratik özgürlük zorunlu olarak birbirinin düşmanı değildir. Delile dayalı güvenlik politikası, bütün bir kimlik grubunu şüpheli sayan

¹⁵⁵ Maurizio Viroli, *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 1995).

politikadan daha isabetlidir. Bağımsız yargı, etkili Meclis denetimi ve özgür basın güvenlik kurumlarının hata payını azaltan denetim kanallarıdır. Eleştirinin bütünüyle bastırıldığı sistem ise yanlış kararını geç fark eder.

Gerçek birlik herkesin aynı şeyi söylemesi değildir. Ortak tehlike karşısında farklı vatandaşların kendilerini aynı hukuk düzeninin eşit sahibi sayabilmesidir.

Vatanseverlik ile dışlayıcılığı ayıran ölçütler

Vatanseverlik ortak evi korur; dışlayıcılık evin sahipliğini tek gruba verir. Vatanseverlik eleştiriye onarım aracı sayar; dışlayıcılık eleştireni yabancılaştırır. Vatanseverlik suçu bireyselleştirir; dışlayıcılık kimliği cezalandırır. Vatanseverlik devlet gücünü hukukla sınırlar; dışlayıcılık onu çoğunluk adına sınırsızlaştırır. Vatanseverlik başkasının eşitliğini kendi kaybı saymaz; dışlayıcılık eşitliği tehdit olarak görür.

Bu ayrımlar teorik incelikler değildir. Eğitimden göç politikasına, terörle mücadeleden kültür savaşlarına kadar bütün alanlarda kimin tam vatandaş sayılacağını belirler.

Sınırın hükmü

Bir ülkeyi sevmek onun kusursuz olduğuna inanmak değildir. Vatanseverlik; ülkeye bağını korurken yanlışını saklamamak ve farklı vatandaşlarını ortak geleceğin eşit sahipleri sayabilmektir.

Dışlayıcılık millî kimliği güçlendirdiğini sanırken onu sürekli savunma psikolojisine hapseder. Her farklılığı tehdit, her eleştiriye ihanet ve her eşitlik talebini kayıp olarak okur. Böyle bir kimlik geniş bir millet kuramaz; giderek daralan bir güvenilirler çevresi üretir.

Yeni milliyetçi merkezin demokratik niteliğini belirleyecek ölçü açıktır: Millî bağlılık, başkasının eşitliğiyle birlikte taşınabilecek midir? Bu sorudan sonra tartışma, vatanın sembolik değerini aşarak ekonomik ve toplumsal olarak vatandaşına gelecek sunup sunamadığına yönelir.

DÖRDÜNCÜ KISIM

EKONOMİDEN TEKNOLOJİYE YENİ MİLLÎ GÜÇ

Refah, üretim, teknoloji ve insan kapasitesi

Milliyetçilik yalnız sınırı korumakla yetindiğinde, vatandaşın o sınırlar içinde nasıl yaşadığı sorusunu cevapsız bırakır. Oysa devletin dayanıklılığı, ekonomik güvenlikten üretim kapasitesine, teknolojiden eğitime uzanan maddi temeller üzerinde yükselir.

Bu kısım, millî gücü gündelik hayatın içinden yeniden düşünür: Ücretin satın alma gücü, konutun erişilebilirliği, çocukların fırsatları, üretimin katma değeri ve ülkenin kritik teknolojileri kendi iradesiyle geliştirebilmesi aynı egemenlik meselesinin farklı yüzleridir.

16. REFAH MİLLİYETÇİLİĞİ

İş, ücret, konut, sosyal devlet ve vatandaşın ekonomik güvenliği

Sabah erken saatte işe gitmek üzere evden çıkan bir çalışan düşünün. Yol parasını, öğle yemeğini ve akşam alacağı birkaç temel ürünü zihninde hesaplıyor. Maaşı geçen yıla göre artmış; fakat kirası, market harcaması ve faturaları daha hızlı yükselmiş. Çalışıyor, vergi ödüyor ve ülkesinin güçlü olmasını istiyor. Buna rağmen her ay biraz daha geriye düştüğünü hissediyor.

Bu kişinin millî aidiyeti bayrak, tarih ve ortak hatıralarla kurulabilir; fakat aidiyet yalnız sembollerle sürdürülemez. Vatandaş, ülkesinin kendisine çalışarak onurlu bir hayat kurma imkânı vermediğine inanıyorsa ortak gelecek duygusu zayıflar. Yeni milliyetçiliğin ekonomiyle karşılaşması tam burada başlar: “Vatan nasıl korunacaktır?” sorusunun yanına “Vatandaş bu vatanı nasıl yaşayacaktır?” sorusu eklenir.

Refah milliyetçiliği, devletin toprağı ve sınırı koruma görevinin ötesine geçerek vatandaşın emeğini, gelirini, konutunu ve gelecek kurma kapasitesini de güvence altına alması gerektiğini savunan yaklaşımdır. Refahı milliyetçiliğe dışsal bir sosyal politika başlığı değil, millî bütünlüğün maddi zemini olarak görür.

Enflasyon: fiyat artışından gelecek kaybına

Haziran 2026’da tüketici fiyatları yıllık yüzde 32,11, aylık yüzde 0,99 arttı. Bu oranlar yalnız fiyat endeksindeki hareketi anlatmaz. Yüksek enflasyon ücretin ve birikimin

gelecekte ne kadar değer taşıyacağını belirsizleştirir; hanelerin uzun vadeli karar verme kapasitesini aşındırır.¹⁵⁶

Fiyatların sürekli değiştiği ortamda evlilik, çocuk, eğitim, konut ve iş kurma kararları ertelenir. Küçük işletme maliyetini hesaplamakta zorlanır; çalışan aldığı zammın birkaç ay içinde erimesinden kaygı duyar. Enflasyon bu nedenle satın alma gücünün yanında öngörülebilir hayatı da aşındırır.

Millî ekonomi büyüme oranından ibaret değildir. Vatandaş yarınını planlayamıyorsa ekonomik düzen ortak gelecek duygusu üretmiyor demektir. Refah milliyetçiliği fiyat istikrarını teknik merkez bankacılığı başlığına indirgemez; toplumsal güven ve siyasi aidiyet meselesi olarak ele alır.

Asgari ücret ile yaşam ücreti arasındaki mesafe

2026 yılı için aylık brüt asgari ücret 33.030 TL, net asgari ücret 28.075,50 TL olarak belirlendi. Nominal artış bir önceki yıla göre yüzde 27,01'dir. Ancak aynı dönemde yıllık enflasyonun bu artışın üzerinde seyretmesi, ücretin yalnız nominal tutarıyla değerlendirilemeyeceğini gösterir.¹⁵⁷

Asgari ücret kanunen ödenebilecek en düşük ücrettir. Yaşam ücreti ise çalışanın ve hanesinin barınma, beslenme, ulaşım, sağlık, eğitim ve sınırlı bir sosyal hayat kurabilmesi için gerekli geliri ifade eder. İki tutar arasındaki mesafe

¹⁵⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Tüketici Fiyat Endeksi, Haziran 2026. TÜFE yıllık yüzde 32,11, aylık yüzde 0,99 artmıştır.

¹⁵⁷ T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2026 Asgari Ücret Bilgileri. Aylık brüt asgari ücret 33.030 TL, net asgari ücret 28.075,50 TL'dir; 2025'e göre nominal artış yüzde 27,01'dir.

büyüdüğünde tam gün çalışan insan yoksulluktan çıkamaz; çalışan yoksulluğu kalıcılaşır.

Bir ülkede tam zamanlı çalışma temel ihtiyaçları karşılamaya yetmiyorsa sorun yalnız ücretin miktarı değildir; vatandaşlık sözleşmesi de zedelenir. Devletin görevi iş yaratmakla bitmez; emeğin insan onuruna uygun hayat üretmesini sağlayacak verimlilik, sendikal temsil, kayıtlı çalışma ve sosyal güvenlik düzenini de kurmalıdır.

Hane bütçesi milliyetçiliğin yeni meydanıdır

2025 Hanehalkı Tüketim Harcaması araştırmasına göre tüketim harcamalarında en büyük payı yüzde 29,3 ile konut ve kira aldı; ulaştırmanın payı yüzde 20,5, gıda ve alkolsüz içeceklerin payı yüzde 17,3 oldu. Ancak ortalamalar, düşük gelirli hanelerin zorunlu ihtiyaçlara çok daha yüksek oranlarda sıkışabildiği gerçeğini görünmezleştirir.¹⁵⁸

Düşük gelirli aile bütçesinin büyük bölümünü kira ve gıdaya ayırdığında eğitim, kültür, tasarruf, teknoloji ve kişisel gelişim için çok az kaynak kalır. Yüksek gelirli hanenin önünde ise temel ihtiyaçların ardından tercih alanı kalır. Eşitsizlik böylece gelir farkını aşar ve hayatını seçebilme farkına dönüşür.

Refah milliyetçiliği vatandaşın aç kalmamasını yeterli görmez; ülkesinde insanca ve öngörülebilir bir hayat kurabilmesini savunur. Kamu politikası bu nedenle ortalama gelirin yanında farklı gelir gruplarının gerçek harcama yükünü de izlemelidir.

¹⁵⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Tüketim Harcaması 2025, 2 Haziran 2026. Tüketim harcamalarında konut ve kiranın payı yüzde 29,3, ulaştırmanın payı yüzde 20,5, gıda ve alkolsüz içeceklerin payı yüzde 17,3'tür.

Konut: yeni dönemin sınıfsal sınırı

Konut yalnız barınma değildir. Gençlerin aile evinden ayrılmasını, evlilik ve çocuk kararlarını, öğrencinin eğitimini sürdürmesini ve çalışanın iş değiştirebilmesini etkileyen temel sosyal altyapıdır. Kira gelirin büyük bölümünü aldığı anda vatandaşın şehirle ve gelecekle kurduğu bağ kırılabilir.

Konut politikası yalnız daha fazla bina üretmekten ibaret olamaz. Sosyal kiralık konut, genç ve öğrenci barınması, ilk konuta erişim, boş konutların kullanımı, afet güvenliği, ulaşım-konut bütünlüğü ve şehir rantının vergilendirilmesi birlikte ele alınmalıdır. Vatandaş kendi şehrinde barınmıyorsa o şehir ekonomik olarak büyüye de toplumsal olarak daralır.

Aynı millete farklı hayatlar

2025 gelir dağılımı sonuçlarında en yüksek gelirli yüzde 20 toplam gelirin yüzde 48'ini alırken en düşük yüzde 20'nin payı yüzde 6,4'te kaldı. Bu tablo, aynı siyasi millet içinde son derece farklı hayat imkânlarının bulunduğunu gösterir.¹⁵⁹

Bir kesim birikim, özel eğitim ve yatırım üzerinden gelecek kurarken başka bir kesim kira, gıda ve borç arasında sıkışıyor, ortaklık sembolik düzeye sıkışır. Milliyetçilik bütün gelir farklarını ortadan kaldırmayı vaat edemez; fakat ekonomik mesafenin ortak aidiyeti aşındıracak düzeye ulaşmasına kayıtsız kalmaz.

¹⁵⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, Gelir Dağılımı İstatistikleri 2025, 26 Aralık 2025. En yüksek gelirli yüzde 20'nin toplam gelirden aldığı pay yüzde 48,0, en düşük gelirli yüzde 20'nin payı yüzde 6,4'tür.

Bayrak ortak olabilir; ancak geleceğin küçük bir kesimin ayrıcalığı olduğu duygusu yerleşirse ortaklığın anlamı zayıflar. Sosyal devlet bu nedenle yardım dağıtan merhamet kurumu değil, vatandaşların siyasi topluluğa eşit değerle katılabilmesinin maddi altyapısıdır.

Sınıfsal öfke neden kimlik öfkesine dönüşür?

Ekonomik düzen karmaşıktır. Enflasyon, vergi sistemi, üretim yapısı, para politikası ve konut arzı tek cümleyle açıklanamaz. Buna karşılık “bir grup kaynaklarımızı aldı” anlatısı basit ve duygusal olarak etkilidir. Böylece sınıfsal öfkenin hedefi göçmen, yabancı, büyükşehirli elit veya başka bir kimlik grubu hâline gelir.

Düşük ücretli vatandaş öfkesini aynı işte daha düşük ücrete çalıştırılan göçmene yönelttiğinde kayıt dışı istihdamı kullanan işveren ve denetimsiz düzen görünmez kalır. Kiracı yalnız yabancı alıcıyı sorumlu tuttuğunda sosyal konut eksikliği, arsa rantı ve para politikası tartışma dışına çıkar. Kimlik öfkesi sorunu görünür bir kişiye bağlar; yapısal nedeni ise çoğu zaman yerinde bırakır.

Refah milliyetçiliğinin görevi vatandaşın ekonomik kaygısını küçümsemek değildir. Bu kaygıyı kolay hedeflere değil, ölçülebilir nedenlere ve çözülebilir politikalara yöneltmektir.

“Önce vatandaş” ekonomide ne anlama gelmelidir?

Demokratik anlamıyla “önce vatandaş”; kamu kaynaklarının şeffaf yönetilmesi, sosyal konutun nesnel ihtiyaca göre dağıtılması, gençlerin istihdama erişmesi, kayıt dışı emeğin önlenmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve verginin adil toplanması demektir.

Dışlayıcı anlamıyla ise yabancıların temel haklarını yok sayan, sonradan vatandaş olanları değersiz gören, bütün ekonomik sorunları dış gruplara yükleyen ve yoksulu yardıma ihtiyaç duyduğu için aşağılayan bir çizgiye kayar. Bu ikinci çizgi refah şovenizmidir; sosyal devletin imkânlarını yalnız “makbul” sayılanların mülkü gibi görür.¹⁶⁰

Aradaki sınır açıktır: Vatandaş için daha güçlü sosyal hak talep etmek başka, başka insanların temel haklarını ortadan kaldırmak başkadır. Refah milliyetçiliği vatandaşın özel hukuki konumunu savunurken insanlık onurunu ve hukukun asgari güvencelerini korumalıdır.

Yerli üretim: etiket değil katma değer

Refah milliyetçiliğinin ikinci ayağı üretimdir. Ancak yerli üretim yalnız Türkçe marka adı veya Türkiye’de gerçekleştirilen son montaj değildir. Bir ürünün millî ekonomiye katkısı; ülkede bıraktığı katma değer, oluşturduğu nitelikli istihdam, kullandığı yerli tedarik, ödediği vergi, geliştirdiği teknoloji ve ihracat kapasitesiyle ölçülmelidir.

Bazı stratejik sektörlerde korumacı tedbirlerin gerekli olduğu durumlar vardır. Savunma, enerji, gıda, ilaç, elektronik ve makine gibi alanlar uzun vadeli devlet sanayi politikasının doğal konularıdır. Ancak koruma süresiz ve performans koşulsuz olduğunda verimsizlik üretir; maliyet tüketiciye ve kamu bütçesine yüklenir.

Akıllı koruma belirli süreli, teknoloji ve ihracat hedefli, düzenli denetime tâbi olmalıdır. Şirket, yerli kimliğinden

¹⁶⁰ Jørgen Goul Andersen ve Tor Bjørklund, “Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway”, *Acta Sociologica* 33, no. 3 (1990): 195-217; refah şovenizmi literatürü.

ötürü değil; ülkeye bilgi, verimlilik, istihdam ve stratejik dayanıklılık kazandırdığı ölçüde desteklenmelidir.

Vergi adaleti ve sosyal devletin güveni

Refah milliyetçiliği vergi adaletini teknik maliye konusu olarak görmez; onu millî dayanışmanın ölçülerinden biri sayar. Ücretlinin vergisi kaynaktan kesilirken yüksek gelir ve servetin etkin biçimde vergilendirilmediği kanaati yerleşirse vatandaş devleti ortak kurum değil, yükü eşitsiz dağıtan güç olarak algılamaya başlar.

Sosyal yardımın amacı yoksulluğu kalıcı biçimde yönetmek değil, insanı eğitim, istihdam, bakım ve konut politikalarıyla yoksulluktan çıkarmaktır. Yardım siyasi sadakat karşılığında dağıtıldığında vatandaşlık hakkı lütfâ dönüşür. Kurallı, hak temelli ve denetlenebilir sosyal politika ise devlete güven üretir.

Güçlü karşı görüş: refah milliyetçiliği popülizme dönüşür mü?

Refah milliyetçiliğine yöneltilecek güçlü itiraz, sosyal hak söyleminin sınırsız harcama, fiyat kontrolü ve korumacılık talebine dönüşebilmesidir. Kaynağı gösterilmeyen vaatler kısa vadede destek üretebilir; uzun vadede ise enflasyonu, borcu ve verimsizliği büyütüp korumak istediği vatandaş daha da yoksullaştırma tehlikesi yaratır.

Bu itiraz haklıdır. Refah milliyetçiliği mali disiplinin alternatifi değildir. Gerçekçi program; öncelik sırası, gelir kaynağı, uygulama takvimi, performans ölçütü ve kurum kapasitesi içermelidir. Sosyal devletin başarısı harcama miktarından çok, harcamanın insanı bağımlılıktan çıkarıp çıkarmadığıyla değerlendirilir.

Refahın hükmü

Millî bağlılık geçmişten alınan gururun yanında geleceğe duyulan güvenle de sürer. Vatandaş çalışarak barınmıyor, çocuğuna fırsat sunamıyor ve ekonomik düzenin kendisini korumadığına inanıyorsa milliyetçi semboller maddi güvensizliği sonsuza kadar örtemez.

Refah milliyetçiliği yoksulluğu millî gurura aykırı bir utanç değil, devlet kapasitesinin çözmesi gereken kamusal mesele olarak görmelidir. Vatandaşın emeğini, konutunu ve geleceğini korurken temel haklardan vazgeçmemeli; üretimi desteklerken verimsizliği kutsamamalı; sosyal devleti güçlendirirken popülizme teslim olmamalıdır.

Yeni millî gücün ikinci eşiği burada açılır: Refahı kalıcılaştırmak, geliri dağıtmanın ötesinde bilgiyi, teknolojiyi ve yüksek katma değeri üretmeyi gerektirir.

17. TEKNO-MİLLİYETÇİLİK

Savunma sanayisinden yapay zekâ egemenliğine

Bir insansız hava aracı sınırın ötesindeki hedefi izlerken yalnız gökyüzünde uçmaz. Onu havada tutan motor, yönlendiren yazılım, görüntüyü işleyen algoritma, veri aktarımını sağlayan haberleşme ağı, üretildiği tezgâh ve bakımını yapan insan kaynağı aynı anda çalışır. Ekranda görülen platform, arkasındaki görünmez bilgi ve üretim zincirinin son halkasıdır.

Bir ülke bu zincirin kritik halkalarını kendi iradesiyle yönetebiliyorsa yalnız araç üretmiş olmaz; karar alanını da genişletir. Vazgeçilmez parçalar dışarıdan izinle çalışıyor, güncelleniyor veya tedarik ediliyorsa platform ülkenin malı olabilir; fakat hareket serbestisi başkasının siyasi ve ticari kararlarına açık kalır.

XXI. yüzyıl milliyetçiliği bu nedenle yalnız “Sınırı kim koruyacak?” sorusunu sormaz. Veriyi kimin sakladığını, yazılımı kimin güncellediğini, işlemciyi kimin ürettiğini, enerji kesildiğinde sistemin ne kadar dayanacağını ve yetişmiş insanın neden ülkede kalacağını da sorgular. Tekno-milliyetçilik, millî bağımsızlığı bilimsel bilgi, üretim kapasitesi, kritik teknoloji ve insan kaynağı üzerinden yeniden tanımlayan yaklaşımdır.

Savunma sanayisinin kurduğu yeni millî gurur

Türkiye’de tekno-milliyetçiliğin en görünür alanı savunma sanayisidir. Savunma Sanayii Başkanlığının 2025 faaliyet raporuna göre savunma ve havacılık ihracatı, hizmet ihracatı dâhil 10,054 milyar dolara ulaştı. Raporda

3.500'ü aşkın firma, 1.400'ün üzerinde proje, 100 bine yaklaşan doğrudan istihdam ve 20 milyar doların üzerinde ciroya sahip bir ekosistem tanımlanmaktadır.¹⁶¹

Bu rakamların anlamı yalnız ihracat geliri değildir. Savunma sistemi geliştirebilen ülke operasyon takvimini yabancı tedarikçinin siyasi kararına daha az bağlar; bakım ve modernizasyon bilgisini içeride tutar; ürün ihracatı üzerinden diplomatik ilişki kurar ve yüksek nitelikli emek için yeni alanlar açar.

Kahramanlık tasavvuru da böylece genişler. Askerin ve komutanın yanına mühendis, yazılımcı, teknisyen, kaynakçı, test pilotu, malzeme bilimci ve araştırmacı eklenir. Millî gurur geçmiş savaşların hatırasından olduğu kadar geleceğin sistemlerini kurabilme yeteneğinden de beslenir.

İhracat sözleşmesi ile teknolojik egemenlik aynı şey değildir

Bir ürünün başka devletler tarafından satın alınması, belirli bir güven ve rekabet düzeyine ulaştığını gösterir. Ancak imzalanan sözleşme ile tamamlanmış teslimat, prototip ile seri üretim, gösteri uçuşu ile operasyonel yeterlilik aynı şey değildir.

Teknolojik egemenlik; teslim takviminin gerçekçiliği, maliyetin korunması, sertifikasyon, motor ve kritik parça temini, satış sonrası destek, bakım hakkı ve fikrî mülkiyet

¹⁶¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, 2025 Yılı Faaliyet Raporu (Şubat 2026), “Başkan Sunuşu” (numarasız ön sayfa) ve performans tabloları, ssb.gov.tr. Başkan Sunuşu’nda 2025 savunma ve havacılık ihracatı, hizmet ihracatı dâhil 10,054 milyar dolar; sektör büyüklüğü 3.500’ü aşkın firma, 1.400’ün üzerinde proje, 100 bine yaklaşan doğrudan istihdam ve 20 milyar doların üzerinde ciro olarak verilmektedir.

üzerinden ölçülür. Başka bir ülkenin ihracat izni olmadan satılamayan veya dışarıdan güncelleme gelmediğinde çalışmayan sistem millî ekonomik değer üretebilir; fakat tam karar egemenliği sağlayamaz.

Tekno-milliyetçilik başarının hakkını verirken hedef ile gerçekleşeni ayırmak zorundadır. Proje sayısını, prototip görüntüsünü ve açıklanan ihracat tutarını nihai kapasite gibi sunmak gösteri üretir. Üretim kültürü ise teslimatı, maliyeti, teknik bağımlılığı ve kullanım ömrü boyunca sürdürülebilirliği birlikte ölçer.

Yerlilik oranından kritik bağımsızlık oranına

Savunma Sanayii Başkanlığının raporunda 2024 yılı savunma sanayisi yerlilik oranı yüzde 81,3 olarak verilmektedir. Aynı rapor, en yüksek cirolu savunma firmalarının satışları içindeki ortalama sivil sektör payının 2025'te yüzde 1,4'e gerilediğini belirtmektedir. İlk veri sanayileşmenin ulaştığı düzeyi, ikinci veri ise savunmada oluşan yeteneklerin sivil ekonomiye yayılması bakımından geniş bir alan bulunduğunu gösterir.¹⁶²

Genel yerlilik oranı önemlidir; fakat kritik bileşenin sistem içindeki ağırlığını tek başına göstermez. Bir platformun gövdesi, kabloları ve yüzlerce mekanik parçası içeride üretilebilir; fakat motor, işlemci, kızılötesi algılayıcı, özel alaşım, hassas tezgâh veya elektronik tasarım yazılımı dışarıdan geliyorsa tek bir ambargo sistemi durdurur.

¹⁶² T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, 2025 Yılı Faaliyet Raporu, ss. 33–34 ve 42. Raporda 2024 yılı için hesaplanan savunma sanayisi yerlilik oranı yüzde 81,3; ilk 100 savunma firmasının satışları içindeki ortalama sivil sektör payı 2025 için yüzde 1,4 olarak belirtilmektedir.

Bu yüzden kitap, “kritik bağımsızlık oranı” kavramını öneriyor: Bir sistemin siyasi veya ticari nedenle kesilebilecek dış girdiler olmadan ne ölçüde çalıştırılabildiğini gösteren analitik ölçü. Genel yerlilik ülkede üretilen ekonomik değere; kritik bağımsızlık ise sistemin durmasına yol açabilecek vazgeçilmez halkalara bakar.

TEKNOLOJİK EGEMENLİK MERDİVENİ

1. Montaj — Yabancı parçaların ülkede birleştirilmesi.
2. Lisanslı üretim — Yabancı tasarımın izin ve sözleşmeyle üretilmesi.
3. Yerli tasarım — Sistem mimarisinin ve mühendislik kararlarının ülkede geliştirilmesi.
4. Kritik bileşen — Motor, sensör, işlemci ve özel malzeme yeteneği.
5. Fikrî mülkiyet — Kaynak kodu, patent, veri ve tasarım hakkının kontrolü.
6. Üretim araçları — Tezgâh, test, yazılım, kalibrasyon ve bakım altyapısının kontrolü.
7. Sürekli yenilik ekosistemi — Yeni kuşak teknolojiyi üretebilen insan, kurum, sermaye ve tedarik düzeni.

Tablo 17.1. Teknolojik egemenlik merdiveni

Teknoloji bağımsızlığı tek seferlik ürün başarısı değildir. Yeni kuşak ürünü sürekli geliştirebilen insan, kurum, sermaye, test ve tedarik ekosistemi kurulmadığında eldeki başarı zamanla değer kaybeder. Bugünün millî ürünü, yarının teknolojisini üretecek düzen yoksa yalnız bugünün kazanımı olarak kalır.

Savunma vitrini sivil ekonomiye açılıyor mu?

Savunma sanayisinde biriken yazılım, sensör, haberleşme, otonomi, malzeme ve hassas üretim yetenekleri tarım, sağlık, enerji, ulaşım, afet yönetimi ve endüstriyel otomasyona aktarılmalıdır. Aksi hâlde ileri teknoloji, ekonominin geri kalanından kopuk bir ada oluşturur.

Çift kullanımlı teknoloji, askerî ürünün yalnız sivil pazara uyarlanması değildir. Savunma projelerinde kurulan kalite, test, izlenebilirlik, tedarik ve sistem mühendisliği kültürünün sivil firmalara taşınmasıdır. Bir ülkenin İHA'sı gelişmişken tıbbi cihazı, üretim makinesi ve endüstriyel yazılımı sürekli ithalata bağlı kalıyorsa teknolojik bağımsızlık parçalıdır.

Devlet uzun vadeli ve yüksek riskli teknolojilerde öncü müşteri, yatırımcı ve koordinatör rolü üstlenebilir; ancak başarının ölçüsü para miktarı değil, açık hedef, bağımsız değerlendirme, rekabet, performans denetimi ve sonuç vermeyen projeyi bitirme iradesidir.¹⁶³

Çip: modern egemenliğin görünmeyen maddesi

Yarı iletkenler telefon, otomobil, radar, füze, sağlık cihazı, enerji şebekesi, uydu ve veri merkezlerinin ortak maddesidir. Çip üretimi bu nedenle elektronik sanayisinin dar bir alt kolu değil, ekonomi ile güvenliğin kesiştiği stratejik altyapıdır.

Bir ülkenin bütün çip türlerini ve en ileri üretim geometrilerini tek başına üretmesi gerçekçi değildir. Tasarım yazılımları, litografi cihazları, özel kimyasallar, wafer üretimi, paketleme ve test farklı ülkelerde yoğunlaşmıştır. Tam içe kapanma bağımsızlık değil, yüksek maliyet ve teknolojik yoksullaşma doğurur.

Gerçekçi strateji, bağımlılık haritasındaki en kritik boşlukları seçmektir. Savunma bileşenleri, güç elektroniği, otomotiv çipleri, sensörler, güvenli kimlik ve haberleşme çözümlerinde seçici kapasite kurulabilir. Hedef bütün

¹⁶³ Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (London: Anthem Press, 2013). Devletin yüksek riskli ve uzun vadeli yenilik alanlarında pazar kurucu rolü üzerine.

çipleri yapmak değil, kritik sistemi durduracak tek taraflı bağımlılığı azaltmaktır.¹⁶⁴

Yapay zekâ egemenliğinin beş katmanı

2026-2030 Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı; iki yılda 5 milyon kişiye yapay zekâ okuryazarlığı eğitimi, 10 bin ileri düzey uzman ve 100 bin uygulama profesyoneli yetiştirme, en az 2 bin kamu veri setini kullanıma açma ve 2030'a kadar veri merkezi kurulu gücünü en az 1 gigavata çıkarma hedefleri açıklamıştır. Bunlar gerçekleşmiş sonuçlar değil, kapasite kurmaya yönelik ilan edilmiş hedeflerdir.¹⁶⁵

Yapay zekâ egemenliği Türkçe arayüzlü bir sohbet uygulaması geliştirmekten daha geniştir. Birinci katman veri egemenliğidir: Kamu, sağlık, savunma ve vatandaş verisi nerede tutuluyor? İkinci katman hesaplama egemenliğidir: Modeli çalıştıracak işlemci, veri merkezi ve enerji kapasitesi kimin kontrolünde? Üçüncü katman model egemenliğidir: Temel model, kaynak kodu ve geliştirme süreci kime ait?

Dördüncü katman dil ve hafıza egemenliğidir. Türkçeyi, hukuk terminolojisini, bilim dilini ve tarihsel metinleri doğru işleyebilen temiz veri kümeleri oluşturulmazsa geleceğin modelleri Türkiye'yi başkalarının seçtiği kaynaklardan öğrenir. Beşinci katman karar egemenliğidir:

¹⁶⁴ Chris Miller, *Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology* (New York: Scribner, 2022); ayrıca OECD'nin yarı iletken tedarik zincirleri ve stratejik bağımlılıklara ilişkin çalışmaları.

¹⁶⁵ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, "Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı Açıklandı", 13 Haziran 2026, sanayi.gov.tr; T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı'nı Açıkladı", 13 Haziran 2026, iletisim.gov.tr. 2026–2030 planında iki yılda 5 milyon kişiye okuryazarlık eğitimi, 10 bin ileri düzey uzman, 100 bin uygulama profesyoneli, en az 2 bin kamu veri seti ve 2030'a kadar en az 1 GW veri merkezi kurulu gücü hedefleri açıklanmıştır.

Kamu hizmetlerinde kullanılan algoritmanın hangi ölçütlerle karar verdiği denetlenebiliyor mu?

Yabancı bir temel model üzerinde etkileyici uygulamalar geliştirmek de ekonomik değer üretir. Ancak erişim kesildiğinde sistem duruyor, veriler başka ülkedeki sunuculara gidiyor ve karar mantığı açıklanamıyorsa egemenlik sınırlıdır. Yapay zekâda bağımsızlık her şeyi sıfırdan yapmak değil, kritik işlevleri dışarıdan izin almadan sürdürebilmektir.

Millî yapay zekânın otoriter riski

“Millî” teknoloji etiketi, teknolojiyi kendi başına demokratik ve güvenilir kılmaz. Yapay zekâ yüz tanıma, davranış analizi, güvenlik puanlaması, sosyal yardım dağıtımı ve siyasi iletişim gibi alanlara uzanır. Devlet vatandaşını sürekli izleyen, görüşünü sınıflandıran veya açıklanamayan algoritmalarla hak dağıtan sistemler kurarsa teknolojik kapasite artarken yurttaşlık zayıflar.

Veri egemenliği, devletin bütün veriye sınırsız sahip olması değildir. Milletin verisinin yabancı şirketlere karşı olduğu kadar kamu otoritesinin keyfi kullanımına karşı da hukukla korunmasıdır. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kişisel verilerin işlenmesine amaç, ölçülülük ve hukuka uygunluk sınırları getirir. Millî teknoloji bu sınırları aşarsa dışa bağımlılığın yerine yerli gözetim düzeni kurar.¹⁶⁶

¹⁶⁶ 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, md. 4, Resmî Gazete, 7 Nisan 2016, Sayı 29677. Madde; hukuka ve dürüstlük kurallarına uygunluk, belirli-açık-meşru amaç, işlendikleri amaçla bağlantılı-sınırlı-ölçülü olma ve gerekli süre kadar muhafaza ilkelerini düzenler. kvkk.gov.tr.

Dolayısıyla tekno-milliyetçilik “Yapay zekâmız yerli mi?” sorusuyla yetinmemeli; “İnsan kararına itiraz yolu var mı, algoritma denetlenebiliyor mu, hata ve ayrımcılığın sorumluluğu kime ait?” sorularını da sormalıdır.

Patent ve Ar-Ge: sayıdan ekosisteme

Türkiye’de yerli patent başvuruları 2025’te yüzde 12 artarak 11.394’e, patent tescilleri yüzde 10 artarak 3.738’e ulaştı. Yerli patent ve faydalı model başvurularının yüzde 30’u Ar-Ge merkezlerinden, yüzde 15’i üniversitelerden ve yüzde 6’sı teknoloji geliştirme bölgelerinden geldi. Bu artış yenilik arayışını gösterir; fakat patent dosyası ile ticarileşmiş ürün arasında uzun bir yol vardır.¹⁶⁷

Patent başvurusu; uluslararası korumayı, lisans gelirini, üretim ölçeğini veya ihracatı doğrudan göstermez. Gerçek yenilik gücü patent sayısının yanında nitelik, atıf değeri, uluslararası tescil, ticarileşme ve yüksek katma değerli ihracatla ölçülmelidir.

TÜİK’e göre 2024’te toplam Ar-Ge harcaması 651,8 milyar liraya, Ar-Ge harcamasının GSYH içindeki payı yüzde 1,46’ya yükseldi. Nominal artış önemlidir; ancak yüksek enflasyonda laboratuvar, cihaz ve insan kaynağındaki reel kapasite aynı hızda büyümeyebilir. Bu yüzden Ar-Ge’de gerçek kaynak, uzun proje süresi, başarısız

¹⁶⁷ Türk Patent ve Marka Kurumu, “Yerli Patent ve Faydalı Model Başvurularında 2025’in Liderleri Açıklandı”, 22 Mart 2026. Yerli patent başvuruları bir önceki yıla göre yüzde 12 artarak 11.394’e, patent tescilleri yüzde 10 artarak 3.738’e ulaşmıştır. Yerli patent ve faydalı model başvurularının yüzde 30’u Ar-Ge merkezleri, yüzde 15’i üniversiteler ve yüzde 6’sı teknoloji geliştirme bölgeleri tarafından yapılmıştır. turkpatent.gov.tr.

denemeye tahammül ve bağımsız değerlendirme belirleyicidir.¹⁶⁸

Üniversite, liyakat ve beyin göçü

Savunma şirketleri ve özel Ar-Ge merkezleri teknoloji geliştirebilir; ancak temel bilim, matematik, malzeme bilimi ve yeni araştırmacı kuşakları büyük ölçüde üniversitelerde yetişir. Üniversitenin yalnız verilen görevi yerine getiren teknik büroya dönüşmesi kısa vadede düzen, uzun vadede taklit üretir.

Bilim; soru sorma, yanıtlama, açık tartışma, uluslararası iş birliği ve başarısız deneme özgürlüğü gerektirir. Araştırmacı sonucunun siyaseten hoş karşılanmayacağından korkuyorsa gerçekliği değil beklentiği üretir. Akademik özgürlük milliyetçiliğin karşıtı değil, zihnî bağımsızlığın şartıdır.

Liyakat yalnız ahlaki tercih değildir. Teknoloji alanındaki yanlış atama milyonlarca dolarlık kayıp, güvenlik açığı, hatta can kaybı tehlikesi doğurur. Siyasi yakınlık ve kişisel sadakat teknik yetkinliğin önüne geçtiğinde dışa bağımlılık ülkenin kurumlarının içine taşınır.

Beyin göçünü yalnız maaşla açıklamak eksiktir. Araştırma özgürlüğü, hukuk güvenliği, kariyer öngörülebilirliği, çocukların eğitimi ve mesleki itibar da kararı etkiler. Genç mühendise yalnız “Ülken için kal” denilemez; ülkenin de ona üretme, yükselme ve eleştirme imkânı sunması gerekir.

¹⁶⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2024, 20 Ekim 2025. Toplam Ar-Ge harcaması 651 milyar 822 milyon TL, Ar-Ge harcamasının GSYH içindeki payı yüzde 1,46 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

Bağımsızlık ile yalnızlık aynı şey değildir

Teknoloji son derece uluslararasıdır. Bir ürünün araştırması, tasarımı, hammadde ve üretimi dört ayrı ülkeye dağılabilir; bilim zaten başkalarının bulgularını öğrenip geliştirerek ilerler. Bilim, başkalarının bulgularını öğrenip geliştirdiği için ilerler. Bu nedenle teknolojik içe kapanma hem pahalı hem verimsizdir.

Stratejik özerklik yabancı bilim insanıyla çalışmamak değil; ortaklık bozulduğunda temel sistemi sürdürebilmek, pazarlık gücü taşıyan yeteneklere sahip olmak ve ağ içinde vazgeçilmez üreticilerden birine dönüşmektir. Küresel ağın dışında kalan ülke bağımsız değil geri kalmış; ağ içinde hiçbir kritik yeteneği bulunmayan ülke ise bağımlıdır.

Söz konusu yaklaşım teknoloji milliyetçiliğini yabancı düşmanlığından ayırır. Sermaye, bilgi ve ortak proje alınabilir; ancak ülke hangi halkada değer ürettiğini, hangi riski taşıdığını ve hangi bilginin içeride kaldığını bilmek zorundadır.

Gösteri milliyetçiliği ile üretim milliyetçiliği

Teknolojinin karmaşıklığı iki zıt kolaycılık üretir. Birincisi her prototipi tamamlanmış ürün, her testi operasyonel başarı, her sözleşmeyi kesin ihracat geliri ve her yerlilik oranını tam bağımsızlık gibi sunan hamaset kolaycılığıdır. İkincisi ise siyasi karşıtlık nedeniyle her yerli projeyi montaj, propaganda veya değersiz girişim sayan küçümseme kolaycılığıdır.

Gösteri milliyetçiliği ürünün görüntüsünü, üretim milliyetçiliği ürünün arkasındaki ekosistemi önemser. Gösteri eleştiriyi ihanet sayar; üretim uzman eleştirisini hata azaltma aracı olarak görür. Gösteri başarısızlığı saklar; üretim başarısız projeden ders çıkarır. Gösteri kurumu

liderle özdeşleştirir; üretim millî projeyi hükûmet dönemlerinden uzun yaşayan kurumsal varlık sayar.

Millî teknoloji projesi hiçbir partinin özel mülkü değildir. Finansmanı toplumun bütçesinden, insan kaynağı eğitim sisteminden, kurumsal birikimi devletin geçmişinden gelir. Muhalefetin maliyet ve teslim takvimini sorgulaması düşmanlık değildir; yalnız iktidara karşı olduğu için gerçek başarıyı küçümsemesi de sağlıklı muhalefet değildir. Millî proje, eleştirilebildiği ölçüde millettir.

Geleceğin sorumluluğu

Tekno-milliyetçilik, Türkiye’de milliyetçiliğin en yapıcı dönüşüm imkânlarından biridir. Vatan hizmetinin yanına laboratuvarı, hassas üretimi, kritik yazılımı, matematik eğitimini ve özgür bilim ortamını da koyar.

Ne var ki teknolojik bağımsızlık açıklanan proje, patent ve ihracat rakamlarından daha derindir. Platform üreten ülke motorda, yapay zekâ geliştiren ülke işlemci ve temel modelde, enerji tesisi kuran ülke yakıt ve bakım teknolojisinde bağımlı kalabilir; mesele bu bağımlılığı ölçüp azaltmaktır. Başarı bu bağımlılıkları inkâr etmek değil, açık ve ölçülebilir bir yol haritasıyla azaltmaktır.

Gerçek tekno-milliyetçilik beş unsuru birlikte savunur: kritik teknoloji bağımsızlığı, bilimsel özgürlük, kurumsal liyakat, sivil ekonomiye teknoloji aktarımı ve şeffaf kamu yatırımı. Bunlardan biri eksik kaldığında millî teknoloji kısa ömürlü projeye, kapalı rant alanına veya siyasi gösteriye sıkışır.

Teknolojinin son hammaddesi metal, silikon veya veri değil, insandır. Yeni kuşak sistemi tasarlayacak, işletecek ve eleştirecek insan kaynağı yoksa hiçbir makine uzun süre

millî güç üretmez. Bu nedenle sıradaki bölüm, milliyetçiliğin nüfus, aile, yaşlanma ve insan kapasitesiyle kurduğu ilişkiye dönecektir.

18. DEMOGRAFİK MİLLİYETÇİLİK

Doğurganlık, yaşlanma, aile politikaları ve insan kapasitesi

Teknolojinin son hammaddesi metal, silikon veya veri değil, insandır. Bir ülke gelişmiş savunma sistemleri kurup büyük veri merkezleri açabilir ve iddialı sanayi programları ilan edebilir; asıl mesele bunların kalıcı kapasiteye dönüşmesidir. Fakat bu sistemleri tasarlayacak gençleri yetiştiremiyor, yetiştirdiği insanları ülkede tutamıyor, çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin önündeki engelleri azaltamıyor ve yaşlanan nüfusuna onurlu bir hayat sunamıyorsa millî kapasitesi zamanla daralır.

Demografi bu nedenle nüfus müdürlüklerinin, sağlık kurumlarının veya sosyal yardım politikalarının dar konusu değildir. Devletin gelecekte kaç öğrenciyi eğiteceğini, kaç çalışanın üretime ve sosyal güvenlik sistemine katılacağını, ordunun ve sanayinin hangi insan kaynağına ulaşacağını, hangi şehirlerin büyüüp hangilerinin boşalacağını ve milletin kuşaklar arasında nasıl devam edeceğini belirleyen stratejik alandır.

Eski milliyetçilik nüfusa çoğu zaman sayı üzerinden bakıyordu: Kaç kişiyiz? Demografik milliyetçilik daha zor sorular sorar: Kaç yaşındayız? Ne kadar sağlıklı ve eğitimliyiz? Kaçımız üretime katılabiliyor? Yetiştirdiğimiz insanları ülkede tutabiliyor muyuz? Çocuk sahibi olmak isteyenlere nasıl bir hayat sunuyoruz? Yaşlıların bakım yükünü kim taşıyor? Nüfus hangi bölgelerde yoğunlaşıyor, hangilerinde çözülüyor?

Bu soruların ortak cevabı açıktır: Nüfus ancak sağlık, eğitim, istihdam, hukuk, aidiyet ve üretkenlikle birleştiğinde millî güce dönüşür.

Nüfus büyüklüğünden demografik kapasiteye

Nüfusun büyüklüğü tarih boyunca askerî, ekonomik ve siyasi güçle ilişkilendirildi. Fazla nüfus daha geniş ordu, daha büyük iç pazar, daha çok vergi mükellefi ve daha geniş üretim kapasitesi anlamına gelebiliyordu. Sanayi öncesi toplumlarda toprağı işleyecek ve savaşacak insan sayısı devletlerin gücünü doğrudan etkiliyordu.

XXI. yüzyılda sayı ile kapasite arasındaki ilişki daha karmaşıktır. Kalabalık nüfus otomatik olarak büyük ekonomi, genç nüfus tek başına yenilik, üniversite mezunu sayısındaki artış ise doğrudan bilimsel kapasite üretmez. Çocuk sayısını yükseltmek de çocukların iyi beslenmesini, nitelikli eğitim almasını ve üretken yurttaşlara dönüşmesini garanti etmez.

Bu kitap demografik kapasiteyi altı unsurun çarpan etkisiyle tanımlıyor: nüfus büyüklüğü, sağlık, eğitim, üretime katılım, verimlilik ve ülkeye güven. Bu matematiksel bir denklem değil, analitik bir uyarıdır. Unsurlardan biri ciddi biçimde zayıfladığında toplam nüfusun millî güce dönüşmesi mümkün değildir.

Genç fakat işsiz nüfus toplumsal öfkeyi besler. Eğitimli fakat göç eden nüfus, kendisine yatırım yapan ülkenin değil gittiği ülkenin kapasitesini büyütür. Uzun yaşayan fakat sağlıklı yaşlanamayan nüfus sağlık ve bakım sistemine ağır yük bindirir. Çok çocuklu fakat yoksulluk içinde yaşayan ailelerde demografik büyüme, kuşaklar arası yoksulluğun yeniden üretilmesini besler.

Demografik milliyetçilik bu nedenle insanı yalnız asker, işçi, vergi mükellefi veya doğum istatistiği olarak göremez. İnsan, millî gücün hem taşıyıcısı hem de nihai amacıdır.

Türkiye genç kalmıyor

Türkiye uzun yıllar Avrupa'ya kıyasla genç nüfusa sahip olmasıyla övündü. Bu tespit bütünüyle yanlış değildi; yanlış olan, gençliğin sürekli ve doğal bir üstünlük sanılmasıydı. 2025 sonunda Türkiye nüfusu 86 milyon 92 bin 168 kişiye ulaşırken 0-14 yaş grubunun payı yüzde 20,4'e geriledi; 65 yaş ve üzerindekiilerin payı yüzde 11,1'e, ortalanca yaş 34,9'a çıktı. Çalışma çağındaki 15-64 yaş grubunun payı yüzde 68,5'ti.¹⁶⁹

Bu rakamlar nüfusun hemen çökeceğini göstermez. Demografik değişim ani değil, birikimli ilerler. Ancak çocuk kuşaklarının nüfus içindeki ağırlığı azalırken yaşlı kuşakların ağırlığının artması eğitimden sağlığa, konuttan emekliliğe kadar bütün kamu düzenini değiştirir.

Daha az çocuk doğduğunda önce okul öncesi sınıfları küçülür, ardından ilkokullar ve liseler etkilenir. Yirmi yıl sonra çalışma hayatına giren kuşak daralır. Aynı zamanda daha uzun yaşayan nüfus için kronik hastalık yönetimi, evde bakım, erişilebilir ulaşım ve emeklilik finansmanı daha önemli hâle gelir. Demografi gecikmeli çalışan bir saat gibidir: Bugünün kararları sonuçlarını on, yirmi ve otuz yıl sonra gösterir.

Doğurganlıkta tarihî kırılma

Türkiye'deki en görünür değişim doğurganlıkta yaşanıyor. Toplam doğurganlık hızı, mevcut yaşa özgü doğum hızları sürerse bir kadının doğurganlık dönemi

¹⁶⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2025, 9 Şubat 2026. Türkiye nüfusu 86.092.168; 0-14 yaş grubunun payı yüzde 20,4, 15-64 yaş grubunun payı yüzde 68,5, 65 yaş ve üzerinin payı yüzde 11,1 ve ortalanca yaş 34,9 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

boyunca dünyaya getireceği ortalama çocuk sayısını ifade eder. Bu oran 2001’de 2,38 iken 2025’te 1,42’ye geriledi. Aynı yıl 895 bin 374 bebek doğdu; kaba doğum hızı binde 10,4 oldu. Nüfusun uzun vadede kendisini yenilemesi için kullanılan yaklaşık 2,1 düzeyinin altındaki seyir artık geçici dalgalanmadan çok yerleşik eğilime işaret etmektedir.¹⁷⁰

1,42 rakamı Türkiye’nin hemen küçülmeye başlayacağını göstermez. Geçmişte doğmuş geniş kuşakların yaş yapısı, yaşam süresinin uzaması ve göç hareketleri toplam nüfusun bir süre daha artmasını sağlayabilir. Fakat düşük doğurganlık kalıcılışırsa her yeni kuşak öncekinden daha küçük olur. Sonuç nüfus sayısının ötesinde öğretmen ihtiyacında, işgücü arzında, askerlik çağındaki nüfusta, sosyal güvenlik dengesinde ve iç pazarın yapısında görülür.

TÜİK’in ana projeksiyonunda nüfusun 2050’de 93,8 milyona yaklaşması, ortanca yaşın 44,8’e ve 65 yaş üzeri nüfus payının yüzde 23,1’e çıkması öngörülüyor. Demografik fırsat penceresinin ise 2030’ların başında kapanabileceği belirtiliyor. Bunlar kader değil; doğurganlık, ölüm ve göç varsayımlarına bağlı senaryolardır. Yine de devletin genç nüfus avantajını sonsuz kabul edemeyeceğini gösterir.¹⁷¹

Demografi kısa seçim dönemlerine sığmaz. Bugün kurulan kreşin, iyileştirilen okulun, güvenceye alınan işin

¹⁷⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri 2025, 21 Mayıs 2026. Canlı doğan bebek sayısı 895.374, toplam doğurganlık hızı 1,42 ve kaba doğum hızı binde 10,4 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

¹⁷¹ Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus Projeksiyonları 2023-2100, 30 Temmuz 2024. Ana senaryoda nüfusun 2050’de 93,8 milyona yaklaşacağı; ortanca yaşın 44,8’e, 65 yaş ve üzeri nüfus payının yüzde 23,1’e çıkacağı ve demografik fırsat penceresinin 2030’ların başında kapanacağı öngörülmektedir. Projeksiyonlar kesin sonuç değil, varsayımlara bağlı senaryolardır. veriportali.tuik.gov.tr.

ve desteklenen ailenin sonucu yıllar sonra ölçülür. Bu nedenle nüfus politikası slogan değil, partiler ve hükûmetler değişse de devam edecek kurumsal süreklilik ister.

Doğurganlık neden düşüyor?

Doğurganlık düşüşünü yalnız “İnsanlar çocuk istemiyor” cümlesiyle açıklamak yetersizdir. Eğitim süresinin uzaması, kentleşme, evlilik ve ilk doğum yaşının ilerlemesi, çocuk ölüm oranlarının azalması, kadınların kendi hayatları üzerindeki karar gücünün artması ve ebeveynliğin anlamındaki kültürel değişim modern toplumlarda doğurganlığı etkiler.

Bunların yanında gündelik hayatın sert sınırları vardır: güvenceli işe geç giriş, yüksek konut maliyeti, uzun çalışma saatleri, bakım hizmetinin yetersizliği, eğitim harcamaları, gelecek belirsizliği ve ev içi emeğin eşitsiz paylaşımı. OECD, doğurganlık kararlarının çocuk ve konut maliyetlerinden ekonomik güvenceye, işgücü piyasasından ücretli ebeveyn iznine, nitelikli ve erişilebilir bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliğine uzanan geniş bir kurumsal çevrede oluştuğunu vurgular.¹⁷²

Bu ayrım milliyetçilik bakımından hayatidir. Çocuk sahibi olmak istemeyen bireyi baskıyla ikna etmeye çalışmak başka; çocuk isteyen fakat şartları elvermediği için erteleyen insanın önündeki engelleri kaldırmak başkadır. Birinci yol bedene ve özel hayata devlet müdahalesini

¹⁷² OECD, “Fertility Trends across the OECD: Underlying Drivers and the Role for Policy”, Society at a Glance 2024 (Paris: OECD Publishing, 2024). Çocuk yetiştirme ve konut maliyetleri, ekonomik güvence, işgücü piyasası, ücretli ebeveyn izni, erişilebilir nitelikli bakım ve toplumsal cinsiyet eşitliği doğurganlık kararlarının başlıca kurumsal belirleyicileri arasında ele alınmaktadır. [oecd.org](https://www.oecd.org).

büyütür. İkinci yol vatandaşın kendi hayat tasarımını gerçekleştirebileceği imkânları genişletir.

Aile kurma isteği ekonomik düzene çarpıyor

Türkiye’de genç yetişkinliğin bağımsız hane kurma aşaması gecikiyor. 2025 verilerinde 25-29 yaş grubundaki 3 milyon 502 bin hiç evlenmemiş kişinin yaklaşık 2 milyon 453 bini anne veya babasıyla aynı hanede yaşıyordu. Bu veri tek başına insanların neden evlenmediğini veya konut maliyetlerinin etkisini açıklamaz; ancak eğitimden işe, işten bağımsız konuta geçişin geniş bir kesim için geciktiğini gösteren güçlü bir işarettir.¹⁷³

Bir gence “Evlen” demek kolaydır; ona düzenli gelir, erişilebilir konut ve gelecek güvenliği sunmak zordur. Bir aileye daha çok çocuk çağrısında bulunmak kolaydır; o çocukların bakımını, beslenmesini, eğitimi ve güvenli geleceğini destekleyecek düzeni kurmak zordur.

Refah milliyetçiliğiyle demografik milliyetçilik burada birleşir. Çalışarak barınamayan, kirayı tek gelikle taşıyamayan, işini kaybetme korkusu yaşayan veya çocuğuna nitelikli bakım bulamayan genç için aile kurmak kültürel tercihten ibaret değildir; aynı zamanda mali risk hesabıdır. Nüfus politikası bu hesabı görmezden geldiğinde ahlaki nasihat üretir, sonuç üretmez.

¹⁷³ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Aile 2025, 12 Mayıs 2026. 25-29 yaş grubundaki 3.502.033 hiç evlenmemiş kişinin 2.452.909’unun anne veya babasıyla aynı hanede yaşadığı açıklanmıştır. Bu gösterge, evlenmemenin nedenini ya da konut maliyetinin etkisini tek başına ispatlamaz; bağımsız hane kurmanın gecikmesine ilişkin yapısal bir işaret sunar. veriportalı.tuik.gov.tr.

Doğum yardımı gerekli olabilir; tek başına yeterli değildir

Türkiye’de 2025’ten itibaren doğum yardımları artırıldı. Birinci çocuk için tek seferlik 5 bin lira, ikinci çocuk için beş yaş tamamlanıncaya kadar aylık 1.500 lira, üçüncü ve sonraki çocuklar için aynı süre boyunca aylık 5 bin lira ödeme öngörüldü.¹⁷⁴

Bu destekler özellikle düşük gelirli aileler için önemlidir; doğumun ilk yıllarındaki bazı giderleri hafifletir. Fakat nakit yardım aile politikasının tamamı değildir. Yardımın gerçek satın alma gücü enflasyon karşısında korunmaz, kreş bulunmaz, ebeveyn izinleri iş güvencesiyle birleşmez ve çocuk sağlığıyla eğitimi nitelikli kamusal hizmetlerle desteklenmezse ödeme yapısal nedenlere ulaşamaz.

Etkili aile politikası en az altı ayağı birlikte taşır: güvenceli istihdam, erişilebilir konut, ücretsiz veya düşük maliyetli erken çocukluk bakımı, annelik ve babalık izinleriyle güvenli işe dönüş, çocuk sağlığı ve beslenme desteği, nitelikli kamusal eğitim. Bir ayak eksik kaldığında diğerlerinin etkisi zayıflar.

Aile politikası doğan çocuk sayısının yanında çocuğun hangi koşullarda büyüdüğünü de ölçmelidir. Yoksulluk, kötü beslenme, okuldan kopma veya güvencesiz barınma içindeki çocukların sayısını artırmak demografik güç

¹⁷⁴ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardım Programlarımız: Yeni Doğum Yardımı. 1 Ocak 2025 ve sonrasında doğan çocuklar için birinci çocuğa tek seferlik 5.000 TL, ikinci çocuğa beş yaş tamamlanıncaya kadar aylık 1.500 TL, üçüncü ve sonraki çocuklara aynı süre boyunca aylık 5.000 TL yardım öngörülmektedir. aile.gov.tr.

değildir. Çocuğu geleceğın işgücü olmadan önce bugünün hak sahibi bireyi olarak korumak gerekir.¹⁷⁵

Kadın: doğum aracı değil, eşit yurttaş

Demografik kaygının en tehlikeli biçimi, kadınların hayatını yalnız doğurganlık üzerinden değerlendirmektir. Kadınların eğitim alması, meslek sahibi olması ve ekonomik bağımsızlık kazanması doğurganlık düşüşünün suçlusu gibi sunulduğunda hem temel haklar tartışmalı hâle gelir hem de sorunun gerçek nedenleri görünmez olur.

Kadınların üretimden çekilmesi kısa vadede bazı doğum kararlarını etkileyebilir; ancak ülkenin toplam insan kapasitesini azaltır. Eğitimli kadının mesleğinden kopması, yetişmesi için yapılan toplumsal yatırımın kullanılmaması anlamına gelir. Tek gelirli ve kırılgan hane modeli çocuk sahibi olmayı kolaylaştırmak yerine daha riskli bir karara dönüştürür.

TÜİK'in İstatistiklerle Kadın 2025 yayınında kullanılan 2024 işgücü verilerine göre, hanesinde üç yaşın altında çocuk bulunan 25-49 yaş grubunda istihdam oranı erkeklerde yüzde 90,9 iken kadınlarda yüzde 26,9'dur. Üç yaşın altında çocuk bulunmayanlarda oran erkeklerde yüzde 80,1, kadınlarda yüzde 58,6'dır. İşgücüne dâhil olmayan kadınların yüzde 35,0'ının ev işleriyle meşgul

¹⁷⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Çocuk 2025, 20 Nisan 2026. Yayın, çocuk nüfusunu sayısal büyüklüğün ötesine taşıyarak sağlık, eğitim, yoksulluk, barınma, bilişim, işgücü ve güvenlik göstergeleriyle birlikte ele almaktadır. veriportali.tuik.gov.tr.

olmayı neden göstermesi, bakım düzeninin kadınların üretime katılımını nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar.¹⁷⁶

Asıl mesele kadının çalışmak ile çocuk sahibi olmak arasında seçim yapmak zorunda bırakılmamasıdır. Kreş bulunmadığında, doğum sonrası işe dönüş güvencesi zayıf olduğunda, esnek çalışma düşük ücretli ve güvencesiz iş anlamına geldiğinde ve bakım bütünüyle kadına bırakıldığında çocuk sahibi olmanın mesleki bedeli ağırlaşır.

Demokratik demografik milliyetçilik, çocuk sahibi olmak isteyen kadına eğitimini ve mesleğini koruyabileceği düzen sunar. Çocuk istemeyen veya çocuk sahibi olamayan kadını eksik vatandaş saymaz. Aileyi koruma iddiasını bireyin haysiyetini ve özgürlüğünü ortadan kaldıran baskı aracına dönüştürmez.

Genç nüfus sayısı değil, katılımı güç üretir

Genç bir nüfus, gençlerin geleceğe fiilen katıldığını göstermeye yetmez. Eğitimde olmayan, istihdama giremeyen, geçici ve düşük verimli işlere sıkışan veya ülke içinde hareket edemeyen genç nüfus demografik fırsatı kendi başına büyütmez.

2025'te ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı yüzde 23,3'tü. Genç erkeklerde yüzde 16,3 olan oran, genç kadınlarda yüzde 30,9'a çıkıyordu. Bu gösterge gençlerin yaklaşık dörtte birinin okul, mesleki eğitim veya iş

¹⁷⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Kadın 2025 (Ankara: TÜİK, Mart 2026), "İşgücü ve İstihdam", s. 14. Yayında kullanılan 2024 verilerine göre, hanesinde üç yaşın altında çocuk bulunan 25-49 yaş grubunda istihdam oranı erkeklerde yüzde 90,9, kadınlarda yüzde 26,9; üç yaşın altında çocuk bulunmayanlarda erkeklerde yüzde 80,1, kadınlarda yüzde 58,6'dır. İşgücüne dâhil olmayan kadınların yüzde 35,0'ı neden olarak ev işleriyle meşgul olmayı belirtmiştir. tuik.gov.tr.

üzerinden üretken bir hatta bulunmadığını anlatır. Genç kadınlardaki daha yüksek oran ise bakım sorumlulukları, iş fırsatları, toplumsal beklentiler ve bölgesel eşitsizliklerin birlikte değerlendirilmesini gerektirir.¹⁷⁷

Demografik fırsat penceresi, çalışma çağındaki nüfusun payının yüksek olduğu dönemdir. Ancak pencerenin açık olması tek başına kazanç değildir. Eğitim sistemiyle üretim yapısı arasında bağ yoksa, gençler uygun beceri kazanamıyorsa ve liyakat kanalları çalışmıyorsa sayısal avantaj boşa harcanır.

Yükseköğretim mezuniyetinin işgücü piyasasında avantaj sağlaması önemlidir; ancak tek başına yeterli değildir. İşin mezuniyet alanıyla uyumu, ücret, güvence ve kişinin sahip olduğu becerileri kullanma düzeyi de izlenmelidir. Eğitim yatırımının gerçek değeri işe giriş anıyla sınırlı kalmaz; öğrenmeye ve üretmeye devam edebilme kapasitesinde ortaya çıkar.¹⁷⁸

Beyin göçü: yetiştirdiğini başkasına kaptırmak

Demografik milliyetçiliğin en hassas alanlarından biri beyin göçüdür. Bir ülke çocuklukta sağlık, okulda eğitim, üniversitede laboratuvar ve burs yatırımı yaptığı insanı üretken çağının başında kaybettiğinde vatandaşla birlikte yıllar boyunca biriktirdiği kapasiteyi de başka bir ekonomiye aktarır.

¹⁷⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik 2025, 14 Mayıs 2026. Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı yüzde 23,3; genç erkeklerde yüzde 16,3, genç kadınlarda yüzde 30,9 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

¹⁷⁸ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025), özellikle eğitim düzeyi ile işgücü piyasası sonuçları; Türkiye İstatistik Kurumu, Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025, veriportali.tuik.gov.tr.

TÜİK'in 2024 verisinde yükseköğretim mezunlarının beyin göçü oranı yüzde 2,0'dır. İlk bakışta sınırlı görünen oran bilişim ve iletişim teknolojilerinde yüzde 6,7'ye, mühendislik-imalat-inşaatla yüzde 4,4'e yükselir. Tam burslu vakıf üniversitesi mezunlarında yüzde 8,3'e ulaşması, özellikle seçilmiş ve yüksek yatırım yapılmış yeteneklerin hareketliliğine dikkat çeker.¹⁷⁹

Beyin göçünü yalnız maaşla açıklamak eksiktir. Araştırma özgürlüğü, liyakat, hukuk güvenliği, kariyer öngörülebilirliği, çalışma kültürü, çocukların eğitimi, bilimsel ağlara erişim ve mesleki itibar birlikte etkili olur. "Giden vefasızdır" demek kurumsal soruyu ahlaki suçlamayla örter.

Amaç insanları sınırla tutmak değildir. Ülkede kalmayı rasyonel ve onurlu seçenek hâline getirmek, dönenlere açık kanallar kurmak, yurt dışındaki insanlarla araştırma ve yatırım ağlarını sürdürmek gerekir. Yetenek dolaşımı bilgi kazandırabilir; kalıcı ve tek yönlü kayıp ise millî kapasiteyi aşındırır.

İç göç ve boşalan coğrafya

Demografi toplam nüfusun yanında nüfusun nerede yaşadığını da inceler. Eğitim, iş ve hizmetler birkaç merkezde toplandığında küçük şehirler ve kırsal alanlar gençlerini kaybeder. Geride yaşlanan nüfus, kapanan

¹⁷⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025. Toplam oran yüzde 2,0; bilişim ve iletişim teknolojilerinde yüzde 6,7, mühendislik-imalat-inşaat alanında yüzde 4,4, doğa bilimleri-matematik-istatistik alanında yüzde 2,7 olarak açıklanmıştır. Devlet üniversitesi mezunlarında oran yüzde 1,7, vakıf üniversitesi mezunlarında yüzde 4,3, tam burslu vakıf üniversitesi mezunlarında yüzde 8,3'tür. veriportalı.tuik.gov.tr.

okullar, daralan yerel pazar ve zayıflayan kamu hizmetleri kalır.

2025'te en yoğun iç göç hareketliliği 480 bin 185 kişiyle 20-24 yaş grubunda gerçekleşti; bu yaş grubunda 406 bin 144 kişi eğitim nedeniyle yer değiştirdi. Eğitim için hareketlilik doğal ve çoğu zaman yararlıdır. Sorun, mezuniyet sonrasında geri dönüş veya farklı bölgelerde nitelikli iş kurma kanalının bulunmamasıdır.¹⁸⁰

Bir üniversiteyi yalnız öğrenci sayısı ile bir şehre yerleştirmek bölgesel kalkınma yaratmaz. Üniversite yerel sanayi, tarım, teknoloji, sağlık ve kültür ekosistemiyle bağ kurmadığında gençleri birkaç yıl misafir eder, ardından büyük merkezlere gönderir. Bölgesel demografi; ulaşım, internet, hastane, okul, üretim ve kültür politikalarının ortak sonucudur.

İnsanları idari yasaklarla doğduğu yerde tutmak çözüm değildir. Çözüm, farklı şehirlerde nitelikli hayat kurulabilmesini sağlamaktır. Millî coğrafyanın korunması, toprağın haritada tutulması kadar o toprağın yaşanabilir, üretilebilir ve umut verici kalmasına bağlıdır.

Yaşlanma: yük değil, yeni bir sosyal sözleşme

2025'te 65 yaş ve üzerindeki nüfus 9 milyon 583 bin kişiye, yaşlı bağımlılık oranı yüzde 16,2'ye ulaştı. Yaşlanma tek başına felaket değildir. İnsanların daha uzun yaşaması sağlık, beslenme ve yaşam koşullarındaki ilerlemenin sonucudur. Sorun, uzun yaşamın sağlıklı, güvenceli ve

¹⁸⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, İç Göç İstatistikleri 2025, 14 Temmuz 2026. En yüksek iç göç hareketliliği 480.185 kişiyle 20-24 yaş grubunda gerçekleşmiş; bu yaş grubunda 406.144 kişinin eğitim nedeniyle göç ettiği açıklanmıştır. veriportalı.tuik.gov.tr.

toplumsal hayata katılan bir yaşlılıkla birleşip birleşmediğidir.¹⁸¹

Yaşlanan toplumda üç sistem aynı anda baskı altına girer. Emeklilik sisteminde prim ödeyenlerle aylık alanlar arasındaki denge değişir. Sağlık sisteminde kronik hastalık ve düzenli bakım ihtiyacı artar. Hane içinde ise bakım yükü çoğu zaman görünmez biçimde kadınlara aktarılır.

Dünya Sağlık Örgütü sağlıklı yaşlanma için yaş ayrımcılığıyla mücadeleyi, yaşlı dostu çevreleri, kişi merkezli bütünleşik sağlık hizmetini ve ihtiyaç duyanlar için uzun süreli bakıma erişimi dört temel alan olarak belirler. Bu çerçeve yaşlılığı yalnız hastane ve emekli aylığı meselesi olmaktan çıkarır.¹⁸²

Türkiye'nin ihtiyacı; evde destek, gündüzlü bakım merkezleri, bakım veren aile bireylerine eğitim ve izin, erişilebilir konut ve ulaşım, geriatri hizmetleri, uzun süreli bakım finansmanı ve isteyen yaşlılar için esnek çalışma modellerini birlikte kurmaktır. Yaşlıları ekonomik yük olarak görmek millî dayanışmayla bağdaşmaz. Bugünün yaşlı kuşağı ülkenin fabrikalarını, yollarını, ailelerini ve kurumlarını kurmuş kuşaktır.

Göç nüfus politikasının yerine geçmez

Düşük doğurganlık yaşayan ülkelerde göç, işgücü açığının bir bölümünü karşılayan araçlardan biridir. Ancak

¹⁸¹ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Yaşlılar 2025, Mart 2026. 65 yaş ve üzeri nüfus 9.583.059 kişi, toplam nüfus içindeki payı yüzde 11,1 ve yaşlı bağımlılık oranı yüzde 16,2 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

¹⁸² World Health Organization, Decade of Healthy Ageing: Plan of Action (Geneva: World Health Organization, 2020), dört eylem alanı: yaş ayrımcılığıyla mücadele, yaşlı dostu çevreler, kişi merkezli bütünleşik sağlık hizmetleri ve uzun süreli bakıma erişim, cdn.who.int.

göç, doğurganlık ve aile politikasının basit ikamesi değildir. Göçmenler de yaşlanır; eğitim, barınma, sağlık ve uyum hizmetlerine ihtiyaç duyar. Plansız göç kısa vadede işgücü sağlarken konut, ücret, okul ve toplumsal güven üzerinde yeni baskılar yaratır.

Bütün demografik sorunları göçmenlere yüklemek de gerçek dışıdır. Türkiye'nin doğurganlık düşüşü, gençlerin iş ve konut güçlüğü, kadınların bakım yükü ve yaşlı bakım açığı göç olmasa da çözülmesi gereken yapısal meselelerdir. Göç politikası ihtiyaç analizi, hukuk, sınır yönetimi, kayıt, nitelik, bölgesel kapasite ve toplumsal uyum temelinde yürütülmelidir.

Demografiyi etnik veya dinî gruplar arasında doğum yarışına dönüştürmek vatandaşların birbirine kuşkuyla bakmasına yol açar. Millî gelecek, bir grubun diğerini sayısal olarak yenmesiyle değil; ortak hukuk ve kurumlar içinde bütün çocukların iyi yetişmesiyle güvence altına alınır.

Demografinin demokratik ve otoriter iki yolu

Demografik kaygı kendi başına demokratik veya otoriter değildir. Belirleyici olan, bu kaygıya hangi araçlarla cevap verildiğidir.

Demokratik yol; çocuk sahibi olmak isteyen ailelerin önündeki ekonomik engelleri azaltır, kadınların eğitim ve çalışma haklarını korur, çocuğu hak sahibi birey ve kamusal gelecek yatırımı olarak görür, yaşlılara onurlu bakım sağlar, gençlere eğitim-iş-konut kanalı açar, yeteneği liyakat ve hukukla ülkede tutar ve göçü kapasiteyle eşit hukuk temelinde yönetir.

Otoriter yol ise kadını nüfus üretme aracına indirger; çocuksuzluğu veya geç evliliği ahlaki kusur gibi sunar; farklı

toplumsal grupların doğurganlığından tehdit üretir; gençleri yalnız asker ve vergi mükellefi olarak değerlendirir; yaşlıları yük sayar; beyin göçünü sadakat eksikliğiyle açıklar ve nüfus politikasını bireyin bedeni üzerinde devlet denetimine dönüştürür.

Hak temelli demografik dayanıklılık, insanlara kaç çocuk sahibi olmaları gerektiğini buyurmak yerine arzu ettikleri aileyi kurmalarını engelleyen şartları azaltmayı önerir. Türkiye'nin anayasal düzeni de aileyi koruma görevini eşitlik ve kişinin maddi-manevi varlığını koruma haklarıyla birlikte kurar. Millî gelecek bireyin haysiyetine karşı değil, onunla birlikte savunulabilir.^{183,184}

Demografik kapasite için yedi eşik

Demografik siyasetin başarısı tek bir doğum oranıyla ölçülemez. Aşağıdaki matris, alarm dilini kurumsal cevaptan ayırmak için yedi boyutu birlikte göstermektedir.

Boyut	Alarm göstergesi	Demokratik ve kurucu cevap	Kaçınılacak kolaycılık
Doğurganlık	İstenen aile büyüklüğü ile gerçekleşen doğum arasındaki fark	Gelir, konut, bakım, ebeveyn izni ve sağlık desteğini birlikte kurmak	Nakit yardımı tek çözüm saymak veya özel hayata baskı

¹⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 10, 17 ve 41. Kanun önünde eşitlik, kişinin maddi ve manevi varlığını koruma hakkı ile ailenin korunması ve çocuk hakları aynı anayasal çerçevede değerlendirilmiştir. Demografi politikası bireyin haysiyeti, eşit yurttaşlık ve gönüllü aile kurma kararlarıyla birlikte ele alınmalıdır.

¹⁸⁴ United Nations Population Fund Türkiye, “Understanding Fertility Decline: Developing Rights-Based Solutions for Achieving Desired Fertility”, 14 Mayıs 2025. Hak temelli demografik dayanıklılık yaklaşımı, insanları belirli aile büyüklüğüne zorlamak yerine arzu ettikleri aileyi kurmalarını engelleyen ekonomik ve kurumsal şartları azaltmayı savunmaktadır. turkiye.unfpa.org.

Boyut	Alarm göstergesi	Demokratik ve kurucu cevap	Kaçınılacak kolaycılık
Çocuk	Yoksulluk, beslenme, okul öncesine erişim ve öğrenme kaybı	Çocuk hakları temelli sağlık, bakım ve nitelikli kamusal eğitim	Yalnız doğum sayısını başarı kabul etmek
Gençlik	NEET, işsizlik, alan dışı ve düşük verimli istihdam	Eğitimden işe geçiş, mesleki beceri, liyakat ve ilk konut kanalları	Genç nüfusu başlı başına güç saymak
Kadın	Bakım nedeniyle işgücünden ve kariyerden kopuş	Kreş, bakım paylaşımı, güvenli işe dönüş ve eşit fırsat	Kadını doğum aracına veya ücretsiz bakıcıya indirgemek
Yetenek	Kritik alanlarda beyin göçü ve araştırmacı kaybı	Bilim özgürlüğü, öngörülebilir kariyer, dönüş ve diaspora ağları	Gideni sadakatsizlikle suçlamak
Bölgesel denge	Gençlerin birkaç merkeze yığılması ve şehirlerin yaşlanması	Üniversite-sanayi-hizmet ekosistemi ve yaşanabilir şehirler	İnsanları idari tedbirlerle yerinde tutmaya çalışmak
Yaşlanma	Sağlıklı yaşam, bakım ve emeklilik sistemindeki açıklar	Yaşlı dostu çevre, bütünsel sağlık ve uzun süreli bakım	Yaşlıları ekonomik yük olarak görmek

Tablo 18.1. Demografik kapasite politikasının yedi boyutu

Kaynak: Yazarın özgün analitik matrisi; TÜİK, OECD, UNFPA ve WHO verileri temelinde hazırlanmıştır.

Geleceğin sorumluluğu

Demografik milliyetçilik millî gücü nüfusun büyüklüğünden çıkarıp nüfusun niteliğine, dağılımına ve gelecek kurma yeteneğine taşır. “Kaç kişiyiz?” sorusunu terk etmez; fakat onu “Nasıl yaşıyor, nasıl yetişiyor, nerede üretiyor ve birbirimize nasıl bakıyoruz?” sorularıyla tamamlar.

Sağlıklı yaklaşım daha fazla doğumu tek hedef yapmaz. Doğan çocuğa nitelikli hayat, gence üretken gelecek, kadına eşit yurttaşlık, yaşlıya onurlu bakım, göç edene geri dönüş

ve bağ kurma imkânı sunar. Nüfusu korkuyla değil güvenle; baskıyla değil kapasiteyle; gruplar arası yarışla değil ortak kurumlarla korur.

Türkiye'nin demografik sorunu çocuk istemeyen insanlardan ibaret değildir. İsteddiği aileyi kuramayan gençten, bakım yükü nedeniyle işten kopan kadından, mezun olduğu hâlde yeteneğini kullanamayan çalışandan, araştırma imkânını başka ülkede arayan bilim insanından, eğitim için ayrıldığı şehre dönemeyen öğrenciden ve yalnızlaşan yaşlıdan oluşan bir kapasite sorunudur.

Bundan dolayı demografik milliyetçiliğin hükmü açıktır: Milletin devamı, insanı saymakla değil insana yatırım yapmakla sağlanır.

İnsan kapasitesinin en uzun vadeli kurumu eğitimidir.

19. EĞİTİM, BİLİM VE BEYİN GÖÇÜ

Okuldan üniversiteye insan yetiştirme kapasitesi

Demografik kapasitenin okul çağındaki karşılığı eğitimidir. Bir ülkenin kaç çocuğa sahip olduğu geleceğin yalnız başlangıç verisidir. Belirleyici olan; çocukların nasıl beslendiği, hangi okulda hangi becerileri kazandığı, merakını koruyup koruyamadığı, bir meslek edinin edinmediği ve yetişkin olduğunda bilgisini ülkesinde üretime dönüştürüp dönüştüremediğidir.

Eğitim bu nedenle milliyetçiliğin tali kültür başlığı değildir. Ortak dilin, tarih hafızasının ve yurttaşlık duygusunun kurulduğu yer olduğu kadar; sanayinin teknisyenini, hastanenin hekimini, ordunun mühendisini, mahkemenin hukukçusunu, laboratuvarın araştırmacısını ve devletin nitelikli memurunu yetiştiren ana kurumdur. Millî güç, okul zilinden laboratuvar sessizliğine uzanan uzun bir üretim zinciridir.

Yeni milliyetçi merkezin eğitim sınavı burada başlar. Eğitim yalnız kimlik aktarımı ve itaat üretimi olarak mı görülecek; yoksa ortak aidiyetle eleştirel akıl, tarih bilinciyle bilimsel yöntem, meslek becerisiyle özgür yurttaşlık aynı sistem içinde buluşturulabilecek midir?

Millî eğitimin asıl sorusu

Türkiye’de eğitim tartışmaları çoğu zaman müfredattaki birkaç kavrama, sınav sisteminin adına veya okul türleri arasındaki siyasi çekişmeye sıkışır. Oysa millî eğitimin ağır anlamı, ülkenin ihtiyaç duyduğu insanı yetiştirme sorumluluğudur. Bu sorumluluk ortak tarih anlatmaktan daha geniştir; okuduğunu anlama, matematiksel düşünme,

kanıtlarla hüküm verme, üretme, iş birliği yapma ve değişen teknolojiye uyum sağlama gücü kazandırmayı da kapsar.

Millî olmak dünyadan kopmak değildir. Matematik sınırlara göre değişmez; bilimsel yöntem iktidarların tercihinin göre yeniden yazılamaz. Fakat hangi sorunlara araştırma bütçesi ayrılacağı, hangi dilde bilim üretileceği, çocukların yeteneğinin hangi kurumlarla geliştirileceği ve küresel bilgi ağlarında hangi kapasiteyle yer alınacağı millî tercihlerdir.

Bu kitap eğitim kapasitesini beş halkayla ele alıyor: fırsata erişim, gerçek öğrenme, nitelikli öğretmen, üretimle bağlantılı yükseköğretim ve özgür bilim ortamı. Halkalardan biri koptuğunda diploma sayısı artabilir; fakat ülkenin düşünme ve üretme gücü aynı hızda büyümmez.¹⁸⁵

Okullaşma büyüdü; soru artık öğrenmenin niteliğidir

Türkiye'nin eğitim tarihindeki önemli kazanımlardan biri okula ve yükseköğretime erişimin genişlemesidir. 25-34 yaş grubundaki yükseköğretim mezunlarının payı 2008'de yüzde 13,5 iken 2025'te yüzde 45,6'ya yükselmiş, yetişkin nüfusun ortalama eğitim süresi 9,6 yıla çıkmıştır. Bu dönüşüm; milyonlarca ailede ilk lise veya üniversite diploması, kadınların eğitimde daha uzun kalması ve farklı

¹⁸⁵ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025), özellikle genç yetişkinlerin eğitim düzeyi, istihdam sonuçları, yükseköğretimde tamamlama, öğrenci başına harcama ve akademik personel göstergeleri, oecd.org.

şehirlerden gençlerin mesleki hareketlilik kazanması anlamına gelir.¹⁸⁶

Erişim başarısı yeni bir soruyu büyütür: Okulda geçirilen yıl gerçek bilgi ve beceriye ne ölçüde dönüşmektedir? Bir öğrenci on iki yıllık eğitim sonunda uzun bir metindeki ana fikri ayıramıyor, günlük hayat problemlerine matematik uygulayamıyor veya internetteki iddiayı kanıt bakımından değerlendiremiyorsa sistem süre üretmiş, kapasite üretememiştir.

Diploma ile beceriyi özdeşleştirmek iki kolaycılık doğurur. Birincisi mezun sayısını tek başına başarı ilan eder. İkincisi mevcut sorunları gerekçe göstererek kitlesel eğitimin bütün kazanımlarını değersizleştirir. Sağlıklı değerlendirme, erişimdeki büyümeyi korurken öğrenmenin niteliğini, alan farklarını ve mezunların hayat sonuçlarını birlikte ölçer.

Eşitsizlik okul kapısında başlamıyor; okulda kalıplaşıyor

Eğitim sistemi ders anlatmanın ötesinde, toplumdaki eşitsizliği azaltma imkânı da onu diploma diliyle yeniden üretme riski de taşır. TÜİK'in 2025 verisinde annesi yükseköğretim mezunu olan kişilerin yüzde 84,2'si yükseköğretimi tamamlarken düşük eğitimli ailelerden gelen çocukların aynı yola girme ihtimali belirgin biçimde azalmaktadır. Fark, zekânın ailelere göre değiştiğini değil; kitap, zaman, güvenli çalışma alanı, okul öncesi eğitim,

¹⁸⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Eğitim İstatistikleri 2025, 2 Haziran 2026. Bültenine göre 25-34 yaş grubunda yükseköğretim mezun oranı yüzde 45,6'ya, 25 yaş ve üzerindeki nüfusta ortalama eğitim süresi 9,6 yıla yükselmiştir; annesi yükseköğretim mezunu olan fertlerin yüzde 84,2'si yükseköğretimi tamamlamıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

rehberlik ve beklenti imkânlarının eşit dağılmadığını gösterir.¹⁸⁷

PISA 2022’de Türkiye’nin sosyoekonomik bakımdan en avantajlı dörtte birlik öğrenci grubu ile en dezavantajlı dörtte birlik grubu arasındaki matematik farkı 82 puandır. Sosyoekonomik durum performanstaki değişimin yüzde 13’ünü açıklamaktadır. Buna karşılık dezavantajlı öğrencilerin yüzde 12’sinin ülke içindeki en yüksek başarı çeyreğine çıkabilmesi, yoksulluğun değişmez kader olmadığını da gösterir.¹⁸⁸

Millî eğitim, ailesinin gelirini çocuğun eğitim kaderi olmaktan çıkardığı ölçüde millîdir. Yeteneği varlıklı mahallelerle sınırlı gören ülke, kendi insan kapasitesinin büyük bölümünü fark etmeden kaybeder. Ücretsiz okul öncesi eğitim, okul yemeği, rehberlik, kütüphane, güvenli yurt, dijital erişim ve dezavantajlı okullara deneyimli öğretmen yönlendirilmesi sosyal yardım değil, millî kapasite yatırımdır.

Fırsat eşitliği her okula aynı miktarı vermek değildir. İhtiyacı daha yüksek okula daha fazla ve daha nitelikli kaynak ayırmaktır. Mekanik eşitlikle adil sonuç arasındaki fark burada ortaya çıkar.

¹⁸⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Eğitim İstatistikleri 2025, 2 Haziran 2026, özellikle ebeveyn eğitim düzeyi ile yükseköğretimi tamamlama arasındaki ilişki, veriportalı.tuik.gov.tr.

¹⁸⁸ OECD, PISA 2022 Results (Volume I and II) - Country Note: Türkiye (Paris: OECD, 2023). Türkiye’nin PISA 2022 ortalama puanları matematikte 453, fende 476 ve okumada 456’dır. Sosyoekonomik açıdan en avantajlı ve en dezavantajlı dörtte birlik gruplar arasındaki matematik farkı 82 puandır; sosyoekonomik durum matematik performansındaki değişimin yüzde 13’ünü açıklamaktadır. oecd.org.

Uluslararası sınavlar: ne zafer belgesi ne aşağılık kompleksi

Türkiye PISA 2022’de matematikte 453, fende 476 ve okumada 456 puan aldı. Sonuçlar OECD ortalamalarının altında olmakla birlikte matematik ve fen performansı uzun dönem içindeki yüksek düzeylere yakın seyretti. TIMSS 2023’te ise özellikle 4. sınıf fen bilimlerinde güçlü bir performans ortaya çıktı ve Türkiye Avrupa ülkeleri arasında ilk sırada yer aldı.^{189,190}

Bu sonuçları siyasi ihtiyaca göre seçmek kolaydır. Yalnız sıralama artışını gösterip temel beceri açıklarını saklamak da, OECD ortalamasının altındaki puanlarla bütün ilerlemeyi inkâr etmek de yanıltıcıdır. PISA on beş yaş grubunun bilgiyi gerçek hayat problemlerinde kullanma kapasitesini, TIMSS ise belirli sınıf düzeylerinde matematik ve fen müfredatıyla ilişkili başarıyı ölçer. Biri diğerini geçersiz kılmaz.

Millî özgüven gerçeğe dayanmalıdır. Başarıyı teslim etmek de eksiği açıkça görmek de özgüvendir. Eğitimde hamaset, düşük başarıyı yabancı ölçüm komplosu ilan etmek kadar ülkenin her olumlu sonucunu siyasi gerekçeyle küçümsemek biçiminde de kendini gösterir.

¹⁸⁹ OECD, PISA 2022 Results (Volume I and II) - Country Note: Türkiye (Paris: OECD, 2023), özellikle Türkiye’nin matematik, fen ve okuma ortalama puanları, [oecd.org](https://www.oecd.org).

¹⁹⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, TIMSS 2023 Türkiye Raporu (Ankara, Aralık 2024), özellikle 4. sınıf fen bilimleri sonuçları, odsgm.meb.gov.tr; ayrıca “Türkiye, TIMSS 2023’te Sıralamasını Yükselterek 4. Sınıf Fen Alanında Avrupa Birincisi Oldu”, 4 Aralık 2024, timss.meb.gov.tr. Türkiye 570 puanla 58 katılımcı arasında dördüncü, OECD ülkeleri arasında ikinci ve araştırmaya katılan Avrupa ülkeleri arasında birinci olmuştur.

Bütçe: miktarın ötesinde öncelik ve etki meselesi

Nitelikli eğitim insan, zaman ve maddi kaynak ister. OECD karşılaştırmalarında Türkiye'nin ilköğretimden ortaöğretim sonrası yükseköğretim dışı düzeye kadar öğrenci başına kamu harcaması satın alma gücüyle 3 bin 374 dolar; yükseköğretimde 7 bin 698 dolardır. İlkokuldan yükseköğretime toplam yatırım GSYH'nin yüzde 3,4'üne karşılık gelirken OECD ortalaması yüzde 4,7'dir.¹⁹¹

Bu karşılaştırma tek başına “Daha çok para ver, sorun çözülsün” sonucuna götürmez. Kaynağın hangi öğrencinin hangi ihtiyacına yöneldiği, öğretmen niteliğini nasıl geliştirdiği, sınıf ve laboratuvar koşullarını ne ölçüde iyileştirdiği ve okul yönetiminde hesap verebilirlikle birleşip birleşmediği önemlidir. Bununla birlikte düşük kaynakla kalıcı, yüksek ve eşit sonuç üretmenin güç olduğu da açıktır.

Eğitim bütçesi yalnız bina yatırımı ve personel maaşı değildir. Erken çocukluk, beslenme, öğretmen gelişimi, özel eğitim, rehberlik, kütüphane, laboratuvar, sanat ve spor imkânları aynı bütçenin kapasite üreten parçalarıdır. Boş laboratuvarlı gösterişli bina, öğretmensiz atölye veya bağlantısız akıllı tahta millî kaynak israfıdır.

¹⁹¹ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025), “Financial resources invested in education”, Şekil 3 ve Tablolar C1.1-C1.2. Türkiye’de ilköğretimden ortaöğretim sonrası yükseköğretim dışı düzeye kadar kamu harcaması öğrenci başına satın alma gücü paritesiyle 3.374 ABD doları, yükseköğretimde 7.698 ABD dolardır; ilkokuldan yükseköğretime eğitim yatırımı GSYH’nin yüzde 3,4’ü, OECD ortalaması yüzde 4,7’dir. oecd.org.

Öğretmen: her reformun gerçek taşıyıcısı

Müfredatı bakanlık yazar; öğrenmeyi sınıfta öğretmen kurar. Öğretmenin seçimi, yetiştirilmesi, çalışma koşulları ve mesleki itibarı düzelmeden hiçbir reform kâğıttan çıkamaz. Sık değişen programlar, merkezî ayrıntı talimatları ve sınav baskısı öğretmeni uygulayıcı memura indirgediğinde sınıfın ihtiyacına göre karar verme gücü zayıflar.

Öğretmen özerkliği denetimsizlik değildir. Açık öğrenme hedefleri, düzenli mesleki gelişim, sınıf içi destek, akran değerlendirmesi ve adil performans sistemiyle birlikte kurulmalıdır. Öğretmeni siyasi, sendikal veya kişisel yakınlıkla değil; alan bilgisi, pedagojik beceri ve çocukla kurduğu ilişkiyle değerlendiren düzen millî kapasiteyi korur.

Öğretmen açığıyla öğretmen işsizliğinin aynı anda görülmesi planlama sorunudur. Branş, bölge ve okul türü ihtiyacı öngörülmeden açılan programlar mezun yığılması doğurur; dezavantajlı bölgelerdeki yüksek öğretmen devri ise en çok desteğe ihtiyaç duyan öğrencileri sürekli deneyimsiz kadroyla karşılaştırır.

Mesleki eğitim: düşük başarının park yeri değil

Sanayi ve hizmet ekonomisi yalnız lisans mezunu istemez. İyi yetişmiş teknisyen, usta, operatör, bakım uzmanı, sağlık teknisyeni ve ara kademe yönetici olmadan ileri teknoloji ürünü tasarımdan seri üretime geçemez. Mesleki eğitim, ilgi ve yeteneğe göre seçilen saygın yol olmaktan çıkarılıp sınavlarda geride kalanların yönlendirildiği ikinci sınıf alana dönüştüğünde hem gençler hem ekonomi kaybeder.

Mesleki eğitimin işletmeyle bağ kurması gereklidir; fakat öğrenci ucuz ve güvencesiz emeğe dönüştürülmemelidir. Atölyeler güncel teknolojiyle yenilenmeli, işyeri eğitimi öğrenme hedefi ve güvenlik denetimi taşınmalı; mezuna tek bir makineyi kullanma becerisinden fazlası, değişen üretime uyum sağlayacak matematik, dijital beceri ve problem çözme gücü kazandırılmalıdır.

Yatay geçiş kanalları açık tutulmalıdır. Meslek lisesi veya meslek yüksekokulu mezunu başarılı öğrenci mühendisliğe ilerleyebilmeli; lisans mezunu genç de ihtiyaç duyduğunda kısa ve nitelikli programlarla yeni beceri kazanabilmelidir. Geleceğin eğitim sistemi bir kez diploma verip insanı aynı işe bağlayan değil, hayat boyu yeniden öğrenme kapasitesi kuran sistemdir.

Üniversiteleşme: sayıdan kuruma geçiş

Türkiye’de yükseköğretim 208 kurum ve 189 bin 868 öğretim elemanı ile büyük bir sisteme dönüşmüştür. Yaygınlaşma, farklı şehirlerdeki gençlerin üniversiteye erişimini artırmış ve yerel hareketlilik oluşturmıştır. Ancak her ile üniversite açmakla her üniversiteyi bilim kurumu hâline getirmek aynı şey değildir.¹⁹²

Üniversitenin üç temel görevi vardır: meslek kazandırmak, bilgi üretmek ve topluma eleştirel düşünce kapasitesi sunmak. Yalnız ders veren kurum yüksekokula, yalnız makale sayan kurum yayın fabrikasına, yalnız idari ve siyasi talimat uygulayan kurum bürokratik birime

¹⁹² Yükseköğretim Kurulu, Yükseköğretim İstatistikleri Bülteni 2025-2026 (Ankara: YÖK, 27 Mart 2026); YÖK Yükseköğretim İstatistikleri veri sistemi. 2025-2026 döneminde 208 yükseköğretim kurumu ve 189.868 öğretim elemanı bulunmaktadır. istatistik.yok.gov.tr.

dönüşür. Üniversite üç işlevi dengede tuttuğunda ülkenin zihnî altyapısı olur.

OECD verilerinde Türkiye’de lisans programına başlayanların yüzde 64’ü teorik sürede, yüzde 86’sı teorik süreden üç yıl sonra bir yükseköğretim derecesini tamamlamaktadır. Bu oranlar OECD ortalamasının üzerindedir. Buna karşılık araştırma yoğunluğu yüksek kurumlardaki akademik personel başına öğrenci sayısının 18, araştırma yoğunluğu düşük kurumlarda 31 olması, aynı sistem içindeki üniversitelerin eşit kapasiteye sahip olmadığını gösterir.¹⁹³

Üniversite sayısını tek başına azaltmak veya artırmak çözüm değildir. Programların gerçek talebi, akademik kadro yeterliliği, laboratuvar ve kütüphane imkânı, mezun sonuçları ve bölgesel işlevi açık ölçütlerle değerlendirilmelidir. Aynı tabelayı taşıyan kurumlar arasındaki büyük nitelik farkını saklamak öğrenciye de ülkeye de haksızlıktır.

Diploma ile iş arasındaki kopukluk

Yükseköğretimin istihdamla bağıny yalnız kayıtlı bir işe girme oranıyla ölçmek yanıltıcıdır. Mezunun kendi alanında çalışıp çalışmadığı, ücret ve iş güvencesi, yaptığı işin beceri düzeyi ve eğitim yatırımının toplumsal karşılığı birlikte değerlendirilmelidir. Nitelikli insan kaybı da bu

¹⁹³ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye, “Access to education, participation and progression” ile “Teachers, the learning environment and the organisation of schools” bölümleri. Türkiye’de lisans programına başlayanların yüzde 64’ü teorik sürede, yüzde 78’i bir yıl sonra, yüzde 86’sı üç yıl sonra bir yükseköğretim derecesini tamamlamaktadır. Araştırma yoğunluğu yüksek kurumlardaki akademik personel başına öğrenci sayısı 18, araştırma yoğunluğu daha düşük kurumlardaki oran 31’dir. oecd.org.

ilişkinin istihdamı aşan, ülkenin araştırma ve üretim kapasitesine uzanan bir mesele olduğunu gösterir.¹⁹⁴

Daha dikkat çekici olan, 25-34 yaş grubunda işsizlik oranının lise altı eğitilmişlerde yüzde 11,2, lise ve dengi düzeyde yüzde 10,2, yükseköğretim mezunlarında yüzde 10,6 olmasıdır. Diplomanın işsizliğe karşı koruyucu etkisinin sınırlı kalması; program seçimi, mezun sayısı, ekonomik yapı ve nitelikli iş üretimi arasındaki uyumsuzluğa işaret eder.¹⁹⁵

Bu sonuçtan üniversite eğitiminin gereksiz olduğu hükmü çıkarılamaz. Ekonominin eğitilmiş insanı kullanacak ölçüde dönüşemediğini ve yükseköğretimin programlarını işgücü, bilim ve toplum ihtiyaçlarıyla daha gerçekçi ilişkilendirmesi gerektiğini gösterir. Gençleri yalnız “Yanlış bölüm seçtiler” diye suçlamak, kurumların plansız kontenjan ve nitelikli iş eksikliğindeki sorumluluğunu örter.

Millî insan gücü planlaması merkezî bir meslek emri listesi değildir. Demografik projeksiyon, sektör dönüşümü, bölgesel ihtiyaç, meslek standartları ve teknolojik değişim verilerini düzenli olarak birleştiren; öğrenciye güvenilir rehberlik sağlayan esnek bir sistemdir. Kaybolabilecek işler için on binlerce kişiyi eğitmek de stratejik alanda açık varken kapasite kurmamak da planlama hatasıdır.

¹⁹⁴ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025); Yükseköğretim Kurulu, Yükseköğretim İstatistikleri Bülteni 2025-2026 (Ankara: YÖK, 27 Mart 2026); Türkiye İstatistik Kurumu, Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025.

¹⁹⁵ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye, “The output of educational institutions and the impact of learning”, Şekil 1 ve Tablo A3.5. 2024 verilerinde 25-34 yaş grubunda işsizlik oranı lise altı eğitilmişlerde yüzde 11,2, lise ve lise sonrası yükseköğretim dışı eğitilmişlerde yüzde 10,2, yükseköğretim mezunlarında yüzde 10,6’dır. oecd.org.

Bilim kapasitesi: harcama, insan ve kurum

Türkiye'nin 2024 Ar-Ge harcaması 651 milyar 822 milyon liraya, GSYH içindeki payı yüzde 1,46'ya ulaştı. Tam zaman eşdeğeri Ar-Ge personeli 310 bin 473 kişi oldu; personelin yüzde 67,1'i şirketlerde, yüzde 30'u yükseköğretimde çalıştı. Kadınların toplam Ar-Ge personeli içindeki payı yüzde 34,2'ydı.¹⁹⁶

Bu artış bilim ve teknoloji ekosisteminin genişlediğini gösterir. Özel sektör ağırlığının yükselmesi araştırmanın üretimle bağ kurması bakımından değerlidir. Fakat miktar kadar nitelik de önemlidir: Temel araştırmaya ne kadar alan açılıyor, üniversite-sanayi ilişkisi bilgi ortaklığı mı yoksa kısa vadeli hizmet alımı mı üretiyor, kamu desteği patente, ürüne, verimliliğe ve toplumsal faydaya ne ölçüde dönüşüyor?

WIPO'nun Küresel İnovasyon Endeksi 2025'inde Türkiye 43'üncü; inovasyon girdilerinde 49'uncu, çıktılarında 35'inci sıradadır. Bu tablo, mevcut girdilere kıyasla çıktı üretme yeteneği bulunduğunu; buna karşılık insan sermayesi, araştırma altyapısı, kurum kalitesi ve finansman girdilerinin güçlendirilmesi gerektiğini düşündürür. Sıralama tek başına hüküm değil, yönü izlemeye yarayan bileşik göstergedir.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2024, 20 Ekim 2025. Toplam Ar-Ge harcaması 651 milyar 822 milyon TL, GSYH içindeki payı yüzde 1,46 ve tam zaman eşdeğeri Ar-Ge personeli 310.473 kişidir. Personelin yüzde 67,1'i şirketlerde, yüzde 30'u yükseköğretimde, yüzde 2,9'u genel devlet sektöründedir; kadınların toplam içindeki payı yüzde 34,2'dir. veriportali.tuik.gov.tr.

¹⁹⁷ World Intellectual Property Organization, Global Innovation Index 2025: Türkiye Economy Profile (Cenevre: WIPO, 2025). Türkiye 139 ekonomi arasında 43'üncü, inovasyon girdilerinde 49'uncu ve çıktılarında 35'inci sıradadır. Yıllar arası sıralama, veri kapsamı ve metodoloji değişiklikleri dikkate alınarak yorumlanmalıdır. wipo.int.

Bilim politikası yalnız uluslararası makale ve patent sayısını çoğaltamaz. Deprem, su, tarım, enerji, sağlık, savunma, dil teknolojileri ve şehirleşme gibi ülkenin gerçek sorunlarında uzun vadeli araştırma programları kurmalıdır. Bilim insanını her yıl değişen çağrılara proje yazan geçici fon takipçisine dönüştüren sistem kurumsal bilgi biriktiremez.

Akademik özgürlük millî güvenliğin karşıtı değildir

Bilim, sonucu önceden belirlenmiş araştırma değildir. Araştırmacı siyaseten, idari olarak veya ekonomik çıkar bakımından istenen cevabı üretmeye zorlandığında gerçeği değil beklentiyi doğrular. Yanlışlanabilir soru, açık tartışma, yöntem şeffaflığı ve eleştiri bilimin iç güvenlik mekanizmasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası bilim ve sanat hürriyetini, eğitim hakkını ve üniversitelerin bilimsel özerkliğini ayrı hükümlerle korur. UNESCO da araştırma yaratıcılığının özerklik, araştırma özgürlüğü ve sonuçların açık iletişimiyle geliştiğini vurgular. Akademik özgürlük devlete karşı ayrıcalık değil, devletin doğru bilgiye ulaşmasının güvencesidir.¹⁹⁸

Akademik özgürlük sorumsuzluk değildir. Etik kurul, veri güvenliği, insan ve hayvan deneklerin korunması, çıkar çatışmasının açıklanması, kamu kaynağının denetlenmesi ve bilimsel sahteciliğe yaptırım zorunludur. Ancak denetim,

¹⁹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 27, 42 ve 130. Bilim ve sanat hürriyeti, eğitim hakkı ve üniversitelerin bilimsel özerkliği birlikte değerlendirilmiştir; UNESCO, Recommendation on Science and Scientific Researchers, 13 Kasım 2017, araştırmanın ilerlemesi için bilimsel yaratıcılık, özerklik, araştırma özgürlüğü ve sonuçların açık iletişimini vurgular. unesco.org.

araştırmamanın sonucu siyaseten hoş karşılanmadığı için araştırmacıyı cezalandırma aracına dönüşmez.

Liyakat bilim sisteminin ahlaki süsü değil teknik şartıdır. Yanlış kişiyi laboratuvarın, bölümün veya fonun başına getirmek yılları ve kamu kaynağını kaybettirir. Ölçütlerin kişiye göre değiştiği, jüri kararının gerekçesiz kaldığı ve eleştirinin kariyer riski doğurduğu yerde nitelikli insan ya susar ya gider.

Beyin göçü: sadakat değil kurum göstergesi

Yükseköğretim mezunlarının beyin göçü oranı 2024'te yüzde 2,0'dır. Oran bilişim ve iletişim teknolojilerinde yüzde 6,7'ye, mühendislik-imalat-inşaat alanında yüzde 4,4'e yükselir. Erkeklerde yüzde 2,4, kadınlarda yüzde 1,6 olarak ölçülmüştür. Toplam oran sınırlı görünse de stratejik alanlardaki yoğunlaşma, kaybın sayısından çok niteliğini önemli hâle getirir.¹⁹⁹

Bir yazılım mühendisi, hekim veya araştırmacı yurt dışına gittiğinde ülke yalnız çalışan kaybetmez. Çocukluk sağlığından üniversite laboratuvarına kadar yapılan kamusal ve ailevi yatırımın üretken dönemini başka bir ekosisteme aktarır. Bununla birlikte insan hareketliliğini bütünüyle kayıp saymak da yanlıştır; yurt dışında eğitim ve çalışma yeni bilgi, ağ, sermaye ve deneyim kazandırır.

Belirleyici ayrım dolaşım ile kalıcı kopuş arasındadır. İnsan gidip dönebiliyor, ortak proje kuruyor, öğrenci yetiştiriyor, yatırım yapıyor veya bilgisini ülkeyle paylaşabiliyorsa hareketlilik ülkenin kapasitesini büyütür.

¹⁹⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025. Yükseköğretim mezunlarının beyin göçü oranı yüzde 2,0; bilişim ve iletişim teknolojilerinde yüzde 6,7, mühendislik-imalat-inşaat alanında yüzde 4,4'tür. Kadınlarda oran yüzde 1,6, erkeklerde yüzde 2,4 olarak açıklanmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

Gidiş tek yönlü hâle geliyor ve yeni kuşak ülkeyle mesleki bağ kurmuyorsa beyin göçü yapısal kayba dönüşür.

Beyin göçünün nedeni yalnız ücret değildir. Kurumun itibarı, liyakat, araştırma bütçesi, hukuki öngörülebilirlik, çalışma kültürü, yöneticinin keyfiliği, çocukların eğitimi ve kişinin hayat tarzına güveni aynı kararın parçalarıdır. “Ülken için kal” çağrısı, ülkenin de “Bilgin için sana alan açacağım” taahhüdüyle karşılık bulmalıdır.

Araştırmacı piramidinin dar boğazı

Bilim sistemi yalnız lisans mezunuyla kurulmaz. Yüksek lisans, doktora, doktora sonrası araştırma ve bağımsız araştırmacılığa uzanan bir piramit gerekir. OECD verilerinde 25-34 yaş grubunda yüksek lisans veya eşdeğer derece sahibi olanların payı Türkiye’de yüzde 3, OECD ortalamasında yüzde 16’dır. Bu fark bütün alanlarda aynı ihtiyacı göstermese de ileri araştırmacı havuzunun genişliği bakımından önemli bir uyarıdır.²⁰⁰

Lisansüstü eğitimin niteliği kontenjanla büyütülemez. Tez danışmanının zamanı, laboratuvar altyapısı, araştırma bursu, yabancı dil, veri erişimi ve uluslararası bilim ağı gerekir. Yoksulluk sınırında yaşayan doktora öğrencisinden dünya çapında araştırma beklemek, bilim politikasını kişisel fedakârlığa bırakmaktır.

Doktora mezununa yalnız üniversitede kadro düşünmek de dar bir modeldir. Şirketler, kamu kurumları, hastaneler,

²⁰⁰ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye, “The output of educational institutions and the impact of learning”. 25-34 yaş grubunda yüksek lisans veya eşdeğer derece sahibi olanların payı Türkiye’de yüzde 3, OECD ortalamasında yüzde 16’dır. Gösterge doktora ve araştırmacı yetiştirme kapasitesinin tek ölçüsü değildir; lisansüstü eğitim piramidinin genişliğine ilişkin karşılaştırmalı bir işarettir. oecd.org.

belediyeler ve araştırma altyapıları doktora düzeyindeki uzmanlığı kullanabilmelidir. Bilim insanının seçenekleri arttığında üniversitedeki kadro baskısı azalır, araştırma kültürü ekonominin farklı alanlarına yayılır.

Beyin dönüşünden beyin dolaşımına

Türkiye'nin yurt dışındaki araştırmacıları çekmeye yönelik programları bulunmaktadır. TÜBİTAK 2232-A programı, stratejik alanlarda çalışan ve yurt dışı deneyimi bulunan lider araştırmacıların üniversite, kamu araştırma altyapısı, TÜBİTAK merkezi, özel sektör Ar-Ge merkezi veya teknopark şirketinde proje yürütmesini destekler. Bu programlar önemli başlangıçtır; kalıcı başarı ise tek seferlik paketle değil, kurumun gündelik işleyişiyle belirlenir.²⁰¹

Dönen araştırmacı bürokrasi, satın alma gecikmesi, kadro belirsizliği ve kapalı karar mekanizmasıyla karşılaştığında başlangıç desteği etkisini kaybeder. Politika yalnız “eve dönüş” üzerine de kurulamaz. Dönmek istemeyen bilim insanıyla ortak laboratuvar, eş danışmanlık, kısa süreli ziyaret, uzaktan araştırma ağı ve teknoloji ortaklığı gibi bağların kurulması mümkündür.

Uluslararası öğrenci ve araştırmacı çekmek de aynı kapasitenin parçasıdır. Türkiye’de uluslararası öğrencilerin yükseköğretimdeki payı 2018’de yüzde 1,7 iken 2023’te yüzde 4,3’e yükseldi. Ancak uluslararasılaşma yalnız kayıt sayısı değildir. Kabul standardı, dil desteği, eğitim kalitesi,

²⁰¹ TÜBİTAK, 2232-A Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı 2025 Çağrısı. Program, stratejik alanlarda çalışan ve yurt dışı deneyimi bulunan nitelikli araştırmacıların Türkiye’deki üniversite, kamu araştırma altyapısı, TÜBİTAK merkezi, Ar-Ge merkezi veya teknopark şirketlerinde çalışma yürütmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. tubitak.gov.tr.

bilimsel etkileşim, mezunun ülkeyle bağı ve nitelikli insanın burada çalışabilme kanalı birlikte kurulmalıdır.²⁰²

Stratejik hedef insanı sınırla içeride tutmak değil, Türkiye'yi yetenek için çekici, güvenilir ve üretken merkez hâline getirmektir. Bilgi çağında beyin duvarla korunmaz; kurumla kazanılır.

Eğitim milliyetçiliğinin demokratik ve otoriter iki yolu

Eğitimi millî mesele saymak kendi başına demokratik veya otoriter değildir. Ayrım, nasıl bir insan yetiştirilmek istendiğinde ortaya çıkar.

Demokratik ve kurucu yol; ortak dili, tarihi ve anayasal yurttaşlığı öğretirken öğrencinin soru sorma hakkını korur. Bilimsel yöntemi kültürel hafızanın düşmanı saymaz. Dezavantajlı çocuğa daha çok imkân verir, öğretmeni siyasi sadakatle değil mesleki yeterlilikle seçer, üniversiteyi iktidarın veya piyasanın tek yönlü talimatına bırakmaz; yurt dışına gideni suçlamadan dönüş ve iş birliği kanalları kurar.

Otoriter yol eğitimi tek doğruyu ezberletme, makbul vatandaş üretme ve eleştiriyi susturma aracına dönüştürür. Sınav başarısını insan değerinin tek ölçüsü yapar; okul türleri ve hayat tarzları üzerinden çocukları kamplara ayırır; bilimsel sonucu siyasi uygunluğa bağlar; üniversiteyi diploma dağıtan veya resmî görüş tekrarlayan kuruma

²⁰² OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye, “Access to education, participation and progression”, Şekil 2 ve Tablo B4.3. Uluslararası veya yabancı öğrencilerin yükseköğretim içindeki payı Türkiye’de 2018’de yüzde 1,7’den 2023’te yüzde 4,3’e yükselmiştir; OECD ortalaması 2023’te yüzde 7,4’tür. Uluslararasılaşma öğrenci sayısının ötesinde kalite güvencesi, bilimsel etkileşim ve mezuniyet sonrası bağlarla değerlendirilmelidir. oecd.org.

indirger; giden araştırmacıyı hain, kalan araştırmacıyı itaatkâr memur sayar.

Millî eğitim benzer düşünen insanlardan oluşan sessiz toplum kurmak değildir. Aynı ülkenin sorunlarını farklı fikirlerle tartışabilen, kanıtla anlaşmazlık çözebilen ve ortak kurumlara güvenen yurttaşlar yetiştirmektir. Zihnî tekdüzelik kısa vadede yönetim kolaylığı, uzun vadede bilimsel ve ekonomik durgunluk üretir.²⁰³

Eğitim ve bilim kapasitesi için yedi eşik

Eğitim politikasının başarısı yalnız okul, öğrenci, üniversite veya yayın sayısı ile ölçülemez. Aşağıdaki matris, insan yetiştirme zincirinin yedi kritik eşikini birlikte göstermektedir.

Boyut	Alarm göstergesi	Demokratik ve kurucu cevap	Kaçınılacak kolaycılık
Fırsat eşitliği	Aile geliri ve ebeveyn eğitiminin okul sonucunu belirlemesi	Okul öncesi, beslenme, rehberlik ve dezavantajlı okula ilave nitelikli kaynak	Her okula aynı miktarı vererek eşitsiz başlangıcı yok saymak
Öğrenme niteliği	Okul yılı artarken temel okuma, matematik ve bilim becerisinin sınırlı kalması	Bağımsız ölçme, beceri temelli öğretim ve erken müdahale	Sıralamayla tek başına zafer veya felaket ilan etmek
Öğretmen	Yüksek devir, mesleki itibar kaybı ve siyasi ya da kişisel atama	Nitelikli seçme, uygulamalı yetiştirme, mesleki gelişim, adil dağılım ve sınıf içi özerklik	Her sorunu müfredat değişikliğiyle çözmeye çalışmak

²⁰³ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 10, 27, 42 ve 130. Eğitim ve bilim politikasının eşitlik, eğitim hakkı, bilim hürriyeti ve üniversitenin bilimsel özerkliği ilkeleriyle birlikte yürütülmesi gerektiği değerlendirilmiştir.

Boyut	Alarm göstergesi	Demokratik ve kurucu cevap	Kaçınılacak kolaycılık
Mesleki eğitim	Programın teknoloji ve iş standardından kopması	Güncel atölye, güvenli işyeri eğitimi, temel beceri ve dikey geçiş	Mesleki eğitimi düşük başarı deposu veya ucuz emek kaynağı yapmak
Yükseköğretim	Kontenjan, kadro, araştırma altyapısı ve mezun sonucu arasındaki uyumsuzluk	Program bazlı kalite ölçümü, misyon farklılaşması ve şeffaf mezun izlemesi	Üniversite sayısını tek başına başarı ya da sorun saymak
Bilim ve Ar-Ge	Harcamanın yayın, patent, ürün ve toplumsal çözüme sınırlı dönüşmesi	Uzun vadeli program, temel araştırma, üniversite-sanayi ortaklığı ve etik-açık bilim	Proje ve yayın sayısını içerikten bağımsız hedef yapmak
Beyin dolaşımı	Stratejik alanlarda tek yönlü nitelikli insan kaybı	Liyakat, araştırma özgürlüğü, dönüş programları ve diaspora ağıları	Gideni sadakatsizlikle suçlamak veya her hareketliliği kayıp saymak

Tablo 19.1. Eğitim, bilim ve beyin dolaşımı kapasitesinin yedi boyutu

Kaynak: Yazarın özgün analitik matrisi; TÜİK, MEB, YÖK, OECD, UNESCO, TÜBİTAK ve WIPO verileri temelinde hazırlanmıştır.

Geleceğin sorumluluğu

Eğitim milliyetçiliğin en uzun vadeli ve en az gösterişli alanıdır. Okul öncesi öğretmeninin bugün kurduğu cümle, on beş yıl sonra üniversite öğrencisinin düşünme biçiminde; laboratuvara bugün verilen özgürlük ise on yıl sonra ülkenin ilacında, yazılımında veya enerji teknolojisinde karşılık bulur. Sonuç geciktiği için eğitim kolayca günlük siyasetin kurbanı olur.

Türkiye'nin temel sorunu eğitime hiç erişemeyen küçük bir azınlıktan ibaret değildir. Okula gidip yeterince öğrenemeyen çocuktan, ailesinin imkânıyla sınırlandırılan yetenekten, yanlış yönlendirilen meslek öğrencisinden,

diploma aldığı hâlde niteliğine uygun iş bulamayan gençten, araştırma yapamayan akademisyenden ve üretme alanını başka ülkede arayan bilim insanından oluşan geniş bir kapasite kaybıdır.

Kurucu yaklaşım üç cümlede özetlenebilir: Her çocuk yeteneğini geliştirecek imkâna ulaşmalıdır. Her mezun öğrendiğini üretime ve topluma dönüştürebilmelidir. Her araştırmacı gerçeği ararken özgür, kaynak kullanırken hesap verebilir olmalıdır.

Eğitim, bilim ve beyin göçü konusunda hüküm açıktır: Bir milletin geleceği gençlerine ne ezberlettiğiyle değil; onlara ne kadar düşünme, üretme ve ülkede onurlu bir gelecek kurma imkânı verdiğiyle ölçülür.

İnsan yetiştirme kapasitesi millî gücün ekonomik ve teknolojik temelini tamamlar. Güçlü devletin meşruiyeti, ürettiği kapasitenin yanında bu kapasiteyi vatandaşları arasında hangi hukuk ve eşitlik ilkesiyle paylaştığından doğar.

BEŞİNCİ KISIM

MİLLİYETÇİLİĞİN DEMOKRATİK SINAVI

Eşit yurttaşlık, ortak kimlik ve dijital öfke

Milliyetçilik güçlü bir aidiyet ve dayanışmanın kaynağıdır. Fakat aynı duygu, milletin sınırını daraltıp bazı vatandaşları sürekli sadakat sınavına tabi tuttuğunda ortak devletin meşruiyetini aşındırır.

Bu kısım millî birlik ile eşit yurttaşlığın nasıl birlikte kurulabileceğini; dijital öfkenin ne zaman düşmanlaştırmaya dönüştüğünü ve demokratik bir millî merkezin hangi hukuk ve kurumlara ihtiyaç duyduğunu inceleyecektir.

20. EŞİT YURTTAŞLIK VE MİLLÎ BİRLİK

Güçlü ortak kimlik ile eşit hukuk düzeninin birlikte kurulması

Aynı devletin kimlik kartını taşıyan iki vatandaş düşünelim. İkisi de vergi ödüyor, seçimde oy kullanıyor ve gerektiğinde ülkenin savunmasına katılma yükümlülüğü taşıyor. Fakat biri kamusal kurumları kendi evi gibi görürken diğeri adı, inancı, kıyafeti, mezhebi, kökeni veya siyasi kanaati nedeniyle o evde misafir muamelesi gördüğünü düşünüyor.

Hukuken ikisi de vatandaşdır; vatandaşlığın gündelik tecrübesi ve devlete duyulan sahiplik duygusu ise aynı değildir.

Millî birlik bu mesafede sınanır. Devletin sınırları haritada tek parça olabilir; fakat vatandaşların bir bölümü kendisini kamu gücünün eşit sahibi değil, sürekli denetlenen nesnesi sayıyorsa siyasi birlik içeriden zayıflar. Tersine ortak kimlik salt hukuki kayda indirgenir; ülkenin dili, tarihi, sembolleri ve kaderiyle bağ kurma sorumluluğu önemsizleştirilirse eşitlik ortak siyasi topluma dönüşemez.

Bölümün temel iddiası şudur: Eşit yurttaşlık ile millî birlik birbirinin rakibi değildir. Eşitliksiz birlik baskı üretir; ortaklıksız eşitlik ise birbirine yabancı bireylerin geçici beraberliğini doğurur. Demokratik millî merkez, güçlü Türk kimliğini eşit hukukla; ortak dili kültürel haysiyetle; devletin bütünlüğünü vatandaşın özgürlüğüyle birlikte kurmak zorundadır.²⁰⁴

²⁰⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 3, 10 ve 66. Anayasa, Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliğini; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, resmî dilin Türkçe olduğunu, kanun önünde eşitliği ve vatandaşlık bağımlı birlikte düzenler. T.C. Anayasa Mahkemesi, “Anayasa”, anayasa.gov.tr.

Sahte ikilem: ya birlik ya eşitlik

Türkiye siyasetindeki kalıcı sahte karşıtlıklardan biri “Ya millî birlik ya kimlik ve hak talepleri” biçiminde kurulur. Bu bakışa göre farklı bir dilin, mezhebin, inancın veya kültürel hafızanın görünür olması kaçınılmaz biçimde ayrı egemenlik talebine dönüşür. Eşitlik isteyen herkes bölünmenin, ortak kimliği savunan herkes baskının temsilcisi gibi sunulur.

Bu korkunun tarihsel zemini bütünüyle uydurma değildir. İmparatorluğun son yüzyılı dış müdahalelerin, milliyetçi ayrılıkların, savaşların ve büyük nüfus hareketlerinin hafızasıyla doludur. Balkanlar’dan Anadolu’ya uzanan kayıp tecrübesi, farklılık meselesinin kültürel alanı aşarak devletin devamı sorusu olarak algılanmasına yol açmıştır. Beka kaygısı boşlukta doğmamıştır.

Yine de tarihsel korkuyu her yeni talebi aynı sonuca bağlayan otomatik hükme dönüştürmek mantık hatasıdır. Bir kimliğin görünürlüğü ile ayrı egemenlik talebi aynı şey değildir. Kendi kültürünü, inancını veya aile hafızasını hukuk içinde yaşamak isteyen vatandaş ile şiddet ve cebir yoluyla ülkenin bütünlüğünü bozmayı amaçlayan hareket arasında açık bir ayırım yapılmalıdır.

Farklılığı bastırmanın birliği güçlendirdiği de tarih tarafından doğrulanmamıştır. Meşru ve barışçıl taleplerin tamamını tehdit saymak sorunu ortadan kaldırmaz; konuşulamaz, birikmiş ve istismara açık hâle getirir. Eşitlik ayrılmanın ödülü değil; ortak devlete gönüllü bağlılığın zeminidir.

Vatandaşlık bağının anayasal vaadi

Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal geleneğinde Türk kimliği yalnız soy bağıyla tanımlanmamıştır. 1924 Anayasası din ve ırk farkı olmaksızın Türkiye ahalisinin vatandaşlık itibarıyla Türk sayılacağını hükme bağlamış; 1961 ve 1982 anayasaları da farklı ifadelerle Türk vatandaşlığını devlete hukuki bağlılık üzerinden kurmuştur.²⁰⁵

Bu çizgi önemli bir imkân taşır: Türk, ortak devletin ve siyasi milletin adıdır. Kürt, Çerkes, Laz, Arap, Boşnak, Arnavut, Gürcü, Roman, Ermeni, Rum, Yahudi veya başka bir aile ve kültür geçmişine sahip olmak vatandaşın Türk milletinin eşit üyesi olmasına engel değildir. Sünni, Alevi, Hristiyan, Musevi, başka bir inanca mensup veya inançsız olmak da vatandaşlık derecesi yaratamaz.

Bununla birlikte anayasal cümleyle gündelik uygulama arasında tarih boyunca mesafe bulunmuştur. “Vatandaş” ile “makbul vatandaş” aynı şey olmamış; makbuliyet kimi zaman Türkçe konuşma ve kültürel benzeşmeyle, kimi zaman belirli laik hayat tarzıyla, çoğunluğun dinî yorumuyla veya iktidara siyasi sadakatle ölçülmüştür. Hukuk herkesi eşit üye sayarken idari ve toplumsal pratik bazı insanlardan kendisini sürekli kanıtlamasını istemiştir.²⁰⁶

²⁰⁵ 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 88; 1961 Anayasası, md. 54; 1982 Anayasası, md. 66. 1924 metni “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur” hükmünü taşımaktaydı. Önceki anayasa metinleri için T.C. Anayasa Mahkemesi, “Önceki Anayasalar”, anayasa.gov.tr.

²⁰⁶ Füsün Üstel, Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi (İstanbul: İletişim Yayınları, çeşitli baskılar). “Makbul vatandaş” kavramı, hukuki üyelik ile devletin ideal yurttaş kalıbı arasındaki mesafeyi çözümlemek için kullanılmıştır.

Sorun Türk kimliğinin ortak ad olmasında değil, bu adın dar kültürel, mezhebî veya yaşam tarzı kalıbıyla özdeşleştirilmesindedir. Üst kimlik alt kimlikleri yok etmeyi şart koşarsa çatı olmaktan çıkar, kalıba dönüşür. Kalıba tam uymayan vatandaş hukuken içeride, duygusal olarak dışarıda kalır.

Toplumsal zemindeki kapsayıcılık ve tarihsel sınır

Toplum Çalışmaları Enstitüsünün 2025 araştırması, vatandaşlık bağına dayalı kapsayıcı Türklük için güçlü bir toplumsal zemin bulunduğunu göstermektedir. “Kökeni ne olursa olsun, kendini Türk hisseden ve Türkiye’ye bağlı olan herkes Türk kabul edilmelidir” görüşüne katılım yüzde 72,6’dır.

Aynı araştırma kapsayıcılığın eşit dağılmadığını da gösterir. Vatandaş Kürtlerin Türk sayılmasını kabul edenlerin oranı yüzde 69,3; Boşnak, Çerkes ve Arnavut vatandaşlar için yüzde 68,6 iken Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşlar için yüzde 34,1’de kalmıştır. Veriler bütün cevapların aynı teorik tutarlılıkla verildiğini göstermez; fakat ortak kimliğin dinî ve tarihsel sınırlarla daralabildiğine ilişkin önemli işaretlerdir.²⁰⁷

Bu tablo iki eğilimi yan yana gösterir. Birincisi Türklüğü irade, aidiyet ve vatandaşlık bağıyla kurar. İkincisi tarihsel olarak Müslüman toplulukları daha kolay içeri alırken gayrimüslim vatandaşları ortak milletin çevresinde tutar. Eşit yurttaşlığın sınavı burada başlar: Anayasanın “herkes” dediği yerde toplum gerçekten herkesi görebilecek midir?

²⁰⁷ Aytürk vd., Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

Aynı davranmak her zaman eşitlik değildir

Kanun önünde eşitlik, koşullar ne olursa olsun herkese mekanik biçimde aynı davranmak değildir. Anayasa Mahkemesinin yerleşik yaklaşımı; önce aynı veya benzer durumdaki kişilere farklı muamele bulunup bulunmadığını, ardından bu farklılığın nesnel ve makul temele dayanıp dayanmadığını ve ölçülü olup olmadığını inceler.²⁰⁸

Bu ölçü iki yanlış uçtan kaçınmayı sağlar. Birinci uç eşitliği aynılık sanır: Herkes aynı kurala tâbi olduğu için sonuç ne olursa olsun adalet sağlandığını kabul eder. Oysa tekerlekli sandalye kullanan vatandaşa merdivenli binaya herkes gibi girme hakkı vermek kâğıt üzerinde eşit, gerçekte dışlayıcıdır. İkinci uç ise her farklılığı sınırsız ayrıcalık talebine dönüştürür. Kamu gücü farklı muamele yapacaksa bunun hakla, ihtiyaçla ve görevin niteliğiyle bağını göstermek zorundadır.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ayrımcılık yasağını cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş gibi geniş temellerde düzenler. TİHEK'in 2025 raporunda esas incelemesi yapılan 263 başvurunun bulunması, eşitliğin soyut anayasa maddesi değil; kamu hizmeti ve gündelik

²⁰⁸ Anayasa Mahkemesi, E.2024/185, K.2025/13, 16 Ocak 2025. Mahkemenin yerleşik testine göre aynı veya benzer durumdaki kişilere farklı muamele bulunup bulunmadığı; varsa bunun nesnel ve makul bir temele dayanıp dayanmadığı ve ölçülü olup olmadığı incelenir. normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr.

hayat içinde sürekli denetlenmesi gereken alan olduğunu gösterir.²⁰⁹

Eşit yurttaşlık iki katmanlıdır. Birinci katman herkese aynı temel hak ve siyasi üyelik statüsünü tanır. İkinci katman bazı vatandaşların hakkı fiilen kullanmasını engelleyen özel bariyerleri görür. Amaç farklılıkları devlet eliyle büyütmek değil, farklılık nedeniyle kimsenin ortak hayattan dışlanmamasını sağlamaktır.²¹⁰

Ortak kimlik: zemin mi, kalıp mı?

Millî birlik ortak kimlik gerektirir. Ortak devlet yalnız nüfus kayıtlarının teknik toplamı değildir. Aynı vatanın geleceğine ilişkin sorumluluk, ortak dilde iletişim, ortak kurumlara bağlılık, savaş ve afet zamanlarında dayanışma, vergi ve hukuk yükümlülüğü olmadan siyasi toplum kurulamaz.

Fakat ortak kimliğin önünde iki farklı biçim vardır.

Birleştirici kimlik “Bu ülke senindir; kökenin, inancın ve yaşam tarzın ne olursa olsun ortak hukukun eşit sahibisin” der. Türk kimliğini ortak siyasi ad, Türkçeyi ortak kamusal dil, Cumhuriyeti ortak devlet ve Anadolu-Rumeli tarihini çok katmanlı hafıza olarak kurar. Osmanlı mirasını, İslam

²⁰⁹ Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, 2025 Yılı İdare Faaliyet Raporu (Ankara: TİHEK, 2026), s. 57. 6701 sayılı Kanun; cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığı yasaklar. Raporda 2025 yılında esas incelemesi yapılan 263 başvuru bulunduğu belirtilmiştir. tihek.gov.tr.

²¹⁰ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Oxford University Press, 1995); Yael Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton: Princeton University Press, 1993); David Miller, *On Nationality* (Oxford: Clarendon Press, 1995). Eserler, ortak siyasi aidiyet ile bireysel/kültürel hakların zorunlu olarak birbirini dışlamadığına ilişkin karşılaştırmalı kuramsal çerçeve için kullanılmıştır.

medeniyetiyle bağı, Cumhuriyet devrimlerini, yerel kültürleri ve modern Türkiye tecrübesini birbirini silmesi gereken düşman miraslara dönüştürmez.

Dayatılan kimlik ise “Bu ülkeye ait sayılmak için önce bize benzediğini ispatla” der. Bazen dindar vatandaş çağdaşlığa aykırı; seküler vatandaş millî-manevî değerlere yabancı; Aleviyi eksik Müslüman; gayrimüslimi ebedî misafir; Kürdü potansiyel ayrılıkçı; eleştirel vatandaş devlete sadakatsiz sayar.

İki yaklaşım arasındaki fark milliyetçiliğin demokratik kaderini belirler. Zemin olan kimlik insanları kendileri olarak ortak devlete çağırır. Kalıp olan kimlik ise ortak devlete girebilmek için insanlardan hafızalarının veya vicdanlarının bir bölümünü kapıda bırakmasını ister.

Din ve vicdan alanında çift yönlü eşitlik

Eşit yurttaşlığın açık sınavlarından biri din ve vicdan alanıdır. Devletin tarafsızlığı toplumun tarihini ve çoğunluğun inancını yok saymak değildir. Türkiye’nin tarihsel ve kültürel dokusunda İslam’ın belirleyici yeri inkâr edilemez. Buna karşılık devletin hukuk düzeni bir dinî yorumun mensuplarını diğer vatandaşlardan üstün veya daha güvenilir sayamaz.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İzzettin Doğan ve Diğerleri kararında Alevi toplumuna yönelik farklı muamele için nesnel ve makul gerekçe bulunmadığı sonucuna varmıştır. Karar, din hizmetlerinin devlet

tarafından düzenlendiği sistemde tarafsızlık ve çoğulculuk yükümlülüğünün önemini hatırlatır.²¹¹

Aynı ilke geçmişte başörtülü kadınların eğitim ve kamu hizmetlerinden dışlanması bakımından da geçerlidir. Dindar vatandaş modern devletin kamusal yüzüne yakışmayan kişi sayan yasakçı laiklik, eşit yurttaşlıkla bağdaşmamıştır. Başörtüsü yasağının kaldırılması bu nedenle dinî serbestliğin ötesinde, vatandaşlığın önündeki ayrımcı engelin kaldırılmasıdır.²¹²

Bu tarihsel tecrübe, seküler-Jakoben üstenciliğin düşünsel tutumla sınırlı kalmayıp insanın eğitim, çalışma ve temsil hakkını etkileyen idari uygulamaya da dönüşebildiğini gösterir.²¹³

Tek parti döneminden 28 Şubat'a uzanan vesayet çizgisinin ortak noktası, dindar-muhafazakâr vatandaş hukuk önünde açıkça vatandaşlıktan çıkarması değil; onun siyasi tercihin ve kamusal görünürlüğüne koşullu meşruiyet tanınmasıdır. Eşit yurttaşlık, bu örtük derece farkını da reddeder.

Öte yandan dinî çoğunluğun kamusal görünürlüğünün meşru olması, kamu gücünün mezhep, ibadet veya yaşam

²¹¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye [BD], B. No. 62649/10, 26 Nisan 2016, özellikle §§ 164-185. Büyük Daire, Alevilere yönelik farklı muamele için nesnel ve makul gerekçe bulunmadığı sonucuyla Sözleşme'nin 14. maddesiyle bağlantılı 9. maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir. hudoc.echr.coe.int.

²¹² Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan [GK], B. No. 2014/256, 25 Haziran 2014. Mahkeme, başörtülü bir avukatın duruşmaya alınmamasını din özgürlüğü ve ayrımcılık yasağı bakımından ihlal saymış; farklı muamelenin zorlayıcı, nesnel ve haklı gerekçesinin gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr.

²¹³ Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan [GK], B. No. 2014/256, 25 Haziran 2014. Mahkeme, görevin kendine özgü şartları gözetilmeksizin başörtüsünün kategorik biçimde laikliğe aykırı sayılmasını kabul edilemez bulmuştur. kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr.

tarzı üzerinden ayrıcalık dağıtmasını haklı kılmaz. Kamu görevi vatandaşın ne kadar dindar veya ne kadar seküler olduğuna değil, görevin gerektirdiği ehliyet ve liyakate bağlanmalıdır.²¹⁴

Eşit yurttaşlık bütün vicdan baskılarını reddeder. Türkiye'nin yakın tarihinde kurumsal ve devlet destekli başlıca örnek, inançlı insanı “geri”, “eğitilmesi gereken” veya modern devletin yüzüne yakışmayan kişi sayan seküler-Jakoben üstencilik olmuştur. Dinî çoğunluğun inancı farklı yaşayanı veya inançsız ahlaken eksik ve siyaseten kuşkulu sayması da kabul edilemez; fakat bu ihtimal geçmişteki devlet eliyle dışlamayı gölgeleyen simetrik bir mazerete dönüştürülemez. Devlet vatandaşın vicdanını biçimlendirmez; vicdan özgürlüğünü güvenceye alır.

Ortak dil ve kültürel görünülük

Türkçe, Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dili ve ülkenin en geniş ortak iletişim alanıdır. Eğitimden yargıya, bilimden savunmaya kadar ortak devlet kapasitesi güçlü ve nitelikli Türkçe olmadan sürdürülemez. Ortak dili zayıflatmak, vatandaşların birbirini anlama imkânını ve kurumların işleyişini zayıflatır.

Türkçenin ortak ve resmî dil olması; vatandaşların aile, sanat, yayıncılık ve hukuk sınırları içindeki kültürel faaliyetlerde başka dillerle kurduğu bağı yok saymayı gerektirmez. Ortak dil ile kültürel ifade arasında sıfır

²¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 24 ve 70. Din ve vicdan hürriyeti ile kamu hizmetine girme hakkı birlikte değerlendirilmiş; kamu hizmetine alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka ayırım gözetilemeyeceği hükmü esas alınmıştır.

toplamlı ilişki kurmak, her yerel kelimeyi ayrı devlet talebi; her resmî dil vurgusunu kültürel inkâr sayan iki uç üretir.²¹⁵

Demokratik millî merkez, Türkçeyi bütün vatandaşların yüksek düzeyde öğrenmesini ve kamusal hayata eşit katılımın anahtarı olmasını sağlar. Aynı zamanda kültürel hafızanın barışçıl ifadesini suçlaştırmaz. Çizgi nettir: Kültürel görünürlük meşrudur; şiddet, cebir ve ayrı egemenlik dayatması değildir.

Siyasi muhalefet sadakatsizlik değildir

Eşit yurttaşlık kimlik alanının yanı sıra siyasi haklarda da sınıanır. Seçme, parti kurma, örgütlenme, eleştirme ve iktidarın değişmesini isteme hakkı vatandaşlığın merkezindedir. İktidarı eleştirmek devleti reddetmek; hükûmet politikasına karşı çıkmak millete düşman olmak değildir.²¹⁶

Koşullu yurttaşlık, vatandaşlığı hukuki statü olmaktan çıkarıp davranış ve sadakat sınavına dönüştürür. “Bizim tarih yorumumuzu paylaşmıyorsan”, “güvenlik politikamızı eleştiriyorsan” veya “hayat tarzımıza benzemiyorsan” eksik vatandaşsın mesajı verir. Böyle bir düzen dışarıdan birlik görüntüsü üretirken içeride korku, suskunluk ve ikiyüzlülük biriktirir.

²¹⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 3, 26 ve 42. Devletin resmî dilinin Türkçe olması, ifade özgürlüğü ve eğitim diline ilişkin anayasal sınırlar birlikte değerlendirilmiştir. Ortak dil ile kültürel ifade arasındaki dengeye ilişkin cümleler normatif analizdir; mevcut anayasal hükümleri değiştirme önerisi olarak yazılmamıştır.

²¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 67 ve 68. Vatandaşların seçme, seçilme, bağımsız veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma hakları ile siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olması, eşit siyasi yurttaşlığın kurumsal temeli olarak değerlendirilmiştir.

Siyasi haklar sınırsız değildir. Şiddeti teşvik etmek, terör örgütüne fiilî destek vermek, başkasının hakkını ortadan kaldırmaya çalışmak veya ülkenin bütünlüğüne cebirle yönelmek demokratik muhalefet sayılamaz. Ancak sınır kimliğe veya eleştirinin sertliğine göre değil, somut fiil ve hukuki delile göre çizilmelidir. Toplu kuşku yerine bireysel sorumluluk esastır.

Kamu hizmetinde eşit sahiplik

Vatandaşın devleti ortak evi gibi görmesini sağlayan en somut alan kamu hizmetidir. Bir genç sınava, işe, ihaleye veya akademik kadroya başvurduğunda sonucu yetenek ve emeğinden çok soyadı, hemşehrilik ağı, siyasi yakınlık, mezhep, cemaat, hayat tarzı veya bağlantının belirlediğine inanıyorsa devletle bağı zayıflar.

Anayasanın 70. maddesi kamu hizmetine alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka ayırım gözetilemeyeceğini söyler. Bu, teknik personel kuralından daha fazlasıdır; millî birliğin liyakat şartıdır. Devlet kadrosu belirli parti, sınıf, mezhep, cemaat veya kültürel çevrenin mülküne dönüştüğünde dışarıda kalan vatandaş, vergi verdiği devlette kendisine yer bulunmadığını düşünür.²¹⁷

Liyakat soğuk bürokrasi ideali değil, eşit vatandaşlığın gündelik dilidir. İyi işleyen sınav, şeffaf atama, gerekçeli karar ve etkili itiraz mekanizması “Bu devlet senin de devletin” cümlesinin kurumsal karşılığıdır.

²¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 70; ayrıca md. 10. Kamu görevinde liyakat ilkesi, görevin gerektirdiği nitelikler dışındaki kimlik, hayat tarzı, mezhep veya siyasi yakınlık ölçütlerinin dışlanması şeklinde yorumlanmıştır.

Eşitlik kararının uygulanmadığı yerde hukuk ortaklaşamaz

Bir hak ihlalinin mahkemece tespit edilmesi önemlidir; kararın uygulanmaması eşit vatandaşlığı ikinci kez yaralar. İlk ihlal bireyin hakkını, ikinci ihlal hukukun herkese aynı şekilde işleyeceği inancını zedeler. Anayasa, mahkeme kararlarına uyulmasını ve Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme, yargı ile idareyi bağlamasını emreder.²¹⁸

Devletin gücü karar verebilme yeteneğinin yanı sıra kendi koyduğu kurala kendisinin de bağlı kalmasında görünür. Siyasi iktidar, bürokrasi veya çoğunluk hoşlanmadığı kararları seçerek uygularsa vatandaşlık ortak hukuk olmaktan çıkar, güç ilişkisine dönüşür.

Tarih ve medeniyet hafızasını silmeden ortak hukuk

Eşit yurttaşlık bazen ülkenin tarih ve medeniyet hafızasından arındırılmış köksüz anayasal vatandaşlık gibi sunulur. Bu yaklaşım Türkiye'nin gerçekliğine uymaz. Millet yalnız mevzuat maddelerinden oluşmaz; ortak acılar, zaferler, dinî ve ahlaki miras, şehirler, türküler, mezarlıklar, aile hikâyeleri ve Cumhuriyet tecrübesi de aidiyet üretir.

Sorun tarihsel hafızanın varlığı değil, tek kesimin tekelinde resmî sadakat testine dönüşmesidir. Osmanlı ve İslam mirasını sahiplenmek Cumhuriyet'e düşmanlık; Cumhuriyet'in hukuk ve egemenlik kazanımlarını savunmak geçmişe ve inanca düşmanlık değildir. Türk millî

²¹⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 138 ve 153. Mahkemelerin bağımsızlığı, yasama ve yürütme organları ile idarenin mahkeme kararlarına uyma yükümlülüğü ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı, eşit hukuk devletin vazgeçilmez şartlarıdır.

kimliği bu katmanları birbirini yok etmeye zorlamadan taşıyabildiği ölçüde genişler.

Anayasal yurtseverlik de bu şekilde anlamlıdır: Geçmiş inkâr eden hafızasızlık değil, farklı tarih okumalarının ortak hukuk, vatan ve demokratik kurumlarda buluşması. Ortak hikâye tek sesli olmak zorunda değildir; fakat ortak devletin meşruiyetini ve vatandaşların eşit üyeliğini kabul etmelidir.²¹⁹

Nefret söylemi ve kolektif suçlama

Millî birliği en hızlı aşındıran yöntemlerden biri bireysel fiili bütün kimliğe yüklemektir. Bir suçlunun etnik kökenini topluluğun karakteri; bir teröristin mezhebini bütün inanç grubunun niyeti; bir göçmenin fiilini milyonların ortak suç hâline getirmek adalet değildir.

ECRI'nin 2025 Türkiye raporu Aleviler, gayrimüslimler, Kürtler, mülteciler ve göçmenler dâhil çeşitli grupları hedef alan nefret söylemi örneklerine dikkat çekmektedir. Değerlendirmelerin ayrıntıları tartışılabilir; fakat kimliği suçun deliline dönüştüren dilin ortak vatandaşlığı zedelediği açıktır.²²⁰

Aynı ilke çoğunluğa karşı aşağılayıcı genellemeler için de geçerlidir. Dindarları topluca gerici, sekülerleri topluca köksüz, belirli bir bölgenin insanlarını topluca cahil veya

²¹⁹ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, çev. William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1996); David Miller, *On Nationality*. “Anayasal yurtseverlik” yaklaşımı burada tarih ve kültürü silen köksüz bir aidiyet önerisi olarak değil, farklı hafızaları ortak hukuk ve demokratik kurumlarda buluşturma imkânı olarak ele alınmıştır.

²²⁰ Avrupa Konseyi, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Sixth Report on Türkiye, kabul: 18 Mart 2025, yayımlanma: 12 Haziran 2025, özellikle §§ 36–38. Rapor; Aleviler, gayrimüslimler, Kürtler, mülteciler ve göçmenler dâhil çeşitli grupları hedef alan nefret söylemine ilişkin değerlendirmeler içerir. rm.coe.int.

hain saymak farklı yönlerden aynı dışlama mantığını üretir. Eşit yurttaşlık azınlığı çoğunluğa karşı korumakla kalmaz; her vatandaşı kimlik temelli aşağılama ve kolektif suçlamaya karşı güvence altına alır.

Hak ve sorumluluk aynı çatıda

Eşit yurttaşlık tek yönlü hak kataloğu değildir. Vatandaş ortak hukukun korumasından yararlanırken başkasının eşit hakkına saygı, kamu yükümlülüklerini yerine getirme, demokratik usule bağlılık ve şiddeti reddetme sorumluluğu taşır. Devlet de güvenlik sağlarken hakları keyfî biçimde sınırlamama, vatandaşlar arasında taraf tutmama ve temel hakların önündeki fiilî engelleri kaldırma yükümlülüğündedir.²²¹

Millî birlik adına devletten yalnız sertlik isteyen anlayış sözleşmenin vatandaş tarafını; hak adına ortak siyasi sorumluluğu bütünüyle reddeden anlayış ise devlet ve toplum tarafını eksik okur. Sağlam birlik karşılıklıdır: Vatandaş devlete hukuk içinde bağlılık ve eleştiri; devlet vatandaşa adalet, güvenlik ve eşit saygınlık sunar.

Eşit yurttaşlık ve millî birlik için yedi kurumsal eşik

Ortak kimlik ile eşit hukuk arasındaki bağ iyi niyet cümleleriyle değil, kurumlarda sınanır. Aşağıdaki matris demokratik millî merkezin başlıca yedi eşliğini göstermektedir.

²²¹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 5, 10, 12 ve 14. Devletin kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayan engelleri kaldırma görevi ile hakların devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı amaçlayan faaliyet biçiminde kullanılamayacağı hükmü birlikte değerlendirilmiştir.

Alan	Eşit yurttaşlık ölçüsü	Millî birliğe katkısı	Başlıca risk
Hukuk	Benzer durumlara eşit; farklı muameleye nesnel, makul ve ölçülü gerekçe	Devlete güven ve öngörülebilirlik	Kuralın kişiye ve kimliğe göre uygulanması
Kamu hizmeti	Görevin gerektirdiği nitelik ve liyakat dışında ölçüt yok	Vatandaşın devleti ortak sahibi sayması	Parti, mezhep, cemaat, hayat tarzı veya akrabalık ayrıcalığı
Din ve vicdan	Devlet bütün inanç ve inançsızlıklar karşısında tarafsız	Farklı vicdanların aynı vatana gönüllü bağlılığı	Seküler-Jakoben terbiye veya dinî çoğunlukçuluk
Dil ve kültür	Türkçe ortak ve resmî dil; barışçıl kültürel ifade meşru	Ortak iletişim ile kültürel haysiyetin birleşmesi	Kültürel inkâr veya kültürü ayrı egemenlik aracına dönüştürme
Siyasi katılım	Eleştiri, örgütlenme ve iktidar değişimi hakkı; şiddet ve cebir dışarıda	Sorunların sistem içinde çözülmesi	Muhalefeti sadakatsizlik, şiddeti siyasi görüş saymak
Ortak hafıza	Osmanlı-İslam, Cumhuriyet ve yerel hafızaları tek sadakat testine çevirmeden taşımak	Geniş ve köklü ortak hikâye	Geçmiş inkâr eden köksüzlük veya tarihin tekelleştirilmesi
Kamusal dil	Bireysel sorumluluk, kimliklere kolektif suç yüklememe	Çatışmanın hukuk ve tartışma yoluyla çözülmesi	Nefret söylemi, toplu aşağılama ve dijital linç

Tablo 20.1. Eşit yurttaşlık ile millî birliğin yedi kurumsal eşiği

Kaynak: Yazarın özgün analitik matrisi; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Anayasa Mahkemesi, AİHM, TİHEK ve ECRI kaynakları temelinde hazırlanmıştır.

Millî birliğin gönüllü gücü

Birliğin dayanağı, devletin vatandaşına koyduğu yasaklar olamaz. Vatandaşın o devleti neden kendi devleti saydığıyla kurulur. Eşitlik ortak kimliği sulandıran değil, ona gönüllü bağlılık kazandıran ilkedir.

Demokratik milliyetçilik güçlü ortak Türk kimliğinden vazgeçmez. Türkçeyi, bayrağı, Cumhuriyeti, ülkenin bütünlüğünü ve ortak tarih sorumluluğunu savunur; fakat bunları yalnız kendisine benzeyenlerin mülkü yapmaz. Vatandaşın ibadeti, başörtüsü, mezhebi, ana dili, aile kökeni, seküler hayatı veya siyasi eleştirisi, hukuka bağlı kaldığı sürece onun Türklüğünü ve eşit üyeliğini azaltmaz.

Otoriter milliyetçilik birliği sürekli sınavla kurar. Her gün yeni makbul vatandaş ölçüsü üretir; dün dışlanan başörtülüyü bugün merkeze alırken başka bir vatandaşı çemberin dışına iter. Ortak kimlik genişlemez, yalnız dışlama sırası değişir.

Eşit yurttaşlık Türkiye'nin tarihini, inancını ve millî kimliğini inkâr etmek değildir. Bu mirası devletin bütün vatandaşlarının ortak emaneti hâline getirmektir. Millî birlik de farklılıkların ayrı egemenlik iddiasına dönüşmesine izin vermek değil; onları ortak devletin eşit üyeliği içinde güvenceye almaktır.

En güçlü millî birlik korkuyla susanların değil, hukuk sayesinde kendisini evinde hissedenenlerin birliğidir. Devlet bütün vatandaşlarına aynı saygınlığı verdiğinde Türk kimliği daralmaz; ortak ve güvenilir çatıya dönüşür.²²²

Bu güven bugün kurumların yanında ekranlarda da sınanıyor. Kimlikler birkaç saniyelik görüntülerle suçlanıyor, öfke algoritmalarla büyütülüyor ve bireysel fiiller bütün topluluklara yükleniyor.

²²² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 3, 5, 10, 24, 26, 66, 67, 70, 138 ve 153; Anayasa Mahkemesi, E.2024/185, K.2025/13; İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye; Tuğba Arslan. Bölümün sonuç matrisi bu anayasal ve yargısal çerçeve ile yazarın özgün analitik değerlendirmesini birleştirir.

21. ALGORİTMİK ÖFKE VE DİJİTAL DÜŞMANLAŞTIRMA

Kimliklerin platformlarda hedefe dönüştürülmesi

Bir telefon ekranında yirmi saniyelik bir görüntü beliriyor. Nerede ve ne zaman çekildiği bilinmiyor; öncesi ve sonrası görünmüyor. Görüntüdeki kişinin kimliği doğrulanmadan paylaşımın üzerine büyük harflerle bir topluluk adı yazılıyor. İlk kullanıcı “Bunlar hep böyle” diyor, ikincisi hükmü sertleştiriyor, üçüncüsü görüntüyü başka olaylarla birleştiriyor. Birkaç saat içinde tek bir kişinin fiili, milyonlarca insan hakkında verilmiş kolektif karara dönüşüyor.

Dijital düşmanlaştırmanın temel formülü budur: Olay bireysel, hüküm kolektif; görüntü kısa, sonuç sınırsızdır. Bir suç şüphesi etnik kökene, mezhebe, siyasi görüşe, yaşam tarzına veya göçmen topluluğuna yüklenir. Kullanıcı kendi gözüyle gördüğüne inanır; oysa gördüğü şey gerçeğin bütünü değil, seçilmiş, kesilmiş ve yorumla çerçevelenmiş bir parçadır.

TÜİK’e göre 2025 yılında 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı yüzde 90,9’a ulaşmıştır. Dijital alan artık gündelik hayatın kenarında duran alternatif mecra değil; haberin, siyasetin, ticaretin, kimlik tartışmasının ve toplumsal öfkenin başlıca meydanlarından biridir.²²³

Bu meydanın ayırt edici özelliği yalnız herkesin konuşabilmesi değildir. Kimin sözünün görünür olacağına,

²²³ Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2025. İnternet kullanım oranı 16-74 yaş grubunda yüzde 90,9; erkeklerde yüzde 93,6, kadınlarda yüzde 88,2 olarak bildirilmiştir. veriportali.tuik.gov.tr.

hangi görüntünün milyonlara ulaşacağına ve hangi duygunun ertesi güne taşınacağına otomatik sıralama sistemleri de etki eder. Algoritmik öfke, çevrimiçi kızgınlıktan fazlasıdır: Öfkenin ölçülmesi, ödüllendirilmesi, taklit edilmesi ve tekrar tekrar kullanıcıya sunulmasıdır.

Meydan artık kronolojik değil

Geleneksel meydanda görünürlük fiziksel yakınlık, kurum, gazete veya yayın saatiyle sınırlıydı. Sosyal medya bu kapıların önemli bölümünü açtı. Daha önce sesi duyulmayan insanlar tanıklıklarını aktarabildi; haksızlıklar görünür oldu; merkezî medya düzeninin sakladığı veya ihmal ettiği bilgiler dolaşıma girdi. Bu demokratik imkân küçümsenemez.

Fakat açılan alan tarafsız bir boşluk değildir. Platform her içeriği eşit sırada göstermez; bazı içerikleri yükseltir, bazılarını görünmezleştirir, bazılarını tavsiye eder, bazılarını kurallara aykırı bularak kaldırır. Böylece şirket aynı anda meydanın sahibi, görünürlük editörü ve çoğu durumda ilk karar mercii hâline gelir.²²⁴

Algoritma nefret ideolojisini yoktan üretmez. Toplumda bulunan korku, önyargı, aidiyet ve siyasi çatışmaları veri olarak bulur. Buna karşılık hangi davranışı başarı saydığı ve kullanıcıyı hangi içerikle ekranda tuttuğu önemlidir. Sıralama sistemi, mevcut duygular arasından bazılarını diğerlerinden daha görünür hâle getirir.

²²⁴ Tarleton Gillespie, *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media* (New Haven: Yale University Press, 2018); José van Dijck, Thomas Poell ve Martijn de Waal, *The Platform Society: Public Values in a Connective World* (Oxford: Oxford University Press, 2018). Kaynaklar, platformların pasif taşıyıcılığın ötesinde görünürlüğü sıralayan ve kuralları uygulayan özel düzenleyiciler olduğu yönündeki kuramsal çerçeve için kullanılmıştır.

Bu nedenle “Bütün suç algoritmanın” demek de “Algoritma yalnız nötr matematiktir” demek de eksiktir. İlki kullanıcının, siyasetçinin ve içerik üreticisinin sorumluluğunu siler; ikincisi tasarım ve teşvik kararlarını görünmez kılar. Dijital düşmanlaştırma insan psikolojisi, grup rekabeti, siyasi çıkar, içerik ekonomisi ve platform mimarisinin kesişiminde oluşur.

Algoritma yazar değil, güçlü bir editördür

Bir tavsiye sistemi içeriğin doğru, adil veya toplumsal bakımdan yararlı olup olmadığını kendiliğinden bilmez; kendisine verilen hedefi optimize eder. Hedef tıklama, izleme süresi, yorum, yeniden paylaşım veya geri dönüş sıklığı olduğunda güçlü tepki doğuran içerik yapısal olarak avantajlı hâle gelir.

Twitter üzerinde yürütülen geniş ölçekli rastgeleleştirilmiş araştırma, algoritmik akış ile kronolojik akış arasında siyasi içerik görünürlüğünün değişebildiğini gösterdi. İncelenen yedi ülkenin altısında ana akım sağ parti içerikleri ana akım sola kıyasla daha fazla büyütülmüştü. Bununla birlikte çalışma, aşırı uçların merkeze göre zorunlu olarak büyütüldüğünü göstermedi; bulguların bütün platform, ülke ve dönemlere genellenemeyeceğini açık bıraktı.²²⁵

²²⁵ Ferenc Huszár, Sofia Ira Ktena, Conor O’Brien, Luca Belli, Andrew Schlaikjer ve Moritz Hardt, “Algorithmic Amplification of Politics on Twitter,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 119, sy. 1 (2022): e2025334119, doi:10.1073/pnas.2025334119. Çalışma, yaklaşık iki milyon günlük aktif hesabı içeren uzun süreli rastgeleleştirilmiş deney ile yedi ülkedeki siyasi içerikleri karşılaştırmış; altı ülkede ana akım sağ partilerin içeriklerinin ana akım sola göre daha fazla büyütüldüğünü bulmuştur. Araştırma, bu sonucun bütün platformlar ve dönemler için evrensel bir yasa olduğunu veya aşırı uçların mutlaka daha fazla büyütüldüğünü göstermemektedir.

Bu ihtiyat akademik açıdan zorunludur. “Algoritmalar her zaman belirli siyasi tarafı kayırır” hükmü araştırmanın sınırını aşar. Platform, dönem, dil, kullanıcı davranışı ve siyasi sistem değiştikçe sonuç da farklılaşır. Buna karşılık değişmeyen nokta şudur: Sıralama tasarımı görünürlüğe müdahale eder. “Yalnız kullanıcıların istediğini gösteriyoruz” savunması bu nedenle eksiktir; neyin ne kadar gösterileceği mimari tercihtir.

Öfkenin ödül sistemi

Sosyal medyada öfke yalnız ifade edilmez, geri bildirimle öğrenilir. Sert paylaşım normalden fazla beğeni, yorum veya yeniden paylaşım aldığında kullanıcı davranışın işe yaradığını görür. Başkaları da hangi tonun ödüllendirildiğini izler. Böylece kişisel tepki, topluluk normu hâline gelir.

Brady ve arkadaşlarının milyonlarca paylaşımı davranış deneyleriyle birlikte değerlendiren çalışması, öfke ifadelerine verilen olumlu sosyal geri bildirimin kullanıcının sonraki öfke ifadelerini artırabildiğini gösterdi. Kullanıcı yalnız ödül için rol yapmaz; bulunduğu ağda hangi duygunun normal ve kabul edilir olduğunu da öğrenir.²²⁶

Bu mekanizmanın milliyetçi alanda daha güçlü işlemesi beklenir. Vatan, bayrak, güvenlik, şehitlik, sınır ve tarih yüksek ahlaki anlam taşır. Bunlarla ilişkilendirilen tehdit görüntüsü, sıradan görüş ayrılığından daha yoğun ihlal

²²⁶ William J. Brady, Killian McLoughlin, Tuan N. Doan ve Molly J. Crockett, “How Social Learning Amplifies Moral Outrage Expression in Online Social Networks,” *Science Advances* 7, sy. 33 (2021): eabe5641, doi:10.1126/sciadv.abe5641. İki gözlemsel çalışma 7.331 kullanıcının 12,7 milyon paylaşımını, iki davranış deneyi ise toplam 240 katılımcıyı incelemiş; öfke ifadelerine verilen olumlu sosyal geri bildirimin gelecekteki öfke ifadesini artırabildiğini göstermiştir.

duygusu doğurur. Paylaşım yapmak, siyasi katılımdan çok ülkeyi savunma görevi hissi uyandırır.

Meşru hassasiyet ile manipülasyon burada ayrılmalıdır. Sınır güvenliği, terör, düzensiz göç, dış müdahale ve kamu kaynaklarının adil dağılımı elbette tartışılır. Sorun bu meselelerin gündeme getirilmesi değil; doğrulanmamış tekil görüntünün bütün topluluğu suçlamak için kullanılması ve toplu cezalandırma arzusunun “millî refleks” diye ödüllendirilmesidir.

Dış gruba saldırmak neden daha çok dolaşır?

Dijital kimlik siyasetinde en yüksek etkileşim, çoğu zaman kendi grubunu anlatmaktan çok karşı grubu aşağılayan içerikten gelir. Dış gruba yönelen dil takipçiye aynı anda “Biz haklıyız” ve “Onlar tehlikeli” mesajı verir. Bu yapı aidiyeti güçlendirirken korkuyu ve öfkeyi de harekete geçirir.

Rathje, Van Bavel ve van der Linden’in 2,7 milyondan fazla paylaşımı inceleyen çalışmasında siyasi dış gruptan söz eden içerikler, iç gruba ilişkin içeriklere kıyasla yaklaşık iki kat daha fazla paylaşılmış veya yeniden gönderilmişti. Dış grup dili, olumsuz duygu ve ahlaki-duygusal kelimeler dâhil diğer etkenlerden daha güçlü paylaşım belirleyicisi olarak görünmüştü.²²⁷

²²⁷ Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, “Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 26 (2021): e2024292118, doi:10.1073/pnas.2024292118. Çalışma Facebook ve Twitter’deki haber kuruluşları ile ABD Kongresi üyelerine ait 2.730.215 paylaşımı incelemiş; dış gruptan söz eden içeriklerin iç grup içeriklerine kıyasla yaklaşık iki kat daha fazla paylaşıldığını ve dış grup dilinin ölçülen değişkenler içinde paylaşımın en güçlü yordayıcısı olduğunu bulmuştur.

Bu sonuç Türkiye’ye doğrudan oran olarak taşınamaz; çalışma ABD siyasi alanına aittir. Fakat mekanizma tanıdık. “Biz ne kuracağız?” sorusu ayrıntı, maliyet ve sorumluluk ister. “Onlar bize ne yapıyor?” sorusu ise hızlı düşman, net saf ve kolay paylaşım üretir. Platform akışı da çoğu zaman ikinci tür içeriği daha hareketli bulur.

Bu teşvik altında milliyetçilik üretim, eğitim, teknoloji, adalet ve gelecek programından uzaklaşıp düşman listesine indirgenir. İnsan millet için ne kurduyuyla değil, kimden ne kadar sert nefret ettiğiyle milliyetçi sayılmaya başlanır. Bu milliyetçiliğin genişlemesi değil, siyasal ve ahlaki bakımdan daralmasıdır.

Yankı odası: algoritmanın ötesindeki etkenler

Yankı odası, kullanıcının çoğunlukla kendi görüşünü doğrulayan içerik ve kişilerle karşılaştığı ağ düzenidir. Ancak her platform aynı ölçüde yankı odası üretmez; her kullanıcı da otomatik olarak kapalı bir fanusa düşmez. Benzerlerle ilişki kurma eğilimi, takip tercihleri, grup kuralları ve platform mimarisi birlikte çalışır.

Cinelli ve arkadaşlarının dört platformu karşılaştıran araştırması, yankı odalarının Facebook ve Twitter’da daha belirgin, Reddit ve Gab’da ise farklı örüntüler taşıdığını gösterdi. Bulgular aynı insan eğilimlerinin farklı platform tasarımlarında farklı sonuçlar üretebildiğine işaret eder.²²⁸

²²⁸ Matteo Cinelli, Gianmarco De Francisci Morales, Alessandro Galeazzi, Walter Quattrociocchi ve Michele Starnini, “The Echo Chamber Effect on Social Media,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 9 (2021): e2023301118, doi:10.1073/pnas.2023301118. Araştırma Facebook, Twitter, Reddit ve Gab üzerinde bir milyondan fazla aktif kullanıcının yüz milyondan fazla içerik ve etkileşimini karşılaştırmış; yankı odalarının platform mimarisi ve kullanıcı davranışına göre farklılaştığını göstermiştir.

Çözüm herkese zorla karşıt görüş göstermek kadar basit değildir. Bail ve arkadaşlarının saha deneyinde karşı siyasi taraftan seçilmiş mesajlara maruz bırakılan bazı katılımcıların kutuplaşması azalmamış, artmıştır. Karşıt içerik küçümseyici, kimlik tehdit eden veya sürekli en uç örneklerden oluşan paket hâlinde sunulursa düşünmeye alan açmaz; savunma refleksini güçlendirir.²²⁹

Gerçek çoğulculuk, insanı rakip kampın en saldırgan cümleleriyle bombardımana tutmak değildir. Güvenilir bilgi, bağlam, insanlaştırıcı temas ve ortak sorunlar etrafında tartışma gerekir. Aksi hâlde “iki tarafı gösterme” iddiası, iki tarafın en öfkeli yüzlerini birbirine seyrettiren yeni gösteriye dönüşür.

Yirmi saniyelik görüntü, sınırsız hüküm

Kısa video karmaşık olayı hızla görünür kılarken bağlamı kesmeye de elverişlidir. Bir kavganın son on saniyesi öncesindeki saldırıyı gizleyebilir; başka ülkede çekilmiş görüntü Türkiye’deymiş gibi sunulabilir; eski olay yeni diye paylaşılabılır; failin kimliği ise tahmine dayanarak yazılır. Ekranaya eklenen tek cümle görüntünün anlamını bütünüyle değiştirme gücüne sahiptir.

Dijital düşmanlaştırma bu belirsizlikten beslenir. Önce kimlik etiketi yapıştırılır, sonra doğrulama talebi “suçu savunmak” gibi gösterilir. Şüphe eden kişi karşı grubun

²²⁹ Christopher A. Bail vd., “Exposure to Opposing Views on Social Media Can Increase Political Polarization,” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115, sy. 37 (2018): 9216-9221, doi:10.1073/pnas.1804840115. Karşıt görüşteki siyasi hesapları aktaran botları izleme deneyinde Cumhuriyetçi katılımcıların daha muhafazakâr tutumlara yöneldiği, Demokratlardaki değişimin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı bildirilmiştir. Çalışma, karşıt görüşe maruz bırakmanın bağlam ve sunuş biçiminden bağımsız bir çözüm olmadığını gösteren ihtiyat kaynağı olarak kullanılmıştır.

sözcüsü ilan edilir. Böylece kanıt istemek ahlaki zayıflık, hızla hüküm vermek cesaret sayılır.

Yanlış bilgi ile öfke ilişkisini inceleyen 2024 tarihli araştırma, yanlış içeriğin güvenilir haberlere göre daha fazla öfke tepkisi üretebildiğini; öfke uyandıran yanlış bilginin, kullanıcı metnin tamamını okumadan paylaşılma ihtimalinin artabildiğini göstermiştir.²³⁰

Tehlike yalnız yanlış habere inanılması değildir. İçerik bir kimlikle eşleştirildiğinde toplumsal hafızada kalıcı iz bırakır. Paylaşım silinse bile “Zaten bunlar böyledir” duygusu kalıcılığını sürdürür. Düzeltme ilk iddia kadar yayılmaz; çünkü daha az heyecan, kahramanlık ve düşmanlık sunar.

Algoritmik öfke kader değildir

Platformlar zararlı sonuçları zaman zaman insan doğasının kaçınılmazlığı gibi sunar: Kullanıcı bunu istiyor, biz de gösteriyoruz. Oysa sıralama tercihleri değiştirildiğinde görülen içerik ve duygusal tepki de farklılaşır.

2025'te yayımlanan saha deneyi, X akışında antidemokratik tutum ve parti düşmanlığı taşıyan içeriklerin görünürlüğünü azaltıp artırdı. On günlük deneyde görünürlüğün yönü, kullanıcıların karşı partiye ilişkin duygularını aynı yönde etkiledi. Düşmanlaştırıcı içerik azaltıldığında geleneksel beğeni ve yeniden paylaşım

²³⁰ Killian L. McLoughlin vd., “Misinformation Exploits Outrage to Spread Online,” *Science* 386, sy. 6725 (2024): 991-996, doi:10.1126/science.adl2829. Çalışma, yanlış bilginin güvenilir haberlere kıyasla daha fazla öfke tepkisi doğurabildiğini ve öfke uyandıran yanlış içeriğin doğruluğu okunmadan paylaşılma ihtimalinin artabildiğini göstermiştir.

ölçülerinde belirgin kayıp görülmemesi de dikkat çekiciydi.²³¹

Bu, tek ülkede yürütülen tek deneydir ve her platform için hazır reçete değildir. Yine de önemli bir inkânı gösterir: Akış kutuplaşmayı büyütme zorunda değildir; ortak demokratik zemini koruyan bir tasarım da mümkündür. Teknolojik tercih siyasi ve ahlaki sonuçlardan bağımsız değildir.

Yapay görüntü ve kimliğin sahte kanıtı

Üretken yapay zekâ dijital düşmanlaştırmanın maliyetini düşürmüştür. Bir siyasetçinin söylemediği sözü söylemiş gibi gösteren ses, bir grubun yapmadığı eylemi yapmış gibi sunan görüntü veya savaş alanından geldiği iddia edilen yapay fotoğrafın üretimi artık kısa süre alır.

Derin sahte içeriğin tehlikesi yalnız sahteye inanılması değildir. Yapay içerik yaygınlaştıkça gerçek görüntülerin de kolayca “sahte” etiketiyle reddedilmesi riski büyür. Böylece yalancı hem olmayan kanıtı üretme hem de mevcut kanıtı inkâr etme imkânı bulur.

Avrupa Birliği Yapay Zekâ Yasası, belirli yapay zekâ çıktılarının işaretlenmesi ve derin sahte içeriğin yapay olarak üretildiğinin veya değiştirildiğinin açıklanması yönünde şeffaflık yükümlülükleri kurmuştur. İşaretleme

²³¹ Tiziano Piccardi, Martin Saveski, Chenyan Jia, Jeffrey T. Hancock, Jeanne L. Tsai ve Michael S. Bernstein, “Reranking Partisan Animosity in Algorithmic Social Media Feeds Alters Affective Polarization,” *Science* 390, sy. 6776 (2025), doi:10.1126/science.adu5584. 2024 ABD başkanlık kampanyası sırasında X üzerinde 1.256 katılımcıyla yürütülen ön kayıtlı on günlük saha deneyinde antidemokratik tutum ve parti düşmanlığı içeren paylaşımların görünürliğünün azaltılması veya artırılması, karşı partiye ilişkin duyguları aynı yönde değiştirmiştir. Sonuçlar Türkiye’ye doğrudan ölçü olarak aktarılmamış, sıralama tercihinin etkilenebilir bir tasarım alanı olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

tek başına yeterli değildir; işaretin silinmesi, başka platforma taşınması veya etkisiz bırakılması mümkündür. Buna rağmen kaynağın ve üretim biçiminin görünür olması dijital kanıt zincirinin ilk basamağıdır.²³²

Dijital kalabalık ve kolektif ceza

Dijital linç hukuki sorumluluğu ortadan kaldırmaz; yalnız binlerce küçük fiile dağıtır. Her kullanıcı kendi mesajının etkisini önemsiz görme eğilimindedir. Hedef açısından sonuç; tehdit, adres ifşası, iş kaybı, aileye yönelen saldırı veya okulda ve mahallede damgalanma şeklinde ortaya çıkar.

Milliyetçi öfke, böyle bir saldırının meşruiyetini daha da ağırlaştıran bir çerçeve kurar. Hedef “vatana karşı”, “millele düşman” veya “içerideki yabancı” diye etiketlendiğinde hukukî sınırlar gereksiz görülür. Delil istemek, savunma hakkını hatırlatmak veya bireysel sorumluluğu savunmak saf değiştirmek gibi okunur.

Oysa millî hukuk düzeninin gerçek sınavı sevilen kişiye adalet vermek değil, öfke duyulan kişiyi de mahkeme önünde birey olarak tutabilmektir. Dijital kalabalık delil, savunma, ölçülülük ve itiraz yolu tanımaz. Milliyetçilik bu kalabalığın öncüsü olduğunda devleti güçlendirmez; devletin yerine geçmeye çalışan cezasız grup gücü üretir.

²³² Avrupa Parlamentosu ve Konsey, Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act), md. 50. Düzenleme belirli yapay zekâ çıktılarının makinece okunabilir biçimde işaretlenmesi ve derin sahte içeriklerin yapay olarak üretildiği veya değiştirildiğinin açıklanması yönünde şeffaflık yükümlülükleri içerir. eur-lex.europa.eu.

Nefret söylemi ile sert eleştiri aynı şey değildir

Dijital alanı korumak adına yapılabilecek en büyük hata, rahatsız edici her sözü nefret söylemi saymaktır. İktidar, din, ideoloji, tarih anlatısı, göç politikası, milliyetçilik, laiklik veya toplumsal hareketler sert eleştirinin meşru konularıdır. Demokrasi yalnız nazik cümlelerin rejimi değildir.

Nefret söylemi tartışmasının odağı fikirlerin rahatlığı değil, insanların eşit haysiyetidir. Bir düşünceye itiraz etmekle insanları köken, inanç veya kimlikleri nedeniyle aşağı, tehlikeli ve haklardan mahrum bırakılması gereken kitle gibi sunmak aynı değildir. Avrupa Konseyinin kapsamlı yaklaşımı da cezanın yanında eğitim, mağdur desteği, karşı söylem ve ölçülü hukuki araçları birlikte düşünür.²³³

Türkiye’de çevrimiçi toplu aşağılama tek bir siyasi kampın sorunu değildir. Kürtler, Aleviler, gayrimüslimler, mülteciler ve göçmenler hedef alınabildiği gibi başörtülü, dindar, seküler, Atatürkçü veya farklı partilere mensup insanlar da tehdit ve kimlik temelli aşağılama dilinin hedefi hâline gelir. ECRI’nin 2025 Türkiye raporu farklı grupları

²³³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Recommendation CM/Rec(2022)16 on Combating Hate Speech, 20 Mayıs 2022, search.coe.int. Tavsiye kararı nefret söylemini derin köklü ve çok boyutlu bir olgu olarak ele alır; ceza hukuku yanında medeni-idari yollar, eğitim, karşı söylem, destek mekanizmaları ve insan haklarına uygun platform sorumluluğunu içeren kapsamlı yaklaşımı benimser.

hedef alan nefret söylemi ve kamusal aktörlerin sorumluluğuna ilişkin uyarılar içermektedir.²³⁴

Sansür ile başıboşluk arasındaki sahte seçim

Dijital düşmanlaştırmaya karşı iki kolay cevap vardır. İlk platformu bütünüyle serbest bırakır: Piyasa ve kullanıcı davranışı neyi yükseltiyorsa o görünür olsun. İkincisi devlete geniş ve belirsiz kaldırma yetkisi verir: Zararlı görülen söz hızla silinsin.

İlk yol özel şirketin görünmez iktidarını meşrulaştırır. İkinci yol, siyasi iktidarın eleştirisi, haber ve muhalefeti “zararlı içerik” adı altında bastırması için alan yaratır. Demokratik çözüm bu iki gücü aynı anda sınırlamalıdır: Platform keyfi, devlet sınırsız olmamalıdır.

UNESCO’nun dijital platform yönetişimi rehberi ifade özgürlüğünü merkeze alırken şeffaflık, risk değerlendirmesi, bağımsız gözetim, kullanıcı itirazı ve çok paydaşlı denetimi birlikte ele alır. Avrupa Birliği Dijital Hizmetler Yasası da büyük platformlara tavsiye sistemlerini

²³⁴ Avrupa Konseyi, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Sixth Report on Türkiye, kabul: 18 Mart 2025, yayımlanma: 12 Haziran 2025, özellikle §§ 36–38. Rapor Aleviler, gayrimüslimler, Kürtler, mülteciler ve göçmenler dâhil çeşitli grupları hedef alan nefret söylemini ve kamusal aktörlerin sorumluluğunu tartışır. Başörtülü, dindar, seküler, Atatürkçü veya parti kimliklerine ilişkin ikinci grup örnekler rapordan aktarım değil, aynı eşit haysiyet ölçütünün yazar tarafından farklı siyasi-kültürel kimliklere uygulanmasıdır. rm.coe.int.

açıklama ve sistemik riskleri değerlendirme yükümlülükleri getirmektedir.^{235,236}

Esas soru yalnız “Bu paylaşım silinsin mi?” değildir. İçerik neden milyonlara gösterildi, hangi sinyaller onu yükseltti, koordineli ağlar devreye girdi mi, kullanıcı sıralama tercihini değiştirebildi mi, araştırmacılar sistemi inceleyebildi mi ve hatalı karar için etkili itiraz yolu var mı?

Türkiye’nin hukukî ikilemi

Türkiye’de internet alanının temel düzenlemelerinden biri 5651 sayılı Kanun’dur. Zaman içinde sosyal ağ sağlayıcılarına temsilci belirleme, kullanıcı başvurularına cevap verme, raporlama ve içerik çıkarma ya da erişim engelleme kararlarına uyma yükümlülükleri getirilmiştir. Bu düzenlemeler kişilik hakkı ihlali, suç içeriği ve muhatap bulamama gibi gerçek sorunlara cevap verme iddiası taşır.²³⁷

Buna karşın hızlı kaldırma sisteminin ifade ve basın özgürlüğü üzerinde ağır sonuçlar doğurabileceği görülmüştür. Anayasa Mahkemesi Keskin Kalem pilot

²³⁵ UNESCO, Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information through a Multi-stakeholder Approach (Paris: UNESCO, 2023), unesdoc.unesco.org. Rehber, platform yönetiminde insan hakları, şeffaflık, risk değerlendirmesi, bağımsız gözetim, kullanıcı başvuru yolları ve çok paydaşlı yaklaşımı birlikte önermektedir.

²³⁶ Avrupa Parlamentosu ve Konsey, Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act), özellikle md. 27, 34, 35 ve 38, 19 Ekim 2022. Büyük çevrimiçi platformların tavsiye sistemleri hakkında bilgi vermesi, sistemik riskleri değerlendirmesi ve azaltması; belirli durumlarda profil çıkarmaya dayanmayan tavsiye seçeneği sunması öngörülür. eur-lex.europa.eu.

²³⁷ 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun; 7253 ve 7418 sayılı kanunlarla yapılan sosyal ağ sağlayıcılara ilişkin değişiklikler. Kanun; temsilci belirleme, başvuruları cevaplama, raporlama, içerik çıkarma/erişim engelleme kararlarına uyma ve belirli yaptırımlar öngörür. TBMM Kanun Bilgileri, mevzuat.adalet.gov.tr.

kararında 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesine dayalı yapıda sistemik sorunlar tespit etmiş, daha sonra norm denetiminde maddeyi iptal etmiştir. Karar interneti hukuksuz bırakma talebi değil; kanunilik, gerekçe, ölçülülük ve etkili itiraz yolunu güçlendirme çağrısıdır.²³⁸

TCK'nin 217/A maddesi "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçunu düzenlemektedir. Anayasa Mahkemesi 2023'te iptal talebini çoğunlukla reddetmiş; karşıoylarda kavramların belirliliği ve ifade özgürlüğü üzerindeki caydırıcı etki tartışılmıştır. Bu ihtilaf, yanlış bilgiyle mücadelenin gereksizliğini değil, ceza hukukunun son ve en dikkatli araç olması gerektiğini gösterir.²³⁹

Yanlış paylaşım düzeltme, kaynak uyarısı, cevap hakkı, görünürlük azaltma veya medeni hukuk yoluyla giderilebiliyorsa hapis tehdidine doğrudan başvurmak ölçülülük ilkesini zedeler. Buna karşılık açık tehdit, şiddete çağrı, organize taciz ve ağır hak ihlali ifade özgürlüğü

²³⁸ Anayasa Mahkemesi, Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri [GK], B. No. 2018/14884, 27 Ekim 2021; ayrıca E.2020/76, K.2023/172, 11 Ekim 2023. Mahkeme, 5651 sayılı Kanun'un 9. maddesine dayalı erişim engelleme ve içerik çıkarma sisteminde ifade/basın özgürlüğü ile etkili başvuru hakkı bakımından yapısal sorunlar tespit etmiş; norm denetiminde maddeyi iptal etmiştir. kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr ve normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr.

²³⁹ 7418 sayılı Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, md. 29; Türk Ceza Kanunu md. 217/A. Anayasa Mahkemesi, E.2022/129, K.2023/189, 8 Kasım 2023, çoğunluk kararıyla "halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" suçuna yönelik iptal talebini reddetmiştir. Karşıoylarda belirlilik ve caydırıcı etki bakımından itirazlar yer almıştır, anayasa.gov.tr.

perdesiyle korunamaz. Ölçü; kanunilik, meşru amaç, gereklilik ve ölçülülüktür.²⁴⁰

Seçim döneminde algoritmik egemenlik

Seçim döneminde sahte görüntü, aday hakkında uydurma belge, seçim güvenliğine ilişkin doğrulanmamış iddia veya belirli seçmen gruplarını sandıktan uzaklaştırmayı amaçlayan içerik, düzeltme yetişmeden etkili sonuçlar doğurur. Dijital sıralama bu nedenle kampanya eşitliğinin görünmeyen unsurlarından biridir.

Avrupa Komisyonunun Dijital Hizmetler Yasası kapsamındaki seçim rehberi, büyük platformlara seçim risklerini önceden değerlendirme; tavsiye sistemleri, siyasi reklamlar, yapay içerikler, kriz protokolleri ve araştırmacı erişimini birlikte ele alma yönünde tavsiyeler sunar. Seçim sandık günündeki işleminden ibaret değildir; aylar boyunca korunması gereken bir bilgi ortamına dayanır.²⁴¹

Türkiye bakımından amaç belirli partiyi korumak olamaz. İktidarın, muhalefetin, küçük partilerin ve bağımsız adayların aynı şeffaf kurallar içinde yarışması gerekir. Platformun kampanya sırasında kural değiştirmesi, bazı hesaplara görünürlük ayrıcalığı tanınması veya devlet

²⁴⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 13, 26, 28 ve 34. İfade ve basın özgürlüklerinin ancak kanunla, meşru amaçla ve demokratik toplum düzeninin gerekleri ile ölçülülük ilkesine uygun biçimde sınırlandırılabilmesi; barışçıl toplantı ve gösteri hakkı, dijital alanın anayasal çerçevesi bakımından birlikte değerlendirilmiştir.

²⁴¹ Avrupa Komisyonu, Guidelines for Providers of Very Large Online Platforms and Very Large Online Search Engines on the Mitigation of Systemic Risks for Electoral Processes, 26 Nisan 2024, digital-strategy.ec.europa.eu. Rehber; seçim dönemlerinde risk değerlendirmesi, tavsiye sistemlerinin incelenmesi, siyasi reklam şeffaflığı, yapay içerik, kriz protokolleri ve bağımsız araştırmacı erişimi gibi önlemleri ele alır.

talepleriyle içerik müdahalesini belirsiz yürütmesi seçim güvenini aşındırır.

Demokratik milliyetçilik dijital alanda neyi savunur?

Demokratik milliyetçilik dijital alanı yabancı şirketlerin sınırsız ticari egemenliğine bırakamaz. Yurttaşların ne gördüğü, hangi gündemin büyüdüğü ve hangi kriz görüntüsünün toplumu harekete geçirdiği millî egemenlikle ilişkilidir. Fakat “millî güvenlik” kavramı her eleştiriyi susturan sınırsız anahtara da dönüştürülemez.

Birinci ilke bireysel sorumluluktur. Hukuk failin somut fiiline bakar; bir kişinin suçu kökenine, mezhebine, şehrine, siyasi görüşüne veya mensup olduğu göçmen topluluğuna yazılamaz.

İkinci ilke doğrulama için zaman ve bilgi üretmektir. Kriz anında hızlı paylaşım her zaman erdem değildir; kimi zaman doğrudan risk üretir. Kamu kurumları, medya ve platformlar doğrulanmamış içerik için görünür uyarı ile güncel, erişilebilir ve düzenli bilgi akışı sağlamalıdır.

Üçüncü ilke algoritmik şeffaflıktır. Platformlar, ticari sırlarını bütünüyle açmadan sıralamada kullandıkları temel sinyalleri, siyasi ve toplumsal riskleri nasıl ölçtüklerini, içeriklere hangi müdahaleleri uyguladıklarını ve kullanıcıya hangi seçenekleri sunduklarını açıklamakla yükümlü olmalıdır.

Dördüncü ilke bağımsız denetimdir. Devlet kurumu tek başına hakikat makamı, platformun güven ekibi de denetlenmez son merci olamaz. Yargı, akademi, sivil toplum, meslek kuruluşları ve teknik uzmanlar hukuki güvenceler altında sistemi inceleyebilmelidir.

Beşinci ilke etkili itirazdır. Hesabı kapatılan, içeriği kaldırılan veya görünürlüğü azaltılan kullanıcı hangi kuralın ihlal edildiğini bilmeli ve hızlı, gerekçeli başvuru yoluna sahip olmalıdır. Tehdit ve organize tacize uğrayan kişinin başvurusu da görünmez destek kutusunda kaybolmamalıdır.

Altıncı ilke kullanıcı egemenliğidir. İnsan yalnız algoritmanın tahmin ettiği profil değildir. Kronolojik akış, profil çıkarmaya dayanmayan tavsiye, hassas konu uyarı ve takip edilen kaynakları önceliklendirme gibi gerçek seçenekler sunulmalıdır.

Yedinci ilke dijital yurttaşlık eğitimidir. Medya okuryazarlığı “Sahte habere inanma” broşüründen ibaret değildir. Görüntünün tersine aranması, tarih ve yer kontrolü, kaynak zinciri, yapay içerik işaretleri, duygusal manipülasyon, kişisel veri, toplu hedef gösterme ve hukuki sorumluluk öğretilmelidir.

Sekizinci ilke millî dijital kapasitedir. Türkiye, yabancı platformlara ceza kesmenin ötesine geçerek bağımsız araştırma yapabilen, Türkçe içerik denetim teknolojileri geliştiren, şeffaf kamu verisi yayımlayan ve afet ile seçim gibi krizlerde güvenilir iletişim altyapısı kuran ülke olmalıdır.

Risk	Dijital mekanizma	Demokratik ve ölçülü cevap	Kaçınılacak yol
Bağımsız viral görüntü	Kısa kesit, yanlış tarih veya yer, doğrulanmamış kimlik etiketi	Kaynak-zaman doğrulaması, görünür uyarı ve hızlı resmi bilgi	Bütün gruba suç yüklemek veya otomatik sansür
Dış grup düşmanlığı	Öfke ödülü, kolektif genelleme ve ahlaki tehdit dili	Bireysel sorumluluk; tehdit ve şiddete somut, ölçülü müdahale	Sert eleştiriyi nefret söylemiyle özdeşleştirmek

Risk	Dijital mekanizma	Demokratik ve ölçülü cevap	Kaçınılacak yol
Yankı odası	Benzer hesap ağı ve kişiselleştirilmiş sıralama	Akış seçeneği, bağlamlı çoğul içerik ve araştırmacı erişimi	Kullanıcıyı saldırgan karşıt içerikle zorla bombardımana tutmak
Koordineli taciz	Toplu hedef gösterme, kişisel veri ve adres yayma	Hızlı koruma, delil muhafazası, yaptırım ve etkili başvuru	Kalabalığı doğrudan kamuoyu ve hakikat saymak
Yapay içerik	Derin sahte ses-görüntü ve sahte belge	Kaynak zinciri, makinece okunabilir işaret ve hızlı doğrulama	Her gerçek kaydı 'yapay' diyerek reddetmek
Platform keyfiligi	Belirsiz kural, görünmez azaltma ve eşitsiz uygulama	Şeffaf rapor, gerekçe, bağımsız denetim ve itiraz	Şirketi denetlenmez son hakem yapmak
Devlet aşırılığı	Belirsiz suç, geniş erişim engeli ve siyasi seçicilik	Kanunilik, hâkim denetimi, ölçülülük ve etkili başvuru	Yanlış bilgi mücadelesini muhalefet sansürüne dönüştürmek
Seçim manipülasyonu	Sahte kampanya, bot ağı, mikro hedefleme ve görünürlük ayrıcalığı	Risk planı, reklam şeffaflığı, arşiv ve kriz protokolü	Platform-devlet ilişkisini iktidar lehine belirsiz yürütmek

Tablo 21.1. Dijital düşmanlaştırma risk ve cevap matrisi

Not: Matris, içerik yasağı listesi değil; riskin kaynağına göre hak temelli ve ölçülü müdahale seçeneklerini ayıran analitik çerçevedir.

Öfkeyi bastırmak değil, sorumluluğa dönüştürmek

Öfke her zaman kötü değildir. Haksızlığa, şiddete, yolsuzluğa veya ülkenin egemenliğine yönelik tehdide karşı öfke, demokratik enerjinin kaynaklarından biri hâline gelebilir. Sorun öfkenin varlığı değil; delilden, ölçüden ve bireysel sorumluluktan kopmasıdır.

Algoritmik düzen öfkeyi üç aşamada çarpıtır. Önce en çarpıcı parçayı seçer, sonra benzer duygudaki insanlara tekrar tekrar gösterir, son olarak kullanıcıya kalabalığın

onayını sunar. Kişi yalnız öfkelenmez; öfkesinin milletin ortak hükmü olduğuna inanmaya başlar.

Demokratik milliyetçiliğin görevi öfkeyi yok etmek değil, kuruma ve programa çevirmektir. Suç varsa soruşturma; güvenlik açığı varsa politika; ekonomik haksızlık varsa bütçe ve hukuk; göç sorunu varsa kayıt, sınır, geri dönüş ve uyum kapasitesi tartışılmalıdır. Kimlik nefreti hiçbir somut sorunu çözmez.

Dijital kalabalık en yüksek sesin millet olduğunu iddia eder. Oysa millet aynı anda konuşan hesapların toplamı değildir. Millet; yaşayanlarla gelecek kuşakları, çoğunlukla azınlığı, iktidarla muhalefeti aynı hukuk düzeninde tutabilen siyasi topluluktur.

Algoritma öfkeyi icat etmez; fakat onu seçer, büyütür ve olağanlaştırır. Dijital millî egemenlik ne platform şirketine teslimiyet ne de devlet sansürüdür. Şeffaf kural, bağımsız denetim, etkili itiraz, bireysel sorumluluk ve çoğulcu kamusal akıl düzenidir.²⁴²

²⁴² Bölüm sonundaki politika matrisi, 223–241 numaralı dipnotlarda doğrulanan araştırma ve hukuk kaynaklarıyla yazarın özgün normatif sentezini birleştirir.

22. DEMOKRATİK MİLLÎ MERKEZ MÜMKÜN MÜ?

Eşit hukuk, güçlü devlet, sosyal adalet ve ortak kimliğin aynı düzende kurulması

Kitabın şimdiye kadar izlediği bütün yollar aynı kavşağa çıkıyor. Milliyetçilik Türkiye’de genişliyor; fakat genişleyen her aidiyet ortak gelecek kurmaya yetmiyor. Aynı bayrağa bağlı insanlar hukukun anlamı, devletin sınırı, dinin kamusal yeri, vatandaşlığın eşitliği ve muhalefetin meşruiyeti konusunda birbirinden uzaklaşabiliyor.

Soru artık milliyetçiliğin merkeze gelip gelmediği değil, merkezin hangi ilke ve kurumlarla kurulacağıdır.

Güçlü devlet isteyenle özgürlük isteyen, ortak kimliği savunana eşit yurttaşlık talep eden, sosyal adalet arayanla millî üretimi önceleyen aynı siyasi zeminde buluşabilir mi? Yoksa biri güçlenirken diğerrinin zorunlu olarak geri çekilmesi mi gerekir?

Bu bölümün cevabı ihtiyatlı bir evettir. Demokratik millî merkez mümkündür; fakat kendi hâline bırakıldığında doğmaz. Aynı anda dört sözün tutulmasını gerektirir: Herkes için eşit hukuk, görevini yapabilen güçlü devlet, yurttaşlar arasında gerçek dayanışma kuran sosyal adalet ve kimseyi kendi ülkesinde misafir hissettirmeyen ortak millî aidiyet.²⁴³

²⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, özellikle md. 2, 5, 10, 11, 66, 67, 68, 138 ve 153. Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti niteliği; devletin refah ve adalet görevi; kanun önünde eşitlik; vatandaşlık bağı; serbest seçimler; siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olması; yargı bağımsızlığı ve Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı birlikte değerlendirilmiştir. T.C. Anayasa Mahkemesi, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” anayasa.gov.tr.

Merkez, aritmetik ortalama değildir

Siyasi merkez, iki ucun aritmetik ortası değildir. Demokrasi ile otoriterlik, yolsuzlukla dürüstlük, şiddetle hukuk veya ırkçılıkla eşitlik arasında “orta nokta” aranamaz. Merkez uzlaşma adına ilkesizliği, suç ile hukuk arasında eşdeğerlik kurmayı veya bütün tarafları aynı ölçüde haklı saymayı gerektirmez.

Demokratik millî merkez her konuda yumuşak ve kararsız olmak da değildir. Böyle bir çizginin sınır güvenliğinde kararlı, kamu kaynaklarında disiplinli, terörle mücadelede etkili, sosyal adalette iddialı ve millî kapasitede uzun vadeli olması mümkündür. Onu merkez yapan sertlikten kaçınması değil, kullandığı gücü ortak hukukla sınırlamasıdır.

Bu merkezin pazarlık konusu olmayan ilkeleri vardır: Seçim sonucuna saygı, şiddetin reddi, vatandaşların kanun önünde eşitliği, yargı kararlarının bağlayıcılığı, kamu malının parti malı olmaması ve iktidarın barışçı biçimde değişebilmesi. Bunlar bir partinin programı değil, bütün programların yarışacağı asgari zemindir.

Millî kimlik bu zemine tarih, duygu ve dayanışma verir. Demokratik hukuk ise bu duygunun kime karşı ve hangi araçlarla kullanılabileceğine sınır çizer. Ortak aidiyet olmadan demokrasi usule, hukuk olmadan milliyetçilik güce sıkışır.²⁴⁴

²⁴⁴ David Miller, *On Nationality* (Oxford: Clarendon Press, 1995), özellikle ortak millî kimliğin karşılıklı yükümlülük ve sosyal adalet için oluşturabileceği dayanışma zemini; Yael Tamir, *Why Nationalism* (Princeton: Princeton University Press, 2019), demokratik siyasette ulusal aidiyetin eşitlikçi ve çoğulcu biçimlerde yeniden kurulabilmesi. Bu eserler milliyetçiliğin demokratik sonuç doğuracağını garanti eden kaynaklar olarak değil, ortak aidiyet ile sosyal dayanışma arasındaki ilişkiyi tartışan kuramsal çerçeve olarak kullanılmıştır.

Dört sütunlu yapı

Demokratik millî merkez ideolojilerden seçilmiş olumlu sıfatların aritmetik toplamı değildir. Aidiyet, toplumsal süreklilik, millî egemenlik, sosyal hak, bireysel özgürlük, iktidarın sınırı ve stratejik bağımsızlık hiçbir geleneğin tekelinde sayılamaz. Her siyasi damar bu değerleri savunduğunu ileri sürebilir; gerçek yakınlığı, rakibinin hakkı, kamu kaynağı, seçim sonucu ve devlet gücü karşısındaki somut uygulaması belirler.

Bu yaklaşım fikirleri kimliksiz bir karışıma dönüştürmez. Her gelenek iddiasını korur; fakat ortak devleti diğerlerinin de devleti saymayı kabul eder. Demokrasi, farklı hayat görüşlerinin birbirine dönüşmeden aynı kurumları paylaşabilme düzenidir.

Avrupa Konseyinin Reykjavík ilkeleri demokrasi, insan hakları ve hukuk devletini birbirinden bağımsız seçenekler değil, karşılıklı bağlı bir bütün olarak tanımlar. Uluslararası IDEA'nın karşılaştırmalı çalışmaları da katılım ve kapsayıcılığın demokratik dayanıklılığı besleyebildiğini gösterir. Bu ilkelerin değeri dışarıdan gelmelerinde değil,

Türkiye'nin kendi anayasal ve kurumsal düzeni içinde somut karşılık bulmalarındadır.^{245,246}

Güçlü devlet ile sınırlı devlet arasındaki sahte karşılık

Türkiye'de güçlü devlet denildiğinde iki zıt korku harekete geçer. Bir kesim sınırlandırılmış devleti zayıf, diğer kesim güçlü devleti kaçınılmaz biçimde baskıcı sayar. İki varsayım da eksiktir.

Güçlü devlet; kararları öngörülebilir, vergiyi adil toplayabilen, güvenliği sağlayan, afet karşısında hızla hareket eden, kamu hizmetini ülkenin her köşesine ulaştıran ve hukuka aykırı davranan kendi görevlisini denetleyebilen devlettir. Sınırı olmayan devlet güçlü değil keyfidir. Keyfilik kısa vadede hız görüntüsü üretse bile uzun vadede kurum hafızasını, yatırım güvenliğini ve vatandaş sadakatini aşındırır.

Hukuk devleti iktidarı felç etmek için değil, kamu kapasitesini kişilerin iradesinden kurumların sürekliliğine taşımak için vardır. Yetkinin dayanağı, kapsamı ve denetimi açık olduğunda hem görevli hem vatandaş neyle

²⁴⁵ Council of Europe, Reykjavík Principles for Democracy, 17 Mayıs 2023. İlkeler demokrasi, insan hakları ve hukuk devletini birbirinden ayrılmaz kabul eder; serbest ve adil seçimleri, güçler ayrılığını, yargı bağımsızlığını, çoğulculuğu, sivil toplumu, ifade ve örgütlenme özgürlüğünü, demokratik katılımı ve yolsuzlukla mücadeleyi ortak demokratik güvenliğin unsurları sayar. coe.int.

²⁴⁶ International IDEA, The Global State of Democracy 2025: Democracy on the Move (Stockholm: International IDEA, 2025). Rapor, son beş yılda değerlendirilen ülkelerin yarısından fazlasında demokratik performansın en az bir boyutunda gerileme bulunduğunu; siyasi katılımın genişlemesinin demokratik dayanıklılığa katkı sağlayabildiğini belirtir. Göstergeler Türkiye hakkında doğrudan hüküm kurmak amacıyla kullanılmamış; demokrasinin seçim gününü aşan kurumsal boyutuna ilişkin karşılaştırmalı çerçeve sağlamıştır. idea.int.

karşılaşacağını bilir. Venedik Komisyonunun güncellenmiş ölçütlerinin denge-denetim, anayasal inceleme, bağımsız yargı ve kararların uygulanmasını vurgulaması bu nedenle önemlidir.²⁴⁷

Devletin bekası ile hukuk devletinin bekası birbirinden ayrı değildir. Devlet toprağını korurken vatandaşın mahkemeye, tapuya, paraya, seçime ve kamu sözünün geçerliliğine duyduğu güveni de korur.

Millî irade yalnız kazananın iradesi değildir

Seçim yönetme yetkisini belirler, devletin mülkiyetini devretmez. Sandıktan birinci çıkan siyasi güç hükûmeti kurar ve politika önceliklerini belirler. Kaybeden seçmen ise vatandaşlıktan düşmez; vergisi, belediyesi, okulu, mahkemesi ve güvenlik hakkı aynı kalır.

Çoğunluk yönetimi demokrasinin zorunlu aracıdır. Çoğunlukçuluk ise çoğunluğun her kararını sırf çoğunluk kararı olduğu için meşru sayarak iktidarın sınırlarını siler. Birincisi yönetme yöntemi, ikincisi hukuki ve siyasi üstünlük iddiasıdır.

Muhalefetin bilgiye erişimi, denetim araçları, komisyonlardaki varlığı ve kamusal tartışmaya katılımı yalnız muhalefet partilerinin menfaati değildir. İktidarın hatasını erken görmesine, alternatif kadroların hazırlanmasına ve seçmenin sonraki seçimde gerçek tercih yapabilmesine katkı sağlar. Hükûmete karşı olmak, devlete

²⁴⁷ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), The Updated Rule of Law Checklist, CDL-AD(2025)002, 145. Genel Kurul, Venedik, 12–13 Aralık 2025, özellikle §§ 7–23. Güncellenmiş kontrol listesi denge-denetim, anayasal inceleme, bağımsız ve tarafsız yargı, kararların uygulanması, kanunilik, hukukî güvenlik ve keyfilğin önlenmesini hukuk devletinin temel ölçütleri arasında sayar; “kazanan her şeyi alır” yaklaşımının hukuk devleti gerilemesinin görünümü olabildiğini belirtir. venice.coe.int.

karşı olmak değildir; demokratik düzen bu karşıtlığı meşru rol hâline getirir.²⁴⁸

Rekabetçi seçim yalnız sandığın güvenliğinden ibaret değildir

Bir seçimin teknik olarak düzenli yapılması vazgeçilmezdir; fakat yeterli değildir. Adayların yarışabilmesi, medyaya makul erişim, kamu kaynaklarının parti lehine kullanılmaması, kuralların öngörülebilirliği ve itirazların tarafsız biçimde karara bağlanması gerekir.

ODIHR'ın 2023 genel seçimlerine ilişkin raporu, seçmenlerin gerçek siyasi alternatifler arasında tercih yaptığını, katılımın yüksek ve seçim gününün genel olarak iyi örgütlendiğini kaydetti. Aynı rapor, iktidarın kamu gücü ve medya görünürlüğü bakımından avantaj taşıdığı ve bazı özgürlük sınırlamalarının eşit yarış koşullarını zayıflattığı eleştirisini de içerdi. İki tespitten birini seçip diğerini dışlamak analiz değil, siyasi broşür üretir.²⁴⁹

Seçim güvenliğini savunmak yalnız muhalefetin, seçim sonucunu kabul etmek yalnız iktidarın sorumluluğu

²⁴⁸ Venice Commission, Parameters on the Relationship between the Parliamentary Majority and the Opposition in a Democracy: A Checklist, CDL-AD(2019)015, 24 Haziran 2019. Belge, muhalefeti hükümetin meşru alternatifi ve dengeleyici güç olarak tanımlar; çoğunluğun yönetme hakkı ile muhalefetin denetleme, bilgiye erişme, tartışmaya katılma ve gelecekte iktidar olabilmek imkânının birlikte korunması gerektiğini vurgular. venice.coe.int.

²⁴⁹ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Republic of Türkiye: General Elections, 14 and 28 May 2023, ODIHR Election Observation Mission Final Report, 29 Eylül 2023. Rapor seçmenlere gerçek siyasi alternatifler sunulduğunu, katılımın yüksek ve kampanyanın çoğu yarışmacı bakımından rekabetçi olduğunu; buna karşılık iktidar lehine haksız avantaj, yanlış medya görünürlüğü ve bazı temel özgürlük sınırlamalarının eşit yarış şartlarını zayıflattığını belirtmiştir. Bu değerlendirme seçim sonucunun meşruiyetini reddetme amacı taşımamakta; rekabetin sandığın kurulmasını aşan koşullarını göstermek için kullanılmaktadır. odihr.osce.org.

değildir. Kazanan dürüst rekabeti, kaybeden meşru sonucu koruduğunda sandık ortak millî kurum hâline gelir.

Muhalefeti düşmanlaştırmak devlet kapasitesini küçültür

Siyasi kutuplaşma, rakibin yanlış olduğunu söylemekten rakibin meşru olmadığını söylemeye geçtiğinde tehlikeli olur. “Bunlar gelirse devlet yıkılır” cümlesi her seçimde bütün tarafların başvurduğu sürekli silaha dönüşürse iktidar değişimi demokratik imkân değil, varoluşsal felaket gibi görülür.

Bu dil iktidarı da muhalefeti de rehin alır. İktidar yenilmeyi kabul edemez; muhalefet ülkenin hiçbir başarısını sahiplenemez. Kamu kadroları uzmanlıktan çok siyasi aidiyete göre ayrışır; her yönetim değişikliği kurum hafızasını silen tasfiyeye dönüşür.

Avrupa Komisyonunun 2025 Türkiye raporu parlamentonun yürütme karşısındaki etkisi, yargı bağımsızlığı ve muhalefet üzerindeki hukukî-siyasi baskılar konusunda sert eleştiriler içerir. Bu rapor Türkiye’nin kendi kararı değildir ve bütün hükümlerinin tartışmasız doğru olduğu varsayılmaz. Fakat dış eleştiriye yalnız düşmanlık diye reddetmek, içerideki gerçek kurumsal sorunları ortadan kaldırmaz.²⁵⁰

²⁵⁰ European Commission, Türkiye 2025 Report, SWD(2025) 756 final (Brüksel, 4 Kasım 2025), özellikle ss. 3–7 ve 18–41. Rapor, Türkiye’nin kurumsal kapasitesine ve kimi reform yapılarına yer verirken yüksek derecede merkezî başkanlık sisteminin parlamentonun yetkilerini ve güçler ayrılığını sınırlandırdığı, yargı bağımsızlığı ve temel haklar alanında gerileme bulunduğu yönünde eleştiriler getirmiştir. Bu belge bağlayıcı mahkeme hükmü değil, AB kurumunun dış izleme değerlendirmesidir ve metinde bu statüyle kullanılmıştır. enlargement.ec.europa.eu.

Resmî Yargı Reformu Stratejisi de hukukun üstünlüğünü esas alan, gecikmeyen ve öngörülebilir adalet sistemini; ifade özgürlüğünü, hakların geliştirilmesini ve adalete erişimi hedef olarak ilan eder. Demokratik merkezin ölçüsü dış raporla resmî hedef arasında taraf seçmek değil, ilan edilen hedeflerin ölçülebilir uygulamaya dönüşüp dönüşmediğini izlemektir.²⁵¹

Sosyal devlet millî dayanışmanın maddi biçimidir

Ortak kimlik yalnız törenlerde hatırlanıyor; vatandaşlar eğitim, sağlık, barınma ve adalete erişimde bütünüyle farklı dünyalarda yaşıyorsa millî birlik zamanla soyut çağrıya dönüşür.

2025 gelir dağılımı istatistiklerinde en yüksek gelirli yüzde 20 toplam gelirin yüzde 48'ini, en düşük yüzde 20 yüzde 6,4'ünü almış; Gini katsayısı 0,410 olarak hesaplanmıştır. Aynı yıl nüfusun yüzde 27,9'u yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altında ölçülmüştür. Bu veriler Türkiye'de sosyal politika bulunmadığını değil, ortak kader

²⁵¹ T.C. Adalet Bakanlığı, Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi 2025–2029 (Ankara, 2025), özellikle ss. 4–6 ve 18–23. Belgenin vizyonu “hukukun üstünlüğünü esas alan, gecikmeyen ve öngörülebilir bir adalet sistemi” olarak açıklanmış; demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, ifade özgürlüğü, makul sürede yargılama, adalete erişim ve kurumsal kapasite hedefleri belirtilmiştir. Strateji 5 amaç, 45 hedef ve 264 faaliyet içermektedir. sgb.adalet.gov.tr.

söyleminin hayat imkânlarındaki farkla sınındığını gösterir.²⁵²

Sosyal adalet zengini cezalandırmak veya herkesi aynı gelire indirmek değildir. Çalışma, yatırım ve yeteneğin karşılığını korurken başlangıçtaki ağır eşitsizliğin çocukların kaderine dönüşmesini önlemektir. Adil vergi, kayırmacılıktan uzak ihale, nitelikli okulun yalnız gelirle satın alınmaması ve hastalık ya da işsizliğin insanı vatandaşlık haysiyetinden düşürmemesi demektir.

On İkinci Kalkınma Planı'nın hukuk devleti, demokrasi, iyi yönetim, fırsat eşitliği ve sosyal adaleti aynı kalkınma çerçevesinde anması önemlidir. Çünkü millî güç toplam üretimden ibaret değildir; üretimin geniş kesimlere gerçek hareket alanı açmasıyla anlam kazanır.²⁵³

Sosyal hak yardım alanla veren arasında minnet ilişkisi değil, vatandaşlık ilişkisidir. Temel ihtiyaçlarını güvence

²⁵² Türkiye İstatistik Kurumu, Gelir Dağılımı İstatistikleri 2025, 26 Aralık 2025, veriportali.tuik.gov.tr; Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2025, 30 Aralık 2025, veriportali.tuik.gov.tr. Gelir bilgileri 2024 takvim yılını referans almaktadır. Gini katsayısı 0,410; en yüksek gelirli yüzde 20'nin toplam gelir payı yüzde 48,0, en düşük yüzde 20'nin payı yüzde 6,4 olarak tahmin edilmiştir. Yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındaki nüfus oranı yüzde 27,9'dur. Göstergeler kişilerin siyasi aidiyetini veya devlet hizmetlerinin tamamını ölçmez; sosyal devlet ve ortak kader tartışmasının maddi zeminini göstermek için kullanılmıştır.

²⁵³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023). Plan, ekonomik ve sosyal kalkınmanın hukuk devleti, demokrasi, iyi yönetim, etkin kamu yönetimi, fırsat eşitliği ve sosyal adaletle birlikte yürütülmesini; kamu hizmetlerinde şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılığı hedefler, sbb.gov.tr.

altına alabilen insan devlete bağımlı tebaa değil, siyasi hayata daha özgür katılabilen yurttaş olur.²⁵⁴

Ortak kimlik ne boş ne de zorlayıcı olmalıdır

Yalnız anayasa maddelerinden oluşan aidiyet geniş toplumlar için çoğu zaman fazla incedir. İnsanlar devlete dil, tarih, şehir, aile hafızası, ortak acılar, zaferler, sanat, inanç ve gündelik hayat üzerinden de bağlanır.

Bununla birlikte bu yoğun aidiyet tek mezhep, yaşam tarzı, etnik köken veya siyasi dönem kalıbına sıkıştırılırsa ortaklık niteliğini kaybeder. Vatandaşın Türk kimliğine bağlı sayılması için dindarlığını gizlemesi, seküler hayatından vazgeçmesi, ana dilini veya yerel kültürünü inkâr etmesi istenemez.

Demokratik millî merkez Türk kimliğini anayasal vatandaşlık zemininde, tarihsel ve kültürel içeriğini inkâr etmeden kurar. Türkçe ortak kamusal dil olarak korunur; başka dillerin ve kültürel ifadelerin varlığı bu ortaklığı otomatik tehdit sayılmaz. Cumhuriyet ortak devlet biçimidir; toplumun Osmanlı, İslam, Anadolu ve daha eski Türk tarihiyle kurduğu hafıza da düşman miras ilan edilmez.

²⁵⁴ T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class and Other Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1950); Amartya Sen, *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press, 1999). Sosyal hakların vatandaşlığın siyasal ve medeni boyutlarını tamamlaması; özgürlüğün müdahale yokluğunu aşarak kişinin yapabilirliklerini kullanabileceği gerçek imkânlar üzerinden değerlendirilmesi için kuramsal çerçeve olarak kullanılmıştır.

Anayasal bağlılık ortak kuralları, millî aidiyet ortak hikâyeyi sağlar. Biri olmadan diğeri eksik kalabilir: Hikâyesiz hukuk soğuk, hukuksuz hikâye dışlayıcı olur.²⁵⁵

Devlet ne sekülerlerin ne dindarların mülküdür

Demokratik merkez laikliği inançlı vatandaşlara karşı üstünlük dili, dini de çoğunluğun kamusal üstünlük aracı olarak kullanamaz. Laiklik devletin bir inancı düşman görmesi değil, bütün inançlar ve inançsızlık karşısında hukukî tarafsızlık kurmasıdır.

Başörtülü öğrenciyi eğitimden veya dindar kamu görevlisini liyakatle hak ettiği görevden dışlamak eşitliğe aykırıdır. Aynı biçimde ibadet etmeyen, farklı inanca sahip veya farklı hayat yaşayan vatandaş sadakat bakımından eksik saymak da eşitliğe aykırıdır.

Demokratik merkez geçmişteki dışlamaları inkâr etmemeli ve mağduriyeti soyut bir “iki taraf da hata yaptı” cümlesiyle eşitlememelidir. Tek parti ve askerî-bürokratik vesayetin dindar-muhafazakâr ve bağımsız milliyetçi kesimlere yönelik kurumsal sorumluluğu açıkça tanınmalıdır. Bu tanıma yeni bir rövanş düzeni kurmak için değil, dışlama mekanizmasını bütünüyle ortadan kaldırmak için gereklidir.

Bu yüzden Demokratik Millî Merkez, Jakoben Kemalist-seküler vesayeti açıkça dışarıda bırakırken yeni bir parti-devlet düzenini de meşrulaştıramaz. Dün Cumhuriyet adına millete vesayet kurmak nasıl yanlışsa, bugün millî irade

²⁵⁵ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, çev. William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1996); David Miller, *On Nationality* (Oxford: Clarendon Press, 1995). Anayasal bağlılık ile millî aidiyetin birbirinin alternatifi değil, ortak hukuk ve dayanışma eksenleri olarak birlikte okunması paragrafın yazar sentezidir.

adına devleti tek partinin veya çoğunluğun mülküne çevirmek de aynı kurucu çelişkiyi yeniden üretir.

Güvenlik hakkı ile özgürlük birbirini yok etmek zorunda değildir

Türkiye terör saldırıları, sınır savaşları, darbe teşebbüsleri ve bölgesel istikrarsızlık yaşamıştır. Güvenlik kaygısını hayal ürünü saymak toplumun tecrübesini küçümser. Devletin terör örgütlerine, casusluğa, organize şiddete ve anayasal düzeni zorla yıkma girişimlerine karşı etkili tedbir alma görevi vardır.

Ne var ki güvenlik kavramının sınırı çizilmezse barışçı muhalefet, gazetecilik, dernek faaliyeti ve sert eleştiri de tehdit kategorisinin içine çekilir. Bu genişleme gerçek güvenlik soruşturmalarını da zayıflatır; suçla fikir, örgüt üyeliğiyle toplumsal yakınlık, şiddetle itiraz arasındaki ayrımı bulanıklaştırır.

Demokrasi kendisini ortadan kaldırmak isteyen şiddet hareketleri karşısında savunmasız değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı siyasi partilerin anayasal değişiklik savunabileceğini; ancak araçların demokratik, önerilen düzenin de temel demokratik ilkelerle uyumlu olması gerektiğini kabul eder. Demokratik merkez ne her radikal fikri terör sayar ne de şiddeti ifade özgürlüğü diye korur.²⁵⁶

²⁵⁶ European Court of Human Rights, Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Assembly and Association, son güncelleme 28 Şubat 2026, özellikle §§ 184–198; ayrıca “Political Parties and Associations” bilgi notu. Mahkeme içtihadına göre bir siyasi parti, kullandığı araçlar yasal ve demokratik, önerdiği değişiklik de temel demokratik ilkelerle uyumlu olmak şartıyla hukukî ve anayasal yapıda değişiklik savunabilir; şiddete veya demokrasinin ortadan kaldırılmasına yönelik programlar aynı korumadan yararlanmaz. ks.echr.coe.int ve echr.coe.int.

Yerel irade millî iradenin rakibi değildir

Millî egemenliğin alanı başkentle sınırlı değildir. Belediye başkanı, meclis üyesi ve muhtar da vatandaşın oyuyla yetki alır. Yerel yönetim merkezi devlete rakip egemenlik değil, onun demokratik ve hizmete yakın katmanıdır.

Seçilmiş yerel yöneticiler hakkındaki ciddi suç iddiaları elbette soruşturmanın konusudur. Ancak geçici tedbir açık kanuna, somut gerekçeye, hızlı yargı denetimine ve seçmen iradesini mümkün olan en az ölçüde sınırlayan yönetime dayanmalıdır. İstisna kalıcı yönetim tekniğine dönüşürse yerel seçimin anlamı aşınır.

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ile Avrupa Konseyi Kongresinin Türkiye'ye ilişkin değerlendirmeleri, yerel seçmen iradesinin korunması ve görevden uzaklaştırmaların hukukî güvenceleri bakımından ölçütler sunar. Bunlar Türkiye mahkemelerinin yerine geçmez; fakat yerel yetkinin merkezi lütuf sayılmaması gerektiğini hatırlatır.²⁵⁷

Katılım sandıklar arasında da sürmelidir

Vatandaşın dört veya beş yılda bir oy verip kalan zamanda seyirci olması demokrasiyi zayıf bırakır. Meclis komisyonları, meslek kuruluşları, sendikalar, dernekler,

²⁵⁷ Council of Europe, European Charter of Local Self-Government, ETS No. 122, 15 Ekim 1985; Council of Europe Congress of Local and Regional Authorities, Türkiye'de seçilmiş belediye başkanlarının görevden uzaklaştırılması ve yerel seçmen iradesine ilişkin 2025-2026 açıklamaları. Şart, kamusal sorumlulukların önemli bölümünün seçilmiş yerel makamlarca ve hukukî denetim altında yürütülmesini öngörür. Güncel açıklamalar bir mahkeme kararı yerine siyasi-kurumsal izleme görüşüdür. coe.int ve coe.int.

üniversiteler, mahalle meclisleri ve dijital istişare kanalları toplumdaki bilgiyi devlete taşır.

Katılım her talebin kabulü değildir. Devlet karar vermeye devam eder; fakat kimi dinlediğini, hangi veriyi kullandığını ve neden belirli seçeneği tercih ettiğini açıklar. Gerekçeli karar, talebi kabul edilmeyen vatandaşın bile sürecin parçası olduğunu hissetmesini sağlar.

OHCHR katılım rehberi bilgiye erişim, kapsayıcı istişare ve karar süreçlerine etkili katılımı demokrasi, hukuk devleti ve sosyal içerme ile ilişkilendirir. OECD güven çerçevesi de kurumsal güveni sonuçların yanı sıra adil muamele, açıklık, dürüstlük ve vatandaşın sesine cevap verme kapasitesiyle ilişkilendirir.^{258,259}

Liyakat, merkezî uzlaşmanın sessiz şartıdır

Her siyasi değişimde kamu kadroları baştan aşağı değişiyorsa devlet ortak kurum olmaktan çıkar. İktidara yakın olanlar devletin sahibi, diğer vatandaşlar geçici misafir gibi görülmeye başlanır.

Liyakat yalnız sınav puanı değildir. Görevin gerektirdiği bilgi, deneyim, etik yeterlilik ve performansın şeffaf biçimde ölçülmesidir. Atama süreçleri denetlenebilir

²⁵⁸ Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Guidelines for States on the Effective Implementation of the Right to Participate in Public Affairs (Cenevre: OHCHR, 2018). Rehber, kamusal kararlara katılımı demokrasi, hukuk devleti, sosyal içerme ve eşitsizliklerin azaltılmasıyla bağlantılı görür; bilgiye erişim, kapsayıcı istişare ve kararın gerekçelendirilmesini etkili katılımın unsurları arasında sayar. ohchr.org.

²⁵⁹ OECD, OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2024 Results (Paris: OECD Publishing, 2024), özellikle güvenin güvenilirlik, duyarlılık, dürüstlük, açıklık ve adil muameleyle ilişkisine dair çerçeve. Araştırma 30 OECD ülkesinde yürütülmüştür; Türkiye ülke sonucu olarak kullanılmamış, kurumlara güveni artıran genel yönetim özellikleri için başvurulmuştur. oecd.org.

olmalı; kamu görevlisi hukuk dışı siyasi talimatı reddedebilmeli; yükselme kişisel sadakat yerine başarıya dayanmalıdır.

Partiler hükûmeti yönetir; kamu görevlileri devlete ve hukuka hizmet eder. Bu ayrım kaybolduğunda seçimle gelen yönetme hakkı, bütün kamu alanını partileştirme yetkisine dönüşür.

Demokratik merkez nasıl siyasallaşır?

Demokratik millî merkez yeni parti adı olmak zorunda değildir. Daha doğru tanım, farklı partilerin üzerinde yarıştığı ortak bir meşruiyet alanıdır. Biri millî üretimi, diğeri sosyal adaleti, bir başkası yerel yönetimi veya özgürlükleri öne çıkarabilir; fakat hiçbiri diğerrinin seçmenini ülkenin düşmanı sayamaz.

Merkezin kurulması için bütün tarafların aynı tarih anlatısını benimsemesi gerekmez. 27 Mayıs, 12 Eylül, 28 Şubat, 15 Temmuz, çözüm arayışları, ekonomik modeller ve dış politika üzerine sert ihtilafların sürmesi doğaldır. Ortaklık tarihin tek yorumunda değil, uyumsuzluğun şiddetsiz, seçimli ve hukukî yöntemlerle sürdürüleceği taahhüdündedir.

Demokratik düzen, başlıca aktörlerin kuralları kazanırken olduğu kadar kaybederken de tek meşru oyun

alanı saymasıyla yerleşir. Anayasa kâğıt üzerinde kalmayacaksa bu tutum siyasi davranışa dönüşmelidir.²⁶⁰

Merkezin dışında kim kalır?

Kapsayıcı olmak sınırsız olmak değildir. Demokratik millî merkezin dışında kalanlar kimlikleri nedeniyle değil, kullandıkları yöntem ve reddettikleri ortak kurallar nedeniyle dışarıda kalır.

Şiddeti siyasi yöntem sayan; ırk, din veya mezhep temelinde vatandaşların eşitliğini reddeden; seçim kaybetmeyi kabul etmeyen; yargı kararını yalnız işine geldiğinde tanıyan; kamu malını örgüt ya da parti ganimeti gören; darbeyi, terörü veya yabancı müdahaleyi siyasi rakibe karşı araçlaştıran anlayış demokratik merkezin parçası olamaz.

Buna karşılık sert devlet eleştirisi, anayasal sistem değişikliği talebi, daha fazla yerel yetki veya güçlü merkezî yönetim savunusu, muhafazakâr ya da seküler hayat görüşü, sosyalist veya piyasa yanlısı ekonomi tercihi tek başına merkez dışılık değildir. Demokratik araç ve eşit yurttaşlık sınırı korundukça seçeneklerin genişliği sistemin zayıflığı değil gücüdür.

²⁶⁰ Juan J. Linz ve Alfred Stepan, Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996). Demokratik düzenin anayasal metinlerin ötesinde, başlıca aktörlerin davranışlarında demokratik kuralları tek meşru oyun alanı kabul etmesi; toplumun önemli çoğunluğunun demokratik usulleri desteklemesi ve uyuşmazlıkların anayasal kurumlar içinde çözülmesiyle yerleştiği yönündeki çerçeve kullanılmıştır.

Demokratik millî merkez için dokuz sınav

Bir siyasi hareketin demokratik millî merkeze yakınlığını sloganları değil, aşağıdaki dokuz sınavda verdiği cevaplar gösterir.

Sınav	Temel soru	Demokratik millî merkez	Otoriter sapma
Seçim	Rakip gerçekten iktidar olabilir mi?	Gerçek alternatif, adil yarış ve barışçı iktidar değişimi	Seçimi yalnız kendi kazandığında meşru saymak
Hukuk	Kural güçlüye ve yönetene de uygulanıyor mu?	Öngörülebilir kanun, bağımsız yargı ve bağlayıcı karar	Kişiyi, partiye veya siyasi konuma göre hukuk
Muhalefet	İtiraz sadakatsizlik midir?	Muhalefeti meşru alternatif ve denetim gücü saymak	Rakibi devlet ve millet düşmanı ilan etmek
Devlet kapasitesi	Kamu gücü ne için ve hangi sınırla kullanılıyor?	Güvenlik, hizmet, afet ve kalkınmada etkili; hukukla sınırlı devlet	Keyfi hız, partizan kadro ve denetimsiz yetki
Sosyal adalet	Ortak kader maddi hayatta karşılık buluyor mu?	Fırsat eşitliği, adil vergi ve nitelikli temel hizmet	Yardımlı sadakat aracına, piyasayı ayrıcalık düzenine çevirmek
Ortak kimlik	Kimler ülkenin tam ve eşit sahibidir?	Türk vatandaşlığı, ortak dil ve tarih içinde çoğul hayatlar	Tek kökeni, mezhebi veya yaşam tarzını makbul vatandaş yapmak
Güvenlik	Şiddet ile barışçı itiraz ayrılıyor mu?	Terör ve organize şiddete etkili mücadele; ifadeye hukuk güvencesi	Belirsiz tehdit kavramıyla muhalefeti bastırmak
Yerel demokrasi	Yerel oy gerçek ve korunmuş yetki doğuruyor mu?	Seçilmiş yönetim, açık kanun ve hızlı yargı denetimi	İstisnai idari tedbiri kalıcı yönetim tekniğine dönüştürmek
Katılım ve liyakat	Vatandaş duyuluyor, devlet ortak kurum kalıyor mu?	Açık istişare, gerekçeli karar ve mesleki kamu hizmeti	Kapalı karar, kayırmacılık ve kamu kurumlarının partileşmesi

Tablo 22.1. Demokratik millî merkezin dokuz sınavı

Kaynak: Yazarın Anayasa, Reykjavik İlkeleri, Venedik Komisyonu, ODIHR, OECD ve Türkiye'nin resmî politika belgeleri temelinde oluşturduğu özgün analitik matris.

Mümkün, fakat otomatik değil

Türkiye demokratik millî merkez için hem imkân hem risk taşır. Ortak devlet geleneği, vatandaşlık duygusu, yüksek seçim katılımı ve kriz zamanlarındaki dayanışma güçlü zemindir. Aynı unsurlar devletin tek siyasi kampa ait görülmesi, çoğunlukçuluk ve dışlayıcı kimlik diliyle birleşirse otoriter merkeze evrilir.

Demokratik merkez milliyetçiliği zayıflatmaz; hukuk ve kurumla olgunlaştırır. Devleti güçlü tutarken iktidarı sınırlar, ortak kimliği korurken vatandaşları kalıba sokmaz, güvenliği sağlarken itirazı suç saymaz ve meşru muhalefetle şiddet arasındaki sınırı korur.

Robert Dahl'ın ölçütleri oy vermenin ötesinde etkili katılımı, eşit oyu, bilgiye erişimi ve gündem üzerinde söz hakkını gerektirir. Millî merkez bunları aynı ülkenin eşit sahipleri arasındaki siyasi ilişki olarak okumalıdır.²⁶¹

Demokratik millî merkez mümkündür; fakat lidere, kalıcı parti iktidarına veya kendiliğinden oluşacağı varsayılan bir uzlaşmaya bırakılamaz. Eşit hukuk, seçimli iktidar değişimi, bağımsız denetim, sosyal devlet, liyakat, ortak kimlik ve şiddetsiz çoğulculuk kalıcı kurumlara bağlanmalıdır.²⁶²

²⁶¹ Robert A. Dahl, *On Democracy* (New Haven: Yale University Press, 1998). Etkili katılım, oy eşitliği, aydınlanmış anlayış, gündem üzerinde denetim ve yetişkinlerin kapsanması ölçütleri; demokratik merkezin yalnız çoğunluk sayısına indirgenemeyeceğini açıklamak için kullanılmıştır.

²⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 5, 10, 67, 68, 138 ve 153; Council of Europe, *Reykjavík Principles for Democracy* (2023); T.C. Adalet Bakanlığı, *Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi 2025-2029*; T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. Bölümün sonuç matrisi, bu belgelerdeki demokratik hukuk devleti, eşitlik, sosyal devlet, çoğulculuk, öngörülebilir adalet, iyi yönetim ve ortak sorumluluk ilkelerinin yazar tarafından oluşturulan analitik sentezidir.

ALTINCI KISIM

GELECEK MİLLİYETÇİLİĞİ

Geçmişî korumaktan geleceğı kurmaya

Milliyetçilik uzun süre kaybedilen toprağı, tehdit altındaki devleti ve korunması gereken kimliğı anlattı. Bu hafıza gerçektî; fakat savunmaya hapsolan bir millet, henüz sahip olmadığı imkânları kurma iradesini zayıflatır.

Bu son kısım millî meselenin zaman ufkunu genişletiyor. Gelecek kuşakların eğitimi, suyu, şehri, teknolojisi, iklim güvenliğı, kurumları ve haysiyetli hayat imkânı da vatanın parçasıdır. Sorulacak soru artık “Neyi koruyacağız?”la sınırlı değildir; “Nasıl bir Türkiye bırakacağız?” sorusunu da içerir.

23. GELECEK MİLLİYETÇİLİĞİ

Geçmişî korumaktan geleceğî kurmaya

Bir milletin geçmişı vardır; gelecek ise hazır bulunan bir miras değildir. Henüz yapılmamış okul, bulunmamış ilaç, kurulmamış fabrika, korunmamış su havzası, güçlendirilmemiş bina ve yazılmamış hukuk kuralıdır. Geçmişî hatırlanır; gelecek ise ancak emekle kurulur.

Türkiye’de milliyetçilik çoğu zaman iki zaman kipinde konuştu. Birincisi geçmişti: kaybedilen topraklar, kurucu mücadele, şehitler, zaferler, travmalar ve medeniyet hafızası. İkincisi bugündü: sınır, terör, göç, ekonomik baskı, dış müdahale ve devletin bekası. Bu iki alan önemsiz değildir. Fakat yalnız geçmişı anan ve bugünkü tehdide cevap veren milliyetçilik üçüncü zamanı ihmal edebilir: Henüz doğmamış vatandaşların Türkiye’sini.

Gelecek milliyetçiliğî bu boşluğa yerleşir. Atalara saygıyı torunlara karşı sorumlulukla tamamlar. Vatani bugünkü toprak ve kurumlar toplamına indirgemez; gelecek kuşakların yaşayacağı doğal, ekonomik, teknolojik ve hukukî imkânlar bütünü olarak görür. Millî başarıyı geçmişte kazanılmış zafer kadar, otuz yıl sonra ayakta kalacak kapasiteyle ölçer.²⁶³

²⁶³ United Nations General Assembly, Pact for the Future, A/RES/79/1, 22 September 2024, Annex II: Declaration on Future Generations. Bildirge, bugünkü kararların gelecek kuşaklar üzerindeki etkilerinin gözetilmesini; uzun vadeli düşünme, öngörü, risk değerlendirmesi, gençlerin anlamlı katılımı ve kuşaklar arası hakkaniyetin kamu yönetimine yerleştirilmesini taahhüt eder. Belge bağlayıcı bir dünya anayasası değil, devletlerin oydaşmayla kabul ettiğî normatif bir çerçevedir. digitallibrary.un.org.

Atalarla gurur, torunlara karşı borç

Klasik milliyetçi soru şudur: Atalarımız bize ne bıraktı ve onu nasıl koruyacağız? Gelecek milliyetçiliği bu soruyu reddetmez; yanına ikinci bir soru ekler: Bizden sonra gelenler bizden ne devralacak?

Bu ek, milliyetçiliğin zaman anlayışını değiştirir. Millet, geçmişten bugüne ulaşmış kültürel bir emanetten fazlasıdır; yaşayanların devraldıklarını geleceğe aktarırken dönüştürdüğü kuşaklar arası ortaklıktır. Bugünkü kuşak devletin, toprağın, kurumların ve doğal varlıkların mutlak sahibi değil; geçici yöneticisi ve emanetçisidir.²⁶⁴

Dolayısıyla ormanı tüketip millî marş söylemek, su havzasını kirletip vatan nutku atmak, eğitimi zayıflatıp teknoloji egemenliği istemek veya kurumları kişilere bağlayıp güçlü devlet iddiasında bulunmak çelişkilidir. Milliyetçilik geleceğe bırakılan ortak varlığı küçültüyorsa koruyucu değil tüketici hâle gelir.

Gelecek kuşaklar seçimde oy veremez, bütçe pazarlığı yapamaz, ihale şartnamesine itiraz edemez ve bugünün yöneticilerini eleştiremez. Buna rağmen bugünün borcunu, kuraklığını, çürük yapı stokunu, eğitim açığını ve kurumsal hatalarını devralırlar. Gelecek milliyetçiliği siyasi sesi olmayan bu yurttaşları millî topluluğun görünmez üyeleri kabul eder.

²⁶⁴ Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France* (Londra: J. Dodsley, 1790), toplumun yaşayanlar, geçmiş kuşaklar ve henüz doğmamışlar arasında süreklilik taşıyan bir ortaklık olarak düşünülebileceğine ilişkin klasik yaklaşım; Jonathan Boston, *Governing for the Future: Designing Democratic Institutions for a Better Tomorrow* (Bingley: Emerald Publishing, 2017), demokratik sistemlerde kısa vadeciliğin kaynakları ve gelecek kuşakların çıkarlarını kurumsal olarak temsil etme seçenekleri. Metin Burke'ten doğrudan alıntı yapmamakta, ortaklık fikrini yorumlayarak kullanmaktadır.

Gelecek tahmin edilmez; farklı gelecekler hazırlanır

Gelecek siyasetinin ilk yanılması uzun vadeli planı kesin tahmin sanmaktır. Otuz yıl sonraki nüfusu, teknolojiyi, savaşları, iklimi veya meslekleri tam isabetle bilmek mümkün değildir. Belirsizlik hazırlığı gereksiz kılmaz; tersine farklı ihtimallere dayanıklı kurumları daha önemli hâle getirir.

Stratejik öngörü kehanet değildir. Tek bir geleceği ilan etmek yerine birden fazla makul senaryo kurar; bugün doğru görünen kararın farklı şartlarda nasıl sonuç vereceğini sınar. Zayıf sinyalleri, kritik bağımlılıkları, kırılma noktalarını ve geri dönüşü zor kararları erkenden görünür kılar.²⁶⁵

Bir enerji yatırımı yalnız bugünkü maliyetle değerlendirilemez. Dışa bağımlılık, karbon düzenlemeleri, su kullanımı, depolama teknolojisi, şebeke güvenliği ve bölgesel istihdam üzerindeki uzun vadeli etkiler birlikte düşünülmelidir. Aynı biçimde üniversite kontenjanı bugünkü talebi karşılayabilir; fakat on yıl sonra işgücü fazlası, nitelik kaybı veya araştırmacı açığı gibi sonuçların doğması mümkündür.

Gelecek milliyetçiliği karar vericiden yanılmazlık beklemez. Yanlış varsayımı erken fark edecek veri, bağımsız değerlendirme ve politika değiştirme cesareti ister. Kendi planını düzeltmek zayıflık değil, belirsiz dünyada devlet aklının olgunluğudur.

²⁶⁵ OECD, Strategic Foresight for Better Policies: Building Effective Governance in the Face of Uncertain Futures (Paris: OECD, 2019). Stratejik öngörü, tek bir geleceği doğru tahmin etme yöntemi değil; farklı makul senaryoları inceleme, zayıf sinyalleri izleme, politika varsayımlarını stres testine tabi tutma ve belirsizlik karşısında dayanıklı seçenekler geliştirme yaklaşımıdır. oecd.org.

Anayasal görev: mirası korumak, kalkınmayı planlamak

Türkiye'nin anayasal düzeni gelecek kuşaklar ifadesini her maddede kullanmasa da geleceğe karşı sorumluluğun hukukî dayanaklarını taşır. Sağlıklı ve dengeli çevreyi koruma görevi, tarihî ve tabii varlıkların muhafazası ve kalkınmanın planlanması aynı soruya bağlanır: Devlet bugünün ihtiyaçlarını karşılarken ortak varlığı yarına nasıl aktaracaktır?²⁶⁶

Bu çerçeve millî geleceği yalnız ekonomik büyümeye indirgemeyi engeller. Büyüme toprağı ve suyu geri dönülmez biçimde tüketiyor, gelir artarken eğitim niteliğı düşüyor, altyapı genişlerken şehir afet karşısında kırılganlaşıyor veya teknoloji yatırımı temel hakları zayıflatıyorsa gelecek kapasitesi tek boyutlu büyüyor demektir.

Gelecek milliyetçiliğı kalkınmayı reddetmez; üretim, bilim, altyapı ve refah artışını vazgeçilmez sayar. Fakat ölçüyü bugünkü hacimden yarın da çalışabilecek sistemlere taşır. Köprü açıldığı günün yanında otuz yıllık bakım yüküyle; üniversite öğrenci sayısının yanında ürettiğı bilgiyle; şehir konut adedinin yanında deprem, sıcaklık, su ve ulaşım dayanıklılığıyla değerlendirilir.

²⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 56, 63 ve 166. Anayasa çevreyi korumayı devlet ve vatandaşların ödevi; tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını devlet görevi; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın planlanmasını ise kamusal sorumluluk olarak düzenler. Bu maddeler “gelecek milliyetçiliğı” kavramını kullanmaz; kuşaklar arası sorumluluğun anayasal dayanakları olarak yorumlanmıştır. anayasa.gov.tr.

Türkiye geleceği belgelere yazabiliyor

Türkiye'nin geleceğe ilişkin resmî belge üretme kapasitesi küçümsenemez. On İkinci Kalkınma Planı 2024-2028 döneminin yanında 2024-2053 uzun vadeli gelişme stratejisini de kurar. Nitelikli insan, rekabetçi üretim, yeşil ve dijital dönüşüm, afetlere dirençli yaşam alanları, hukuk devleti ve iyi yönetim aynı çerçevede yer alır.²⁶⁷

2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi yüksek teknoloji, yeşil üretim, dijital dönüşüm ve stratejik bağımsızlık alanlarında 5 amaç, 20 makro hedef ve 100 strateji belirlemektedir. Belge Türkiye'nin montaj ve düşük katma değer sınırını aşma iddiasını geleceğin sanayi rekabetiyle ilişkilendirir.²⁶⁸

2053 Uzun Dönemli İklim Stratejisi 18 sektör ve 4 yatay alanda 89 strateji ortaya koyar. İklim Uyum Stratejisi ise su,

²⁶⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023), özellikle “Uzun Vadeli (2024-2053) Gelişmenin Stratejisi” bölümü. Plan 2053 ufkunda istikrarlı büyüme, yüksek katma değerli üretim, yeşil ve dijital dönüşüm, nitelikli insan, afetlere dirençli yaşam alanları, hukuk devleti ve iyi yönetim hedeflerini birlikte ele alır. Bir plan belgesindeki hedefler gerçekleşmiş sonuçlar olarak değil, resmî yönelim ve ölçülebilir taahhütler olarak kullanılmıştır, sbb.gov.tr.

²⁶⁸ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (Ankara, 2025). Belge 5 amaç, 20 makro hedef ve 100 stratejiyle yüksek teknoloji, dijital dönüşüm, yeşil üretim, girişimcilik, ölçeklenme ve stratejik bağımsızlık eksenleri kurmaktadır. Strateji 26 Mart 2025'te kamuoyuna açıklanmıştır. sanayi.gov.tr.

tarım, kent, sağlık, enerji, sanayi, turizm ve afet risklerini 2030'a uzanan dayanıklılık gündeminde toplar.^{269,270}

Su Verimliliği Stratejisi 2033 ve 2050 hedefleri belirlerken 2026-2035 Ulusal Su Planı su güvenliğini on yıllık havza ve yönetim çerçevesine taşır. TARAP da 2030'a kadar 11 afet türünde 17 amaç, 66 hedef ve 222 eylem öngörür.^{271,272,273}

Bu belgeler Türkiye'nin geleceğe bakamayan bir devlet olmadığını gösterir. Asıl soru, çok sayıdaki hedefin tek,

²⁶⁹ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı, Türkiye'nin 2053 Uzun Dönemli İklim Stratejisi (Ankara, 2024/2025). Strateji 18 sektör ve 4 yatay kesen alanda 89 stratejiyle 2053 net sıfır emisyon hedefinin dönüşüm çerçevesini kurmaktadır. Hedefin başarısı mevcut politika, yatırım, teknoloji ve uygulama performansına bağlıdır; bu belge gelecekteki sonucun güvence altına alındığını göstermez. iklim.gov.tr.

²⁷⁰ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030) (Ankara, 2024). Belge su kaynakları, tarım ve gıda güvenliği, ekosistemler, kentler, sağlık, enerji, sanayi, turizm ve afet riskleri gibi alanlarda iklim etkilerine uyum ve dayanıklılık politikaları belirler. iklim.gov.tr.

²⁷¹ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023-2033) (Ankara, 2023). Belge kentsel, tarımsal, endüstriyel ve yatay alanlarda 9 hedef, 49 strateji ve 114 eylem öngörmektedir. Resmî tanıtım belgelerinde belediye su kayıplarının 2033'e kadar yüzde 25'e, 2050'ye kadar yüzde 10'a indirilmesi; kişi başı günlük su kullanımının 2030'da 120, 2050'de 100 litreye düşürülmesi gibi hedefler yer almaktadır. Bunlar hedef değerleridir, mevcut gerçekleşme oranları değildir. cdniys.tarimorman.gov.tr.

²⁷² T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Su Planı (2026-2035), 11063 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Resmî Gazete, 14 Mart 2026, Sayı 33196. Plan su güvenliği, havza ölçekli yönetim, arz-talep dengesi, kuraklık, taşkın, su kalitesi, verimlilik, finansman ve yönetimi on yıllık ulusal çerçevede ele alır; 2023-2033 Su Verimliliği Stratejisiyle bağlantı kurar. tarimorman.gov.tr.

²⁷³ T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı – TARAP (2022-2030) (Ankara, 2022). TARAP 11 afet türü için 17 amaç, 66 hedef ve 222 eylem belirler; kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, özel sektör, sivil toplum ve bireyleri kapsayan risk azaltma yaklaşımını benimser. Planın varlığı tek başına uygulama başarısını kanıtlamaz. afad.gov.tr.

tutarlı ve ölçülebilir uygulama düzenine dönüşüp dönüşmediğidir.

Belge devleti ile strateji devleti arasındaki fark

Strateji belgesi hazırlamak stratejik devlet olmakla aynı şey değildir. Belge hedefi tanımlar; stratejik devlet bütçeyi, mevzuatı, kurum sorumluluğunu, insan kaynağını ve denetimi bu hedefe bağlar. Hangi göstergenin, hangi tarihte ve kim tarafından izleneceği belirsizse gelecek siyaseti temenniler toplamına dönüşür.

2030 sanayi hedefi ile 2053 iklim hedefi enerji, ulaştırma, su, eğitim ve bölgesel kalkınma kararlarında aynı anda karşılaşır. Bir kurum yatırımı teşvik ederken başka kurumun su veya şebeke kapasitesini hesaba katmaması; bir şehrin sanayi alanı açarken konut, ulaşım ve afet riskini sonraya bırakması mümkündür. Her plan kendi sütununda doğru görünürken toplam sistem çelişkili sonuçlar doğurur.

Bundan dolayı ihtiyaç daha fazla slogan veya daha kalın belge değil, politika tutarlılığıdır. Hedefler arasında öncelik kurulmalı, kaynak çatışmaları açıkça gösterilmeli ve bir kararın başka alanlarda doğuracağı maliyet bütçeye girmeden önce hesaplanmalıdır.^{274,275}

²⁷⁴ OECD, Recommendation of the Council on Policy Coherence for Sustainable Development, OECD/LEGAL/0381, 11 Aralık 2019. Tavsiye uzun vadeli vizyon, sektörler arası koordinasyon, kararların sınır ötesi ve kuşaklar arası etkilerinin değerlendirilmesi, izleme ve hesap verebilirlik mekanizmalarını politika tutarlılığının bileşenleri arasında sayar. legalinstruments.oecd.org.

²⁷⁵ On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi, Türkiye'nin 2053 Uzun Dönemli İklim Stratejisi, Ulusal Su Planı (2026-2035) ve TARAP (2022-2030) birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'nin uzun vadeli belge üretme kapasitesinin bulunduğu görülmektedir. Bu belgelerin farklı takvim, gösterge ve sorumlu kurumlar arasında tek bir uygulama mimarisine dönüşmesi gerektiği yönündeki hüküm yazarın karşılaştırmalı çıkarımıdır; hiçbir belge kendi başına "koordinasyon yoktur" sonucunu ilan etmemektedir.

Gelecek milliyetçiliği başarıyı belge sayısıyla değil gerçekleşme oranıyla ölçer. Hedef gerisinde kalındığında tarihi veya dış güçleri otomatik mazeret yapmaz; hangi varsayımın yanlış çıktığını, hangi kurumun geciktğini ve hangi kaynağın yetersiz kaldığını açıklamayı ister.

Millî miras yalnız tarihî eser değildir

Miras kelimesi çoğu zaman cami, köprü, arşiv, destan ve savaş alanını çağrıştırır. Bunlar millî hafızanın vazgeçilmez parçalarıdır. Fakat gelecek kuşaklara devredilen millî miras çok daha geniştir.

Birinci miras insandır: sağlıklı, eğitimli, özgüvenli ve üretime katılabilen nüfus. İkinci miras bilgidir: üniversiteler, araştırma kültürü, bilimsel yöntem ve kurumsal hafıza. Üçüncü miras tabiattır: su, toprak, orman, biyolojik çeşitlilik ve yaşanabilir iklim. Dördüncü miras üretim sistemidir: sanayi, enerji, lojistik, tarım, dijital altyapı ve tedarik ağları.

Beşinci miras şehirdir: güvenli konut, ulaşım, kamusal alan, tarihî doku ve afet direnci. Altıncı miras hukuktur: mülkiyetin, sözleşmenin, temel hakların ve kamu kararlarının öngörülebilirliği. Yedinci miras güvendir: insanların birbirine, devlete ve ortak geleceğe duyduğu inanç.

Bu varlıklardan biri zayıfladığında diğerleri de etkilenir. Su güvensizliği tarımı ve sanayiye; eğitim açığı teknolojiye; hukuk güvensizliği yatırımı ve beyin göçünü; afet kırılganlığı bütçeyi ve toplumsal güveni aşındırır. Millî gelecek ayrı bakanlık dosyalarının değil, birbirine bağlı kapasite sisteminin adıdır.

Gençlik bir propaganda kitlesi değil, geleceğin ortağıdır

Gelecek adına en sık konuşulan kesim gençlerdir; fakat gelecek kararlarında en az etkili olanlardan biri yine gençlerdir. Genç nüfusun oranı azalırken her kuşağın eğitim, sağlık, üretim ve demokratik katılım bakımından önemi artmaktadır.

TÜİK'in ana projeksiyonunda 15-24 yaş grubunun nüfus içindeki payının 2040'ta yüzde 12,2'ye, 2060'ta yüzde 10,3'e düşmesi; ortanca yaşın 2040'ta 41,4'e, 2060'ta 48'e yükselmesi öngörülmektedir. Bunlar kesin kader değildir; fakat bugünkü eğitim, çalışma, bakım ve sosyal güvenlik sisteminin aynı biçimde sürdürülemeyeceğine ilişkin güçlü uyarılardır.^{276,277}

Gençleri yalnız “yerli ve millî değerleri öğrenmesi gereken kitle” olarak görmek yetersizdir. Onlar yeni mesleklerin, aile biçimlerinin, teknolojinin ve iklim etkilerinin doğrudan taşıyıcısıdır. Kendileri hakkında alınan kararlara anlamlı biçimde katılmadıklarında gelecek siyaseti kuşaklar arası buyruğa dönüşür.

Gelecek milliyetçiliği gençten fedakârlık isterken karşılığında nitelikli okul, liyakatli yükselme, erişilebilir

²⁷⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik, 2025, 14 Mayıs 2026. Ana nüfus projeksiyonuna göre 15-24 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının 2030'da yüzde 14,8, 2040'ta yüzde 12,2, 2060'ta yüzde 10,3 ve 2080'de yüzde 8,8 olması öngörülmektedir. Projeksiyon kesin gelecek değil, belirli doğurganlık, ölüm ve göç varsayımlarına dayalı senaryodur. veriportali.tuik.gov.tr.

²⁷⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Yaşlılar, 2025, 12 Mart 2026. Ana projeksiyonda ortanca yaşın 2040'ta 41,4'e, 2060'ta 48,0'a; yaşlı bağımlılık oranının aynı yıllarda sırasıyla yüzde 26,5 ve yüzde 45,5'e yükselmesi öngörülmektedir. Veriler gelecekteki sosyal güvenlik, bakım, sağlık ve işgücü düzeninin bugünden hazırlanması gerektiğini gösteren senaryo göstergeleri olarak kullanılmıştır. veriportali.tuik.gov.tr.

konut, özgür bilim, güvenli şehir ve ülkede kalmaya değer bir hayat da sunmalıdır. Beyin göçünü ahlaki suçlamayla değil, ayrılma nedenlerini düzelterek azaltmaya çalışır.

Eğitim yalnız bugünkü iş piyasasına eleman yetiştirme sistemi değildir. Bilimsel düşünme, birlikte yaşama, çevresel sorumluluk, dijital okuryazarlık ve henüz bilinmeyen sorunlara uyum kabiliyeti eğitim sözleşmesinin parçasıdır.²⁷⁸

Su, iklim ve afet: vatanın gelecekteki coğrafyası

Vatan aynı harita üzerinde kalsa bile içindeki hayat şartları zamanla değişir. Kuraklaşan havza, suya göre planlanmamış tarım, aşırı sıcaklara hazırlıksız şehir, yangın baskısı altındaki orman ve depreme dayanıksız yapı stoku sınır kaybı olmadan da millî yaşam alanını daraltır.

İklim uyumu çevrecilerin lüks gündemi değildir. Gıda fiyatı, enerji güvenliği, iç göç, sağlık, turizm, sanayi yeri seçimi ve şehir bütçesiyle doğrudan bağlantılıdır. Su verimliliği evde musluğu kapatmaya indirgenemez; tarımsal desen, şebeke kaybı, sanayi teknolojisi, arıtılmış suyun yeniden kullanımı ve havza yönetimini birlikte kapsar.

Afet siyasetinde kahramanlık ile hazırlık birbirinin alternatifi değildir. Arama-kurtarma kapasitesi hayati önemdedir; fakat gelecek milliyetçiliği başarının ölçüsünü enkazdan çıkarılan insan sayısından önce yıkılmayan bina ve kesintiye uğramayan hizmet sayısında arar.

²⁷⁸ UNESCO, Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education (Paris: UNESCO, 2021). Rapor eğitimi bireysel gelir aracının ötesinde, ortak dünyanın yeniden kurulmasını sağlayan kamusal ve müşterek bir kurum olarak ele alır; iş birliği, eleştirel düşünme, bilimsel bilgi, sürdürülebilirlik ve kuşaklar arası sorumluluk üzerinde durur. unesdoc.unesco.org.

Risk azaltma yatırımları çoğu zaman görünmezdir. Kurdele kesilmez; başarılı olduğunda “olay” yaşanmaz. Bu nedenle kısa vadeli siyasetin ihmaline açıktır. Gelecek kuşakların devleti, gerçekleşmeyen felaketin değerini hesaplayabilen devlettir.

Teknolojik egemenlik yalnız cihaz üretmek değildir

Teknoloji geleceğin en görünür milliyetçilik alanıdır. Yerli otomobil, savunma sistemi, uydu, çip, yapay zekâ ve yazılım millî gururu besler. Fakat teknolojik egemenlik ürünün üzerindeki bayrakla ölçülemez.

Bir sistemin temel bileşenleri, verisi, bakım bilgisi, enerji ihtiyacı, güncelleme hakkı, siber güvenliği ve yetişmiş insan kaynağı dışa bağımlıysa yerli ürün önemli fakat sınırlı adımdır. Her parçayı içeride üretme ısrarı da kaynakların verimsiz kullanımına yol açar. Stratejik bağımsızlık kritik bağımlılıkları bilmek, vazgeçilmez alanlarda kapasite kurmak ve diğer alanlarda güvenilir çeşitlendirme yapmaktır.

Dijital gelecek aynı zamanda hak ve güven meselesidir. Yapay zekâ kamuda karar desteği sağlarken ayrımcılık, açıklanabilirlik, veri güvenliği ve itiraz hakkı sorunlarını gündeme getirir. Dijital altyapıyı millîleştirme hedefi, vatandaşın verisini denetimsiz kamu veya şirket gücüne açmayı meşrulaştırmaz.²⁷⁹

²⁷⁹ Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, “Global Digital Compact,” A/RES/79/1, 22 Eylül 2024, Ek I. Mutabakat dijital uçurumun kapatılması, güvenli ve kapsayıcı dijital alan, veri yönetimi, yapay zekânın insan haklarıyla uyumlu yönetimi ve küresel dijital iş birliği hedeflerini içerir. Belge, teknoloji egemenliğinin yerli ürün sahipliğini aşarak güvenlik, hak, erişim ve hesap verebilirliği de kapsadığını göstermek için kullanılmıştır. digitallibrary.un.org.

Gelecek milliyetçiliği teknolojiye değer verir; teknoloji fetişizmine düşmez. Yeni olanın her zaman iyi, büyük olanın her zaman stratejik ve dijital olanın her zaman verimli olmadığını bilir. Asıl soru cihazın ne kadar gösterişli olduğu değil, ülkenin hangi sorununu hangi maliyet ve hak güvencesiyle çözdüğüdür.

Misyon devleti, proje devleti değildir

Uzun vadeli hedef her sorunu devletin tek başına çözmesi demek değildir. Devlet yön gösterebilir, standart koyabilir, temel araştırmayı ve kritik altyapıyı destekleyebilir, riskli ilk yatırımları mümkün kılabilir; kamu alımları da yenilik politikasının aracı hâline gelir. Üniversite, özel sektör, yerel yönetim ve sivil toplumun bilgisini ortak göreve bağlar.

Misyon odaklı yaklaşım “yerli yapalım” cümlesini ölçülebilir göreve dönüştürür. Hedef yerli batarya üretimiyle bitmez; belirli tarihte maliyet, güvenlik, geri dönüşüm ve tedarik dayanıklılığı ölçütlerini karşılayan ekosistem kurmaktır. Mesele akıllı şehir uygulaması satın almakla bitmez; enerji tüketimini, yolculuk süresini veya su kaybını doğrulanabilir biçimde azaltmaktır.²⁸⁰

Proje devleti işleri tek tek ilan eder. Misyon devleti projeler arasındaki bağı, başarısızlık ihtimalini, öğrenme sürecini ve kamusal sonucu yönetir. Proje geciktiğinde

²⁸⁰ Mariana Mazzucato, *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism* (Londra: Allen Lane, 2021). Mazzucato, uzun vadeli kamusal amaçların devletin her şeyi tek başına üretmesiyle değil; ölçülebilir görevler, kamu-özel iş birliği, yenilik ekosistemleri ve öğrenen kurumlarla yürütülebileceğini savunur. Eser belirli bir Türkiye politikası için kanıt değil, “misyon odaklı devlet kapasitesi” kavramsallaştırması için kullanılmıştır.

propaganda ile hedefi değiştirmez; nedenini açıklar ve kazanılan bilgiyi sonraki işe taşır.

Kuşaklar arası adalet bugünün yoksulunu unutmamalıdır

Gelecek kuşakları koruma çağrısı yanlış kurulursa bugünkü dar gelirlinin ihtiyaçlarını erteleme aracına dönüşür. “Torunlarımız için tasarruf” denilerek bugünkü çocuğun beslenmesi, eğitimi veya sağlığı ihmal edilemez; geleceğin ilk kuşağı bugün yaşamaktadır.

Yeşil dönüşümün maliyeti yalnız işçiye, çiftçiye veya düşük gelirli haneye yüklenirse toplumsal direnç doğar. Eski teknolojinin kapatılması yeni istihdam, yeniden eğitim ve bölgesel kalkınma programıyla birlikte yürütülmelidir. Enerji verimliliği yatırımı ödeme gücü olmayan haneye yalnız yeni borç olarak bırakılamaz.

Kuşaklar arası adalet ile sınıflar arası adalet birbirinden ayrılamaz. Bugünün eşitsizliği geleceğin eğitim, sağlık ve servet farklarını büyütür. Gelecek milliyetçiliği uzun vadeli yatırımı savunurken bedelin kim tarafından ödendiğini ve faydanın kime gittiğini açıkça gösterir.²⁸¹

Fedakârlık ancak adil paylaşıldığında millî dayanışma üretir. Ayrıcalıklı kesimler bugünkü kazancını korurken

²⁸¹ Jonathan Boston, *Governing for the Future: Designing Democratic Institutions for a Better Tomorrow* (Bingley: Emerald Publishing, 2017); United Nations General Assembly, *Pact for the Future*, A/RES/79/1, 22 September 2024, Annex II: Declaration on Future Generations, özellikle §§ 20–23 ve 27–30. Kaynaklar, kısa seçim döngülerinin ve örgütlü mevcut çıkarların uzun vadeli kamusal yararı gölgeleyebilmesini; demografi, eğitim, sağlık, eşitsizlik, bütüncül kamu yönetimi, öngörü ve kuşaklar arası katılım ihtiyacını tartışır. Bugünkü yoksulların ihtiyaçlarını erteleme gerekçesi olarak değil, bugünün adaletiyle gelecek kuşakların imkânlarını birlikte değerlendirme çerçevesi olarak kullanılmıştır. digitallibrary.un.org.

gençlerden, ücretlilerden veya gelecek kuşaklardan sürekli sabır istemek millî birlik değil, maliyet aktarımıdır.

Gelecek milliyetçiliğinin kurumsal mimarisi

Gelecek siyasetinin iyi niyete bırakılmaması gerekir. Her hükûmet uzun vadeli hedef ilan edebilir; fakat hedeflerin iktidar değişiminde bütünüyle silinmemesi, yanlış olanın da dokunulmaz dogmaya dönüşmemesi için kurumsal araçlar gerekir.

Birinci araç, önemli kanun ve yatırımlar için gelecek etkisi değerlendirmesidir. Bütçe maliyetinin yanında karbon, su, demografi, bölgesel eşitsizlik, bakım yükü, teknoloji bağımlılığı ve kuşaklar arası borç etkisi görünür kılınmalıdır.

İkinci araç, Meclis içinde partiler üstü uzun vadeli risk ve gelecek komisyonudur. Komisyon hükûmetin yerine plan yapmaz; 2030, 2040 ve 2053 hedeflerinin sürekliliğini, göstergelerini ve çelişkilerini denetler. Muhalefetin rolü eleştirinin ötesinde ortak devlet hedeflerinin hesap verebilirliğini sağlamaktır.

Üçüncü araç bağımsız istatistik, bilim kurulları ve senaryo merkezleridir. Verinin siyasi başarı ihtiyacına göre değiştirilmediğine güven duyulmadan uzun vadeli planlama yapılamaz. Kötü haber veren uzman devlet düşmanı değil, felaketi erken gösteren kamu görevlisidir.

Dördüncü araç gençlerin ve farklı bölgelerin anlamlı katılımıdır. Temsil birkaç sembolik toplantı veya fotoğrafla tamamlanmaz. Katılımcıya bilgi verilmeli, önerinin neden kabul veya reddedildiği açıklanmalı ve süreç tekrarlanabilir olmalıdır.

Beşinci araç hedef-bütçe bağıdır. Her uzun vadeli hedefin yıllık bütçesi, sorumlu kurumu, ara göstergesi ve

kamuya açık ilerleme raporu bulunmalıdır. Kaynak ayrılmayan hedef, devlet davranışına dönüşmeyen siyasi vaattir.

Gelecek milliyetçiliğinin on sınavı

Bir politika kendisini ne kadar “vizyon”, “yerli”, “millî” veya “2053 hedefi” olarak tanıtırta tanıtsın, aşağıdaki sınavlardan geçmiyorsa gelecek kapasitesi ürettiği söylenemez.

Alan	Bugünün kolaylığı	Gelecek milliyetçiliğinin sorusu	Ölçülebilir işaret
Zaman	Bir sonraki seçime kadar sonuç	Karar 10, 20 ve 30 yıl sonra nasıl çalışacak?	Ara hedef, senaryo testi ve düzenli güncelleme
İnsan	Nüfus, okul ve diploma sayısı	İnsan sağlıklı, eğitilmiş, özgür ve üretime katılabiliyor mu?	Öğrenme, nitelikli istihdam ve sağlıklı ömür
Teknoloji	Yerli etiket ve gösterişli ürün	Kritik bilgi, veri, bakım ve üretim aracı kimde?	Yerli katma değer, güvenlik, ölçek ve süreklilik
Demografi	Yalnız doğum çağrısı	Aile, bakım, işgücü, göç ve yaşlanma birlikte yönetiliyor mu?	Doğurganlık, katılım, geri dönüş ve bakım kapasitesi
Su ve iklim	Kriz çıktıktan sonra müdahale	Havza, tarım, kent, enerji ve sanayi gelecekte uyumlu mu?	Su kaybı, verimlilik ve iklim dayanıklılığı
Afet	Enkaz sonrası kahramanlık	Kayıp oluşmadan önce risk ne kadar azaltıldı?	Güçlendirilen yapı, kesintisiz hizmet ve önleme bütçesi
Kurum	Lider iradesi ve belge sayısı	Hedef iktidar değişiminde ve hata karşısında yaşayabiliyor mu?	Bütçe, sorumlu kurum, açık veri ve bağımsız denetim
Adalet	Maliyeti görünmeyene aktarmak	Dönüşümün bedelini ve faydasını kim taşıyor?	Dağılım etkisi, adil geçiş ve telafi mekanizması

Alan	Bugünün kolaycılığı	Gelecek milliyetçiliğinin sorusu	Ölçülebilir işaret
Demokrasi	Vizyon adına itirazı susturmak	Gelecek hedefi hukuk ve katılımı düzeltilebiliyor mu?	Meclis denetimi, itiraz yolu ve gerekçeli karar
Miras	Geçmiş yalnız sergilemek	Gelecek kuşakların doğal, beşerî ve kurumsal imkânı büyüyor mu?	Ortak varlıkların net değeri ve kuşaklar arası bilanço

Tablo 23.1. Gelecek milliyetçiliğinin on sınavı

Kaynak: Yazarın Anayasa, Birleşmiş Milletler Gelecek Kuşaklar Bildirgesi, OECD stratejik öngörü çerçevesi ve Türkiye'nin uzun vadeli resmi planları temelinde oluşturduğu özgün analitik matris.

Gelecek adına otoriterlik üretme tehlikesi

Uzun vadeli hedefler, demokratik denetimi aşmanın gerekçesine dönüştürülebilir. “Büyük vizyon” adına seçim rekabetini, yerel itirazı, çevresel değerlendirmeyi veya yargı denetimini engellemek gelecek milliyetçiliği değildir. Gelecek kuşakların çıkarını kimin tanımlayacağı açık kalırsa iktidarın kendi tercihlerini tarihin zorunlu yönü gibi sunma riski doğar.

Geleceğin çıkarı tek liderin, teknokrat grubun veya şirketin tekelinde olamaz. Bilimsel bilgi kararın temelidir; fakat değer çatışmalarını tek başına çözmez. Hangi bölgenin, sektörün veya kuşağın hangi maliyeti üstleneceği demokratik müzakere, hukuk ve şeffaf bütçe gerektirir.

Gelecek milliyetçiliği bugünkü vatandaş susturarak doğmamış vatandaş koruyamaz. Gelecek kuşaklara bırakılacak en önemli miraslardan biri hatayı barışçı biçimde düzeltebilen demokratik kurumdur. Otoriter hız bazı projeleri çabuk bitirebilir; fakat yanlış kararın geri çevrilmesini ve kurumsal öğrenmeyi zorlaştırır.

Geçmişin bekçisi değil, geleceğin kurucusu

Gelecek milliyetçiliği geçmişe düşman değildir. Tarihî eserleri, dili, inancı, Cumhuriyet'i, bağımsızlık hafızasını ve kültürel sürekliliği korur; fakat korumayı dondurmakla karıştırmaz. Bir medeniyet eski eserlerini restore etmekle yaşamaz; kendi çağının bilimini, sanatını, ahlakını ve kurumlarını üreterek devam eder.

Söz konusu yaklaşım dış tehdidi ciddiye alır; fakat bütün başarısızlığı dışarıya yüklemes. Enerji bağımlılığını, kurumsal zayıflığı, eğitim açığını, su kaybını, plansız şehri ve liyakat sorununu millî güvenliğin iç cephesi sayar. Kendi hatasını görebilmek vatan sevgisinin eksilmesi değil, romantik savunmadan kurucu sorumluluğa geçiştir.

Gelecek milliyetçiliği milleti geçmişten kalan nesne değil, her kuşağın yeniden kurduğu ortak kapasite olarak görür. Atalarla gurur duyar; torunlara hesap vereceğini bilir. Sınırı korurken suyu, okulu, hukuku, bilimi ve şehri de vatan sayar. Büyük hedefi bütçe, veri, denetim ve ara sonuçlarla sınar.²⁸²

²⁸² Bölümün “gelecek milliyetçiliği” tanımı yazarın özgün analitik sentezidir: tarihî miras, anayasal süreklilik, kuşaklar arası adalet, insan kapasitesi, teknoloji, doğal varlıklar, afet dayanıklılığı, demokratik kurumlar ve ölçülebilir uzun vadeli devlet hedeflerinin ortak millî sorumluluk içinde birleştirilmesi. Kavram bir parti programı, resmî ideoloji veya uluslararası belge terimi olarak sunulmamıştır.

24. TÜRKİYE’NİN YENİ MİLLİYETÇİ MERKEZİ

Genişleyen hassasiyet alanının toplumsal ve siyasi anatomisi

31 Mart 2024 yerel seçimlerinde adında milliyetçilik bulunan MHP, İYİ Parti ve Zafer Partisinin belediye başkanlığı oyları toplamı yüzde 12,46’da kaldı. Bu sonuç milliyetçiliğin siyasetin kenarına çekildiği biçiminde okunabilirdi. Aynı dönemin toplumsal verileri ise daha geniş bir seçmen kitlesinin kendisini milliyetçi saydığını ve egemenlikten göçe, savunma sanayisinden konuta kadar çok sayıda meseleyi millî çıkar diliyle tartıştığını gösteriyordu.²⁸³

Kitabın başında ortaya konulan yüzde 12,46 ile yüzde 73,4 arasındaki mesafe yirmi üç bölüm boyunca farklı yönlerden incelendi. Şimdi aynı soruya daha ileri bir noktadan dönmek gerekir: Bu geniş alan gerçekten merkez midir, yoksa birbirine benzemeyen tutumların yalnız aynı kelimeyi kullanmasından mı ibarettir?

Bir oran değil, bir hassasiyet alanı

Toplum Çalışmaları Enstitüsünün 2025 araştırmasında katılımcıların yüzde 73,4’ü kendisini milliyetçi veya çok milliyetçi olarak tanımladı. Örneklem ve saha yöntemi, sonucu milliyetçi öz tanımın toplumsal yaygınlığına ilişkin

²⁸³ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2024 Mahallî İdareler Genel Seçimleri: Seçim İstatistikleri Bülteni, “Belediye Başkanlığı Seçimleri Sonucu,” ss. 6–7. MHP yüzde 5,95, İYİ Parti yüzde 4,61 ve Zafer Partisi yüzde 1,90 oy almıştır. Bu oranlar yerel seçim tercihidir; genel ideolojik aidiyet veya bireysel seçmen geçişi olarak yorumlanmamıştır. ysk.gov.tr.

önemli gösterge yapmaktadır; fakat değişmez bir siyasi blok bulunduğunu göstermeye yetmez.²⁸⁴

Aynı araştırmada AK Parti ve CHP seçmenlerinin yaklaşık dörtte üçü, MHP, İYİ Parti ve Zafer Partisi seçmenlerinin ise daha yüksek oranları kendisini milliyetçi saymıştır. Rakip partilerin tabanlarında aynı öz tanımın bulunması ortak parti programını değil, farklı siyasi dillerin içine yerleşmiş geniş bir meşruiyet alanını gösterir.²⁸⁵

Atatürkçülük, Türk milliyetçiliği ve ülkücülük birbirine temas eder; fakat tarih, laiklik, din, devlet, Cumhuriyet ve örgütsel aidiyet bakımından aynı şeyi anlatmaz. Milliyetçi merkezin genişliği bu farkların yok olmasından değil, farklı damarların aynı millî hassasiyet sözlüğünde konuşabilmesinden doğar.²⁸⁶

Kimlik sorularının toplumsal beğenilirlik etkisine açık olduğu unutulmamalıdır. Türkiye’de “milliyetçi değilim” cevabı bazı katılımcıların kulağında “ülkemi sevmiyorum” ifadesine yaklaşır. Bu nedenle oranı katı doktrine bağlılık olarak okumak yanlıştır. Buna rağmen temel bulgu değişmez: Milliyetçilik olumlu ve meşru görülme gücü yüksek bir kimlik çerçevesidir.²⁸⁷

Yaş ve eğitim düzeyi arttıkça milliyetçi öz tanımın yükseldiğine ilişkin bulgu da milliyetçiliğin yalnız genç

²⁸⁴ Aytürk vd., Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

²⁸⁵ Aytürk vd., Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

²⁸⁶ Aytürk vd., Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

²⁸⁷ Roger Tourangeau ve Ting Yan, “Sensitive Questions in Surveys,” *Psychological Bulletin* 133, sy. 5 (2007): 859–883, doi:10.1037/0033-2909.133.5.859; Frauke Kreuter, Stanley Presser ve Roger Tourangeau, “Social Desirability Bias in CATI, IVR, and Web Surveys,” *Public Opinion Quarterly* 72, sy. 5 (2008): 847–865, doi:10.1093/poq/nfn063. Bu çalışmalar, kimlik ve toplumsal olarak hassas sorularda cevapların soru biçimi, görüşme yöntemi ve beğenilirlik baskısından etkilenebileceğini gösterir; yüzde 73,4’lük milliyetçi öz tanımı belirli bir doktrine eksiksiz bağlılık olarak yorumlamamak için kullanılmıştır.

öfkesine veya düşük eğitimli kitleye indirgenemeyeceğini gösterir. Yeni merkez kuşak, sınıf ve eğitim sınırlarını aşar; fakat her grupta aynı sebeple oluşmaz.²⁸⁸

Merkez bir parti değildir

Siyasi merkez denildiğinde çoğu zaman sağ ile solun ortasında duran ılımlı parti anlaşılır. Bu kitapta kullanılan “yeni milliyetçi merkez” böyle bir geometrik orta, parti adı, seçim ittifakı veya ortak liderlik projesi değildir.

Yeni merkez, partilerin üzerinde rekabet ettiği geniş hassasiyet alanıdır. Bir seçmen güçlü yürütmeden yana dururken başka biri parlamenter dengeyi öne çıkarır. Biri din ile millî kimlik arasında güçlü bağ kurarken diğeri Cumhuriyetçi laikliği vazgeçilmez kabul eder. Buna rağmen ikisi de dışa bağımlılığın azalmasını, sınırların yönetilmesini, savunma sanayisinin gelişmesini, kamuda liyakati ve vatandaşın geleceğinin korunmasını millî meseleler arasında görür.

Bu nedenle milliyetçi merkez fikir ayrılığının bittiği yer değil, ayrılıkların hangi meseleler etrafında yeniden kurulduğu yerdir. Merkez aynı cevabı verenlerden çok, aynı soruları önemseyenlerin alanıdır.

Gençlerde merkezin çelişkili yüzü

Gençlik araştırmaları bu yeni alanın çelişkisini açıkça gösterir. Aynı kuşakta yurt dışında yaşama isteği, Avrupa Birliği üyeliğine destek, güçlü milliyetçi tutum ve

²⁸⁸ İlker Aytürk, Hüseyin Raşit Yılmaz, Yağmur Uzunırmak, Gökhan Güler ve Emre Gürbüz, Türkiye'nin Milliyetçilik Haritası (Ankara: Toplum Çalışmaları Enstitüsü, 8 Ekim 2025), s. 5. Araştırmanın özet bulgusunda eğitim seviyesi ve yaş yükseldikçe kendisini milliyetçi olarak tanımlayanların oranında belirgin artış bulunduğu belirtilmektedir. Bu ilişki nedensellik kanıtı değil, araştırmanın betimleyici bulgusudur. toplum.org.tr.

mültecilere mesafe yan yana durur. Milliyetçilik burada basit içe kapanma veya Batı karşıtlığı değil; gelecek, hareketlilik, güvenlik ve adalet talepleriyle iç içe geçen kimliktir.²⁸⁹

Gitmek isteyen gencin ülkesine bağlılığını koruması da mümkündür. İnsan yetiştirip yetiştirdiği insanı değerlendiremeyen düzeni millî kayıp sayabilir; Avrupa'da eğitim isterken teknolojik bağımsızlığı savunabilir; göçe sert biçimde karşı çıkarken kendi göç arzusuna da haklılık payı verir. Bu çelişkiler yeni merkezin hem zayıflığı hem toplumsal gerçekliğidir.

Vesayet hafızası yeni merkezin görünmeyen damarıdır

Yeni milliyetçi merkezin toplumsal kaynaklarından biri, muhafazakâr ve ülkücü kesimlerin devlet tarafından uzun süre tam siyasi özne kabul edilmediğine ilişkin hafızadır. Rekabetsiz tek parti ve parti-devlet düzeni, 1944, 1960, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat ve 27 Nisan aynı olaylar değildir; fakat devletin resmî ideolojik sınırları dışına çıkan milliyetçi veya dinî iradeye duyulan güvensizlik ortak bir çizgi oluşturur. Bu çizgi, “memleketin asıl sahibi biziz” diyen kültürel ve bürokratik sınıf bilincinin farklı dönemlerdeki kurumsal tezahürüdür.

Bu hafıza devlet karşıtlığını değil, devleti gerçekten milletin ortak kurumu hâline getirme talebini besler. Fakat geçmiş vesayete tepki, bugünkü iktidarı devletle özdeşleştirmeye dönüşürse özgürleştirici imkânını kaybeder.

²⁸⁹ Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, ss. 6–7 ve 23–26.

Yedi damar, tek merkez değil

Türkiye'nin yeni milliyetçi merkezi yedi ana damarın kesişmesiyle oluşmaktadır. Bunlar kapalı seçmen kümeleri değildir; aynı kişinin birkaç damarı birlikte taşıması mümkündür.

Birinci damar muhafazakâr-devletçidir; tarihsel süreklilik, din, aile, güçlü yürütme, güvenlik ve devletin bekasını öne çıkardığını söyler. İkinci damar Cumhuriyetçi-sekülerdir; Atatürk, laiklik, üniter devlet, çağdaşlaşma ve Cumhuriyet kurumlarını merkeze aldığını belirtir. Bu öz tanımların hiçbirisi, makullük, demokratlık veya millî çıkarla tutarlılık için yeterli ölçüt değildir.

Üçüncü damar refahçı-sosyaldır. Millî devletin görevinin sınırı korumakla bitmediğini; vatandaşın işini, ücretini, konutunu, eğitimini ve kamusal payını da güvenceye alması gerektiğini savunur. Dördüncü damar göç-demografidir; düzensiz göç, vatandaşlık, doğurganlık, şehirlerin taşıma kapasitesi ve nüfusun geleceği üzerinden siyaset kurar.

Beşinci damar tekno-egemenliktir; savunma sanayisi, enerji, veri, yapay zekâ, kritik maden, üretim zinciri ve bilimsel kapasiteyi bağımsızlığın yeni ölçüleri sayar. Altıncı damar algoritmik-gençtir; teşkilattan çok dijital ağlarda oluşur, hızlı, duygusal, kişiselleşmiş ve mesele odaklıdır.

Yedinci damar yurttaşlıkçı-hukukçudur. Türk kimliği ile eşit vatandaşlığı birbirine rakip görmez; ortak devletin ancak hukukun herkese aynı uygulanması, liyakat ve demokratik hesap verebilirlikle güçlü olabileceğini savunur.

Bu damarların toplumsal taşıyıcıları tek sınıfta toplanmaz. Sanayi kentinde işini ve üretimi önemseyen ücretli, büyükşehirde konut ve gelecek sorunu yaşayan mezun, kamuda liyakat isteyen memur, sınır kentinde

düzensiz göçün gündelik etkisini yaşayan esnaf ve teknoloji sektöründe dışa bağımlılıktan rahatsız mühendis aynı merkeze farklı kapılardan ulaşır.

Coğrafya da tek yönlü değildir. Milliyetçilik İç Anadolu veya Karadeniz seçmeninin diliyle sınırlanamaz. Büyükşehirler ve kıyı kentlerinde Cumhuriyet, yaşam tarzı, düzensiz göç, konut ve kamusal düzen üzerinden farklı hassasiyetler öne çıkar. Doğu ve Güneydoğu'da güvenlik, kalkınma, eşit yurttaşlık ve yerel aidiyet aynı kişide daha karmaşık bileşimler oluşturur. Yeni merkez haritada homojen renk değil, aynı meselelerin bölgelere göre değişen tonlarıdır.

Kadınların deneyimi hesaba katılmadan merkezin anatomisi tamamlanamaz. Güvenlik sokakta, refah bakım yükünde, aile ise kreş, çalışma hakkı ve şiddetten korunmada da yaşanır. Kadını yalnız ailenin aracı sayan millî gelecek, nüfusun yarısının kapasitesini dışarıda bırakır.

Damar	Temel sorusu	İleri sürdüğü katkı	Demokratik riski
Muhafazakâr-devletçi	Devlet ve tarihsel süreklilik nasıl korunur?	Aidiyet, aile, dayanışma, güvenlik ve devamlılık	İktidar-devlet ve çoğunluk-vatandaşlık özdeşliği
Cumhuriyetçi-seküler	Cumhuriyet, laiklik ve bağımsızlık nasıl yaşatılır?	Yurttaşlık, bilim, kurum ve egemenlik	Dindarlığı gerilik; kendi tarzını makbüllük ölçüsü saymak
Refahçı-sosyal	Millî devlet vatandaşa ne sunar?	İş, konut, eğitim, sağlık ve adil paylaşım	Kaynağı yalnız 'bizimkiler' için istemek veya maliyeti yok saymak
Göç-demografi	Nüfus, sınır ve vatandaşlık nasıl yönetilir?	Kayıt, sınır, geri dönüş ve uzun vadeli nüfus planı	Göçmeni ve farklı toplulukları topluca düşmanlaştırmak

Damar	Temel sorusu	İleri sürdüğü katkı	Demokratik riski
Tekno-egemenlik	Kritik bilgi, veri, enerji ve üretim kimde?	Bilim, teknoloji, sanayi ve tedarik güvenliği	Gösterişli ürünü ekosistem ve özgür bilimin yerine koymak
Algoritmik-geç	Gelecek ve adaletsizlik neden görünmüyor?	Hızlı gündem, düşük katılım eşiği ve görünürlük	Yanlış bilgi, geçici aidiyet, öfke ve dijital linç
Yurttaşlıkçı-hukukçu	Ortak Türk kimliği eşit hukukla nasıl güçlenir?	Liyakat, hesap verebilirlik ve herkes için devlet	Tarih ve aidiyeti yalnız soyut hukuk diline indirgemek

Tablo 24.1. Türkiye’nin yeni milliyetçi merkezini oluşturan yedi damar

Kaynak: Kitabın önceki bölümleri, kamuoyu araştırmaları ve parti belgeleri temelinde yazarın oluşturduğu analitik matris.

Merkez, ılımlılık demek değildir

“Merkez” kelimesi burada yumuşak, kararsız ya da herkesi biraz memnun eden bir siyaseti tarif etmiyor. Göçte sert, sosyal adalette müdahaleci, teknolojiye devletçi veya laiklikte tavizsiz bir tutum, toplumsal ağırlık kazandığı ölçüde merkezin parçası hâline gelir. Merkezliği belirleyen görüşün ılımlılığı değil, farklı aktörleri kendisine cevap vermeye zorlayan yaygınlığıdır.

Söz konusu ayırım önemlidir; çünkü radikal talep de zamanla ana akımın parçası hâline gelir. Bir görüş yaygınlaştığında otomatik olarak demokratik, doğru veya uygulanabilir olmaz. Yeni milliyetçi merkez betimleyici kavramdır: Toplumun nereye baktığını gösterir; nereye gitmesi gerektiğine tek başına karar vermez.

Dört büyük ayrışma çizgisi

Birinci ayrışma din ve laikliktir. Muhafazakâr damar millî kimliğin İslam tarihinden koparılamayacağını düşünürken seküler damar laik Cumhuriyet’i ortaklığın

güvencesi sayar. Demokratik merkez, laikliği dinî görünürlüğü tasfiye etme yetkisi olarak yorumlayamaz; Türkiye'nin tarihsel İslamî kimliğini ve vatandaşın ibadet hakkını tanıırken devletin tek bir dinî yorum adına zor kullanmasına da izin veremez.

İkinci ayrışma Kürt meselesi ve ortak kimliğin sınırlarıdır. Bir kesim kültürel hakların ve eşit yurttaşlığın millî birliği güçlendireceğini, başka kesim tavizlerin üniter yapıyı aşındıracağını düşünür. Üçüncü ayrışma göçün yöntemidir: Kayıt, sınır ve geri dönüş konusunda yaklaşma olsa da hukuki statü, toplu suçlama ve insan hakları bakımından ciddi farklar vardır.

Dördüncü ayrışma devletin nasıl güçleneceğidir. Gücün merkezî yürütmede toplanmasını savunanlarla Meclis, yargı, yerel yönetim ve liyakatli bürokrasinin güçlenmesini savunanlar aynı “güçlü devlet” sözünü farklı kurumsal anlamlarda kullanır. Yeni merkezin geleceğini bu ayrışmaların şiddetle mi, hukukla mı yönetileceği belirleyecektir.

Ortak hassasiyetler neden ortak siyaset üretmiyor?

Bu kadar kesişmeye rağmen sert kutuplaşma sürmektedir. Çünkü siyasi kimlik politika tercihiinden ibaret değildir; yaşam tarzı, geçmiş mağduriyeti, medya çevresi, din, bölge ve parti aidiyetiyle üst üste binen sosyal bağlıdır. Kutuplaşma araştırmaları parti taraftarları

arasındaki sosyal mesafenin ve ahlaki dışlamanın ortak meselelerde iş birliğini zorlaştırdığını gösterir.²⁹⁰

Duygusal kutuplaşmada seçmen kendi tarafını daha doğru görmenin ötesinde daha ahlaklı ve meşru da bulur. Rakibin aynı bayrağa, devlete veya toplumsal barışa bağlı olabileceği kabul edilmediğinde ortak millî hassasiyet köprü değil üstünlük yarışına dönüşür. Seküler-muhafazakâr ve Türk-Kürt ayrışmalarının negatif partizanlıkla birleşmesi, merkezin neden henüz ortak kurum diline dönüşemediğini açıklar.²⁹¹

Aynı kelime bu nedenle farklı kamplarda birbirini dışlayan anlamlar kazanır. “Beka” bir tarafta dış ve iç tehditlere karşı devletin sürekliliğini, diğer tarafta Cumhuriyet kurumlarının iktidar karşısında korunmasını ifade eden iki ayrı kullanıma sahiptir. “Millî irade” biri için seçimle gelen yürütmenin gücü, diğeri için Meclis, yargı ve sandığın birlikte korunmasıdır.

Küçük partinin büyük gündemi

Yeni merkezin nasıl büyüdüğünü anlamak için yalnız büyük partilerin oylarına bakmak yeterli değildir. Göç

²⁹⁰ Emre Erdoğan ve Pinar Uyan-Semerci, Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2020). Türkiye 18 yaş üstü nüfusunun temsil eden 4.006 kişiyle yürütülen araştırma, parti taraftarları arasında sosyal mesafe, ahlaki üstünlük atfı ve siyasal hoşgörüsüzlük sorunlarını incelemiştir. turkuazlab.org.

²⁹¹ Emre Erdoğan ve Pinar Uyan-Semerci, “Othering in Politics: How Affective Polarization Undermines Democratic Philia?,” *Frontiers in Political Science* 7 (2025), doi:10.3389/fpos.2025.1553889. Çalışma Türkiye’de seküler-muhafazakâr, Türk-Kürt ve sağ-sol ayrışmalarının duygusal kutuplaşmayla birleşerek karşı parti taraftarlarına yönelik sosyal mesafeyi ve negatif partizanlığı büyüttüğünü tartışır. Makale, her toplumsal ihtilafın milliyetçilikten kaynaklandığını ileri sürmek için değil, ortak hassasiyetlerin neden otomatik olarak ortak siyasal merkeze dönüşmediğini açıklamak için kullanılmıştır.

bunun açık örneğidir. Zafer Partisinin seçim gücü sınırlı kalsa da göçü siyasi rekabetin merkezine taşıması, diğer partileri konuya daha açık ve sert cevap vermeye zorlamıştır. Akademik incelemeler yerleşik partilerin göç gündemine kaçınma, sahiplenme, büyütme veya yeniden konumlanma yoluyla karşılık verdiğini göstermektedir.²⁹²

Konu odaklı parti, büyük partileri yenmeden de siyasal merkezi değiştirme gücüne sahiptir. Ana akım partiler rakibin gündemini benimsediğinde küçük partinin oyunu sınırlayabilir; fakat meselesini bütün siyasetin ortak konusu hâline getirir. Milliyetçiliğin partisizleşmesi burada görünür: Oy başka adrese giderken dil ve öncelik milliyetçi bir çerçeveye kayar.²⁹³

Partiler farklı, sözlük yakınlaşıyor

Parti belgeleri yönetim sistemi, laiklik, dış politika, Kürt meselesi ve göçte ayrışsa da güçlü devlet, millî çıkar, üretim, teknoloji, adalet ve refah kelimelerini tekrarlar. Aşağıdaki ifadeler partilerin kendi programatik beyanlarını yansıtır;

²⁹² Ezgi Elçi, Deniz Şenol Sert ve Evren Balta, “Electoral Pressure, Reputational Risks, and Coalition Politics: How Established Parties Respond to the Rise of Anti-Immigrant Parties,” *New Perspectives on Turkey* 73 (2025): 124-144, doi:10.1017/npt.2025.17. Çalışma 2011-2023 dönemindeki 1.089 parlamento grup konuşmasını ve on bir seçkin görüşmesini inceleyerek Zafer Partisi’nin göçü merkezî gündem haline getirmesinin yerleşik partileri kaçınma, büyütme, sahiplenme, yeniden konumlanma ve pekiştirme gibi farklı stratejilere yönelttiğini gösterir.

²⁹³ Bonnie M. Meguid, “Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success,” *American Political Science Review* 99, sy. 3 (2005): 347-359, doi:10.1017/S0003055405051701. Meguid’in yaklaşımı, küçük veya konu odaklı partilerin etkisini oy oranını aşan biçimde ele alır; ana akım partilerin bir meseleyi görmezden gelme, sahiplenme veya karşılaştırma stratejilerini değiştirerek siyasal rekabeti etkileyebileceklerini açıklar. Türkiye’ye ilişkin doğrudan ampirik kanıt değil, gündem yayılması için kuramsal çerçevedir.

bunlardan uygulamadaki başarıya veya demokratik niteliğe ilişkin kesin sonuç çıkarılamaz.

AK Partinin 2023 beyannamesi aile, eğitim, sağlık, adalet, kültürel değerler ve üretken nesiller üzerinden “mutlu birey, müreffeh toplum ve güçlü devlet” hedefi ilan eder. Bu iddia somut yönetim sonuçlarıyla sınanmalıdır.²⁹⁴

MHP'nin 2024 programı millî birlik ve güçlü devleti teknoloji, üretim, sosyal adalet, insan hakları ve hukukla birleştirdiğini; toplumsal merkeze hitap ettiğini belirtir. Bu, programatik bir beyandır; uygulamanın niteliği ayrıca sınanmalıdır.²⁹⁵

CHP'nin 2025 programı yurttaş refahı, ulusal çıkar, kurum, hukuk, güvenlik ve stratejik sektörleri birleştiren “demokratik merkez ülke” hedefi ilan eder. Bu öz tanım, tarihsel ve güncel pratik incelenmeden CHP'yi demokratik, makul veya tutarlı kılmaz.²⁹⁶

Zafer Partisi programı göç ve demografiyi devlet kapasitesi, ekonomi ve millî birlikle ilişkilendirir. Bu beyan

²⁹⁴ Adalet ve Kalkınma Partisi, Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar: 2023 Seçim Beyannamesi (Ankara, 2023), “Sağlam Toplumsal Yapı” bölümü, s. 57, akparti.org.tr. Beyanname “Mutlu Birey, Müreffeh Toplum ve Güçlü Devlet” ilişkisini; aile, eğitim, sağlık, adalet, emniyet, kültürel değerler ve üretken nesillerle birlikte kurar. Parti belgesi gerçekleşmiş sonuçların değil, resmî siyasi beyan ve önceliklerin kaynağıdır.

²⁹⁵ Milliyetçi Hareket Partisi, Millî Yükseliş İradesi: Parti Programı (Ankara, 2024), ss. 24–28. Program güçlü ekonomi, ileri teknoloji, millî birlik, adaletli sosyal düzen, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve “Lider Ülke Türkiye” hedeflerini Türk milliyetçiliği çerçevesinde birlikte sunar; ayrıca partiyi “toplumsal merkezin siyasi temsilcisi” olarak tanımlar. Belge uygulamanın değil, partinin kendi programatik iddiasının kaynağıdır. mhp.org.tr.

²⁹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi, CHP Programı 2025: Dış Politika, Güvenlik ve Dirençlilik Yaklaşım Belgesi (Ankara, 2025), ss. 1–2. Belge Türkiye'yi kurumlarını güçlendiren, yurttaş refahını merkeze alan, ulusal çıkarları savunan “demokratik bir merkez ülke” olarak tanımlar; dışarıdaki gücü içeride hukuk, demokrasi, ekonomik kalkınma ve kurumsal kapasiteyle ilişkilendirir. Parti belgesi beyan kaynağıdır. cdn.chp.org.tr.

da sınır, geri dönüş, vatandaşlık, hukuk ve toplumsal sonuçlar üzerinden sınanmalıdır.²⁹⁷

İYİ Parti söylemi Türk milleti, vatandaşlık, Cumhuriyet, hukuk, adalet ve millî egemenlik arasında bağ kurduğunu ilan eder. Bu tanım partinin uygulamada bu ilkeleri gerçekleştirdiğini veya diğerlerinden daha makul olduğunu kanıtlamaz.²⁹⁸

Bu yakınlaşma partileri aynılaştırmıyor; aynı kavramların anlamı için daha sert rekabet başladığını gösterir. Kim gerçek millî iradeyi temsil ediyor? Güçlü devlet yürütmenin merkezileşmesiyle mi, kurumların güçlenmesiyle mi kurulur? Vatandaş önceliği sosyal politika, göç sınırlaması veya liyakat bakımından ne ifade eder? Yeni merkez cevapların birliğinde değil, soruların siyasi ağırlığında oluşur.

Merkezin anayasal tabanı

Yeni milliyetçi merkezin demokratik ortaklığa dönüşebilmesi için asgari anayasal taban bellidir: Demokratik ve sosyal hukuk devleti, ülke ve millet bütünlüğü, egemenliğin millete ait olması, hukuk önünde

²⁹⁷ Zafer Partisi, Parti Programı (Ankara, 2021), özellikle “Türkiye’nin İçinde Bulunduğu Durum” ve “Millî Birlik Krizi” başlıkları. Program devlet kapasitesi, ekonomik kriz, millî birlik, sığınmacılar ve kaçak göçü birbirine bağlı sorun alanları olarak kurar. Metindeki sert siyasi hükümler doğrulanmış olgu olarak değil, göç-demografi damarının programatik dili ve gündem önceliği olarak kullanılmıştır. zaferpartisi.org.tr.

²⁹⁸ İYİ Parti, İYİ Parti Programı, özellikle “İlkelerimiz”, “Amacımız”, “Demokrasi ve Hukuk” ile “İç ve Dış Güvenlik” bölümleri. Program Türk milleti, Cumhuriyet’in kuruluş değerleri, üniter yapı, millî menfaat, kuvvetler ayrılığı, bağımsız yargı, hak ve özgürlükler ile güvenlik arasında bağ kurmaktadır. Belge uygulamanın veya partinin diğer aktörlerden daha demokratik ve makul olduğunu değil, partinin resmî programatik beyanının kaynağı olarak kullanılmıştır. iyipartiankara.org.tr.

eşitlik ve ortak vatandaşlık. Bu ilkelerden biri diğerlerini yutarsa merkez bozulur. Bütünlük eşitliği, millî irade hukuku, güvenlik özgürlüğü veya çoğulculuk ortak devleti ortadan kaldıramaz.²⁹⁹

Merkez “herkes aynı olsun” talebi değildir. Ortak siyasi kimliğin güçlü, alt kimliklerin güvenli ve hukukun eşit olduğu düzendir. Türk milleti adı ortak devletin siyasi üyeliğini anlatırken hiçbir vatandaşın inancı, mezhebi, kökeni veya hayat tarzı devlet katındaki değerini azaltmamalıdır.

Merkez neden kolayca daralma riski taşır?

Milliyetçi duygu başka kimliklerle bütünüyle üst üste bindiğinde ortaklık daralır. Muhafazakârlık, sekülerlik, parti aidiyeti ve sınıfsal konum tek blok kimliğine dönüştüğünde rakip siyasi muhalif olmaktan çıkar, milletin dışındaki kişi gibi görülür. Çapraz aidiyetler azaldıkça siyasetin toplumsal düşmanlığa dönüşme riski artar.³⁰⁰

Millet aynı hayatı yaşayanların değil, farklı hayatlar arasında ortak kurum kurabilenlerin siyasi topluluğudur. Milliyetçilik kültürel benzerliğe hapsedilirse Türkiye'nin

²⁹⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 3, 6, 10 ve 66. Cumhuriyetin demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliği; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü; egemenliğin millete ait oluşu; eşitlik ve vatandaşlık hükümleri, yeni milliyetçi merkezin birbirini dengelemesi gereken anayasal eksenleri olarak yorumlanmıştır. Anayasa belirli bir parti milliyetçiliğini veya bu kitapta geliştirilen “yeni merkez” kavramını tanımlamaz. anayasa.gov.tr.

³⁰⁰ Lilliana Mason, *Uncivil Agreement: How Politics Became Our Identity* (Chicago: University of Chicago Press, 2018). Mason, parti kimliğinin din, sınıf, coğrafya ve kültürel aidiyetlerle üst üste binmesinin siyasal rekabeti politika anlaşmazlığından toplumsal kimlik çatışmasına dönüştürebildiğini; kesişen ve çapraz bağların azalmasının uzlaşmayı zorlaştırdığını açıklar. Eser Türkiye'ye özgü ampirik kanıt değil, aynı milliyetçi hassasiyetin farklı kampları neden kendiliğinden birleştirmedeğini açıklayan karşılaştırmalı çerçevedir.

gerçek çeşitliliğini taşıyamaz; salt soyut vatandaşlık sözleşmesine indirgenirse tarih, dil, fedakârlık ve ortak hafızanın kurucu gücünü kaybeder. Millî kimlik anlatı ile kurumun, hafıza ile eşit hukukun birleşimidir.³⁰¹

Bir iktidar bloğu değil, iktidar mücadelesinin zemini

Türkiye'nin yeni milliyetçi merkezi bugün hazır seçim koalisyonu değildir. Aynı hassasiyetleri taşıyan seçmenler yönetim sistemi, din-devlet ilişkisi, Kürt meselesi, göçün çözüm yöntemi, Batı'yla ilişkiler ve liderlik konusunda ayrışır. Bu nedenle yüzde 73,4'lük alanı tek partiye eklemek veya geleceğin seçim sonucunu buradan çıkarmak bilimsel değildir.

Buna karşın alan iktidar mücadelesinin zeminini değiştirir. Geniş toplumsal destek arayan her büyük aktör güvenlik, egemenlik, üretim, göç, teknoloji, sosyal adalet ve vatandaşlık meselelerinde inandırıcı millî dil kurmak zorundadır. Milliyetçiliği bütünüyle sağa bırakan sol; hukuku ve sosyal adaleti tali gören sağ; kültürel sürekliliği küçümseyen liberalizm; vatandaşı yalnız itaate çağıran devletçilik kalıcı çoğunluk kurmakta zorlanacaktır.

Yeni merkezin temsil sınavı

Yeni milliyetçi merkeze talip siyaset beş sınavdan geçmelidir.

³⁰¹ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, gözden geçirilmiş bs. (Londra: Verso, 2006); Anthony D. Smith, *National Identity* (Reno: University of Nevada Press, 1991). Milletin ortak anlatı, kurum, tarihsel hafıza ve siyasi aidiyetle kurulması; milliyetçiliğin yalnız parti etiketiyle ölçülemeyeceği yönündeki kuramsal çerçeve için kullanılmıştır. Bu kaynaklar Türkiye'de yüzde 73,4'lük oranı doğrulayan ampirik veri değildir.

Birincisi kapsama sınavıdır: Kendi seçmeniyle yetinmeyip kendisine oy vermeyen vatandaş da milletin eşit parçası saymalıdır. İkincisi kapasite sınavıdır: Millî gururu sloganla değil okul, hukuk, üretim, afet güvenliği, teknoloji ve kamu yönetimi sonuçlarıyla göstermelidir.

Üçüncüsü dürüstlük sınavıdır: Dış tehdidi ciddiye alırken iç başarısızlığı dış güçlere yüklememeli; göç sorununu tartışırken insanı düşmanlaştırmamalıdır. Dördüncüsü denge sınavıdır: Güçlü devleti keyfî devletle, ortak kimliği tek tipleştirmeyle, sosyal dayanışmayı kayırmacılıkla karıştırmamalıdır.

Beşincisi gelecek sınavıdır: Milliyetçiliği geçmişin şanına hapsedmeyip gelecek kuşakların imkânına bağlamalıdır. Türkiye'nin yeni merkezi tarih ile geleceği, güvenlik ile hukuku, kültür ile bilimi, devlet ile vatandaş birbirine rakip olmaktan çıkardığı ölçüde kurucu nitelik kazanır.

Ara Sonuç

Türkiye'de yeni bir milliyetçi merkez vardır; fakat henüz tek örgüte, programa veya demokratik mutabakata dönüşmüş değildir. Varlığı seçim sonuçlarından çok partilerin gündemlerinde ve seçmenlerin önceliklerinde görülür. Gücü sağ ile solun, muhafazakâr ile sekülerin, devletçi ile sosyal adaletçinin aynı millî meseleler etrafında rekabet etmeye başlamasından gelir.

Bu merkez iki ihtimali aynı anda taşır. Eşit vatandaşlık, üretken devlet kapasitesi, toplumsal dayanışma ve gelecek sorumluluğu etrafında genişleyebilir; korku, dışlama, kimlik sınavı ve sürekli düşman üretimi ağır bastığında ise daralır. Onu demokratik veya otoriter yapacak olan

yaygınlığı değil, hangi kurumlarla ve hangi ahlakla yönetildiğidir.³⁰²

³⁰² Bu bölümdeki “yeni milliyetçi merkez”, yazarın önceki bölümlerde incelenen tarihsel damarlar, TÇE ve FES araştırmaları, seçim verileri, parti programları ve hukuk-demokrasi tartışmalarını bir araya getiren analitik sentezidir. Kavram, bütün milliyetçilerin aynı partiye, lidere, yönetim sistemine veya kimlik politikasına bağlandığını ileri sürmez; farklı kampların egemenlik, devlet kapasitesi, vatandaşın refahı, göç, teknoloji, kültürel süreklilik ve adalet gibi meseleler etrafında aynı rekabet alanına çekildiğini anlatır.

25. MİLLİYETÇİ MERKEZİN RİSKLERİ VE FIRSATLARI

Kurucu kapasite ile dışlayıcı daralma arasındaki yol ayrımı

Türkiye’de milliyetçiliğin toplumsal meşruiyeti, adında milliyetçilik bulunan partilerin seçim tabanından çok daha geniştir. Bu genişlik tek başına demokratik başarı da otoriter tehlike de değildir. Aynı siyasal enerji ortak gelecek ve devlet kapasitesi üretebilir; öte yandan milleti sürekli daraltan kimlik sınavına da evrilir.³⁰³

Bu yüzden iki kolay hükümden kaçınmak gerekir. Milliyetçiliğin yaygınlaşmasını kendiliğinden toplumsal birlik ve devlet gücü saymak da her milliyetçi talebi peşinen dışlayıcı veya irrasyonel görmek de yanlıştır. Belirleyici olan, talebin hangi hukuk anlayışıyla, hangi kurumlarla ve hangi sonuçlarla hayata geçirildiğidir.

Milliyetçi merkez işlenmemiş siyasal ham madde gibidir. Hukukla sınırlanan, liyakatle çalışan, vatandaşın refahını büyüten ve eleştiriye açık bir düzende kurucu güç niteliği kazanır. Parti, lider veya tek kimlikle özdeşleştğinde ise korku, keyfilik ve dışlamayı taşıyan bir yapıya dönüşür.

Aynı merkez neden iki yöne gidebilir?

Yeni merkezin içindeki damarlar aynı meseleleri önemserken aynı çözümleri önermez. Devlet kapasitesi isteyen biri güçlü yürütmeyi, bir başkası ise güçlü Meclis ve bağımsız yargıyı gerekli kabul eder. Göçün yönetilmesini isteyen biri kayıt, geri dönüş ve yerel kapasite politikası savunurken diğeri bütün göçmenleri toplu tehdit olarak

³⁰³ Aytürk vd., Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası, s. 5.

görür. Yerli üretim talebinin yönü, rekabetçi teknoloji politikası ile korunan rant düzeni arasında ayrışır.

Bu farklılık demokratik siyasetin olağan alanıdır. Tehlike, politika ayrılığının meşru olmaktan çıkarılıp rakibin millî aidiyetinin sorgulanmasına dönüşmesidir.

Türkiye’de kutuplaşma araştırmaları, parti taraftarları arasındaki uzaklığın yalnız politika anlaşmazlığıyla sınırlı kalmadığını; komşuluk, akrabalık ve iş ilişkisine kadar uzanan sosyal mesafe üretebildiğini gösterir. Duygusal kutuplaşma derinleştğinde siyasi rakip yanlış düşünen vatandaş olmaktan çıkar; ahlaken aşağı, güvenilmez veya ülkeye zararlı topluluk gibi görülür.^{304,305}

Parti, din, yaşam tarzı, coğrafya ve sınıf kimlikleri bütünüyle üst üste bindiğinde seçim yenilgisi, iktidar kaybının ötesinde hayat tarzının yenilgisi olarak görülür. Yeni milliyetçi merkez bu örtüşmeyi ortak vatandaşlık ve

³⁰⁴ Emre Erdoğan ve Pınar Uyan-Semerci, Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020 (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2020). Türkiye 18 yaş üstü nüfusunu temsil eden 4.006 kişiyle yürütülen araştırma, parti taraftarları arasındaki sosyal mesafe, ahlaki üstünlük atfı ve siyasal hoşgörüsüzlük sorunlarını incelemektedir. turkuazlab.org.

³⁰⁵ Emre Erdoğan ve Pınar Uyan-Semerci, “Othering in Politics: How Affective Polarization Undermines Democratic Philia?,” *Frontiers in Political Science* 7 (2025), doi:10.3389/fpos.2025.1553889. Çalışma Türkiye’de karşı parti taraftarlarına yönelik duygusal mesafe, negatif partizanlık ve ötekileştirmenin demokratik ortaklık üzerindeki etkilerini tartışır; her ihtilafın aynı nedene dayandığını ileri sürmek için kullanılmamıştır.

çapraz aidiyetlerle azaltırsa fırsata; bütün kimlikleri tek siyasi safta toplarsa tehdiye dönüşür.³⁰⁶

Birinci fırsat: Ortak meseleler etrafında uzun vadeli devlet kapasitesi

Türkiye siyasetinin temel açmazlarından biri, seçim dönemlerini aşan meselelerde süreklilik kuramamaktır. Eğitim, deprem, su, enerji, sanayi, nüfus, yapay zekâ ve savunma politikaları bir hükûmet döneminden daha uzun zaman ister. Milliyetçi merkezin asıl imkânı, bu alanları parti rekabetinden çıkarmadan asgari millî hedeflerde kurumsal devamlılık kurabilmesidir.

Bu imkânın anayasal zemini açıktır: Egemenlik millete aittir; devlet demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir; vatandaşlar kanun önünde eşittir; temel hakların sınırlandırılması kanunilik, demokratik toplum ve ölçülülük şartlarına bağlıdır. Millî irade ile hukuk rakip değildir. Millî iradenin kalıcı kapasiteye dönüşmesi, kurallı ve denetlenebilir kurumlarda işlemesine bağlıdır.³⁰⁷

On İkinci Kalkınma Planı'nın güçlü ekonomi, rekabetçi üretim, nitelikli insan, dirençli şehir ve iyi yönetim başlıklarını aynı çerçevede toplamayı bu bütünlüğün resmî belgelerde de bulunduğunu gösterir. Fırsat, bu hedefleri

³⁰⁶ Lilliana Mason, *Uncivil Agreement: How Politics Became Our Identity* (Chicago: University of Chicago Press, 2018). Mason, parti kimliğinin din, sınıf, coğrafya ve kültürel aidiyetlerle üst üste binmesinin seçim rekabetini toplumsal kimlik çatışmasına dönüştürebildiğini; çapraz aidiyetlerin azalmasının uzlaşmayı zorlaştırdığını açıklamaktadır. Eser Türkiye'ye özgü ampirik kanıt değil, karşılaştırmalı kuramsal çerçevedir.

³⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 6, 10, 13, 26, 33, 67 ve 138. Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti; egemenliğin millete ait oluşu; eşitlik; temel hakların ancak kanunla ve ölçülülük ilkesine uygun sınırlandırılması; ifade ve örgütlenme özgürlüğü; seçim hakkı ve yargı bağımsızlığı hükümleri, milliyetçi merkezin demokratik sınırları olarak ele alınmıştır. anayasa.gov.tr.

birbirinden kopuk sloganlar olmaktan çıkarıp bütçe, takvim, sorumlu kurum ve ölçülebilir sonuçlarla gerçek devlet programına dönüştürmektir.³⁰⁸

İkinci fırsat: Üretim, teknoloji ve sosyal refahı aynı millî hedefte birleştirmek

Eski milliyetçi söylem sanayi tesisini veya askerî ürünü çoğu zaman başlı başına başarı sayıyordu. Yeni merkez daha ileri sorular sormalıdır: Ürün hangi bilgiyi, tedarik zincirini, nitelikli işi, ihracat kapasitesini ve sivil teknoloji yayılımını oluşturdu?

Türkiye'nin 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi yüksek teknoloji, dijitalleşme, yeşil dönüşüm, girişimcilik ve stratejik bağımsızlık arasında bağ kurmaktadır. WIPO'nun 2025 Küresel Yenilik Endeksi'nde Türkiye'nin 139 ekonomi arasında 43'üncü ve üst-orta gelir grubunda üçüncü olması önemli bir yenilik kapasitesine işaret eder; aynı zamanda kurum, finansman, eğitim ve araştırma girdilerinde aşılması gereken mesafeyi gösterir.³⁰⁹

Yeni merkezin fırsatı, “yerli ve millî” ifadesini menşee etiketinden çıkarıp yerli bilgi, rekabet eden firma, nitelikli

³⁰⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023); ayrıca 2026 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Resmî planlama çerçevesi “İstikrarlı Büyüme, Güçlü Ekonomi,” “Yeşil ve Dijital Dönüşümle Rekabetçi Üretim,” “Nitelikli İnsan, Güçlü Aile, Sağlıklı Toplum,” “Afetlere Dirençli Yaşam Alanları, Sürdürülebilir Çevre” ve “Adaleti Esas Alan Demokratik İyi Yönetişim” eksenlerini birlikte kurmaktadır. Belgeler gerçekleşmiş sonuçların değil, resmî hedef ve politika bütünlüğünün kaynağıdır. sbb.gov.tr; sbb.gov.tr.

³⁰⁹ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (Ankara, 2025), sanayi.gov.tr; World Intellectual Property Organization, Global Innovation Index 2025: Türkiye Economy Profile (Cenevre: WIPO, 2025), wipo.int. WIPO'ya göre Türkiye 2025'te 139 ekonomi arasında 43'üncü, üst-orta gelir grubundaki 36 ekonomi arasında üçüncü sıradadır. Endeks tek başına sanayi başarısı veya refah ölçüsü değil, yenilik ekosisteminin görelî konumunu gösterir.

istihdam, şeffaf kamu alımı ve dünyaya satılabilen ürün ölçütlerine bağlamaktır. Teknolojik başarı vatandaşın ücretinde, mesleğinde, eğitiminde ve şehir kalitesinde karşılık bulmadığında toplumsal meşruiyeti sınırlı kalır.

Üçüncü fırsat: Devletle vatandaş arasındaki güveni yeniden kurmak

Millî birlik yalnız ortak sembollerle kurulmaz. Vatandaşın hastanede, okulda, mahkemede, belediyede ve vergi dairesinde karşılaştığı devlet de aidiyet üretir. Kamu hizmeti adil, öngörülebilir ve saygılıysa vatandaş devleti kendisinin sayar. Keyfilik ve kayırmacılık arttığında en güçlü birlik söylemi gündelik tecrübeye yenilir.

OECD'nin yönetim çerçevesi kamu güvenini hizmet kalitesi, açıklık, dürüstlük, hakkaniyet ve vatandaşın sesine cevap verebilme kapasitesiyle ilişkilendirir. Türkiye'nin dijital devlet altyapısındaki ilerlemesi değerlidir; ancak eğitim ve istihdam dışında kalan gençlerin yüksek oranı, teknik kapasitenin sosyal sonuca doğrudan dönüşmediğini gösterir.³¹⁰

Eğitim ile işgücü arasındaki kopukluk da aynı soruna işaret eder. Genç yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranının lise mezunlarından belirgin biçimde düşük olmaması ve eğitim yatırımının millî gelire oranının OECD ortalamasının altında kalması, insan yetiştirme ile onu değerlendirme arasında uyumsuzluk bulunduğunu düşündürür. Bu açığı gençleri suçlayarak değil, eğitim,

³¹⁰ OECD, Government at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 2025). Ülke notuna göre Türkiye'nin 2022 Dijital Devlet Endeksi puanı 0,59, OECD ortalaması 0,61'dir; 2023'te 15–29 yaş grubunda eğitimde ve istihdamda olmayanların oranı Türkiye'de yüzde 28,4, OECD ortalamasında yüzde 12,6'dır. Göstergeler teknik dijital kapasite ile sosyal sonuçların aynı şey olmadığını göstermek için kullanılmıştır. [oecd.org](https://www.oecd.org).

üretim ve istihdam politikasını birlikte düzelterek kapatmak gerekir.³¹¹

Dördüncü fırsat: Gençlerin çelişkisini siyasi enerjiye çevirmek

Türkiye'nin gençlerinde ülkeye bağlılık, dünyaya açıklık, göç kaygısı ve yurt dışında yaşama isteği aynı anda yan yana durur. Bu durum ahlaki tutarsızlık değil, aidiyet ile gelecek imkânı arasındaki gerilimin ifadesidir.³¹²

Gençlerin gitme arzusunu sadakat eksikliği değil, kurumların performans göstergesi olarak okumak gerekir. Genç ülkesinin kapasitesine inanıyor fakat kendi hayatında adalet, konut, iş ve yükselme imkânı görmüyorsa sorun aidiyetten çok kurumdur. Bu bakış, öfkeyi düşmanlaştırmadan eğitim, istihdam, bilim ve katılım reformuna kanalize etme imkânı sunar.

Beşinci fırsat: Partiler üstü meselelerde demokratik rekabet

Bir meselenin bütün partilerin gündemine girmesi, onları aynı politika üzerinde birleştirmez. Göç örneği, konu odaklı küçük partilerin ana akım partileri meseleyi görmezden gelmek, sahiplenmek veya yeniden çerçevelemek arasında tercih yapmaya zorlayabildiğini

³¹¹ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025), özellikle Şekil 1, Şekil 3 ve Tablolar A4.1, C1.1–C1.2. Türkiye'de 25–34 yaş grubunda yükseköğretim mezunlarının işsizlik oranı 2024'te yüzde 10,6, lise veya lise sonrası yükseköğretim dışı mezunların oranı yüzde 10,2'dir. İlköğretimden yükseköğretime toplam eğitim yatırımı GSYH'nin yüzde 3,4'ü, OECD ortalaması yüzde 4,7'dir. Bu veriler diploma sayısının tek başına üretken kapasiteyi kanıtlamadığını göstermek için kullanılmıştır. [oecd.org](https://www.oecd.org).

³¹² Lüküslü ve Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024, ss. 6–7 ve 23–26.

gösterir. Etki bazen oy oranından çok gündem değişiminde ortaya çıkar.^{313,314}

Bu mekanizma demokratik olarak verimli olabilir: İhmal edilen mesele sisteme taşınır, büyük partiler cevap üretmeye zorlanır. Fakat yarış yalnız daha sert ve dışlayıcı slogan söylemeye dönüşürse gündemin genişlemesi politika kalitesini düşürür.

Birinci risk: Milleti seçim çoğunluğuna indirmek

Milliyetçi merkezin en büyük riski, millet ile seçim çoğunluğunu aynı şey saymaktır. Seçimi kazananların ülkeyi yönetme hakkı vardır; fakat devletin sahibi olma, muhalefetin vatandaşlığını derecelendirme veya hukuk sınırlarını kaldırma hakkı yoktur.

Çoğunluk desteği demokratik meşruiyetin temelidir; tek unsuru değildir. Serbest siyasi rekabet, ifade ve örgütlenme özgürlüğü, bağımsız yargı, denge-denetim ve eşit sivil haklar olmadan çoğunluk yönetimi çoğunluk tahakkümü

³¹³ Ezgi Elçi, Deniz Şenol Sert ve Evren Balta, “Electoral Pressure, Reputational Risks, and Coalition Politics: How Established Parties Respond to the Rise of Anti-Immigrant Parties,” *New Perspectives on Turkey* 73 (2025): 124–144, doi:10.1017/npt.2025.17. Çalışma 2011–2023 dönemindeki parlamento grup konuşmaları ve seçkin görüşmeleri üzerinden yerleşik partilerin göç gündemine verdikleri farklı stratejik tepkileri incelemektedir.

³¹⁴ Bonnie M. Meguid, “Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success,” *American Political Science Review* 99, sy. 3 (2005): 347–359, doi:10.1017/S0003055405051701. Kaynak, küçük partilerin etkisini oy oranının ötesinde ana akım partilerin mesele konumlanmasını değiştirme kapasitesiyle değerlendiren kuramsal çerçeve için kullanılmıştır.

riskini büyütür. V-Dem'in liberal demokrasi çerçevesi de seçimleri bu kurumsal güvencelerle birlikte değerlendirir.³¹⁵

Millî merkezin ölçüsü, kazananın ne kadar güçlü olduğu kadar kaybedenin ne kadar güvende olduğudur. Muhalef vatandaş seçimden sonra işini, hukukunu, ifade hakkını veya toplumsal saygınlığını kaybetmekten korkuyorsa ortak millet duygusu zayıflar.

İkinci risk: Güçlü devleti kişiselleşmiş iktidarla karıştırmak

Güçlü devlet emirlerin hızlı verildiği devlet değildir. Doğru bilgi toplayan, uzman yetiştiren, kuralları herkese uygulayan, hatasını düzelten ve yöneticiler değişse de çalışmayı sürdüren kurumlar bütünüdür.

Hukuk devleti göstergeleri Türkiye'nin özellikle hükûmet yetkilerinin sınırlandırılması alanında sorunlar taşıdığına işaret etmektedir. World Justice Project'in 2025 endeksinde Türkiye'nin genel sıralaması 118/143, hükûmet yetkilerinin sınırlandırılması sırası 136/143'tür. Bu tür endeksler tartışmasız hüküm değildir; fakat güç ile denetim

³¹⁵ Marina Nord, David Altman, Tiago Fernandes, Ana Good God ve Staffan I. Lindberg, Democracy Report 2026: Unraveling the Democratic Era? (Gothenburg: V-Dem Institute, University of Gothenburg, 2026), özellikle ss. 4 ve 7–8. Rapor liberal demokrasiyi seçimlerin yanında ifade, medya ve örgütlenme özgürlükleri, yürütme üzerindeki yasama-yargı denetimi, hukuk devleti ve eşit sivil özgürlüklerle birlikte ölçen karşılaştırmalı bir çerçeve olarak kullanılmıştır; tek başına Türkiye hakkında tartışmasız hüküm sayılmamıştır. v-dem.net.

arasındaki dengenin millî kapasite bakımından da incelenmesini gerektiren uyarılardır.³¹⁶

Adalet Bakanlığının 2025-2029 Yargı Reformu Stratejisi de hukukun üstünlüğünü, gecikmeyen ve öngörülebilir adaleti resmî hedef olarak benimsemektedir. Eleştirel endeks ile resmî reform hedefini karşıt kamp belgeleri gibi değil, aynı kurumsal sorunun iki farklı göstergesi olarak okumak gerekir.³¹⁷

Devlet kapasitesi ile özgürlük arasında zorunlu karşıtlık yoktur. Asıl ayırım kurallı devlet ile keyfî iktidar arasındadır. Devletin zayıf olduğu yerde özel çıkar grupları, suç ağları ve dış baskı; denetimsiz olduğu yerde ise keyfilik ve hak kaybı güçlenir.³¹⁸

Kalıcı siyasi düzen yalnız güçlü bürokrasiyle kurulmaz. Devlet kapasitesi, hukuk devleti ve demokratik hesap verebilirlik birlikte işlemelidir. Bunlardan biri diğerlerine

³¹⁶ World Justice Project, “Türkiye Ranks 118 out of 143 in the WJP Rule of Law Index,” Rule of Law Index 2025: Türkiye Profile (Washington, DC, 2025), özellikle ss. 1 ve 3. Türkiye genel sıralamada 143 ülke arasında 118’inci, “Hükümet Yetkilerinin Sınırlandırılması” faktöründe 136’ncıdır. Endeks uzman ve halk anketlerine dayalı karşılaştırmalı bir araçtır; bütün hukuk düzeninin tartışmasız hükmü olarak değil, kurumsal sınırlama ve öngörülebilirlik için uyarı göstergesi olarak kullanılmıştır. worldjusticeproject.org.

³¹⁷ T.C. Adalet Bakanlığı, Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi 2025–2029 (Ankara, 2025), özellikle ss. 4–6 ve 18–23. Belgenin vizyonu “hukukun üstünlüğünü esas alan, gecikmeyen ve öngörülebilir bir adalet sistemi” olarak açıklanmış; 5 amaç, 45 hedef ve 264 faaliyet belirlenmiştir. Belge sorunların tamamının çözüldüğünü değil, resmî reform hedefini gösterir. sgb.adalet.gov.tr.

³¹⁸ Daron Acemoglu ve James A. Robinson, *The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty* (New York: Penguin Press, 2019). Eser, özgürlüğün zayıf devlet ile sınırsız devlet arasında değil; devlet kapasitesi ile örgütlü ve denetleyici toplumun birlikte güçlendiği dar bir koridorda korunabildiğini savunur. Türkiye’ye ilişkin doğrudan ampirik rapor değildir.

fedâ edildiğinde kısa vadeli hız kazanılabilir; uzun vadeli güven ve öğrenme kapasitesi kaybedilir.³¹⁹

Üçüncü risk: Göç ve demografiyi toplu suçlama siyasetine çevirmek

Düzensiz göç, sınır güvenliği, vatandaşlık, kentlerin taşıma kapasitesi ve geri dönüş politikaları meşru devlet meseleleridir. Bunların konuşulmasını yasaklamak sorunu çözmez; daha sert ve denetimsiz dillere bırakır.

Öte yandan her yabancıyı suç, yoksulluk veya demografik tehdit kaynağı saymak kamu politikasını bozar. Bireysel suçun topluluğa yüklenmesi, hukuki statülerin birbirine karıştırılması ve doğrulanmamış sayıların dolaşıma sokulması millî çıkarı değil söylenti ve nefret siyasetini büyütür.

Göç sınavının ölçüsü sertlik derecesi değil yönetme kabiliyetidir: Sınırı denetlemek, kayıt tutmak, vatandaşlık süreçlerini şeffaflaştırmak, geri dönüşü hukuk ve gerçekçilik içinde planlamak, işgücü piyasasını denetlemek, suçu bireysel sorumlulukla yargılamak ve toplu nefreti önlemek.

Dördüncü risk: Her meseleyi güvenlik sorununa dönüştürmek

Güvenlik devletin asli görevidir. Terör, casusluk, organize suç, sınır ihlali ve kritik altyapı saldırısı karşısında etkisiz devlet millî değildir. Fakat güvenlik kavramı her

³¹⁹ Francis Fukuyama, *Political Order and Political Decay: From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014). Fukuyama siyasi düzeni devlet kapasitesi, hukuk devleti ve demokratik hesap verebilirliğin dengesi üzerinden tartışır. Bu üç unsurdan yalnız birinin büyümesinin kalıcı ve meşru kurumsal güç üretmeyeceği yönündeki kuramsal çerçeve için kullanılmıştır.

eleştirir, protesto, akademik tartışma ve siyasi alternatifi kuşattığında istisna kalıcı yönetim biçimine dönüşür.

Anayasal ölçülülük bu nedenle hayatidir: Müdahale kanuni, gerekli, belirli amaçla sınırlı ve kullanılan araç bakımından orantılı olmalıdır. Millî güvenlik hukukun askıya alındığı boşluk değil, hukukun en dikkatli uygulanması gereken alandır.

Beşinci risk: Üretim milliyetçiliğinin rant milliyetçiliğine dönüşmesi

Bazı alanlarda yerli üretimi desteklemek, kritik teknolojilerde bağımlılığı azaltmak ve stratejik projelere kamu kaynağı ayırmak gerekli bir politika tercihidir. Ancak teşvikin kime, hangi ölçütle verildiği; başarısız projenin nasıl sona erdirildiği ve kamunun hangi fikrî mülkiyet veya teknoloji hakkını elde ettiği açıklanmazsa “millî proje” etiketi hesap sorulmasını engelleyen kalkana dönüşür.

Görev odaklı devlet büyük hedefleri reddetmez; onları ölçülebilir ara hedefler, kurumlar arası koordinasyon, rekabet, öğrenme ve sonuç denetimiyle güçlendirir. Millî sanayi politikası başarısızlığı saklamak değil, başarısızlıktan hızlı öğrenmek zorundadır.³²⁰

Bir ürünün yerli olması onu otomatik olarak ekonomik, güvenli veya yenilikçi yapmaz. Millî tercih kalite ve verimlilik ölçülerini kaldırmak değil; kısa vadeli fiyatın yanında ülkenin uzun vadeli bilgi ve dayanıklılık kazanımını da hesaba katmaktır.

³²⁰ Mariana Mazzucato, *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism* (Londra: Allen Lane, 2021). Mazzucato, uzun vadeli kamusal amaçların ölçülebilir görevler, kurumlar arası iş birliği, yenilik ekosistemleri ve öğrenen kamu kapasitesiyle yürütülebileceğini savunur. Eser belirli bir Türkiye politikasının başarı kanıtı değil, görev odaklı devlet kapasitesi için kavramsal çerçevedir.

Altıncı risk: Tarihsel hafızayı eleştiriden muaf efsaneye çevirmek

Milletler hafızasız yaşayamaz. Ortak acılar, başarılar ve semboller kuşaklar arasında bağ kurar. Fakat tarih yalnız gurur üretmek için seçilmiş olaylar dizisine dönüştüğünde geçmişten öğrenme yeteneği kaybolur.

Kurucu tarih anlayışı arşive, eleştiriye ve farklı tecrübelere açıktır. Kendi medeniyetini aşağılamayı ilericilik saymadığı gibi her tarihsel hatayı inkâr etmeyi de vatanseverlik saymaz. Geçmiş savunmanın en güçlü yolu, onu araştırmadan ve hakikatten korkmayacak kadar ciddiye almaktır.

Yedinci risk: Dijital öfkenin siyasetin karar mekanizmasına dönüşmesi

Sosyal medya ihmal edilen meseleleri görünür kılabilir, gençleri siyasete katabilir ve kapalı medya düzeninin sınırlarını zorlar. Fakat doğrulanmamış görüntü, bağlamından koparılmış sayı ve birkaç saatlik öfke dalgası kamu politikasının yerine geçtiğinde devlet kalabalığının anlık yönlendirmesine açık hâle gelir.

Dijital milliyetçiliğin sınavı hızlı tepki değil doğru bilgidir. Örgütlü linç yerine kanıt ve bireysel sorumluluk; görünürlük yarışı yerine kamu kurumlarının zamanında, doğrulanabilir veri açıklaması gerekir.

Sekizinci risk: Ortak kimliği tek yaşam tarzına indirgemek

Türk kimliği farklı dindarlıkları, mezhepleri, kökenleri, bölgeleri ve hayat tarzlarını aynı siyasi toplulukta buluşturabildiği ölçüde güçlüdür. Kimlik tek partinin seçmeni, tek kültürel sınıf veya tek dindarlık biçimiyle

özdeşleşirse milletin gerçek toplumsal genişliğinden küçülür.

Dışlayıcılık yalnız etnik veya dinî azınlıklara yönelmez. Türkiye'nin yakın tarihinde başörtülü, mütedeyyin ve bağımsız milliyetçi vatandaşların eğitim, kamu hizmeti, örgütlenme ve siyasi temsil alanlarını sınırlayan üstenci uygulamalar devlet gücüyle yürütülmüştür. Bugün seküler hayatı veya muhalif düşünceyi peşinen gayrimillî saymak da reddedilmelidir; ancak bu ihtimal tarihsel Jakoben vesayetin kurumsal ağırlığını eşitleyen bir anlatıya dönüştürülmemelidir.

Geçmiş mağduriyetler yeni mağduriyetler üretmenin ruhsatı yapılamaz. Hukuk, intikam döngüsünü kesen ortak ölçüdür.

Dokuzuncu risk: eski vesayeti reddederken yeni parti-devlet düzeni kurmak

Tek parti ve askerî-bürokratik vesayet hafızası, millî irade talebini güçlendirmiştir. Fakat seçimle iktidara gelmek devleti parti teşkilatıyla birleştirme, kamu görevini sadakate bağlama veya muhalefeti millet dışı sayma yetkisi vermez. Eski vesayetin mağduru olmak yeni vesayetin demokratik gerekçesi olamaz.

Tarihsel dersin ilk yönü açıktır: Jakoben-seküler merkez, milletin dinî ve siyasi tercihini küçümseyerek Cumhuriyet'in millî egemenlik vaadini yarım bırakmıştır. İkinci ders, bu mağduriyet hafızasının sandık çoğunluğuna devletin bütününe sahiplenme hakkı vermediğidir. Millî egemenlik, geçmiş sorumluluğu doğru adlandıran; iktidarın değişebildiği ve devletin herkese ait kaldığı düzende tamamlanır.

Onuncu risk: Dış politikada stratejik özerkliği yalnızlaşmaya çevirmek

Stratejik özerklik her ülkeyle kavga etmek veya ittifaklardan kopmak değildir. Türkiye'nin kendi önceliklerini belirleyebilmesi, alternatif geliştirebilmesi ve gerektiğinde hayır diyebilmesidir. Bunun için ekonomik dayanıklılık, diplomatik uzmanlık, teknoloji, savunma ve güvenilir ortaklıklar birlikte gerekir.

Dış politikayı sürekli iç siyasi mobilizasyona bağlamak kısa vadede birlik duygusu üretebilir; uzun vadede manevra alanını daraltır. Her anlaşmazlığı medeniyet savaşı, her uzlaşmayı taviz sayan dil devlet aklını alkışın ritmine teslim eder.

On birinci risk: Millî birlik adına toplumsal gerçeği susturmak

Yoksulluk, bölgesel eşitsizlik, kadınların bakım yükü, gençlerin gelecek kaygısı veya belirli grupların ayrımcılık tecrübesi konuşulmadığında sorunlar ortadan kalkmaz. Millî birlik kötü haber vermemek değil, kötü gidişi birlikte düzeltebilme kapasitesidir.

OECD'nin yönetim çerçevesi güvenilir hizmet, duyarlılık, dürüstlük, açıklık, hakkaniyet ve anlamlı katılımı kamu güveninin temel unsurları arasında sayar. Milliyetçi merkez eleştiriyi bastırmak yerine devletin erken uyarı sistemi olarak kullanabildiğinde kurucu olur.³²¹

³²¹ OECD, Government at a Glance 2025 (Paris: OECD Publishing, 2025), özellikle "Trust, Security and Dignity" ve "Drivers of Trust in Public Institutions" bölümleri. Rapor, güvenin iletişimin ötesinde kamu hizmetlerinin güvenilirliği, kararların duyarlılığı, dürüstlük, açıklık, hakkaniyet ve vatandaşların anlamlı katılımıyla güçlendiğini vurgular. Bu çerçeve, millî dayanışmanın kurumsal güven olmadan kalıcılaşılamayacağı iddiası için kullanılmıştır. [oecd.org](https://www.oecd.org).

Kurumsal yol ayrımları

Aşağıdaki tablo milliyetçi merkezin taşıdığı enerjinin hangi kurumsal tercihlerle fırsata veya riske dönüşebileceğini göstermektedir.³²²

Yol ayrımı	Kurucu fırsat	Bozulma riski	Demokratik ve kurumsal fren
Ortak millî gündem	Uzun vadeli hedeflerde devamlılık	Tek doğru, sürekli seferberlik ve muhalefetsiz birlik	Meclis denetimi, çoğul planlama ve düzenli etki ölçümü
Güçlü devlet	Uzman, hızlı ve koordineli kamu kapasitesi	Parti-devlet özdeşliği, kişiselleşme ve keyfilik	Liyakat, bağımsız yargı, görev-yetki sınırı ve açık veri
Üretim ve teknoloji	Bilgi, ihracat, kritik bağımsızlık ve nitelikli istihdam	Rant, süresiz koruma ve gösteri projesi	Açık ihale, rekabet, performans ve başarısız projeyi sonlandırma
Sosyal dayanışma	Ortak refah ve kuşaklar arası güven	Kaynağı yalnız 'bizden' sayılana ayırmak	Eşit vatandaşlık ve nesnel, hak temelli sosyal politika
Göç ve demografi	Kayıtlı, planlı ve kapasiteye dayalı yönetim	Toplu suçlama, nefret ve veri manipülasyonu	Şeffaf veri, bireysel sorumluluk, hukuk ve yerel kapasite
Güvenlik	Terör ve dış baskı karşısında direnç	Her eleştiri ve muhalefeti güvenlik tehdidi saymak	Kanunilik, gereklilik, ölçülülük, denetim ve süre sınırı
Dijital katılım	Gençlerin gündem kurma ve denetim gücü	Dezenformasyon, linç ve kalabalık yönetimi	Algoritmik şeffaflık, doğrulama, gerekçe ve itiraz
Tarih ve kültür	Kuşaklar arası süreklilik ve geniş aidiyet	Efsaneleştirme, inkâr ve tek yaşam tarzı dayatması	Açık arşiv, çoğul bilim, ifade ve vicdan özgürlüğü

³²² “Milliyetçi merkezin on yol ayrımı” tablosu ve bölümün risk-fırsat dengesi, yazarın önceki yirmi dört bölümdeki tarihsel inceleme, anketler, parti belgeleri, resmî stratejiler ve karşılaştırmalı kuramları bir araya getiren analitik sentezidir. Tablo ampirik bir endeks veya geleceği kesin olarak tahmin eden model değildir; her fırsatın hangi kurumsal bozulma yoluyla riske dönüşebileceğini ve hangi demokratik frenlerle sınırlandırılabilirliğini görünür kılmak için hazırlanmıştır.

Yol ayrımı	Kurucu fırsat	Bozulma riski	Demokratik ve kurumsal fren
Stratejik özerklik	Çok yönlü dış politika ve pazarlık gücü	Yalnızlaşma ve dış politikayı iç mobilizasyona indirgeme	Kurumsal diplomasi, ekonomik dayanıklılık ve güvenilir ortaklık
Millî irade	Yüksek katılım ve demokratik meşruiyet	Çoğunlukçuluk ve rakibin gayrimeşrulaştırılması	Serbest seçim, temel hak, denge-denetim ve iktidar değişimi

Tablo 25.1. Milliyetçi merkezin kurumsal yol ayrımları

Kurucu merkezin asgari şartları

Milliyetçi merkezin fırsatlarını büyütme ve risklerini sınırlamak için iyi niyet yeterli değildir. En az sekiz kurumsal şart gerekir.

Birincisi iktidar ile devlet ayrımıdır: Hükûmetler geçici, devlet ve vatandaşlık kalıcıdır. İkincisi kamu görevinde liyakat ve açık ölçüttür; siyasi veya kişisel sadakat uzmanlığın yerini aldığı anda devlet kendi kapasitesini tüketir.

Üçüncüsü bağımsız ve öngörülebilir yargıdır; yatırım, güvenlik ve toplumsal barış aynı hukuk zeminine ihtiyaç duyar. Dördüncüsü serbest siyasi rekabet ve güvenilir seçimdir; millî irade kazananlara ait değildir, bütün vatandaşların eşit oy hakkına dayanır.

Beşincisi veri açıklığıdır; göçten bütçeye, eğitimden teşvike kadar doğrulanabilir veri olmadığında söylenti siyaseti güçlenir. Altıncısı sosyal adalettir; ortak fedakârlık talebi, nimet ve külfetin adil paylaşımı olmadan inandırıcı değildir.

Yedincisi düşünce ve bilim özgürlüğüdür; millî kapasite resmî doğruları tekrarlayan kadrolarla değil, hatayı gösterebilen uzmanlarla büyür. Sekizincisi eşit

vatandaşlıktır; ortak kimliğin gücü kendisine benzemeyeni dışlamakta değil, farklılıkları aynı hukukta tutabilmektedir.

Son hüküm: Milliyetçiliğin değeri kurduğu kurumlarla ölçülür

Milliyetçilik bir ülkeyi sevme iddiasıdır. Bu iddianın gerçek karşılığı, ülkenin insanını, kurumunu, toprağını ve geleceğini hangi durumda bıraktığıdır.

Daha güçlü ordu, ileri teknoloji ve büyük ekonomi önemlidir. Fakat bunlar adaletsizliği, keyfiliği veya insan kaybını örten vitrine dönüşürse millî güç eksik kalır. Aynı şekilde hukuk ve özgürlük dili devletin güvenlik, üretim ve planlama kapasitesini küçümserse vatandaşın somut ihtiyacına cevap veremez.

Yeni milliyetçi merkezin tarihsel imkânı bu iki yarımı birleştirmektir: Hukukla sınırlı güçlü devlet ve devlete güvenen özgür vatandaş; dünyayla rekabet eden üretim ve adil paylaşım; tarihsel süreklilik ve eleştirel akıl; güvenlik ve ölçülülük.

Başarısızlığa götürecek yol ise tersidir: İktidarı milletle, eleştiriye ihanetle, gösterişli projeyi kapasiteyle, sertliği yönetmekle ve çoğunluğu hukukla karıştırmak.

Bu yol ayrımı soyut değildir. Demografi, iklim, teknoloji, küresel güç rekabeti, göç ve ekonomik dönüşüm önümüzdeki on beş yılda Türkiye'yi farklı yönlerle zorlayacaktır. Milliyetçi merkezin kurumsal tercihleri siyasi dili aşarak 2030 ve 2040'taki gerçek kapasiteyi belirleyecektir.

26. 2030-2040 TÜRKİYE SENARYOLARI

Bugünkü tercihlerin farklı gelecek bileşimleri

2040 bugün uzak görünür. Oysa 2026'da ilkokula başlayan bir çocuk o tarihte üniversiteyi bitirmiş, iş hayatına girmiş veya aile kurmaya çalışıyor olacaktır. Bugün göreve başlayan kamu çalışanı kurumun karar vericileri arasına yükselecek; bugün yapılan enerji, şehir ve eğitim yatırımları sonuçlarını göstermeye başlayacaktır.

Gelecek üzerine düşünmek kehanet üretmek değildir. Amaç bugünkü kararların farklı şartlarda nasıl sonuçlanabileceğini görmek, rahat varsayımları sınamak ve tek bir geleceğe göre hazırlık yapmanın riskini azaltmaktır.³²³

Bu bölüm dört senaryo kurmaktadır. Hiçbiri resmî tahmin, seçim öngörüsü veya belirli bir parti ve lidere ilişkin hüküm değildir. Senaryolar demografi, teknoloji, üretim, hukuk, iklim, göç ve kurum kapasitesindeki farklı tercih bileşimlerinin muhtemel sonuçlarını karşılaştıran düşünce araçlarıdır.

Neden 2030 ve 2040?

2030, Türkiye'nin birçok resmî belgesinde ara hedef yılıdır. Sanayi ve teknoloji, yapay zekâ, iklim uyumu, afet

³²³ OECD, Strategic Foresight Toolkit for Resilient Public Policy: A Comprehensive Foresight Methodology to Support Sustainable and Future-Ready Public Policy (Paris: OECD Publishing, 2025), doi:10.1787/bcdd9304-en. Araç seti senaryoları geleceğe ilişkin kesin tahminler olarak değil; varsayımları sorgulama, birden fazla olası bozulmayı birlikte düşünme, stratejileri stres testine tabi tutma ve bugünden dayanıklı seçenekler geliştirme yöntemi olarak tanımlar. oecd.org.

risk azaltma, enerji verimliliği ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin önemli bölümü bu tarihe bağlanmıştır. 2040 ise bugünkü politikaların yapısal sonuçlarının daha açık görüleceği ikinci eşiktir.

On İkinci Kalkınma Planı ve 2026 Yıllık Programı istikrarlı ekonomi, yüksek katma değerli üretim, yeşil ve dijital dönüşüm, nitelikli insan, güçlü aile, dirençli şehir, hukuk devleti ve iyi yönetim hedefleri açıklamaktadır. Bunlar arzu edilen yönü gösterir; gerçekleşmiş sonuç değildir.³²⁴

Çok sayıda strateji belgesine sahip olmak önemlidir, fakat yeterli değildir. Belgeler arasında takvim, bütçe, sorumlu kurum, ara hedef, veri açıklığı ve başarısızlık hâlinde düzeltme mekanizması kurulmazsa hedefler birbirini desteklemek yerine aynı kaynak için yarışır.

Geleceği zorlayacak yedi ana kuvvet

Birinci kuvvet demografidir. Türkiye 2040'a ilerlerken genç nüfusun payı azalacak, yaşlı nüfusun payı ve ortanca yaş yükselecektir. Bu değişim emeklilik sisteminin ötesinde

³²⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023) ve 2026 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı (Ankara, 2025). Belgeler istikrarlı büyüme, yeşil ve dijital dönüşüm, rekabetçi üretim, nitelikli insan, güçlü aile, afetlere dirençli yaşam alanları ve demokratik iyi yönetim eksenlerini birlikte kurmaktadır. Bu hedefler gerçekleşmiş sonuç değil, senaryoların sınanacağı resmî başlangıç çerçevesidir, sbb.gov.tr;

okul sayısını, sağlık hizmetini, bakım ekonomisini, işgücü arzını, şehirleri ve bölgesel nüfus dengesini etkileyecektir.³²⁵

Doğurganlığın 2025'te 1,42'ye gerilemesini kültürel bir "aileden uzaklaşma" anlatısına indirgemek yetersizdir. Gelir, konut, bakım, kadınların çalışma hayatı, evlilik yaşı ve gelecek beklentisi aynı kararın parçalarıdır. Demografi baskıyla değil, hayat kurma imkânıyla yönetilir.³²⁶

İkinci kuvvet üretim ve teknolojidir. Türkiye yüksek teknoloji, yeşil üretim, dijital ekonomi, girişimcilik ve stratejik bağımsızlık arasında bağ kurmayı hedeflemektedir. Kritik ayrım teknolojiyi satın alıp kullanan ülke ile onu tasarlayan, ölçekleyen, bakımını yapan ve sonraki kuşağını üreten ülke arasındadır.³²⁷

Yapay zekâ bu ayrımı daha görünür kılacaktır. Yarış yalnız model geliştirmek değildir; veri merkezlerinin enerji ve su ihtiyacı, güvenilir kamu verisi, nitelikli uzman, Türkçe

³²⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus Projeksiyonları 2023-2100, 30 Temmuz 2024; İstatistiklerle Gençlik 2025, 14 Mayıs 2026; İstatistiklerle Yaşlılar 2025, 12 Mart 2026. Ana projeksiyonda genç nüfus payının 2030'da yüzde 14,8'e, 2040'ta yüzde 12,2'ye gerilemesi; yaşlı nüfus payının aynı yıllarda yüzde 13,5 ve yüzde 17,9'a yükselmesi; ortanca yaşı 2040'ta 41,4'e çıkması öngörülmektedir. Projeksiyonlar kesin gelecek değil, belirli doğurganlık, ölüm ve göç varsayımlarına dayalı senaryolardır. veriportali.tuik.gov.tr; veriportali.tuik.gov.tr; veriportali.tuik.gov.tr.

³²⁶ Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri 2025, 21 Mayıs 2026. Canlı doğan bebek sayısı 895.374, toplam doğurganlık hızı 1,42 ve kaba doğum hızı binde 10,4 olarak açıklanmıştır. Bu değerler tek başına ailelerin tercih nedenlerini göstermez; konut, gelir, bakım hizmeti, evlilik yaşı, iş güvencesi ve kültürel dönüşümle birlikte okunması gereken başlangıç göstergeleridir. veriportali.tuik.gov.tr.

³²⁷ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (Ankara, 2025). Strateji yüksek teknoloji, dijital ekonomi, yeşil üretim, girişimcilik, ölçeklenme ve stratejik bağımsızlığı 5 amaç, 20 makro hedef ve 100 strateji içinde ele almaktadır. Belge üretim dönüşümünün resmî hedef yönünü gösterir; uygulamadaki başarıyı göstermeye yetmez. sanayi.gov.tr.

veri kümeleri, siber güvenlik, açıklanabilir karar ve temel işlemci bağımlılığı birlikte ele alınmalıdır.³²⁸

Üçüncü kuvvet enerji dönüşümüdür. Elektrik talebi, sanayinin elektrifikasyonu ve dijital altyapı büyüdükçe arz güvenliği kadar şebeke, depolama, verimlilik ve dışa bağımlılık sorunları da büyür. Kurulu güç artışı, güvenilir ve uygun maliyetli enerji sistemine tek başına dönüşmez.³²⁹

Dördüncü kuvvet iklim, su ve afettir. Sıcaklık, kuraklık, yangın, taşkın, aşırı hava ve deprem birbirinden kopuk çevre başlıkları değildir. Gıda fiyatı, enerji, sigorta, bütçe, sağlık, iç göç ve sanayi yeri seçimini birlikte etkiler.³³⁰

Su bu geleceğin en somut sınırlayıcılarından biridir. Tarım, şehir, sanayi, enerji ve ekosistem aynı kaynağa ihtiyaç duyar. Ulusal Su Planı'nın başarısı yeni baraj sayısına indirgenemez; havza verisi, şebeke kaybı, ürün

³²⁸ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı 2026-2030, 13 Haziran 2026. Plan yapay zekâ okuryazarlığı, ileri düzey insan kaynağı, kamu veri setleri, veri merkezleri, kamu alımları ve ulusal yapay zekâ büyüme ekosistemi gibi alanlarda hedefler açıklamıştır. Kaynak, yapay zekâyı yazılıma indirgemeden enerji, veri, beceri, kamu kapasitesi ve hukuk boyutlarıyla ele almak için kullanılmıştır. sanayi.gov.tr.

³²⁹ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Ulusal Enerji Planı (Ankara, 2022) ve Türkiye'nin Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030). Ulusal Enerji Planı 2035'te elektrik tüketiminin 510,5 TWh'ye, kurulu gücün 189,7 GW'a, kurulu güç içindeki yenilenebilir payının yüzde 64,7'ye ulaşmasını öngörmektedir. Bunlar model sonuçları ve hedeflerdir; yatırım, şebeke, depolama, finansman ve uygulama kararlarına bağlıdır, enerji.gov.tr.

³³⁰ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), iklim.gov.tr; İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024-2030), iklim.gov.tr; Türkiye Cumhuriyeti İkinci Ulusal Katkı Beyanı (NDC 3.0) (Ankara, 2025), iklim.gov.tr. Belgeler su, tarım, kent, sağlık, enerji, sanayi, ulaştırma, afet ve adil geçiş alanlarını birlikte ele alan resmi hedef çerçeveleridir; gerçekleşmiş sonuç olarak kullanılmamıştır.

deseni, yeniden kullanım, fiyatlama ve kurumlar arası koordinasyonla ölçülecektir.³³¹

Afet yönetiminde belirleyici ayırım müdahale ile risk azaltma arasındadır. Arama-kurtarma hayat kurtarır; fakat dayanıksız yapı stoku, yanlış yer seçimi ve denetimsiz kentleşme sürerse ülke aynı kaybı tekrar tekrar finanse eder.³³²

Beşinci kuvvet bağlantısallık ve jeopolitiktir. Türkiye'nin koridor, lojistik merkez ve enerji düğümü olma iddiası coğrafyanın otomatik hediyesi değildir. Demiryolu-liman bağlantısı, gümrük hızı, sınır güvenliği, dijital belge, diplomatik istikrar ve yüksek katma değerli hizmet kapasitesi gerekir.³³³

³³¹ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Su Planı (2026–2035), 11063 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Resmi Gazete, 14 Mart 2026, Sayı 33196; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2033). Belgeler su güvenliği, havza ölçeğinde yönetim, kuraklık, taşkın, su kalitesi, tarımsal ve kentsel verimlilik, finansman ve yönetim hedeflerini birlikte kurmaktadır. Planların varlığı su stresinin çözüldüğünü değil, uygulanması ve sonuçları izlenecek resmi hedef çerçevesini gösterir. tarimorman.gov.tr; cdniys.tarimorman.gov.tr.

³³² T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı – TARAP (2022–2030); United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Global Assessment Report 2025: Resilience Pays – Financing and Investing for Our Future (Cenevre, 2025). TARAP risk azaltmayı çok kurumlu ulusal görev olarak düzenler; GAR 2025 ise afet öncesi dayanıklılık yatırımlarını mali ve toplumsal risk yönetimi içinde ele alır. Her iki belge de hedef ve analitik çerçeve sunar; uygulamada başarı sağlandığını tek başına göstermez. afad.gov.tr; undrr.org.

³³³ T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı (Ankara, 2022; revize yayım). Plan 2023, 2029, 2035 ve 2053 hedef yıllarını kullanmakta; ulaştırma yatırımlarını üretim, lojistik, liman-art alanı bağlantısı, dijitalleşme, enerji verimliliği, güvenlik ve erişimle birlikte ele almaktadır. Belge, koridor iddiasının coğrafyanın ötesinde demiryolu, liman, gümrük, veri ve yönetim kapasitesine bağlı olduğunu gösteren resmi hedef çerçevesi olarak kullanılmıştır. uab.gov.tr.

Altıncı kuvvet insan kapasitesidir. Okullaşma artarken öğrenme, mezuniyet artarken iş uyumu, üniversite sayısı büyürken araştırma kalitesi aynı hızda ilerlemeyebilir. Beyin göçü de sayıdan ibaret değildir; alan, deneyim ve kurumsal hafıza kaybı hesaba katılmalıdır.³³⁴

Yedinci kuvvet kurumların öğrenme yeteneğidir. Hızlı karar doğru karar demek değildir. Uzun vadeli kapasite; hata gösterebilen uzman, güvenilir veri, açık ihale, bağımsız denetim, öngörülebilir hukuk ve politika değiştirebilme cesareği ister.³³⁵

İki ana eksen

Dört senaryo iki ana eksen üzerinden kurulacaktır.

Birinci eksen kurumsal öğrenme ve hesap verebilirliktir. Bir uçta veriye dayanan, liyakatli, hukuka bağlı, eleştiri ve düzeltmeye açık kurumlar; diğer uçta kişiselleşen karar, veri kapalılığı, sık kural değişikliği ve zayıf denetim yer alır.

İkinci eksen üretim ve dayanıklılık dönüşümüdür. Bir uçta yüksek verimlilik, teknoloji yeteneği, enerji ve su

³³⁴ OECD, Education at a Glance 2025: Türkiye (Paris: OECD Publishing, 2025), [oecd.org](https://www.oecd.org); Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik 2025, 14 Mayıs 2026, veriportali.tuik.gov.tr; Ulusal Eğitim İstatistikleri 2025, 2 Haziran 2026, veriportali.tuik.gov.tr; Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025, veriportali.tuik.gov.tr. Kaynaklar eğitime erişim, eğitim-istihdam uyumu, eğitimde ve istihdamda olmayan gençler ve beyin göçü gibi farklı göstergeleri sunar; tek bir gösterge bütün eğitim sisteminin hükmü sayılmamıştır.

³³⁵ OECD, Government at a Glance 2025 (Paris: OECD Publishing, 2025), doi:10.1787/oefdobcd-en; OECD, Building Anticipatory Capacity with Strategic Foresight in Government: Lessons from Lithuania, Italy, and Malta (Paris: OECD Publishing, 2025), doi:10.1787/d7ebobb6-en; T.C. Adalet Bakanlığı, Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi (IV. Yargı Reformu Stratejisi 2025–2029), özellikle ss. 4–6 ve 18–23; World Justice Project, Rule of Law Index 2025: Türkiye Profile, özellikle ss. 1 ve 3. Kaynaklar kamu kapasitesinin veri, uzmanlık, öngörü, hukuk, hesap verebilirlik ve güven boyutlarını ayrı araçlarla incelemektedir; uluslararası endeksler tek başına nihai hüküm değildir.

güvenliği, nitelikli iş, afet önleme ve bölgesel bağlantısallık; diğer uçta düşük katma değer, ithal teknoloji, kırılgan şehirler ve kısa vadeli tüketim bulunur.

Bu eksenler birbirini etkiler fakat aynı şey değildir. İyi kurumlar üretim dönüşümünü kolaylaştırır; üretken ekonomi de reform için kaynak sağlar. Buna karşılık hukuku ilerleyip üretimi zayıf kalan veya teknik kapasiteyi artırıp denetimi geride bırakan ülkeler de mümkündür. Dört senaryo bu ayrışmayı görünür kılar.³³⁶

Senaryo I: Kurucu Atılım

Kurucu Atılım senaryosunda Türkiye 2030'a kadar kurumsal öngörülebilirliği ve ekonomik dönüşüm kapasitesini birlikte güçlendirir. Siyasi rekabet sertliğini korur; fakat başlıca aktörler devlet ile parti arasındaki sınırı, bağımsız denetimi ve seçimle iktidar değişimini ortak meşruiyet zemini sayar.

Sanayi politikası birkaç büyük vitrinden tedarik zincirinin tamamına yayılır. Kamu alımları yerli tasarım, kritik bileşen, enerji verimliliği, ihracat ve nitelikli istihdam şartlarına bağlanır. Sonuç vermeyen teşvik sona erdirilir; başarılı firma süresiz korumayla değil rekabetle büyür.

Yapay zekâ kamu hizmetinde yalnız otomasyon değildir. Veri kalitesi, karar gerekçesi, insan denetimi ve itiraz hakkı düzenlenir. Türkçe dil teknolojileri, eğitim ve küçük

³³⁶ Bölümdeki iki eksen - “kurumsal öğrenme ve hesap verebilirlik” ile “üretim ve dayanıklılık dönüşümü” - OECD'nin stratejik öngörü yaklaşımı, Türkiye'nin resmî plan belgeleri ve önceki yirmi beş bölümde incelenen hukuk, refah, teknoloji, demografi, eğitim, göç ve iklim göstergelerinin yazar tarafından oluşturulan analitik sentezidir. Eksenler ampirik bir endeks veya mevcut partilerin gizli sınıflandırması değildir.

işletmeler için ortak altyapılar geliştirilir; kamu verisi kişisel haklar korunarak araştırma ve yenilik için açılır.

Enerji dönüşümü ithalat faturasını ve sanayinin karbon riskini azaltır. Yenilenebilir üretim depolama, şebeke yatırımı ve verimlilikle tamamlanır. Yeşil dönüşüm yalnız büyük ihracatçıların uyum projesi olmaktan çıkar; KOBİ, çalışan ve bölge dönüşümüyle birlikte yürür.³³⁷

Şehirlerde deprem, su ve iklim politikaları aynı imar kararında birleşir. Mevcut yapı stokunun güçlendirilmesi, su kaybı, toplu taşıma, ısı adası, kira yükü ve afet toplanma alanları ortak veriyle izlenir.

Demografik politika kadınların eğitim ve çalışma hakkını geriletmeden aile kurmayı kolaylaştırır. Kreş, ebeveyn izni, genç konutu, güvenceli iş ve bakım sigortası birlikte geliştirilir. Yaşlı nüfus mali yük olarak değil, deneyim ve bakım hakkı taşıyan yurttaş olarak görülür.

Göç yönetimi şeffaf kayıt, sınır güvenliği, gönüllü ve güvenli geri dönüş, çalışma piyasası denetimi ve yerel

³³⁷ World Bank, Türkiye Country Climate and Development Report (Washington, DC, 2022). Dayanıklı net sıfır yolu modelinde ilave yatırım ihtiyacı 2022–2030 dönemi için yaklaşık 68 milyar, 2022–2040 dönemi için 165 milyar ABD doları bugünkü değer olarak tahmin edilmiştir; yakıt ithalatı ve hava kirliliğinin azalması dâhil net ekonomik kazanç aynı dönemler için sırasıyla 15 milyar ve 146 milyar ABD dolarıdır. Bunlar model varsayımlarına bağlı tahminlerdir, garanti edilmiş sonuç değildir. worldbank.org.

kapasiteye dayanır. Vatandaşlık açık ölçüte bağlanır; bireysel suç topluluğa yüklenmez.³³⁸

2030’da bu senaryonun ilk işareti tek bir yüksek büyüme yılı değil, büyümenin niteliğidir: Verimlilik, kadın ve genç istihdamı, yüksek teknoloji ihracatı, öğrenme sonuçları, ticarileşen patent, enerji yoğunluğu, su kaybı ve yargı öngörülebilirliği birlikte iyileşir.

2040’ta Türkiye daha yaşlı fakat daha üretken; daha kentli fakat daha dayanıklı; daha teknolojik fakat daha hesap verebilir yapıya yaklaşır. Milliyetçilik savunma refleksinden gelecek kapasitesi ve eşit yurttaşlık programına doğru genişler.³³⁹

Bu senaryonun da riski vardır. Teknolojik başarı yeni tekeller, gözetim kapasitesi veya bölgesel eşitsizlikler de doğurabilir. Kurucu atılımın kalıcılığı, başarı döneminde dahi denetimin ve adil paylaşımın sürmesine bağlıdır.

Senaryo II: Merkezî Mobilizasyon

Merkezî Mobilizasyon senaryosunda devlet stratejik alanlarda hızlı yatırım ve güçlü koordinasyon kurar; fakat hukuk, veri açıklığı, kurumsal özerklik ve siyasi rekabet aynı

³³⁸ T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Basın Açıklaması,” 27 Haziran 2026, goc.gov.tr; “İçişleri Bakanı Mustafa Çiftçi, Suriyelilerin Geri Dönüş Sürecine İlişkin Açıklamalarda Bulundu,” 9 Temmuz 2026, goc.gov.tr; 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. Açıklamalar değişebilen idari kayıt ve güncel politika beyanıdır. Göçün 2030–2040 etkisi, tek bir stok sayısından değil; Suriye’deki koşullar, geri dönüşün gönüllü ve güvenli niteliği, sınır ve çalışma piyasası yönetimi, yerel hizmet kapasitesi ve vatandaşlık politikasının bileşiminden doğacaktır.

³³⁹ “Kurucu Atılım” senaryosu, mevcut resmî hedeflerin tamamının gerçekleşeceği iddiası değildir. Senaryo; hukukta öngörülebilirlik, liyakatli kamu, rekabetçi üretim, eğitim-istihdam uyumu, enerji-su-afet dayanıklılığı ve eşit vatandaşlığın aynı anda güçlendiği varsayımsal bileşimi stres testi amacıyla tasvir eder. Olasılık oranı verilmemiştir.

hızla gelişmez. Savunma, enerji, altyapı ve bazı teknoloji sektörlerinde dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkar.

Kamu büyük görevler tanımlar ve hızla proje üretir. Ancak başarının ölçüsü çoğu zaman bütçe, açılış ve fiziksel kapasite olur; verimlilik, fırsat maliyeti, teknoloji yayılması, rekabet ve sosyal fayda ikinci planda kalır.

Yapay zekâ ve dijital devlet hızla yayılır; otomatik kararların açıklanabilirliği, kişisel veri, tarafsızlık ve itiraz yolları geride kalır. Devlet daha çok veri toplar, fakat vatandaş kararın hangi veri ve ölçütle verildiğini daha az bilir.

Stratejik sektörler ile gündelik hayat ayrışır. Bazı şirketler küresel ölçekte rekabet ederken geniş kesimler yüksek konut maliyeti, düşük ücret, güvencesizlik ve bölgesel eşitsizlik yaşamayı sürdürebilir.³⁴⁰

Göç ve güvenlik siyaseti sürekli seferberlik diliyle yürütülür. Gerçek risklere karşı etkili sınır ve terör politikası uygulanabilir; fakat gazetecilik, muhalefet veya toplumsal itiraz da güvenlik başlığına taşınabilir.

Demografik sorun daha çok doğum çağrısı ve nakit teşvikle ele alınır. Kadınların bakım yükü, gençlerin bağımsız hane kurması ve iş güvencesi değişmezse teşviklerin etkisi sınırlı kalır. Yaşlanma politikası bakım sistemini kurmadan emeklilik maliyetine sıkışır.

³⁴⁰ Türkiye İstatistik Kurumu, Gelir Dağılımı İstatistikleri 2025, 26 Aralık 2025; Hanehalkı Tüketim Harcaması 2025, 2 Haziran 2026; İç Göç İstatistikleri 2025, 14 Temmuz 2026. En yüksek gelirli yüzde 20'nin toplam gelirden aldığı pay, bölgesel gelir farkları, konut ve kira harcamalarının ağırlığı ile eğitim ve iş amacıyla genç iç göçü; büyümenin toplumsal ve bölgesel dağılımının senaryolar üzerindeki etkisini izlemek için kullanılmıştır. Bu göstergeler birbirinden doğrudan türetilmemiştir.

2030’da bu senaryo dışarıdan güçlü görünür: Büyük altyapı, savunma ve enerji projeleri; yüksek dijitalleşme ve hızlı kampanyalar. Buna karşılık yatırım öngörülebilirliği, uzmanların kurumda kalması, akademik özgürlük, rekabet ve vatandaş güveni zayıf kalır.

2040’a gelindiğinde “güçlü devlet” ile “yüksek kapasiteli devlet” arasındaki fark belirginleşir. Devlet bazı alanlarda çok hızlı, temel hizmetlerde yavaş; belirli krizlerde etkili, yeni sorunlarda öğrenme bakımından sınırlı kalır.

Bu senaryodan çıkış mümkündür. Merkezî koordinasyonla biriken teknik kapasite, hukuk ve hesap verebilirlik reformuyla yaygın ve kalıcı güce dönüşür. Sorun güçlü devlet hedefi değil, gücün öğrenme ve denetimden kopmasıdır.³⁴¹

Senaryo III: Açık Fakat Kırılğan

Açık Fakat Kırılğan senaryoda Türkiye siyasi normalleşme, hukuk güvenliği, ifade alanı ve yerel katılımı ilerler; fakat üretim, eğitim, enerji, su ve afet dönüşümü aynı hızla gerçekleşmez. Kurumlar daha açık, ekonomik ve teknik kapasite ise parçalı kalır.

Siyasi gerilim azalır; Meclis, yargı ve yerel yönetimlerin rolü güçlenir. Vatandaş daha öngörülebilir kurallarla karşılaşır, yatırım ortamı iyileşir. Buna karşılık teknoloji politikası dağınık, sanayi finansmanı kısa vadeli ve kamu uygulama kapasitesi yetersiz kalır.

³⁴¹ “Merkezî Mobilizasyon”, “Açık Fakat Kırılğan” ve “Çoklu Sıkışma” senaryoları belirli bir hükûmet, parti veya ideolojik kampın birebir tasviri değildir. Her biri Türkiye’de birlikte bulunabilecek kurumsal ve ekonomik eğilimlerin farklı ağırlıklarda birleşmesinden üretilmiş analitik modellerdir. Amaç siyasi etiketleme değil, bir alandaki başarının başka bir alandaki bozulmayı otomatik olarak telafi etmeyeceğini göstermektir.

Hizmetler, turizm, lojistik ve tüketim canlanabilir; fakat kritik teknolojilerde, enerji ekipmanında ve ileri imalatla dış bağımlılık sürer. Yeşil dönüşüm daha çok dış pazar kurallarına uyum olarak yaşanır; yerli teknoloji ve enerji verimliliği yeterince derinleşmez.

Toplumsal özgürlük alanı genişlerken gençler daha rahat konuşur; iyi iş ve konut bulamazsa yurt dışına gitme arzusu devam eder. Üniversiteler daha serbest, fakat mali ve teknik bakımdan zayıf kalır; beyin göçünün nedeni azalırken geri dönüşü sağlayacak araştırma ekosistemi oluşmaz.

Yerel yönetimler iklim, su ve afet konusunda katılımcı planlar hazırlayabilir; merkezi ve yerel bütçe koordinasyonu kurulamazsa uygulama parçalı kalır. İyi planlar finansman, ihale, veri ve uzman personel yetersizliğine takılır.

2030'da siyasi risk primi ve toplumsal gerilim düşer; fakat toplam faktör verimliliği, yüksek teknoloji, öğrenme sonucu, kadın istihdamı ve enerji yoğunluğu yeterince değişmez. Ülke daha serbesttir; buna karşılık maddi gelecek bakımından kırılganlık sürer.

2040'ta anayasal düzen ve çoğulculuk yerleşmiş olsa bile yaşlanma, enerji bağımlılığı, düşük verimlilik ve bölgesel eşitsizlik mali alanı daraltır. Vatandaş özgürlük kazanmış, fakat geleceğin maddi güvencesine tam ulaşamamış olur.

Bu senaryonun çıkışı demokratik onarım ile üretken devlet kapasitesini karşıt saymamaktır. Hukuk devleti yalnız iktidarı sınırlamaz; öngörülebilir yatırım, nitelikli kamu ve uzun vadeli ortaklık için de üretim altyapısı sağlar.

Senaryo IV: Çoklu Sıkışma

Çoklu Sıkışma senaryosunda kurumsal öğrenme ile üretim ve dayanıklılık dönüşümü birlikte zayıflar. Sorunlar tek tek değil birbirini büyüterek ilerler: Düşük verimlilik bütçeyi daraltır; dar bütçe eğitim ve afet yatırımını geciktirir; afet ve enflasyon yeni bütçe baskısı üretir.

Ekonomi fiyat, kur ve borç dalgaları arasında kısa vadeli yönetilir. Sanayi teşvikleri stratejik dönüşümden çok mevcut şirketleri ayakta tutma aracına dönüşür. Teknoloji kullanımı artar, fakat tasarım ve üretim yeteneği gelişmez.

Su stresi tarımsal verimi ve gıda fiyatını etkiler. Kuraklık ile aşırı yağış dönüşümlü kayıp üretir; sigorta maliyetleri yükselir. Afet harcamaları önleme yatırımını tükettiği için kırılganlık kendisini yeniden üretir.

Demografik yaşlanma hızlanırken gençlerin önemli bölümü iş, eğitim ve konut bakımından sistemin dışında kalır. Doğum teşvikleri etkisizleşir, bakım yükü ailelere aktarılır. Nitelikli göç artar, işletmeler uzman bulmakta zorlanır.

Göç tartışması veri ve hukuk yerine söylentiyle yürür. Ekonomik ve güvenlik sorunları yabancılara yüklenirken kayıt dışı çalışma, işveren denetimi, sınır yönetimi ve yerel hizmet kapasitesi çözümsüz kalır. Toplumsal gerilim sokak şiddetine sızarak.

Siyasi rekabet ortak çözüm alanı olmaktan çıkar; her kamp diğerini devlet için varoluşsal tehdit sayar. Kurumlar hata bildirmek yerine üst yönetimin duymak istediği veriyi üretir. Krizler öngörülemmez oldukları için değil, kötü haber yukarı taşınmadığı için büyür.

2030'da çoklu sıkışma henüz kalıcı çöküş gibi görünmez. Bazı sektörler büyür, büyük projeler sürer ve dönemsel

rahatlama yaşanır. Asıl işaret göstergelerin birbirinden kopmasıdır: Büyüme olur fakat verimlilik ve reel gelir artmaz; diploma yükselir fakat nitelikli iş oluşmaz.

2040'ta ülke daha yaşlı, eşitsiz, afet ve iklim şoklarına açık, teknoloji tüketicisi ve siyasi olarak öfkeli yapıya yaklaşır. Milliyetçilik ortak kapasite kurmak yerine kıt kaynak ortamında suçlu arama diline kayar.

Bu senaryo da kader değildir. Çoklu krizler tek büyük çözümle aşılmaz. Hukuk, veri, eğitim, su, enerji, şehir ve sosyal politikadaki küçük fakat tutarlı düzeltmeler birbirini güçlendirerek çıkış yolu açar.

Dört senaryonun karşılaştırması

Aşağıdaki tablo dört senaryonun temel mantığını, 2030 görünümünü, 2040 muhtemel sonucunu ve erken uyarı işaretlerini özetlemektedir.³⁴²

Senaryo	2030 görünümü	2040 muhtemel sonucu	Erken uyarı işaretleri
Kurucu Atılım	Hukuk, veri ve liyakat güçlenirken sanayi, yapay zekâ, enerji, su, eğitim ve afet dönüşümü birlikte ilerler.	Daha yaşlı fakat üretken; teknolojik fakat hesap verebilir; dayanıklı ve kapsayıcı devlet.	Verimlilik, öğrenme, kadın-genç istihdamı, enerji yoğunluğu, yargı öngörülebilirliği ve afet önleme birlikte iyileşir.

³⁴² Tablo 26.1 ile bölümdeki erken uyarı göstergeleri, yazarın 331–341 numaralı dipnotlarda açıklanan resmî belgeleri, verileri ve kuramsal kaynakları bir araya getiren senaryo sentezidir. Göstergeler hedef veya resmî tahmin değil; Türkiye'nin hangi senaryoya yaklaştığını düzenli biçimde sınamak için önerilen gözlem alanlarıdır. Senaryolar birbirini dışlayan sabit kutular değildir; ülke aynı anda birden fazla senaryonun özelliklerini taşıyabilir ve politika tercihleriyle yön değiştirebilir.

Senaryo	2030 görünümü	2040 muhtemel sonucu	Erken uyarı işaretleri
Merkezî Mobilizasyon	Büyük stratejik projeler ve hızlı koordinasyon; sınırlı denetim, kapalı veri ve dar karar çevresi.	Bazı alanlarda güçlü teknik kapasite; yaygın refah, güven, yenilik ve kurumsal öğrenmede tıkanma.	Fiziksel yatırım artarken rekabet, uzman tutma, açıklık, itiraz ve vatandaş güveni geriler.
Açık Fakat Kırılgan	Hukuk ve siyasi normalleşme ilerler; üretim, eğitim, enerji, su ve afet dönüşümü yavaş kalır.	Daha çoğulcu fakat dış şoklara, düşük verimliliğe, yaşlanmaya ve teknoloji bağımlılığına açık ülke.	Gerilim ve risk primi düşer; yüksek teknoloji, öğrenme, reel ücret, enerji bağımlılığı ve bölgesel farklar az değişir.
Çoklu Sıkışma	Kısa vadeli kriz yönetimi; düşük güven ve verimlilik, geciken iklim-su-afet yatırımı ve artan toplumsal gerilim.	Daha yaşlı, eşitsiz, kırılgan, nitelikli insan kaybeden ve teknoloji tüketicisi ülke.	Büyüme ile reel gelir, diploma ile iş, kurulu güç ile arz güvenliği, proje ile kapasite arasındaki fark açılır.

Tablo 26.1. 2030-2040 Türkiye senaryolarının karşılaştırması

Hangi politikalar her senaryoda gereklidir?

Senaryolar farklı gelecek hikâyeleri anlatmanın ötesinde, belirsizlik altında dahi yarar sağlayacak ve sonradan pişmanlık doğurma ihtimali düşük politikaları ayırt etmek için kurulmuştur.

Birincisi güvenilir ve açık veridir. Nüfus, göç, teşvik, eğitim sonucu, su, afet riski ve kamu alımı verileri düzenli, karşılaştırılabilir ve yöntem bilgisiyle açıklanmalıdır. Veri iktidarın başarısını göstermek için değil devletin karar kalitesini artırmak için üretilmelidir.

İkincisi güçlü ara hedeflerdir. 2030, 2035 ve 2040 hedefleri yıllık göstergelere bölünmeli; sorumlu kurum ve bütçe belirtilmelidir. Hedef tutmadığında yeni slogan değil neden analizi yapılmalıdır.

Üçüncüsü insan kapasitesidir. Okul öncesi eğitim, öğretmen niteliği, mesleki beceri, araştırma özgürlüğü, kadın istihdamı ve yaşam boyu öğrenme aynı zincirde ele alınmalıdır. Yapay zekâ çağında asıl risk makinelerin insanı bütünüyle ikame etmesi değil, insanların yeni görevleri yapacak beceriye ulaşamamasıdır.

Dördüncüsü önleyici dayanıklılık yatırımdır. Deprem güçlendirmesi, su kaybının azaltılması, orman yönetimi, erken uyarı, enerji verimliliği ve iklim uyumu siyasi görünürlüğü düşük, fakat gelecekteki kaybı azaltan yatırımlardır.

Beşincisi hukuk ve denetimdir. Belirsizlik döneminde kuralların daha az değil, daha açık olması gerekir. Yatırımcı, vatandaş, kamu görevlisi ve bilim insanı kararın hangi usulle alınacağını bilmelidir.

Altıncısı bölgesel dengedir. İstanbul, Ankara ve birkaç sanayi koridorunda yoğunlaşan başarı ülkenin tamamının kapasitesi değildir. Üniversite, sağlık, lojistik, dijital altyapı, su ve nitelikli iş yatırımları bölgesel nüfus ve üretim planıyla birlikte yürütülmelidir.

Yedincisi kuşaklar arası mali disiplindir. Bugünkü refahı geleceğin borcu, suyu, toprağı ve emeklilik yükü üzerinden finanse etmek millî kalkınma değildir. Büyük projeler yapımın yanında işletme, bakım, çevre, döviz ve alternatif maliyetiyle değerlendirilmelidir.

Sekizincisi demokratik millî mutabakattır. Her konuda aynı düşünmek gerekmez. Fakat seçim güvenliği, hukuk devleti, deprem, su, çocukların beslenmesi, bilimsel özerklik ve kamu liyakati gibi alanların her iktidar değişiminde sıfırlanmaması gerekir.

Erken uyarı panosu

Türkiye'nin hangi senaryoya yaklaştığını anlamak için tek büyüme oranı, seçim sonucu veya büyük projeye bakmak yeterli değildir. Ekonomi, insan, kurum ve dayanıklılık göstergeleri birlikte izlenmelidir.

Birinci grup göstergeler verimlilik ve kişi başına reel gelir; yüksek teknoloji ve kritik bileşen payı; eğitim-istihdam dışında kalan gençler; kadınların işgücüne katılımı ve bakım hizmetine erişim; öğrenme sonuçları ve araştırmacı hareketliliğidir.

İkinci grup yargı süresi ve karar öngörülebilirliği; kamu ihalesinde açıklık; enerji ithalatı, şebeke esnekliği ve verimlilik; su kaybı ve tarımsal su verimliliği; riskli yapıların azaltılması; toplumsal güven ve nitelikli göç dengesidir.

Bazı göstergeler iyileşirken diğerleri bozulur. Teknoloji ihracatı artarken hukukî öngörülebilirlik düşebilir; siyasi normalleşme yaşanırken üretkenlik yerinde sayabilir. Senaryo yaklaşımı bu çapraz sonuçları birlikte görmeyi sağlar.

Ara Sonuç

Türkiye'nin 2040'taki yeri belirlenmiş değildir. Coğrafya, sanayi tabanı, savunma kapasitesi, girişimcilik ve kültürel süreklilik önemli avantajlardır; fakat gelecek üretmeleri kurum, eğitim, teknoloji, hukuk ve dayanıklılık ister.

En olumlu senaryo daha çok fabrika, büyük ordu veya hızlı büyümeden ibaret değildir; kapasiteyi eşit hukuk, haysiyetli vatandaşlık, sağlıklı çevre ve kuşaklar arası sorumlulukla birleştirir.

En tehlikeli senaryo ekonomik küçülmenin ötesinde sorun çözme yeteneğinin kaybıdır: Verinin propaganda, eleştirinin ihanet, sadakatin liyakat ve kısa vadeli seferberliğin kalıcı kapasite yerine geçmesidir.

Yeni milliyetçi merkezin asıl tercihi geçmiş ile gelecek veya güvenlik ile özgürlük arasında değil; bunları aynı devlet düzeninde birlikte taşıyıp taşıyamayacağımızdır.

27. DEVLETİN VATANDAŞINA SUNDUĞU GELECEK

Korunan topraklardan yaşanabilir vatana

Bir devletin geleceği sınırlarının haritada kalmasıyla başlar; fakat orada bitmez. Bayrağın dalgalanması, kurumların açık ve ordunun güçlü olması tek başına yeterli değildir. Buna rağmen gençler geleceklerini başka ülkelerde arıyor, aileler çocuk sahibi olmaktan çekiniyor, emekliler gelirini öngöremiyor, çalışanlar emeğinin karşılığını alamıyor ve vatandaş hukuk karşısında kendisini yalnız hissediyorsa devlet korunmuş görünür; geleceğin toplumsal zemini ise aşınmaya başlamış demektir.

Kitabın ilk sorusu milliyetçiliğin neden yeniden merkeze yerleştiği idi. Son ana bölümün sorusu daha ağırdır: Merkeze yerleşen milliyetçilik vatandaşa ne sunacaktır? Yalnız dış tehdide karşı korunmayı mı; yoksa güvenle yaşayabileceği, çalışabileceği, çocuk yetiştirebileceği, yaşlanabileceği ve hakkını arayabileceği bir ülkeyi mi?

Devletin vatandaşa sunduğu gelecek bir lütuf listesi değildir. Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesiyle kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı, bu ilişkinin anayasal yönünü belirler. Devlet vatandaşın sahibi

değil; ortak hukukun kurucusu, hakların güvencesi ve kuşaklar arası sorumluluğun taşıyıcısıdır.³⁴³

Bu yaklaşım devleti küçültmez; onu sloganın, partinin, kişinin ve geçici çoğunluğun üzerinde kalıcılaştırır. Güçlü devlet vatandaşın hayatına sınırsızca müdahale eden değil; nerede görev üstleneceğini, nerede geri duracağını, kararını nasıl gerekçelendireceğini ve hatasını nasıl düzelteceğini bilen devlettir.

Vatan ile hayat arasındaki bağ

Vatan yalnız üzerinde yaşanan toprak değildir; insanların gelecek planı kurabildiği hukukî, ekonomik ve duygusal mekândır. Gencin “Emek verirsem ilerleyebilirim”, ailenin “Çocuğumuz güvenli ve nitelikli okulda okuyacak”, yaşlının “Bakıma ihtiyaç duyduğumda yalnız kalmayacağım” diyebilmesi vatan bağının gündelik biçimleridir.

Milliyetçilik geçmişte ödenen bedelleri hatırlatırken bugünkü vatandaşın hayat maliyetini, barınma kaygısını, eğitim niteliğini ve hukuk güvenliğini önemsiz görürse aidiyeti tek taraflı borca dönüştürür. Sürekli fedakârlık isteyen, karşılığında öngörülebilir gelecek sunmayan devlet zamanla sevgi değil yorgunluk üretir.

On İkinci Kalkınma Planı ile 2026 Yıllık Programı; nitelikli insanı, güçlü aileyi, sosyal refahı, yüksek katma

³⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, md. 2, 5, 10, 17, 20, 41, 42, 49, 56, 57, 60, 65 ve 74. Anayasa, Cumhuriyeti demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olarak tanımlamakta; devletin temel amaç ve görevini kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayan engelleri kaldırmak ve insanın maddi-manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak şeklinde kurmaktadır. Hakların mali kaynakların yeterliliği ölçüsünde yerine getirilmesi hükmü, devletin sorumluluğunu ortadan kaldıran değil önceliklendirme, açıklık ve hesap verme yükümlülüğünü artıran bir çerçeve olarak değerlendirilmiştir. anayasa.gov.tr.

değerli üretimi, yeşil ve dijital dönüşümü, dirençli şehirleri ve iyi yönetişimi aynı resmî hedefler bütünü içinde ele almaktadır. Asıl sınav, ayrı belgelerdeki bu hedeflerin vatandaşın tek ve bölünmez hayatında birleşip birleşmediğidir.³⁴⁴

Bir çocuk aynı anda eğitim, sağlık, beslenme, barınma ve güvenlik politikasının içindedir. Çalışan ise ücret, ulaşım, vergi, konut, çocuk bakımı ve sosyal güvenlik düzeninin toplam sonucunu yaşar. Devlet teşkilatı kurumlara ayrılabilir; vatandaşın hayatı ayrılamaz.

Vatandaş devleti sonuçta görür

Vatandaş devleti çoğu zaman bütçe büyüklüğünde veya strateji belgesinde değil, karşılaştığı sonuçta görür: Ambulansın geliş süresinde, öğretmenin çocuğa ayırdığı zamanda, mahkeme kararının hızında, iş başvurusunda bağlantı gerekip gerekmediğinde, engelli kişinin otobüse binebilmesinde ve kamu görevlisinin kendisine gösterdiği saygıda.

2025 Yaşam Memnuniyeti Araştırması, kamu hizmetlerinde asayiş, ulaştırma ve sağlık alanlarında daha yüksek; adli hizmetler ile eğitimde daha düşük memnuniyet oranları göstermiştir. Hayat pahalılığı, yoksulluk ve eğitim de ülkenin önemli sorunları arasında öne çıkmıştır. Bu veriler tek başına kesin kalite hükmü değildir; fakat

³⁴⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023) ve 2026 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı (Ankara, 2025). Belgeler nitelikli insan, güçlü aile, istikrarlı büyüme, sosyal refah, dirençli şehir, yeşil-dijital dönüşüm ve demokratik iyi yönetişimi birlikte hedeflemektedir. Kaynaklar gerçekleşmiş sonuç değil, devletin vatandaşına sunduğu gelecek bakımından resmî hedef ve performans çerçevesi olarak kullanılmıştır, sbb.gov.tr; sbb.gov.tr.

vatandaşın güvenlik kadar geçim, adalet ve eğitim beklediğini gösterir.³⁴⁵

Devlet vatandaş memnuniyetini yalnız alkış veya seçim desteği olarak okuyamaz. Memnuniyet değişebilir; hak kalıcıdır. Hizmetten memnun olanın da bilgi, başvuru ve itiraz hakkı vardır. Memnun olmayan kişi düşman veya nankör değildir; idarenin göremediği sorunu bildiren yurttaş olarak da okunmalıdır.

Birinci güvence: korkmadan yaşamak

Devletin ilk görevi güvenlidir. Can ve sınır güvenliği, terörle ve organize suçla mücadele, kadınlarla çocukların şiddetten korunması, trafik ve iş güvenliği aynı temel hakkın farklı yüzleridir. Güvenlik olmadan eğitim, yatırım, özgürlük ve gündelik huzur kalıcılaşamaz.

Güvenlik yalnız devletin tehdit gördüğü unsurlara karşı sertlik değildir; vatandaşın devlet gücü karşısında hukuka güvenebilmesidir. Kişi suçlamayı bilmeli, savunma hakkına erişmeli, keyfi muamele görmeyeceğinden ve kamu görevlisinin de kanunla bağlı olduğundan emin olmalıdır.

Güvenlik ile özgürlük sıfır toplamı değildir. Hukuksuz güvenlik kısa vadede sessizlik üretebilir; uzun vadede bilgi akışını bozar, toplumsal güveni azaltır ve gerçek tehditle sıradan eleştiriyi ayırmayı zorlaştırır. Demokratik güvenlik tehlikeyi ciddiye alırken yetkinin sınırını da ciddiye alır.

³⁴⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2025, 17 Şubat 2026. Kamu hizmetlerinden memnuniyet oranları asayişte yüzde 74,1, ulaştırmada yüzde 71,3, sağlıkta yüzde 69,4, Sosyal Güvenlik Kurumunda yüzde 64,5, adli hizmetlerde yüzde 60,5 ve eğitimde yüzde 58,7'dir. Ülkenin en önemli sorunu olarak hayat pahalılığı yüzde 31,3, yoksulluk yüzde 16,5 ve eğitim yüzde 16,1 oranında belirtilmiştir. Öznel memnuniyet, nesnel hizmet kalitesinin tek ölçüsü değil tamamlayıcı vatandaş deneyimi göstergesidir. veriportali.tuik.gov.tr.

İkinci güvence: eşit ve öngörülebilir hukuk

Vatandaşın geleceğe yatırım yapabilmesi için yarın uygulanacak kuralı öngörebilmesi gerekir. Çiftçi ürününü, girişimci yatırımını, çalışan kariyerini, aile konutunu ve öğrenci eğitimini ancak kuralların sık, keyfî veya geriye yürüyen biçimde değişmeyeceğine güvendiği bir ortamda planlar.

Yargı Reformu Stratejisi 2025-2029; hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, makul sürede yargılanma, adalete erişim ve dijitalleşme alanlarında hedefler açıklamıştır. Vatandaş bakımından ölçü; dosyanın süresi, kararın uygulanması, benzer olaylarda benzer sonuç çıkması ve güçlüyle sıradan kişinin aynı usule tâbi olmasıdır.³⁴⁶

Eşit hukuk farklılıkların inkârı değildir. Başörtülü öğrenci, seküler hayat yaşayan kadın, Alevi, gayrimüslim veya Kürt kökenli vatandaş, engelli çalışan ve siyasi iktidarı eleştiren kişi devlet karşısında aynı hukukî haysiyete sahiptir.

Devlet herhangi bir hayat tarzını üstün vatandaşlık ölçüsüne dönüştürdüğü anda millî birliği zayıflatır. İnançlı vatandaş kamusal hayattan dışlanmamalı; devlet de dinî yorum dayatmamalıdır. Laiklik dinin toplumdaki silinmesi veya inançlı insana üstten bakılması değil, devletin bütün inançlar ve inançsızlık karşısında adil kalmasının hukukudur.

³⁴⁶ T.C. Adalet Bakanlığı, Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi (IV. Yargı Reformu Stratejisi 2025–2029) (Ankara, 2025), özellikle ss. 4–6 ve 18–23. Belge hukukun üstünlüğü, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, makul sürede yargılanma, adalete erişim ve dijitalleşme alanlarında hedefler açıklamaktadır. Stratejinin ilanı hedeflerin gerçekleştiğini göstermez; uygulama kararların yerine getirilmesi, öngörülebilirlik ve etkili başvuru yollarıyla ayrıca ölçülmelidir. sgb.adalet.gov.tr.

Üçüncü güvence: emeğin geleceğe dönüşmesi

Vatandaş için ekonomi büyüme oranından önce emeğinin hayat kurup kuramadığıdır. Çalışan insan kira, gıda, ulaşım ve temel ihtiyaçlarını karşılayamıyorsa makro başarı gündelik güvene dönüşmemiştir. Sosyal devlet herkesi kamu çalışanı yapmak veya her sorunu nakit yardımla çözmek değil; çalışmanın karşılığını, işsiz kalındığında yeniden ayağa kalkma imkânını ve çalışamayacak durumda olanın onurlu korunmasını sağlamaktır.

2025 verilerinde konut ve kira hanehalkı tüketiminin en büyük kalemidir; düşük gelir grubunda yük daha da artmaktadır. Yoksulluk, maddi-sosyal yoksunluk ve barınma sorunu aynı hanede üst üste birikir. Refah politikası bu nedenle gelir transferini aşarak ücret, vergi, kira, ulaşım, enerji, bakım ve kamu hizmetlerinin toplam maliyetini ele almalıdır.³⁴⁷

Yardım gerekli olabilir; fakat hak yerine sadakat ilişkisi kurduğunda sosyal devleti zedeler. Vatandaş hangi desteğe hangi ölçütle hak kazandığını bilmeli, ret kararında gerekçe ve itiraz yolu görebilmelidir. Sosyal koruma parti teşkilatı, kişisel aracı veya mahallî nüfuz üzerinden değil açık kuralla yürümelidir.

Sosyal güvenlik bugünkü ödemededen ibaret değildir. Çalışan, prim verdiği sistemin hastalıkta, iş kazasında, malullükte ve yaşlılıkta kendisini koruyacağını bilmek ister.

³⁴⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2025, 30 Aralık 2025, veriportali.tuik.gov.tr; Hanehalkı Tüketim Harcaması 2025, 2 Haziran 2026, veriportali.tuik.gov.tr. Göreli yoksulluk, sürekli yoksulluk, maddi-sosyal yoksunluk ve konut sorunları farklı göstergelerdir. 2025 hanehalkı tüketiminde konut ve kira yüzde 29,3 ile en büyük payı almış; en düşük gelir grubunda bu pay yüzde 38,7 olmuştur. Veriler bütün hanelerin aynı deneyimi yaşadığını göstermez.

Kapsam, kayıt dışılıkla mücadele, hizmet kalitesi ve mali sürdürülebilirlik arasındaki denge bütçe tekniğine indirgenemez; kuşaklar arası güven sözleşmesidir.³⁴⁸

Dördüncü güvence: erişilebilir ve güvenli konut

Konut yalnız yatırım aracı veya inşaat sektörü değildir; ailenin mahremiyeti, çocuğun çalışma alanı, yaşlının güvenliği ve insanın şehirle bağlıdır. Yüksek kira, uzun ulaşım süresi, deprem riski ve niteliksiz çevre birleştğinde barınma krizi toplumsal krize dönüşür.

Sosyal konut politikasının ölçüsü üretilen konut sayısından ibaret değildir; kimin hangi maliyetle, nerede ve hangi ulaşım imkânıyla barınabildiği de belirleyicidir. İşe ve okula uzak, sosyal altyapısı eksik konut ucuz görünse bile vatandaşın zaman ve ulaşım maliyetini büyütür.

Dirençli şehir, kentsel dönüşüm, sosyal konut ve iklim dostu çevre aynı politikanın parçalarıdır. Depreme dayanıksız, aşırı sıcakta yaşanamayan veya su ve ulaşım altyapısı yetersiz konut barınma hakkını tam karşılamaz.³⁴⁹

³⁴⁸ Sosyal Güvenlik Kurumu, 2026 Yılı Performans Programı (Ankara, 2026). Program sosyal güvenlik kapsamı, kayıt dışı istihdamla mücadele, prim-tahsilat dengesi, sağlık ve sigorta hizmetleri, bilişim altyapısı, analiz ve iletişim kanalları için hedef ve göstergeler içermektedir. Sosyal güvenlik mali sürdürülebilirliğin ötesinde, hastalık, işsizlik, yaşlılık, malullük ve ölüm riskleri karşısında vatandaşın geleceğini öngörebilmesidir. sgk.gov.tr.

³⁴⁹ T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024-2028 Stratejik Planı ve 2026 Yılı Performans Programı. Belgeler “afetlere dirençli ve iklim dostu şehirler, sürdürülebilir çevre” vizyonunu; kentsel dönüşüm, sosyal konut, çevre koruma, iklim politikası, mekânsal planlama ve yerel hizmetlerle ilişkilendirmektedir. Sosyal konutun varlığı tek başına erişilebilir barınma sonucu sayılmamış; yer, ulaşım, kira, altyapı, deprem güvenliği ve mahalle hayatı birlikte değerlendirilmiştir, webdosya.csb.gov.tr; webdosya.csb.gov.tr.

Beşinci güvence: kaderi belirlemeyen okul

Devletin vatandaşına sunduğu geleceğin en açık göstergelerinden biri, çocuğun ailesinin gelirinden ve yaşadığı mahalleden ne ölçüde bağımsız nitelikli eğitim alabildiğidir. Okul eşitsizliği azaltmak yerine yeniden üretiyorsa vatandaşlığın başlangıç çizgisi ortak değildir.

Eğitim yalnız sınav sonucu değildir. Okuma, matematik, bilim, dil, tarih, sanat, dijital beceri, meslek, eleştirel düşünme ve birlikte yaşama kapasitesidir. Millî eğitim çocuklara ait oldukları yeri göstermekle yetinmemeli; bu ülke için ne üretebileceklerini de öğretmelidir.

Millî Eğitim Bakanlığının 2024-2028 planı fırsat eşitliği, erişim, öğretim niteliği, çağın yeterlilikleri ve millî-manevî değerleri aynı hedef içinde toplamaktadır. Bu hedefin gerçek ölçüsü okul türlerinin adı değil; öğrenme farkının azalması, öğretmenin niteliği ve mezunun hayat kurabilmesidir.³⁵⁰

Eğitim politikası sık ideolojik salınımlardan korunmalıdır. Her hükûmetin müfredatı bütünüyle yeniden kurması öğretmeni belirsizlikte bırakır ve çocukları siyasi deneme alanına çevirir. Ortak dil, tarih ve yurttaşlık korunurken yöntem bilimsel, ölçülebilir ve eleştiriye açık olmalıdır.

³⁵⁰ T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 2024-2028 Stratejik Planı ve 2025 Yıl Sonu İzleme ve Değerlendirme Raporu. Plan, temel eğitimde fırsat eşitliği, erişim, öğretim süreçlerinin niteliği, öğrencilerin çağın evrensel yeterlilikleri ile millî ve manevi değerleri birlikte kazanması ve mesleki eğitimin işgücü ihtiyaçlarıyla uyumu gibi hedefler kurmaktadır. İzleme raporu hedeflerin gerçekleşme düzeyini ayrı göstergelerle değerlendirmektedir; plan hedefleri fiilî sonuç sayılmamıştır, meb.gov.tr; orgm.meb.gov.tr.

Altıncı güvence: hastalanmadan önce koruyan sağlık

Vatandaş sağlık sistemini yalnız hastane kapısında görmemelidir. Temiz su, güvenli gıda, aşılama, anne-çocuk sağlığı, iş güvenliği, ruh sağlığı, bağımlılıkla mücadele ve sağlıklı şehir hastalık ortaya çıkmadan önce başlayan sağlık politikasıdır.

Hastaneye erişim önemlidir; fakat tek ölçü değildir. Randevu süresi, hekimin hastaya ayırdığı zaman, ilaca erişim, gereksiz işlem, kırsal hizmet, kronik hastalık takibi ve sağlık çalışanının çalışma koşulları birlikte değerlendirilmelidir.

Yaşlanan nüfusla birlikte koruyucu sağlık, birinci basamak, sağlık okuryazarlığı ve bakım sürekliliği daha önemli hâle gelecektir. Sağlık ile sosyal bakım birbirinden kopuk kaldığında hastane, yalnızlığın ve bakım açığının son durağı hâline gelir.³⁵¹

Yedinci güvence: aile kurabilmek ve onurla yaşlanmak

Devlet aileyi korurken ailenin içine hükmetmemelidir. Aile politikası tek bir hayat biçimini üstünlük ölçüsü yapmak veya kadını doğurganlık aracına indirgemek değildir. İnsanların istedikleri aileyi kurabilmesini;

³⁵¹ T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024-2028 Stratejik Planı; Sağlık Okuryazarlığı Ulusal Eylem Planı 2025-2028; Bütünleşik Evde Sağlık ve Bakım Hizmetleri Ulusal Model Önerileri. Kaynaklar koruyucu sağlık, birinci basamak, hizmete erişim, sağlık okuryazarlığı, kronik hastalık yönetimi ve sağlık-bakım bütünlüğünü vatandaş odaklı sağlık sisteminin parçaları olarak ele almaktadır. Sağlık hizmetinin başarısı hastane ve işlem sayısını aşan bir çerçevede önleme, süreklilik, kalite, mali koruma ve bölgesel erişimle değerlendirilmiştir. saglik.gov.tr; sggm.saglik.gov.tr; ekutuphane.saglik.gov.tr.

şiddetten, yoksulluktan ve bakım yükünün tek kişiye bırakılmasından korunmasını sağlamaktır.

Doğum yardımları ve uzun vadeli nüfus politikaları demografik kaygıya cevap arayışıdır. Nakit destek değerlidir; fakat konut, kreş, güvenceli iş, doğum sonrası işe dönüş, babalık izni ve nitelikli eğitimle birleşmezse yapısal nedenlere ulaşamaz.³⁵²

Yaşlılık yalnız emekli aylığı değildir. Erişilebilir sağlık, evde destek, gündüzlü bakım, ulaşılabilir şehir, sosyal ilişki ve istismardan korunma gerekir. Engelli ve süregelen hastalığı bulunan vatandaşların bağımsız yaşayabilmesi de aynı bakım ve erişilebilirlik düzeninin parçasıdır.³⁵³

Toplum çocuklarını geleceğin insan kaynağına, yaşlılarını da geçmişin yüküne indirgeyemez. Her ikisi millî topluluğun tam üyesidir. Kuşaklar arası dayanışma çalışan kuşağın sınırsız fedakârlığına değil; adil finansman, kurumsal bakım ve ortak sorumluluğa dayanmalıdır.

Sekizinci güvence: yaşanabilir ve dirençli şehir

Vatandaşın devlete güveni yaşadığı sokağın düzeninde de kurulur. Temiz hava, su, park, kaldırım, toplu taşıma,

³⁵² T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Aile ve Gençlik Fonu ile doğum yardımı programlarına ilişkin resmi kayıtlar. Bakanlığın 22 Mayıs 2026 açıklamasına göre doğum yardımından 1.070.123 çocuk yararlanmış; iki, üç ve sonraki çocuklardan oluşan 625.103 çocuk için düzenli ödeme yapılmıştır. Programlar aile politikasının unsurlarıdır; konut, bakım, gelir, güvenceli çalışma ve sorumluluk paylaşımı gibi yapısal şartların tek başına çözümü olarak değerlendirilmemiştir. aile.gov.tr.

³⁵³ T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025), Yaşlanma Vizyon Belgesi ve Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025). Belgeler erişilebilirlik, kapsayıcı eğitim, istihdam, ekonomik güvence, bağımsız yaşam, bakım, sağlık, afet ve siyasi katılımı hak temelli yaklaşımla ele almaktadır. Engelli ve yaşlı vatandaşların yardım alıcısı konumuna indirgenmeden karar sahibi, üretken ve bağımsız bireyler olarak görülmesi devletin sunduğu geleceğin temel ölçülerindendir. aile.gov.tr.

güvenli okul yolu, engelli erişimi, atık yönetimi ve afet toplanma alanı büyük stratejilerin gündelik karşılığıdır.

Şehir yalnız bina üretme alanına dönüştüğünde ortak hayat zayıflar. Mahalle kültürü, kamusal alan, tarihî doku ve yerel ekonomi göz ardı edilirse büyüyen şehir yaşanabilirliğini yitirir.

Afet politikasında ölçü, felaket sonrasındaki seferberlik kadar felaket öncesinde azaltılan risktir. Arama-kurtarma kapasitesi hayatîdir; fakat güvenli yapı, açık risk verisi, denetim, tatbikat ve kesintisiz altyapı olmadan aynı kayıp yeniden üretilir.³⁵⁴

İklim ve su baskısı şehir hayatını giderek daha fazla belirleyecektir. Aşırı sıcak, kuraklık, taşkın ve hava kirliliği çevreci bir azınlığın meselesi değil; sağlık, iş verimliliği, gıda, enerji, göç ve belediye bütçesinin ortak sorunudur.

Dokuzuncu güvence: dijital kolaylık ve dijital haysiyet

Dijital devlet doğru tasarlandığında vatandaşın zamanını korur. Belge, başvuru, vergi, sağlık, eğitim ve

³⁵⁴ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı - TARAP (2022-2030). Plan, afet risk azaltmayı merkezi idare, yerel yönetim, üniversite, özel sektör ve sivil toplumun ortak görevi olarak düzenler. Vatandaşın geleceği bakımından başarı, afet sonrasındaki yardım hızının ötesinde güvenli yapı, doğru yer seçimi, denetim, erken uyarı, kritik altyapı sürekliliği ve risk bilgisinin açıklığıyla ölçülmelidir. afad.gov.tr.

sosyal yardım işlemlerinin tek noktadan yürütülmesi mesafeyi, aracılığı ve işlem maliyetini azaltır.³⁵⁵

Yine de dijitalleşme vatandaşı ekransız seçeneksiz bırakamaz. Yaşlı, engelli, düşük okuryazarlığa sahip veya internet erişimi sınırlı kişi için yüz yüze ve telefon kanalları sürmelidir. Dijital kolaylık yeni eşitsizlik üretmemelidir.

Dijital devletin ikinci sınavı veridir. Kamu geniş bilgi toplayabilir; fakat bu güç amaçla sınırlı, güvenli ve denetlenebilir olmalıdır. Vatandaş hangi verisinin hangi amaçla işlendiğini, kimlerle paylaşıldığını ve yanlış verinin nasıl düzeltileceğini bilmelidir.³⁵⁶

Yapay zekâ kamu hizmetlerini hızlandırabilir; ancak sosyal yardım, işe alım, risk sınıflaması, sağlık önceliği ve güvenlik değerlendirmesi gibi alanlarda hatayı görünmez ve kitlesel hâle getirme tehlikesini de beraberinde getirir. Otomatik karar insan incelemesi, açıklama ve etkili itiraz yolu olmadan kullanılmamalıdır.

Onuncu güvence: dinlenen ve itiraz edebilen vatandaş

Vatandaşlık yalnız oy kullanmak değildir. Bilgi edinmek, dilekçe vermek, kamu kararına katılmak, yerel yönetime

³⁵⁵ Türkiye İstatistik Kurumu, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2025, 27 Ağustos 2025; e-Devlet Kapısı, “e-Devlet Kapısı Hakkında.” 2025’te 16-74 yaş grubunda internet kullanım oranı yüzde 90,9, son on iki ayda e-devlet hizmeti kullanma oranı yüzde 76,1 olarak açıklanmıştır. Kullanım yaş grupları arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Dijital kamu hizmeti erişimi kolaylaştırabilir; ancak yüz yüze kanal, erişilebilir tasarım, dijital okuryazarlık ve insan desteği olmadan yeni dışlanma üretebilir. veriportali.tuik.gov.tr; turkiye.gov.tr.

³⁵⁶ 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, özellikle md. 4 ve 11; Kişisel Verileri Koruma Kurumu, 2025 Yılı Faaliyet Raporu; “İlgili Kişinin Hakları.” Dijital devletin meşruiyeti işlem hızının ötesinde, hukuka uygun ve amaçla sınırlı veri işleme, ölçülülük, güvenlik, aydınlatma, düzeltme-silme talebi, otomatik sonuçlara itiraz ve ihlal hâlinde etkili başvuru imkânına bağlıdır. kvkk.gov.tr; kvkk.gov.tr.

erişmek, idari işleme itiraz etmek ve gerekçe istemek de siyasi üyeliğin parçalarıdır.

İyi idare yalnız kanuna aykırı davranmamak değildir; ölçülü, tarafsız, zamanında, gerekçeli ve saygılı davranmaktır. Kamu Denetçiliği Kurumunun iyi yönetim ilkeleri, idarenin vatandaşa karşı davranış standardını bu geniş çerçevede kurmaktadır.³⁵⁷

Devlet vatandaşını dinlediğinde zayıflamaz. İtiraz kanalları küçük sorunların büyük krize dönüşmesini önleyen erken uyarı sistemidir. Şikâyeti bastıran kurum huzurlu görünebilir; fakat bilgisiz ve kırılğan hâle gelir.

Kamu güveni her karara katılmak veya devleti eleştirmemek değildir. Vatandaş sonucu beğenmeyebilir; fakat süreç açık, adil ve gerekçeliyse anlaşmazlığın ortak hukuk içinde çözüleceğine dair güvenini korur.³⁵⁸

Merkez ile çevre arasındaki gelecek farkı

Devletin sunduğu gelecek yalnız büyükşehirdeki eğitimli orta sınıfın deneyimi değildir. Köydeki yaşlı, sınır ilindeki esnaf, sanayi kentindeki işçi, deprem bölgesindeki çocuk,

³⁵⁷ Kamu Denetçiliği Kurumu, İyi Yönetim İlkeleri Rehberi; Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Resmî Gazete, 28 Mart 2013, Sayı 28601, md. 6. İlkeler arasında kanunlara uygunluk, ayrımcılığın önlenmesi, ölçülülük, tarafsızlık, şeffaflık, makul sürede karar, gerekçeli karar ve başvuru yollarının gösterilmesi bulunmaktadır. ombudsman.gov.tr.

³⁵⁸ OECD, Government at a Glance 2025 (Paris: OECD Publishing, 2025), özellikle kamu kurumlarına güvenin belirleyicilerine ilişkin bölüm; OECD, OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2026 Results: Navigating Rising Expectations and New Horizons (Paris: OECD Publishing, 2026), doi:10.1787/9eb63fec-en. Karşılaştırmalı araştırmalar güveni güvenilirlik, cevap verebilirlik, dürüstlük, açıklık ve hakkaniyet algılarıyla ilişkilendirir. Bu kayıtlar Türkiye'ye özgü tek başına ampirik hüküm değil, kamu güvenini değerlendirmek için karşılaştırmalı analitik çerçevedir.

engelli yurttaş ve küçük şehirdeki üniversite mezunu da aynı sözleşmenin tarafıdır.

Bölgesel gelişme yatırımı yalnız Anadolu'ya dağıtmak değildir. Nitelikli öğretmen, uzman hekim, hızlı internet, demiryolu, kültür-sanat, temiz su, güvenli konut ve kariyer imkânını farklı bölgelerde sürdürülebilir hâle getirmektir.³⁵⁹

Yerel yönetimlerin güçlenmesi, üniter devleti zorunlu olarak zayıflatmaz. Görev, kaynak, denetim ve sorumluluk açık olduğu sürece yerel kapasite devletin vatandaşın en yakın yüzünü güçlendirir.

Sahte gelecek ikameleri

Devletin vatandaşın sunduğu gelecek zaman zaman gerçek sonuçların yerine görünür ikamelerle anlatılır. Büyük proje, vatandaşın hayatında zaman, gelir, güvenlik veya üretkenlik kazancı oluşturmada başarı göstergesine indirgenir.

Bir başka ikame sembolik yakınlıktır. Yöneticinin vatandaşla aynı dili konuşması değerlidir; fakat liyakat, adalet ve hizmet sonucu üretmiyorsa kalıcı bağ kurmaz. Aynı biçimde kültürel temsil, eşit hukuk ve dürüst kamu yönetiminin yerine geçemez.

Güvenlik söylemi de sahte ikamenin kendisi hâline gelir. Gerçek tehdit karşısında devlet kararlı olmalıdır; fakat ekonomik, hukukî ve siyasi eleştiriyi güvenlik başlığına

³⁵⁹ T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2024–2028 (Ankara, 2024). Strateji, 9253 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararıyla yürürlüğe konulmuş; bölgelerin potansiyelini harekete geçirme, gelişmişlik farklarını azaltma, şehirler arası bağlantı, afet sonrası toparlanma, sosyal kapsayıcılık ve yerel kurumsal kapasiteyi birlikte ele almıştır. Belge resmî hedef çerçevesidir; bölgesel eşitsizliklerin giderildiğini göstermeye yetmez. sanayi.gov.tr.

taşımak güven vermek yerine sorunları konuşulamaz hâle getirir.

Millî başarı yalnız devletin yaptığı işi anlatma kapasitesi değildir; vatandaşın kendi hayatında sonucu doğrulayabilmesidir. İletişim gereklidir, fakat verinin, bağımsız denetimin ve gündelik tecrübenin yerini alamaz.

Vatandaşın gelecek bilançosu

Devlet her yıl yalnız büyüme, ihracat, bütçe açığı veya proje sayısı açıklamamalı; vatandaşın gelecek bilançosunu da yayımlamalıdır. Bu bilanço, kamu politikasının insan hayatındaki birleşik sonucunu görünür kılmalıdır.

Çocuk doğduğu bölge ve ailesinin gelirinden bağımsız nitelikli eğitime erişebiliyor mu? Genç çalışarak bağımsız konut kurabiliyor mu? Kadın çocuk sahibi olduğunda işinden kopuyor mu? Yaşlı bakım ihtiyacında yalnız kalıyor mu? Engelli vatandaş şehir ve dijital hizmetlere bağımsız erişebiliyor mu?

Mahkeme kararları makul sürede çıkıyor ve uygulanıyor mu? Kamu alımları açık ve rekabetçi mi? Afet öncesi risk azaltmaya ne kadar kaynak ayrılıyor? Kişisel veri ihlalleri ve algoritmik karar hataları nasıl gideriliyor? Vatandaş şikâyetine gerekçeli cevap alabiliyor mu?

Bu sorular farklı veri kümelerinden gelir; fakat aynı gelecek sözleşmesini ölçer. Vatandaşın geleceği tek bir bakanlığın performans alanı değildir. Yıllık programlar ve

bütçeler bu nedenle hayatın bütününe gösteren ortak sonuç göstergeleri taşımalıdır.³⁶⁰

Aşağıdaki tablo, vatandaşın gelecek bilançosunu oluşturan on güvenceyi ve gerçek sonucun yerine geçebilecek sahte ikameleri birlikte göstermektedir.³⁶¹

Güvence	Vatandaşın somut sonucu	Devletin görevi	Sahte ikame riski
Güvenlik	Korkmadan yaşamak; şiddet ve suçtan korunmak	Hukuka bağlı önleme, hızlı müdahale, soruşturma ve denetim	Her sorunu güvenlik tehdidi saymak
Eşit hukuk	Kuralı öngörmek, makul sürede karar ve etkili itiraz	Bağımsız-tarafsız yargı, gerekçeli işlem ve kararların uygulanması	Mevzuat ve strateji sayısını adalet sonucu yerine koymak
Emek ve gelir	Çalışarak hayat kurmak, risk anında korunmak	Üretken istihdam, adil vergi, kayıtlı çalışma ve sosyal güvenlik	Sürekli yardımı nitelikli işin yerine geçirmek
Konut	Güvenli, erişilebilir ve yaşanabilir barınma	Sosyal konut, kira politikası, ulaşım ve afet güvenliği	Konut adedini erişilebilirlik sanmak
Eğitim	Ailenin gelirinden bağımsız öğrenme ve yükselme	Öğretmen niteliği, fırsat eşitliği, temel beceri ve meslek uyumu	Bina, sınav veya cihaz sayısını öğrenme sonucu saymak

³⁶⁰ Bu bölümde önerilen “vatandaşın gelecek bilançosu”, anayasal haklar ile 343–359 numaralı dipnotlarda açıklanan resmî politika, hukuk ve istatistik alanlarını birlikte değerlendiren yazar sentezidir. Bilanço bir hukuk metni, bütçe programı veya resmî endeks değildir; güvenlik, hukuk, gelir, konut, eğitim, sağlık, bakım, şehir, dijital hak, katılım ve kuşaklar arası sorumluluk alanlarının birbirinden kopmadan izlenmesini öneren analitik araçtır.

³⁶¹ Tablo 27.1’deki on güvence ve karşılık gelen “sahte ikame” biçimleri yazarın analitik sınıflandırmasıdır. Güvence sütunu devletin sonuç üretme yükümlülüğünü; sahte ikame sütunu ise sembol, yardım, proje sayısı, dijital işlem veya güvenlik söyleminin gerçek vatandaş sonucunun yerine geçirilmesi riskini göstermektedir. Tablo, belirli bir hükümet döneminin puanlaması veya bütün kamu kurumlarına yöneltmiş tekil hüküm değildir.

Güvence	Vatandaşın somut sonucu	Devletin görevi	Sahte ikame riski
Sağlık ve bakım	Hastalanmadan korunmak; hastalıkta ve yaşlılıkta yalnız kalmamak	Koruyucu sağlık, birinci basamak, bakım ağı ve mali koruma	Hastane ve işlem sayısını sağlık sonucu yerine koymak
Aile ve erişilebilirlik	Aile kurabilmek; engelli ve yaşlıların bağımsız yaşayabilmesi	Kreş, bakım, işe dönüş, erişilebilir şehir ve hak temelli destek	Aile söylemi veya nakit desteği yapısal şartların yerine koymak
Şehir ve afet	Temiz, erişilebilir ve dirençli mahalle ile altyapı	Risk azaltma, su-iklim uyumu, yerel hizmet ve açık risk verisi	Afet sonrası seferberliği önleyici kapasite sanmak
Dijital hak	Hızlı hizmet, mahremiyet, doğru veri ve insan incelemesi	Çok kanallı hizmet, veri güvenliği, açıklama ve algoritma denetimi	İşlem sayısını adalet; yerli algoritmayı tarafsızlık saymak
Katılım ve denetim	Dinlenmek, bilgi almak, gerekçe ve düzeltme istemek	Açık veri, ombudsman, yerel katılım, bağımsız denetim ve öğrenme	İletişim kampanyasını katılım yerine koymak

Tablo 27.1. Devletin vatandaşına sunduğu geleceğin on güvencesi

Güçlü devletin yeni tanımı

Güçlü devlet emir veren veya büyük kaynak kullanan aygıttan ibaret değildir; ihtiyacı öngören, uzmanını koruyan, verisini açıklayan, kurumları eşgüdüm içinde çalıştıran ve sonucunu vatandaşın hayatında gösterebilen devlettir.

Afet, salgın ve savaşta hızlı karar gerekebilir; fakat olağanüstü yetkinin süresi, kapsamı, denetimi ve sona erme şartı açık olmalıdır.

Güçlü devlet doğru aracı seçer: Her sorunu merkezden çözmez, her hizmeti piyasaya bırakmaz, her ihtiyacı yardımla karşılamaz ve her eleştiriye düşmanlık saymaz.

Gücün üçüncü şartı sürekliliktir. İktidar değişimi okulu, mahkemeyi, istatistiği, afet planını ve devlet hafızasını sıfırlamamalıdır.

Milliyetçiliğin nihai sınavı

Milliyetçilik devleti yüceltirken vatandaş küçültürse kendi dayanağını aşındırır. Devlet milletin ortak kurumudur; somut vatandaş haysiyet, hak ve gelecekte yoksunsa soyut güç söylemi eksik kalır.

Yeni merkezin imkânı farklı mahalleleri güvenlik, üretim, sosyal adalet, teknoloji ve gelecek etrafında buluşturmasıdır. Riski ise bu ortaklığı tek parti, lider, mezhep veya hayat tarzının üstünlüğüne çevirmesidir.

Ortak Türk kimliği benzeştirme projesi değil; farklı köken, inanç ve hayat tarzlarından insanların aynı devlete eşit hakla bağlı olduğu siyasi birliktir. Ortak dil, tarih ve kurumlar bu birliği güçlendirir; eşit hukuk ortadan kalktığında daraltır.³⁶²

Vatandaş devlete korunma ihtiyacının ötesinde hayatını kurabilmek için de bağlanır. Devlet de itaatle yetinmez; emek, vergi, hukuk, sorumluluk ve ortak iyiliğe katkı bekler.

Yeni sözleşme açıktır: Devlet güvenlik, eşit hukuk, nitelikli hizmet, sosyal koruma, liyakat, katılım ve yaşanabilir gelecek sunacak; vatandaş hukuk içinde bağıllık, üretim, demokratik sorumluluk ve başkasının eşitliğine saygı gösterecektir.

³⁶² Bölümün “milliyetçiliğin nihai sınavı vatandaşın geleceğidir” hükmü normatif bir sentezdir. Buradaki vatandaşlık, ortak Türk siyasi kimliğini ve Türkiye Cumhuriyeti’ne eşit hukuki üyeliği ifade eder. Millî birlik; farklı inanç, mezhep, köken, hayat tarzı, cinsiyet, yaş ve engellilik durumundaki vatandaşların devleti kendi ortak devleti sayabilmesine bağlıdır. Eşitlik, ortak kimliğin alternatifi değil kâhçılık şartı olarak değerlendirilmiştir.

Bölümün ve kitabın ana hükmü

Milliyetçilik yeniden merkezdeyse kalıcılığı seçim sonucuna veya güçlü söyleme değil, vatandaşın hayatında ürettiği sonuca bağlı olacaktır.

Kalıcı millî merkez geçmişin hatırasını geleceğin kurumuna çevirir: Bağımsızlığı üretim ve teknolojiye, dayanışmayı sosyal devlette, devlet ciddiyetini hukuk ve liyakatte somutlaştırır.

Devletin sunacağı en büyük gelecek herkesin aynı düşünmesi değil; aynı ülke, hukuk ve kader sorumluluğu içinde farklılıklarıyla yaşayabilmesidir.

Milliyetçiliğin son sorusu yalnız “Devlet ne kadar güçlü?” değildir:

Bu güç vatandaşın korkmadan yaşamasına, emeğiyle ilerlemesine, hakkını aramasına ve çocuklarına daha iyi ülke bırakmasına ne ölçüde dönüşmektedir?

Cevap olumluysa devlet ile millet arasındaki bağ yenilenir; olumsuzsa en yüksek sloganlar bile geleceğin boşluğunu dolduramaz.

Milliyetçiliğin yeni merkezi, vatandaşına gelecek sunan devlet fikrinde düğümlenir.

SONUÇ

Merkeze Gelen Duygunun Hangi Devlete Dönüşeceği

Başlangıçtaki açıklığa geri dönmek

Bu kitap iki sayı arasındaki açıklıkla başladı: Adında milliyetçilik bulunan partilerin 31 Mart 2024 yerel seçimindeki toplam belediye başkanlığı oyu ile 2025 araştırmasında kendisini milliyetçi veya çok milliyetçi sayanların oranı arasındaki geniş mesafe.³⁶³

Yirmi yedi bölümün sonunda başlangıç iddiası daha açık bir hükme dönüştü: Türkiye’de milliyetçilik yalnız yükselen ideoloji değildir. Parti sınırlarını aşan, farklı siyasi mahalleleri etkileyen ve güvenlikten refaha, teknolojiden vatandaşlığa kadar birçok meseleyi yeniden çerçeveleyen merkezî siyasal dildir.

Bu genişleme, herkesin aynı milliyetçilik anlayışına yöneldiğini göstermez. Aynı kelimenin içinde birbirine rakip Türkiye tasavvurları yaşamaktadır. Milliyetçilik ortak programdan çok, ortak sorular etrafında yürüyen mücadele alanıdır.

Kitabın başlığındaki “merkez” bu nedenle ideolojik ortalama değildir. Milliyetçiliğin sağdan sola, muhafazakâr çevreden seküler Cumhuriyetçiliğe, geleneksel teşkilattan

³⁶³ T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 31 Mart 2024 Mahallî İdareler Genel Seçimleri: Seçim İstatistikleri Bülteni, “Belediye Başkanlığı Seçimleri Sonucu,” ss. 6–7, ysk.gov.tr; İlker Aytürk, Hüseyin Raşit Yılmaz, Yağmur Uzunırmak, Gökhan Güler ve Emre Gürbüz, Türkiye’nin Milliyetçilik Haritası (Ankara: Toplum Çalışmaları Enstitüsü, 8 Ekim 2025), s. 5, toplum.org.tr. Yerel seçim sonucu ile siyasi öz tanım farklı olguları ölçtüğünden oranlar bireysel seçmen geçişi veya doğrudan aritmetik fark olarak yorumlanmamıştır.

dijital gençliğe ve güvenlik söyleminden refah-talep siyasetine uzanan geniş meşruiyet alanıdır.

Milliyetçilik parti tekeline çıktı

Klasik siyaset dili milliyetçiliği çoğu zaman belirli partiler, örgütler, liderler ve semboller üzerinden tanımladı. Bu tarihsel bağ gerçektir; ülkücülük, Türkçülük ve milliyetçi parti geleneği Türkiye siyasetinde güçlü kurumsal hafıza oluşturmuştur. Fakat bugünkü milliyetçilik bu sınırların dışına taşmıştır.

Kendisini milliyetçi sayan CHP seçmeniyle MHP seçmeni, Cumhuriyetçi gençle muhafazakâr esnaf, savunma sanayisini önemseyen mühendisle göç politikasından kaygı duyan kiracı aynı ideolojik bütünün parçaları değildir. Ortaklıkları, farklı gerekçelerle aynı millî meseleleri siyasal öncelik saymalarıdır.

Dolayısıyla milliyetçi partilerin oy kaybettiği bir seçim milliyetçiliğin zayıfladığını tek başına göstermez. Tersine de geçerlidir: Milliyetçi söylemin yaygınlaşması, belirli milliyetçi partilerin güçlendiğini ya da toplumun tek bir programa yöneldiğini göstermez.

Partisiz milliyetçilik bu ayrışmanın adıdır. Örgütsüz olduğu için önemsiz değildir; siyasetin gündemini ve dilini değiştirme gücü yüksektir. Fakat aynı nedenle dağınık, çelişkili ve manipülasyona açıktır.

Tek milliyetçilik yoktur

Millet modern siyasetin en güçlü ortaklık biçimlerinden biridir; fakat milliyetçiliğin tek, doğal ve değişmez anlamı yoktur. Milletler tarih, eğitim, kurum, hafıza ve siyasi

iradeyle kurulur; milliyetçilikler de hangi unsura öncelik verdiklerine göre ayrışır.³⁶⁴

Türkiye’de muhafazakâr-devletçi damar tarihsel süreklilik, din ve güçlü devleti; Cumhuriyetçi-seküler damar bağımsızlık, laiklik, Atatürk ve Cumhuriyet kurumlarını; refahçı damar iş, ücret ve sosyal devleti; tekno-egemenlikçi damar üretim, veri ve kritik teknolojiyi; yurttaşlıkçı damar ise ortak kimlikle eşit hukuku öne çıkarır.

Bu damarların hiçbiri bütünüyle tek partiye ait değildir. Aynı kişide birkaç damar birleşebilir: Güvenlikte devletçi, ekonomide sosyal, yaşam tarzında özgürlükçü, dış politikada egemenlikçi ve kamu yönetiminde hukukçu bir seçmen mümkündür.

Bu çeşitlilik milliyetçiliğin genişliğini gösterir; tutarlı siyasal program olduğunu kanıtlamaz. Ortak kelimeler ortak hukuk ve kurumlarla birleşmediğinde yalnız eşzamanlı fakat ayrı öfkeler üretir.

Vatandaşlığın yarım kalan devrimi

Cumhuriyet’in büyük devrimi, tebaayı vatandaşa ve hanedan egemenliğini millî egemenliğe dönüştürmesiydi. Fakat rekabetsiz tek parti düzeni, parti-devlet bütünleşmesi ve sonraki askerî-bürokratik müdahaleler vatandaşlık devrimini siyasi bakımdan yarım bıraktı. Millet devletin

³⁶⁴ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, gözden geçirilmiş bs. (Londra: Verso, 2006). Eser, milletin tarih, kurum, iletişim ve ortak tahayyül yoluyla kurulan siyasi topluluk niteliğini açıklayan kuramsal kaynak olarak kullanılmıştır; Türkiye’deki her milliyetçilik biçiminin aynı olduğu iddiasını taşımaz.

sahibi ilan edildi; ancak kendi tercihini kullanma ehliyeti uzun süre vesayet merkezlerinin onayına bağlandı.³⁶⁵

Tek parti dönemi teknik olarak hanedanlık değildi; veraset yerine parti-devlet örgütlenmesine dayanıyordu. Fakat siyasal benzerlik açtı: İktidar gerçek rekabetle değişmiyor, devletin ve Cumhuriyet'in meşru yorumunu tek merkez belirliyordu. 1950'deki barışçı iktidar değişimi bu nedenle milletin siyasi reşitlik ilanıydı.

1944'te bağımsız Türkçülüğün bastırılması, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül'de ülkücülerin de ağır biçimde ezilmesi, 28 Şubat'ta başörtüsü ve imam hatipler üzerinden kurulan kültürel veto ile 27 Nisan e-muhtırası aynı olaylar değildir. Fakat ortak vesayet sorusuna bağlanırlar: Milletin seçimi devlet merkezinin ideolojik onayına tâbi midir?

Kitabın cevabı nettir: Hayır. Laiklik, inançlı insanı kamudan uzaklaştırma veya ona üstten bakma aracı değil, devletin bütün vicdanlar karşısındaki tarafsızlığıdır. Cumhuriyet'in tarihsel sorumluluğu öncelikle seküler-Jakoben vesayeti açık biçimde tanımak ve tasfiye etmektir. Demokratik Millî Merkez bunu yaparken dinî çoğunlukçuluğa ve yeni parti-devlet bütünleşmesine de izin vermez; fakat bu ikinci uyarıyı birincinin tarihsel ağırlığını seyreltmek için kullanmaz.

Yeni kuşağın çelişkisi bir zayıflık değil, siyasi işarettir

Gençlik araştırmalarında ülkeye güçlü aidiyet, göçmenlere mesafe, Avrupa Birliği üyeliğine destek ve yurt

³⁶⁵ Şerif Mardin, "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?," *Daedalus* 102, sy. 1 (1973): 169–190. Merkez-çevre yaklaşımı, devlet ile farklı toplumsal kesimler arasındaki tarihsel gerilimleri açıklayan bir çerçeve olarak kullanılmış; bütün dönemleri veya aktörleri tek nedene indirgeyen değişmez şema olarak kabul edilmemiştir.

dışında yaşama isteğinin aynı anda görülmesi ilk bakışta tutarsızlık izlenimi verir. Aslında bu bileşim, kimlik bağlılığı ile hayat imkânı arasındaki gerilimi gösterir.³⁶⁶

Genç insan ülkesini ve tarihini sevebilir; buna rağmen liyakat, gelir, barınma, özgürlük veya mesleki ilerleme bakımından geleceğini başka yerde araması şaşırtıcı değildir. Gitme arzusu her zaman aidiyet kaybı değil, kurum performansı hakkında verilen hükümdür.

Bu kuşağa yalnız fedakârlık ve sabır öğütlemek millî bağı güçlendirmez. Gençler eğitimden işe, üniversiteden bilime, girişimden konuta uzanan gerçek yükselme kanalları görmek ister.³⁶⁷

Milliyetçiliğin gençler bakımından sınavı onların öfkesini kullanmak değil, Türkiye’de kalmayı ve geri dönmeyi rasyonel, onurlu ve üretken seçenek hâline getirmektir.

Demografi, insanı sayıya indirmeden ele alınmalıdır

Doğurganlığın düşmesi, nüfusun yaşlanması ve genç kuşakların küçülmesi Türkiye’nin geleceğini etkileyecek gerçek eğilimlerdir. Fakat demografik kaygı kolayca kadın

³⁶⁶ Demet Lüküslü ve Begüm Uzun, Gençlik Araştırması Türkiye 2024: Kararlı Demokratlar mı Yoksa Coşkulu Milliyetçiler mi? Yol Ayrımında Türkiye Gençliği (İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği, 2024), özellikle ss. 4, 6–7 ve 9, collections.fes.de.

Araştırmadaki ülkeye aidiyet, yurt dışına göç isteği ve Avrupa Birliği üyeliği gibi göstergeler aynı kuşağın bütünü için değişmez kişilik özellikleri olarak yorumlanmamıştır.

³⁶⁷ Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik 2025, 14 Mayıs 2026, veriportali.tuik.gov.tr; Ulusal Eğitim İstatistikleri 2025, 2 Haziran 2026, veriportali.tuik.gov.tr; Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024, 24 Ekim 2025, veriportali.tuik.gov.tr. Göstergeler gençlerin tamamını aynı deneyime sahip yekpare kuşak olarak tanımlamak için değil, eğitim-istihdam-gelecek bağındaki yapısal gerilimleri izlemek için kullanılmıştır.

bedeni, etnik köken ve göçmen nüfus üzerinden korku siyasetine çekilir.

Demografik kapasite yalnız kaç kişinin doğduğuyla ölçülmez. Çocuğun sağlıklı büyümesi ve eğitim alması, kadının mesleğinden kopmaması, gencin üretime katılması, yaşlının onurlu bakım görmesi ve yetişmiş insanın ülkede kalması aynı bütünün parçalarıdır.³⁶⁸

Aileyi korumak insanları devletin belirlediği tek aile modeline zorlamak değildir. Aile kurmak isteyenlerin önündeki gelir, konut, bakım ve çalışma engellerini azaltmak; çocuğu ve yetişkini şiddetten korumaktır.

Nüfus politikası korkuyla değil güvenle sonuç verir. İnsanlar barınabildiğinde, işe ulaşabildiğinde ve çocuklarının kendilerinden daha iyi yaşayacağına inandığında aile kararındaki belirsizlik azalır.³⁶⁹

Millî gücün ölçüsü değişti

Türk milliyetçiliği tarih boyunca devletin bekasıyla güçlü bağ kurdu. İmparatorluğun çözülmesi, savaşlar, göçler, terör ve dış müdahale tecrübeleri düşünüldüğünde bu bağ anlaşılırdır. Fakat XXI. yüzyılda beka yalnız sınırın korunmasıyla açıklanamaz.

³⁶⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri 2025, 21 Mayıs 2026, veriportali.tuik.gov.tr; İstatistiklerle Yaşlılar 2025, veriportali.tuik.gov.tr; Nüfus Projeksiyonları 2023–2100, 30 Temmuz 2024, veriportali.tuik.gov.tr. Doğurganlık ve yaşlanma göstergeleri kader veya etnik rekabet diliyle değil, bakım, sağlık, istihdam, eğitim ve kuşaklar arası dayanışma kapasitesiyle birlikte değerlendirilmiştir.

³⁶⁹ OECD, “Fertility Trends across the OECD: Underlying Drivers and the Role for Policy,” Society at a Glance 2024 (Paris: OECD Publishing, 2024), oecd.org; World Health Organization, Decade of Healthy Ageing: Plan of Action (2021–2030), who.int. Hak temelli aile politikası ve sağlıklı yaşlanma, nüfusu yalnız sayı olarak gören yaklaşımdan ayrıştırılmıştır.

Devletin gücü; kritik teknoloji üretmesi, enerji ve tedarik kırılganlığını azaltması, nitelikli insan yetiştirmesi, adalet sağlaması, şehirlerini deprem ve iklim riskine hazırlaması, suyunu koruması ve sosyal güvenlik ile bakım sistemini sürdürebilmesiyle birlikte ölçülmelidir.

Türkiye'nin kalkınma, sanayi, teknoloji, ulaştırma, su ve dijital dönüşüm belgeleri uzun vadeli hedefler açıklamaktadır. Değerleri hedeflerin büyüklüğünden önce; kurumların onları ölçmesi, açık raporlaması, başarısızlıktan öğrenmesi ve iktidar değişimlerinden bağımsız devlet hafızası oluşturmasıyla anlaşılır.³⁷⁰

Belge devleti hedef yazar. Strateji devleti öncelik seçer, kaynak ayırır, çelişkiyi çözer, performansı açıklar ve gerektiğinde yön değiştirir.

Teknolojik egemenlik, cihaz sahipliği değildir

Savunma sanayisi, insansız sistemler, yapay zekâ, uzay, enerji ve dijital altyapı milliyetçi gururun yeni alanlarıdır. Bu gururun gerçek dayanağı vardır: Yerli tasarım, ihracat, yetenek birikimi ve kurumsal öğrenme dışa bağımlılığı azaltır.

Fakat teknolojik milliyetçilik ürün vitrini, yerlilik oranı veya marka söylemine indirgenirse kırılganlaşır. Kritik bileşen, yazılım, veri, standart, çip, finansman, insan

³⁷⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (Ankara, 2023); T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (Ankara, 2025). Resmî hedefler gerçekleşmiş sonuç olarak değil, devletin ilan ettiği yön ve performans çerçevesi olarak kullanılmıştır.

kaynağı ve bakım zinciri hesaba katılmadan bağımsızlık iddiası eksik kalır.³⁷¹

Yerli olması, teknolojiyi adil, güvenli veya özgürlükçü kılmaz. Yerli algoritma ayrımcı sınıflandırma yapabilir, yerli platform mahremiyeti ihlal edebilir; güvenlik sistemi ise denetimin dışına çıkar. Egemenlik teknolojinin kime ait olduğuyla birlikte hangi hukukla yönetildiği sorusudur.

Göç ve terör meselelerinde iki kolaylıktan kaçınmak gerekir

Göç, sınır güvenliği, vatandaşlık ve kaynak paylaşımı gerçek kamu politikası sorunlarıdır. Devlet düzensiz göçü önlemek, kimlik ve sınır denetimi yapmak, geri dönüşü hukuk içinde yönetmek ve hizmet kapasitesini korumak zorundadır. Bu taleplerin tamamını yabancı düşmanlığı saymak vatandaşın güvenlik ve gündelik hayat kaygısını küçümsemektir.

Buna karşın her göçmeni suç, hastalık, işsizlik veya demografik tehditle özdeşleştirmek de gerçekliği açıklamaz; hukuku ve insan haysiyetini aşındırır. Bireysel suçla toplu kimlik, düzensiz göçle yasal ikamet, geçici korumayla vatandaşlık ve sınır dışı etmeyle gönüllü-güvenli geri dönüş ayrılmalıdır.

Terör konusunda da aynı ayrım zorunludur. Devlet silahlı örgütle mücadele etmek, mağdurların adaletini korumak ve silahsızlanmayı denetlemek zorundadır. Ancak terörle mücadele bir etnik kimliği, bölgeyi, partiyi,

³⁷¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı, 2025 Yılı Faaliyet Raporu; T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı 2026-2030. Teknolojik egemenlik, yerlilik oranı veya ürün sayısından ibaret değil; kritik bilgi, insan kaynağı, tedarik zinciri, veri, standart ve kurumsal öğrenme kapasitesi olarak değerlendirilmiştir.

gazeteciyi veya eleştiriyi topluca suçlama yetkisi vermez. Güvenlik ile hukuk meşruiyeti birlikte kurar.

Dijital alan yeni merkezin hızlandırıcısıdır

Algoritma milliyetçiliği sıfırdan üretmez. İnsanlar tarihsel hafıza, ekonomik sıkıntı, güvenlik kaygısı ve kimlik ihtiyacıyla platformlara gelir. Fakat sıralama sistemi hangi içeriğin görünür, hangi duygunun ödüllendirilen ve hangi grubun hedef hâline gelen unsur olacağını etkiler.

Araştırmalar dış gruba yönelen düşmanlığın sosyal medyada etkileşimi artırabildiğini, ahlaki öfkenin sosyal öğrenmeyle çoğalabildiğini göstermektedir. Karmaşık sorunu düşman figürüne indirgemek, uzun politika tartışmasından daha hızlı yayılır.³⁷²

Dijital egemenliğin demokratik cevabı sansür ile başboşluk arasındaki sahte seçime sıkışamaz. Şeffaf sıralama ilkeleri, araştırmacı erişimi, reklam ve bot açıklığı, etkili itiraz, çocukların korunması, veri güvenliği, bağımsız denetim ve medya okuryazarlığı birlikte gerekir.

Milliyetçi sorumluluk, doğruluğu belirsiz görüntüyü yalnız kendi tarafına yaradığı için yaymamaktan başlar. Vatan sevgisi yurttaşların birbirine karşı bilgi savaşı yürütmesini meşrulaştırmaz.

Demokratik millî merkez mümkündür; fakat kendi hâline bırakıldığında kurulmaz

Kitabın temel sorusu şuydu: Milliyetçilik merkeze yerleşiyorsa bu merkeze hangi milliyetçilik hâkim

³⁷² UNESCO, Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information through a Multi-stakeholder Approach (Paris: UNESCO, 2023); Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, "Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media," Proceedings of the National Academy of Sciences 118, sy. 26 (2021): e2024292118.

olacaktır? Cevap ne iyimser zorunluluk ne de karamsar kaderdir.

Demokratik millî merkez mümkündür; fakat bu ifade seküler-Kemalist, muhafazakâr, ülkücü veya başka bir milliyetçiliğe verilmiş normatif üstünlük değildir. Anayasal zemini millî egemenlik, eşitlik, demokratik-laik-sosyal hukuk devleti, temel haklar ve idarenin hukukla bağlılığıdır. Bu zemine yakınlık etiketle değil, somut uygulama ve sonuçla ölçülür.³⁷³

Hukuk metninin varlığı tek başına yeterli değildir. Kural öngörülebilir uygulanmalı, yargı bağımsız ve tarafsız çalışmalı, idare gerekçe vermeli, seçim rekabeti gerçek olmalı, kararlar uygulanmalı ve vatandaş etkili başvuru yoluna sahip bulunmalıdır.³⁷⁴

Demokratik merkez her görüşün ortasını bulmak değildir. Şiddetle barış, yolsuzlukla dürüstlük, ayrımcılıkla eşitlik veya keyfilikle hukuk arasında tarafsız orta nokta yoktur. Merkez, farklı görüşlerin ortak anayasal sınır içinde rekabet ettiği kurucu zemindir.

Yeni merkezin beş kırmızı çizgisi

Birinci kırmızı çizgi vatandaşlığı sadakat sınavına dönüştürmemektir. Hükûmet desteği, hayat tarzı, mezhep,

³⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, özellikle md. 2, 5, 6, 10, 12-17, 24, 26, 36, 41, 42, 49, 56, 57, 60, 65, 67, 74 ve 123. Demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti; eşitlik, temel haklar, millî egemenlik ve idarenin bütünlüğü aynı anayasal bütün içinde değerlendirilmiştir.

³⁷⁴ European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), The Updated Rule of Law Checklist, CDL-AD(2025)002, 145. Genel Kurul, Venedik, 12-13 Aralık 2025; T.C. Adalet Bakanlığı, Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi (IV. Yargı Reformu Stratejisi 2025-2029), özellikle ss. 4-6 ve 18-23. Hukuk devleti mevzuat ve strateji belgesinin ötesinde; kuralların öngörülebilir uygulanması, bağımsız inceleme, gerekçeli karar ve kararların yerine getirilmesiyle ölçülür. venice.coe.int; sgb.adalet.gov.tr.

köken veya tarih yorumu makbul vatandaşlık ölçüsü olamaz.

İkinci çizgi devleti iktidar partisiyle özdeşleştirmemektir. Hükûmet değişir; devlet ortak kurumdur. Kamu kaynağının parti sadakatine göre dağıtılması millî birlik değil, kamu gücünün özelleştirilmesidir.

Üçüncü çizgi her sorunu güvenlik meselesine çevirmemektir. Tehdidi doğru tanımlayamayan devlet özgürlüğü sınırlar ve gerçek güvenlik kaynağını dağıtır.

Dördüncü çizgi çoğunluğu milletin tamamı saymamaktır. Seçim yönetme yetkisi verir; muhalefeti, azınlıkları ve farklı hayatları millet dışına çıkarmaz.

Beşinci çizgi sosyal yardımı siyasi lütfâ dönüştürmemektir. Sosyal hak, yurttaşın iktidara minnet borcu değil, ortak devletin sorumluluğudur.³⁷⁵

Yeni merkezin beş kurucu taahhüdü

Birinci taahhüt eşit hukuktur: Vatandaş kimliğine, partisine, servetine veya yakınlığına göre değil, aynı kuralla muamele görmelidir.

İkinci taahhüt üretken refahtır: Büyüme ücret, konut, eğitim, sağlık, bakım ve sosyal güvenlikle hayat kurma kapasitesine dönüşmelidir.

Üçüncü taahhüt liyakat ve sürekliliktir: Kamu görevi ödül, uzmanlık tehdit değildir; iktidar değişimi devlet hafızasını sıfırlamamalıdır.

³⁷⁵ T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (Cambridge: Cambridge University Press, 1950); Amartya Sen, *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press, 1999). Sosyal haklar ile özgürlükler birbirinin alternatifi değil, yurttaşın hayatını kurabilme kapasitesinin tamamlayıcı parçaları olarak ele alınmıştır.

Dördüncü taahhüt dayanıklılıktır: Deprem, kuraklık, iklim, enerji, salgın ve tedarik risklerine krizden önce hazırlanılmalıdır.³⁷⁶

Beşinci taahhüt gelecek kuşak hakkıdır: Bugünkü bütçe, şehir, eğitim, teknoloji ve çevre kararları henüz oy kullanmayanların hayatını belirler.

Tarihsel mirasın yeni anlamı

Türk milliyetçiliğinin kurucu düşünürleri çözülme döneminde devletin hangi ortaklıkla yaşayacağını tartıştı; Cumhuriyet egemenliği millete taşıdı, sonraki kuşaklar güvenlik, kültür ve kalkınma sorularını yeniden kurdu.³⁷⁷

Bugünün kök sorusu benzerdir: Devlet hangi sözleşmeyle güçlü ve meşru kalacaktır? XXI. yüzyılın şehirleşmiş, eğitilmiş, dijital ve küresel Türkiye'si yalnız kültürel homojenlik veya merkezî emirle yönetilemez.

Tarihsel mirasa sadakat geçmişin araçlarını kopyalamak değil; kurucu irade, bağımsızlık, dayanışma ve devlet ciddiyetini bugünün hukuk, bilim, üretim ve insan haysiyeti şartlarında yeniden kurmaktır.

³⁷⁶ World Bank, Türkiye Country Climate and Development Report (Washington, DC, 2022), worldbank.org; T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Su Planı (2026–2035), 11063 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, Resmî Gazete, 14 Mart 2026, Sayı 33196; T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Türkiye Afet Risk Azaltma Planı – TARAP (2022–2030). Kaynaklar iklim, su ve afet dayanıklılığını ayrı başlıklar değil, krizden önce yatırım ve kurumsal hazırlık gerektiren ortak risk alanları olarak değerlendirmek için kullanılmıştır.

³⁷⁷ Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, haz. Fuat Uçar (İstanbul: Salon Yayınları, 2019; ilk yayım 1904); Ziya Gökalp, Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak (İstanbul, 1918); Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları (Ankara, 1923). Bu metinler bugünün bütün sorunlarına doğrudan reçete olarak değil, Türk milliyetçiliğinin devlet, kültür, medeniyet ve gelecek arayışının tarihsel kaynakları olarak kullanılmıştır.

Nihai hüküm

Türkiye’de milliyetçilik yeni merkezdedir; fakat bu bir zafer ilanı değildir. Bu merkezin önemli kaynaklarından biri, dinî-muhafazakâr ve ülkücü-milliyetçi toplumun uzun süre vesayet altında vatandaşlık tecrübesi yaşadığına ilişkin hafızadır.

Bu hafıza ortak kurum, eşit yurttaşlık ve gerçek millî egemenlik için toplumsal zemin oluşturur. Hukuk zayıflarsa geçmiş vesayete tepki; yeni çoğunlukçuluk, parti-devlet özdeşliği ve farklı hayat tarzlarının dışlanması biçimini alır.

Belirleyici soru insanların ne kadar milliyetçi olduğundan çok, milliyetçiliklerinin vatandaşı devletin sahibi mi yoksa yönetilecek tebaa mı saydığıdır.

Cumhuriyet’in sorunu vatandaşlık ve laiklik fikri değil; bunları halka rağmen korumaya çalışan vesayetçi yorumdur. Milliyetçiliğin sorunu da devlet sevgisi değil; devleti milletin üzerinde ve denetimden bağışık sayan anlayıştır.

Milliyetçilik; dindar, seküler, ülkücü, muhafazakâr ve farklı kökenlerden vatandaşların devleti eşit ölçüde kendi devleti sayabildiği ortaklık kurarsa merkezde kalıcılaşır.

Kitabın bütün bölümlerinden çıkan son hüküm şudur:

Cumhuriyet’in millî egemenlik vaadi, ancak devletin ve memleketin sahibinin belirli bir parti, askerî-bürokratik kadro veya kültürel sınıf değil milletin tamamı olduğu kabul edildiğinde tamamlanacaktır. Milliyetçiliğin yeni merkezi; vesayeti reddeden, laikliği özgürlükle bağdaştıran ve vatandaşına hukuk, refah, aidiyet ve gelecek sunan millî merkezdir.

KAVRAMLAR SÖZLÜĞÜ

Kitapta kullanılan temel analitik kavramlar

Jakoben laiklik

Laikliği devletin bütün inançlar karşısındaki tarafsızlığı olarak değil, toplumu dinî görünürlükten arındırma, halkın İslamî hafızasını geri kalmışlık sayma ve belirli seküler hayat tarzını devlet eliyle üstün kılma projesi olarak kullanan vesayetçi anlayıştır.

Parti-devlet bütünleşmesi

İktidar partisinin teşkilatı, kadroları ve çıkarlarıyla bütün vatandaşlara ait devlet kurumları arasındaki sınırın ortadan kalkmasıdır. Bu olgu tek parti dönemine özgü değildir; seçimli rejimlerde de ortaya çıkar.

Vesayet altında vatandaşlık

Bireyin hukuk önünde vatandaş sayılmasına rağmen siyasi tercihinin ve kamusal görünürlüğüne askerî, bürokratik, yargısal veya kültürel bir merkez tarafından koşullu kabul edilmesidir.

Algoritmik milliyetçilik

Milliyetçi duygu ve söylemin parti teşkilatından çok sosyal medya sıralamaları, kısa videolar, ağ toplulukları ve etkileşim teşvikleri içinde üretilip yayılmasıdır. Algoritmanın milliyetçiliği yoktan yaratmasını değil, bazı içerikleri seçip büyütmesini anlatır.

Algoritmik öfke

Platformların yüksek etkileşim üreten kızgınlık, aşağılama ve dış grup düşmanlığını görünür kılmasıyla öfkenin tekrar, taklit ve ödül mekanizmaları içinde çoğalmasındır.

Anayasal vatanseverlik

Ortak siyasi aidiyeti etnik veya kültürel benzerlikten önce anayasal düzen, temel haklar, eşit yurttaşlık ve demokratik kurumlara bağlılık üzerinden kuran yaklaşımdır.

Banal milliyetçilik

Michael Billig'in kavramıyla millet, olağanüstü krizlerin yanı sıra bayrak, hava durumu haritası, spor dili, zamirler ve gündelik devlet sembolleri içinde de sürekli hatırlatılır.

Beka milliyetçiliği

Devletin devamlılığı, ülkenin bölünmezliği, terör, dış müdahale ve rejim güvenliği kaygılarını milliyetçi siyasetin merkezine yerleştiren damardır.

Beyin dolaşımı

Nitelikli insanların eğitim, araştırma ve çalışma için hareket ederken ülkeleriyle bilimsel, ekonomik ve kurumsal bağlarını sürdürmesi, geri dönmesi veya karşılıklı bilgi akışı oluşturmalarıdır.

Beyin göçü

Yüksek eğitilmiş veya stratejik beceri sahibi insanların kalıcı ya da uzun süreli biçimde başka ülkelere yönelmesi sonucunda yetiştikleri ülkenin insan kapasitesinin zayıflamasıdır.

Cumhuriyetçi milliyetçilik

Millî egemenlik, Atatürk, laik hukuk, yurttaşlık ve Cumhuriyet kurumlarını temel alan öz tanımdır. Etiket demokratik uygulamayı kanıtlamaz; tek parti, vesayet ve yasakçı laiklik sicilyle sınıılır.

Çoğunlukçuluk

Seçimde çoğunluğu elde eden siyasi gücün anayasal sınırları, azınlık haklarını, muhalefeti ve denge-denetim kurumlarını gereksiz saymasıdır.

Dayanıklılık

Devletin ve toplumun deprem, kuraklık, salgın, enerji kesintisi, ekonomik şok veya dijital saldırı gibi krizlere hazırlanma, temel işlevleri sürdürme, uyum sağlama ve öğrenme kapasitesidir.

Demografik kapasite

Nüfus büyüklüğünün sağlık, eğitim, istihdam, üretkenlik, bakım, bölgesel dağılım ve ülkeye güvenle birleşerek millî güce dönüşme imkânıdır.

Demografik milliyetçilik

Millî geleceği nüfusun yaş yapısı, doğurganlık, aile, göç, iç göç, yaşlanma ve insan kaynağı üzerinden okuyan milliyetçilik damarıdır.

Demokratik millî merkez

Hiçbir parti veya ideolojiye ait olmayan; millî egemenlik ve ortak kimlik iddialarını eşit yurttaşlık, hukuk, seçim rekabeti, sosyal adalet ve hesap verebilirlikle sınıyan ölçüdür. Yakınlık etiketle değil, somut uygulamayla belirlenir.

Dışlayıcı milliyetçilik

Millî aidiyeti ortak hukuk ve vatandaşlık yerine köken, mezhep, hayat tarzı veya siyasi sadakat şartına bağlayan; bazı yurttaşları milletin eksik veya şüpheli üyesi sayan yaklaşımdır.

Dijital düşmanlaştırma

Bir kişi veya grubu tartışılabilir siyasi rakip olmaktan çıkarıp tehdit, hain, istilacı veya insanlık dışı hedef olarak sunan dijital söylem ve dolaşım biçimidir.

Eşit yurttaşlık

Devletin bütün vatandaşlara köken, inanç, cinsiyet, hayat tarzı, siyasi görüş veya toplumsal konum farkı gözetmeden aynı hukukî statü, koruma ve başvuru imkânı sunmasıdır.

Geçiş adaleti

Çatışma veya ağır hak ihlali döneminden çıkışta bireysel sorumluluk, mağdurun tanınması, gerçeğin belgelenmesi, topluma dönüş ve tekrarın önlenmesini birlikte ele alan hukuk ve politika yaklaşımıdır.

Gelecek milliyetçiliği

Millî sorumluluğu geçmişi koruma görevinin ötesine taşıyıp gelecek kuşaklara güçlü kurum, nitelikli eğitim, teknoloji, su, yaşanabilir şehir, hukuk ve üretim kapasitesi bırakmak olarak kuran yaklaşımdır.

Gösteri milliyetçiliği

Millî başarıyı kurumsal sonuçtan çok tören, görüntü, slogan, prototip veya yüksek görünürlüklü sembolle ölçen; maliyet, teslimat ve sürdürülebilirliği ikinci plana atan yaklaşımdır.

Güçlü devlet

Kişiselleşmiş emir veya sınırsız yetki değil; hukukla bağlı, uzmanlığa dayalı, güvenlik ve hizmet üreten, kaynağı etkili kullanan ve hatadan öğrenebilen kurumsal devlettir.

Harita milliyetçiliği

Jeopolitik iddiayı geniş alan ve sembolik harita üzerinden kuran; hukukî dayanak, anlaşma, ekonomi ve uygulanabilir kapasiteyi geri plana itebilen yaklaşımdır.

Hukukla sınırlı güçlü devlet

Güvenlik, kalkınma ve kamu düzeni sağlarken yetkisini anayasa, temel haklar, yargı denetimi, ölçülülük ve hesap verebilirlik içinde kullanan devlettir.

İnsan kapasitesi

Bir toplumun bireylerinin sağlık, eğitim, beceri, özgürlük, güven, çalışma ve üretme imkânlarının toplamıdır. Nüfusu yalnız sayı olmaktan çıkarıp kurucu güce dönüştürür.

Jeopolitik milliyetçilik

Millî güvenlik ve egemenliği deniz, enerji, ulaştırma koridorları, teknoloji, diplomasi, ticaret ve bölgesel ortaklıklarla birlikte değerlendiren milliyetçilik anlayışıdır.

Kapasite milliyetçiliği

Millî iddiayı slogan veya haritayla değil; hukuk, bilim, üretim, diplomasi, kurumsal yeterlilik ve sürdürülebilir askerî-ekonomik güçle desteklemeyi esas alan yaklaşımdır.

Koşullu yurttaşlık

Hukuken eşit vatandaşlığı köken, siyasi sadakat, belirli hayat tarzı, dil, inanç veya “makbul davranış” sınavına bağlama eğilimidir.

Kritik bağımsızlık oranı

Bir sistemin siyasi veya ticari nedenle kesilebilecek dış girdiler olmadan çalıştırılabilme düzeyini gösteren analitik ölçüdür; genel yerlilik oranından farklı olarak vazgeçilmez bileşenlere odaklanır.

Kurucu kapasite

Toplumsal enerjiyi tepki ve protestodan kurum, politika, üretim, ortak hukuk ve sürdürülebilir kamu hizmetine taşıma gücüdür.

Kültür savaşı

Tarih, din, laiklik, eğitim, aile, dil, semboller ve yaşam tarzı üzerinden tarafların birbirini siyasi rakip olmaktan çıkarıp ülkenin meşru kimliğine tehdit saydığı çatışma alanıdır.

Laiklik

Devletin din ve vicdan özgürlüğünü güvenceye alması; herhangi bir inancı, mezhebi veya inançsızlığı üstün vatandaşlık ölçüsü hâline getirmemesidir. Laiklik, toplumu dinsizleştirme veya dinî görünürlüğü kamudan silme projesi değildir; inanç ile kamu gücü arasındaki ilişkiyi eşit hukukla düzenler.

Mavi Vatan

Türkiye'nin deniz yetki alanları, deniz güvenliği, enerji, ulaştırma ve denizcilik çıkarlarını egemenlik perspektifiyle ele alan stratejik-siyasi kavramdır.

Merkez-çevre

Devletin bürokratik-kültürel merkeziyle temsil, inanç, yaşam tarzı ve kaynaklara erişim bakımından dışarıda kalan toplumsal çevreler arasındaki tarihsel gerilimi açıklayan yaklaşımdır.

Millî birlik

Farklı köken, inanç ve hayat tarzındaki yurttaşların aynı devlet, ortak hukuk, siyasi sorumluluk ve gelecek iradesi içinde bir arada yaşamasıdır; tek tipleşme değildir.

Millî egemenlik

Devlet iktidarının kaynağının hanedan, sınıf, parti, dinî otorite veya dış güç değil millet olması; egemenliğin anayasal kurumlar ve seçimler yoluyla kullanılmasıdır.

Misyon devleti

Uzun vadeli kamusal hedefleri tek tek proje ilanından öte; bütçe, kurum, bilim, özel sektör, yerel yönetim ve ölçülebilir sonuçlar çevresinde eşgüdümleyen devlettir.

Muhafazakâr-devletçi milliyetçilik

Türk kimliğini tarihsel devlet sürekliliği, din, aile, gelenek, güçlü yürütme ve güvenlik ekseninde kuran damardır.

Ortak kimlik

Yurttaşların bütün kültürel farklılıklarını silmeden, aynı siyasi topluluğa ve devlete ait olduklarını ifade eden kapsayıcı üst aidiyettir.

Önce vatandaş siyaseti

Devletin sınırlı kaynak, güvenlik ve hizmet planlamasında vatandaşın hukukî bağını meşru öncelik saymasıdır. Bu öncelik, yabancıları insan hakları ve temel güvenceler dışında bırakma yetkisi değildir.

Parti-devlet özdeşliği

İktidar partisinin çıkar, kadro, sembol ve sadakat ölçülerinin ortak devletin kurum ve kaynaklarıyla birleşmesi; hükümet ile devlet arasındaki ayrımın zayıflamasıdır.

Partisiz milliyetçilik

Kendisini milliyetçi saydığı hâlde milliyetçi kimliğini tek bir partiye sürekli ve münhasır biçimde bağlamayan seçmen ve toplumsal alanı anlatır.

Platformlaşma

Kamusal iletişim, haber, ticaret, kültür ve siyasetin özel dijital platformların altyapısı, kuralları, verisi ve sıralama sistemleri üzerinden örgütlenmesidir.

Refah milliyetçiliği

Millî meselenin merkezine sınırın yanında iş, ücret, kira, konut, sosyal koruma, vergi adaleti ve vatandaşın ekonomik güvenliğini yerleştiren damardır.

Refah şovenizmi

Sosyal devlet kaynaklarını yalnız “hak eden yerli” gruba ayırma iddiasıyla göçmenleri, azınlıkları veya dışlanan toplulukları topluca hak dışına iten yaklaşımdır.

Seçici özgürlükçülük

Kişinin kendi hayat tarzı ve ifade alanı için özgürlük isterken tehdit veya yabancı saydığı gruplara aynı hakkı tanımakta isteksiz davranmasıdır.

Sosyal devlet

Vatandaş yoksulluk, hastalık, işsizlik, yaşlılık, engellilik ve bakım riskleri karşısında koruyan; eğitim, sağlık, barınma ve sosyal güvenliği lütuf değil hak olarak düzenleyen devlettir.

Stratejik özerklik

Bir devletin ittifaklardan veya küresel ekonomiden kopmadan, kritik güvenlik ve dış politika kararlarını kendi öncelikleriyle alabilme kapasitesidir.

Tekno-milliyetçilik

Teknoloji, savunma sanayisi, enerji, yapay zekâ, veri, uzay ve kritik tedarik zincirlerini millî bağımsızlık ve egemenliğin temel unsurları sayan yaklaşımdır.

Türk dünyası

Türkiye ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve diğer Türk toplulukları arasındaki dil, kültür, tarih, ekonomi ve siyasi iş birliği alanıdır.

Üretim milliyetçiliği

Millî başarıyı marka ve görünür üründen önce tedarik zinciri, teknoloji, verimlilik, teslimat, nitelikli istihdam ve sürekli yenilik ekosistemiyle ölçen yaklaşımdır.

Vatandaşın gelecek bilançosu

Kamu politikasının eğitim, sağlık, hukuk, gelir, konut, bakım, afet, dijital hak ve katılım alanlarında vatandaşın hayatına yansıyan birleşik sonuçlarını izleyen öneri niteliğinde ölçüm çerçevesidir.

Yeni milliyetçi merkez

Egemenlik, güvenlik, Cumhuriyet, refah, teknoloji, demografi, hukuk ve gelecek hassasiyetlerinin farklı siyasi mahallelerde kesiştiği betimleyici alandır; kendi başına demokratik veya belirli bir ideolojiye ait değildir.

Yurttaşlıkçı milliyetçilik

Millete üyeliği etnik köken veya hayat tarzından önce eşit vatandaşlık, ortak hukuk, kamusal sorumluluk ve siyasi aidiyet üzerinden kuran milliyetçilik damarıdır.

KAYNAKÇA

- 10 Temmuz 1987 tarihli ve 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Resmî Gazete, 14 Temmuz 1987, sayı 19517.
- 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 1; TBMM, Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı, 20 Ocak 1921.
- 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 1–3. Tanör, Bülent. Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789–1980). 32. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, md. 88: “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur.”
- 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun; 7253 ve 7418 sayılı kanunlarla yapılan değişiklikler. TBMM Kanun Bilgileri.
<https://mevzuat.adalet.gov.tr/mevzuat/103224?query=Madde+2>.
- 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, Resmî Gazete, 12 Haziran 2009, Sayı 27256. Geçici koruma statüsü doğrudan Türk vatandaşlığı hakkı doğurmaz.
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu; Geçici Koruma Yönetmeliği, Resmî Gazete, 22 Ekim 2014, Sayı 29153.
- 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. Resmî Gazete, 7 Nisan 2016, Sayı 29677, md. 4.
<https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2097/Kanun-doc>.
- 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, Resmî Gazete, 20 Nisan 2016, Sayı 29690, md. 3.
- 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, kabul tarihi 21 Ocak 2017, TBMM kanun kaydı ve metni,
<https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/Kanun/f72877c0-50bf-037b-e050-007f01005610>; Yüksek Seçim Kurulu, 16 Nisan 2017 Halkoylaması Kesin Sonuç Tutanağı,
<https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/2017Referandum/2017HO-Ornek135.pdf>. Değişikliğin denge ve denetim mekanizmaları bakımından eleştirisi için Venice Commission, Opinion No. 875/2017, CDL-AD(2017)005.
- 7102 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 13 Mart 2018; seçim ittifaklarına ilişkin yürürlükteki hükümler için TBMM, Seçim Kanunları (Ankara, 2024),
<https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Yayinlar/Dosya/08>

- eb2c2f-00e5-4b0c-a8a6-14517557926b.pdf; Yüksek Seçim Kurulu, 2018 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçim İstatistikleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/2018-cumhurbaskani-ve-milletvekili-secim-i%CC%87statistikleri/78032>.
- Abdullah Öcalan'ın 27 Şubat 2025 tarihli çağırısı; PKK'nın 12 Mayıs 2025 tarihli fesih açıklaması; 11 Temmuz 2025 tarihinde Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen sembolik silah bırakma faaliyeti. Bu aşamalar, bütün unsurları kapsayan ve doğrulanmış bir tasfiyenin tamamlandığını göstermez.
- Acemoglu, Daron ve James A. Robinson. *The Narrow Corridor: States, Societies, and the Fate of Liberty*. New York: Penguin Press, 2019.
- Adalet ve Kalkınma Partisi. AK Parti 4. Olağan Büyük Kongre: 2023 Siyasi Vizyonu. Ankara, 2012. <https://www.akparti.org.tr/media/272148/2023-vizyonu.pdf>.
- Adalet ve Kalkınma Partisi. *Türkiye Yüzyılı İçin Doğru Adımlar: 2023 Seçim Beyannamesi*. Ankara, 2023.
- Ahmad, Feroz. *The Making of Modern Turkey*. London: Routledge, 1993.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi. Ankara, 2021.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Aile ve Nüfus On Yılı Vizyon Belgesi (2026-2035)*. Ankara, 2026.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Ailenin Korunması ve Güçlendirilmesi Vizyon Belgesi ve Eylem Planı (2024-2028)*. Ankara, 2024.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)*. Ankara, 2023.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Yaşlanma Vizyon Belgesi ve Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025)*. Ankara, 2023.
- Akçura, Yusuf. *Üç Tarz-ı Siyaset*. Haz. Fuat Uçar. İstanbul: Salon Yayınları, 2019. İlk yayım 1904.
- Alasdair MacIntyre, "Is Patriotism a Virtue?", *The Lindley Lecture* (Lawrence: University of Kansas, 1984).
- Altınay, Ayşe Gül. *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender, and Education in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Anayasa Mahkemesi, E.2024/185, K.2025/13, 16 Ocak 2025, <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2025/13>.
- Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan [GK], B. No. 2014/256, 25 Haziran 2014, <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/256>.

- Anayasa Mahkemesi. E.2020/76, K.2023/172, 11 Ekim 2023.
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/172>.
- Anayasa Mahkemesi. E.2022/129, K.2023/189, 8 Kasım 2023.
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/gercege-aykiri-bir-bilgiyi-kamu-barisini-bozmaya-elverisli-sekilde-alenen-yayan-kimselere-hurriyeti-baglayici-ceza-verilmesini-ongoren-kuralin-iptal-talebinin-reddi/>.
- Anayasa Mahkemesi. Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri [GK], B. No. 2018/14884, 27 Ekim 2021.
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14884>.
- Andersen, Jørgen Goul ve Tor Bjørklund. “Structural Changes and New Cleavages: The Progress Parties in Denmark and Norway.” *Acta Sociologica* 33, sy. 3 (1990): 195–217.
<https://doi.org/10.1177/000169939003300303>.
- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Gözden geçirilmiş basım. Londra: Verso, 2006.
- Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu). *Rule of Law Checklist*. CDL-AD(2016)007, 2016.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İzzettin Doğan ve Diğerleri/Türkiye [BD], B. No. 62649/10, 26 Nisan 2016,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162697>.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, md. 10; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ifade özgürlüğü içtihadında rahatsız edici ifade ile şiddete teşvik arasındaki ayırım.
- Avrupa Komisyonu. *Guidelines for Providers of Very Large Online Platforms and Very Large Online Search Engines on the Mitigation of Systemic Risks for Electoral Processes*. Brüksel, 2024.
- Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi. *Recommendation CM/Rec(2022)16 on Combating Hate Speech*. Strazburg, 2022.
- Avrupa Konseyi, Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI). *Sixth Report on Türkiye*. Kabul: 18 Mart 2025; yayımlanma: 12 Haziran 2025. <https://rm.coe.int/sixth-report-on-turkiye/1680b65698>.
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey. *Regulation (EU) 2022/2065 on a Single Market for Digital Services (Digital Services Act)*. 19 Ekim 2022. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj>.
- Avrupa Parlamentosu ve Konsey. *Regulation (EU) 2024/1689 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial*

- Intelligence Act). 13 Haziran 2024. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>.
- Aytürk, İlker, Hüseyin Raşit Yılmaz, Yağmur Uzunırmak, Gökhan Güler ve Emre Gürbüz. Türkiye'nin Milliyetçilik Haritası. Ankara: Toplum Çalışmaları Enstitüsü, 2025. <https://www.toplum.org.tr/wp-content/uploads/2025/10/Turkiyenin-Milliyetcilik-Haritasi-08-Ekim-2025.pdf>.
- Aytürk, İlker. "Nationalism and Islam in Cold War Turkey, 1944–69." *Middle Eastern Studies* 50, sy. 5 (2014): 693–719. <https://doi.org/10.1080/00263206.2014.911177>.
- Azmi Özcan, "İttihād-ı İslâm," TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 23 (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 470–475; Kemal H. Karpat, *The Politicization of Islam: Reconstructing Identity, State, Faith, and Community in the Late Ottoman State* (Oxford: Oxford University Press, 2001); Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought* (Princeton: Princeton University Press, 1962).
- Azmi Özcan, "Osmanlıcılık," TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 485–487; Carter V. Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789–2007* (New Haven: Yale University Press, 2010).
- Bail, Christopher A., vd. "Exposure to Opposing Views on Social Media Can Increase Political Polarization." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115, sy. 37 (2018): 9216–9221. <https://doi.org/10.1073/pnas.1804840115>.
- Belediye Kanunu, Kanun No. 1580, 3 Nisan 1930; Köy Kanununda Değişiklik, Kanun No. 2349, 26 Ekim 1933; 1924 Anayasası'nın 10 ve 11. maddelerini değiştiren Kanun No. 2599, 5 Aralık 1934.
- Bennett, W. Lance ve Alexandra Segerberg. "The Logic of Connective Action." *Information, Communication & Society* 15, sy. 5 (2012): 739–768. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2012.670661>.
- Billig, Michael. *Banal Nationalism*. London: SAGE, 1995.
- Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi; Uluslararası Adalet Divanı ve uluslararası tahkim kararlarında deniz alanlarının hakkaniyete uygun sınırlandırılmasına ilişkin ilkeler. Türkiye Sözleşme'ye taraf değildir; buna karşılık birçok kural örf ve âdet hukuku kapsamında uygulanmaktadır.
- United Nations General Assembly. *Pact for the Future*. A/RES/79/1. 22 September 2024. Annex II: Declaration on Future Generations. <https://digitallibrary.un.org/record/4063333>.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Kıbrıs kararları; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının Kıbrıs meselesine ilişkin resmi

- açıklamaları; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti makamlarının egemen eşitlik ve iki devletli çözüm yaklaşımı.
- Birleşmiş Milletler, Guidance Note of the Secretary-General: United Nations Approach to Transitional Justice, 2010; Ruti G. Teitel, Transitional Justice (Oxford: Oxford University Press, 2000).
- Birleşmiş Milletler. Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi), 28 Temmuz 1951.
- Bora, Tanıl. Cereyanlar: Türkiye’de Siyasî İdeolojiler. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bora, Tanıl. Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık. İstanbul: Birikim Yayınları, 1998.
- Boratav, Korkut. Türkiye İktisat Tarihi 1908–2015. 24. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 2016. Pamuk, Şevket. Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Boston, Jonathan. Governing for the Future: Designing Democratic Institutions for a Better Tomorrow. Bingley: Emerald Publishing, 2017.
- Brady, William J., Killian McLoughlin, Tuan N. Doan ve Molly J. Crockett. “How Social Learning Amplifies Moral Outrage Expression in Online Social Networks.” Science Advances 7, sy. 33 (2021): eabe5641.
- Burke, Edmund. Reflections on the Revolution in France. Londra: J. Dodsley, 1790.
- Buzan, Barry, Ole Wæver ve Jaap de Wilde. Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998.
- Çağaptay, Soner. Islam, Secularism and Nationalism in Modern Turkey: Who Is a Turk? London: Routledge, 2006.
- Calhoun, Craig. Nationalism. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
- Carnegie Endowment for International Peace, Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars (Washington, DC, 1914); H. İ. İpek, “Balkan Savaşları Sırasında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin İstanbul’daki Faaliyetleri,” Turkuaz Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi 1, sy. 1 (2020): 70–81; H. Yıldırım Ağanoğlu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanların Makûs Talihi: Göç (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001).
- Cem Gürdeniz, “Mavi Vatan” kavramının Türk deniz yetki alanları ve deniz gücü yaklaşımı içindeki kullanımı; ayrıca Cihat Yayıcı’nın deniz yetki alanları ve Doğu Akdeniz üzerine çalışmaları. Kavramın tarihçesi farklı yayınlarda ayrıntılandırılmıştır.
- Cengiz Güneş, The Kurdish National Movement in Turkey: From Protest to Resistance (London: Routledge, 2012), PKK’nın silahlı stratejisinin başlangıcı ve 15 Ağustos 1984 saldırıları; Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör

ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu (Ankara, 2013),

<https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/insanHaklari/belge/TER%C3%96R%20VE%20C5%9E%C4%B0DDET%20OLAYLARI%20KAPSAMINDA%20YA%C5%9EAM%20HAKKI%20%C4%B0HLALLER%C4%B0N%C4%B0%20%C4%B0NCELEME%20RAPORU.pdf>.

Chris Miller, Chip War: The Fight for the World's Most Critical Technology (New York: Scribner, 2022); ayrıca OECD'nin yarı iletken tedarik zincirleri ve stratejik bağımlılıklara ilişkin çalışmaları.

Cinelli, Matteo, Gianmarco De Francisci Morales, Alessandro Galeazzi, Walter Quattrociochi ve Michele Starnini. "The Echo Chamber Effect on Social Media." Proceedings of the National Academy of Sciences 118, sy. 9 (2021): e2023301118.

Council of Europe Congress of Local and Regional Authorities.

"Dismissal of Mayor of Van: Statement by Congress Co-rapporteurs on Local Democracy in Türkiye." 2025.

<https://www.coe.int/en/web/congress/-/dismissal-of-mayor-of-van-statement-by-congress-co-rapporteurs-on-local-democracy-in-t%C3%BCrkiye>.

Council of Europe, European Charter of Local Self-Government, ETS No. 122, 15 Ekim 1985,

<https://www.coe.int/en/web/congress/european-charter-of-local-self-government>.

Council of Europe, Reykjavík Principles for Democracy, 17 Mayıs 2023, <https://www.coe.int/en/web/steering-committee-on-democracy/10-principles-for-democracy>.

Cumhuriyet Halk Partisi, "CHP Lideri Özgür Özel: Bu Millet Rakibini Hapse Atan Birisine, O Mührü Bir Daha Vermez", 22 Ocak 2026, <https://chp.org.tr/haberler/chp-lideri-ozgur-ozel-bu-millet-rakibini-hapse-atan-birisine-o-muhru-bir-daha-vermez>.

Cumhuriyet Halk Partisi. CHP Programı 2025: Dış Politika, Güvenlik ve Dirençlilik Yaklaşım Belgesi. Ankara, 2025.

Cumhuriyet Halk Partisi. Parti Programı 2025. "Atatürk Milliyetçiliği" bölümü.

<https://cdn.chp.org.tr/iys/haricidosyalar/Program/yb3.pdf>.

- Cumhuriyet Halk Partisi. Parti Programı 2025: Demokrasi, Yönetim ve Adalet — 1. Yaklaşım Belgesi. Ankara, 2025.
<https://cdn.chp.org.tr/iys/haricidosyalar/Program/yb1.pdf>.
- Cumhuriyet Halk Partisi. Parti Programı 2025: Dış Politika, Güvenlik ve Dirençlilik — 4. Yaklaşım Belgesi. Ankara, 2025.
<https://cdn.chp.org.tr/iys/haricidosyalar/Program/yb4.pdf>.
- Cumhuriyet Halk Partisi. Parti Programı 2025: Kalkınma ve Ekonomi — 2. Yaklaşım Belgesi. Ankara, 2025.
<https://cdn.chp.org.tr/iys/haricidosyalar/Program/yb2.pdf>.
- Dahl, Robert A., On Democracy (New Haven: Yale University Press, 1998).
- Del Carpio, Ximena V. ve Mathis Wagner. The Impact of Syrian Refugees on the Turkish Labor Market. Policy Research Working Paper 7402. Washington, DC: World Bank, 2015.
<https://documents1.worldbank.org/curated/en/505471468194980180/pdf/WPS7402.pdf>.
- Devlet Bahçeli. “PKK Terör Örgütünün Feshi ve Silah Bırakmasıyla İlgili Yazılı Basın Açıklaması.” 12 Mayıs 2025.
https://www.mhp.org.tr/htmldocs/mhp/5438/mhp/Mil_liyetci_Hareket_Partisi_Genel_Baskani_Sayin_Devlet_BAH_CELI_nin_PKK_Terror_Orgutunun_Feshi_ve_Silah_Birak_masiyla_ilgi.html.
- Doğanoğlu, Mustafa. “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak’tan Türkçülüğün Esasları’na Ziya Gökalp ve Ulus Tasavvuru.” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 71, sy. 4 (2016): 1195–1210.
https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002428.
- Elçi, Ezgi, Deniz Şenol Sert ve Evren Balta. “Electoral Pressure, Reputational Risks, and Coalition Politics: How Established Parties Respond to the Rise of Anti-Immigrant Parties.” New Perspectives on Turkey 73 (2025): 124–144.
<https://doi.org/10.1017/npt.2025.17>.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Türkiye Ulusal Enerji Planı. Ankara, 2022.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. Türkiye’nin Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030). Ankara, 2024.
- Erdoğan, Emre ve Pınar Uyan-Semerci. Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları 2020. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2020.

- <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Turkiyede-Kutuplasmanin-Boyutlari-2020-Arastirmasi.pdf>.
- Erdoğan, Emre ve Pınar Uyan-Semerci. "Othering in Politics: How Affective Polarization Undermines Democratic Philia?" *Frontiers in Political Science* 7 (2025).
<https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1553889>.
- European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). The Updated Rule of Law Checklist. CDL-AD(2025)002. 145. Genel Kurul, Venedik, 12–13 Aralık 2025.
<https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282025%29002-e>.
- European Commission. Türkiye 2025 Report. SWD(2025) 756 final. Brüksel, 4 Kasım 2025.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/4bb4ddd1-4f20-4ee0-92db-926996ec8dd1_en.
- European Court of Human Rights. Guide on Article 11 of the European Convention on Human Rights: Freedom of Assembly and Association. Son güncelleme: 28 Şubat 2026.
https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_eng.
- European Court of Human Rights. "Political Parties and Associations." Factsheet.
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_political_parties_eng.
- Friedrich-Ebert-Stiftung. Türkiye Gençlik Araştırması 2024. Temsili saha araştırması, 9 Şubat-25 Mart 2024.
<https://turkey.fes.de/e/tuerkiye-genclik-arastirmasi-2024.html>.
- Fukuyama, Francis. *Political Order and Political Decay*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014.
- Fusun Üstel, İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912–1931) (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997); M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton: Princeton University Press, 2008); Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*, 4. bs. (London: I.B. Tauris, 2017).
- George Orwell, "Notes on Nationalism", *Polemic*, no. 1 (Ekim 1945). Orwell vatanseverlik ile güç ve prestij merkezli milliyetçilik arasında ayrım kurar.
- Gillespie, Tarleton. *Custodians of the Internet: Platforms, Content Moderation, and the Hidden Decisions That Shape Social Media*. New Haven: Yale University Press, 2018.

- Gökalp, Ziya. Türkçülüğün Esasları. Ankara, 1923.
- Gökalp, Ziya. Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak. İstanbul, 1918.
- Göle, Nilüfer. Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. İstanbul: Metis Yayınları, 1991.
- Gordon W. Allport, The Nature of Prejudice (Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954). Temas hipotezi eşit statü, ortak amaç, iş birliği ve kurumsal destek şartlarını vurgular.
- Gülhane Hatt-ı Hümayunu (1839); Islahat Fermanı (1856); Tâbiyet-i Osmaniye Kanunnâmesi (1869); 1876 Kânûn-ı Esâsî, md. 8, Anayasa Mahkemesi, “1876 Kânûn-ı Esâsî,” <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1876-kanun-i-esasi>.
- Günay Göksu Özdoğan, “Turan”dan “Bozkurt”a: Tek Parti Döneminde Türkçülük, 1931-1946, çev. İsmail Kaplan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001); Jacob M. Landau, Pan-Turkism in Turkey: A Study of Irredentism (London: C. Hurst, 1981).
- Habermas, Jürgen, Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, çev. William Rehg (Cambridge, MA: MIT Press, 1996).
- Hanioglu, M. Şükrü. Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902–1908. Oxford: Oxford University Press, 2001. Yücel, Gökberk. “İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İdeolojik Terkibinde Üç Tarz-ı Siyaset: Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük.” Akademik Hassasiyetler 7, sy. 14 (2020): 493–518. <https://izlik.org/JA54SL56KD>.
- Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, Turkey’s Kurdish Question (Lanham: Rowman & Littlefield, 1998); Güneş, The Kurdish National Movement in Turkey, Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak’taki güç boşluğu ve PKK’nın bölgesel alanı üzerine bölümler.
- Hrant Dink Vakfı. Medyada Nefret Söylemi: Mayıs–Ağustos 2015. İstanbul, 2015. <https://hrantdink.org/attachments/article/399/Medyada-Nefret-Soylemi-May%C4%B1s-A%C4%9Fustos-2015.pdf>.
- Huszár, Ferenc, Sofia Ira Ktena, Conor O’Brien, Luca Belli, Andrew Schlaikjer ve Moritz Hardt. “Algorithmic Amplification of Politics on Twitter.” Proceedings of the National Academy of Sciences 119, sy. 1 (2022): e2025334119.
- International Crisis Group. “A Sisyphean Task? Resuming Turkey-PKK Peace Talks.” Europe Briefing No. 77. Brussels, 17 Aralık 2015.
- International IDEA, The Global State of Democracy 2025: Democracy on the Move (Stockholm: International IDEA, 2025),

<https://www.idea.int/publications/catalogue/global-state-of-democracy-2025-democracy-on-the-move>.

İstanbul Gençlik Araştırmaları Merkezi. Milliyetçiliğin Dönüşümü ve “Genç” Yüzleri: Vakalar, Söylemler, Analizler. İstanbul, Nisan 2025.

https://turkey.fes.de/fileadmin/user_upload/milliyetciligin-donusumu-ve-genc-yuzleri.pdf.

İYİ Parti. İYİ Parti Programı. Özellikle “İlkelerimiz”, “Amacımız”, “Demokrasi ve Hukuk” ile “İç ve Dış Güvenlik” bölümleri.

<https://iyipartiankara.org.tr/parti-programi/index.php>.

Jacob M. Landau, Pan-Turkism: From Irredentism to Cooperation, 2. bs. (Bloomington: Indiana University Press, 1995); Masami Arai, Turkish Nationalism in the Young Turk Era (Leiden: Brill, 1992).

James Davison Hunter, Culture Wars: The Struggle to Define America (New York: Basic Books, 1991). Kavram farklı toplumlarda aynı içerikte kullanılmaz; burada kültürel farklılığın siyasi üyelik ve meşruiyet mücadelesine dönüşmesini açıklayan analitik çerçeve olarak kullanılmıştır.

Jürgen Habermas, The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory (Cambridge, MA: MIT Press, 1998).

Kamu Denetçiliği Kurumu. İyi Yönetim İlkeleri Rehberi. Ankara: KDK. <https://ombudsman.gov.tr/IyiYonetimIlkeleriRehberi>; Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Resmî Gazete, 28 Mart 2013, Sayı 28601, md. 6.

Kılıç, Aziz. Türkiye’de Askerî Darbelerin Eğitim ve Kültür Hayatı Üzerindeki Etkileri (27 Mayıs 1960–12 Mart 1971–12 Eylül 1980). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2023. <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/TURKIYEDE-ASKERİ-DARBELERİN-EGİTİM-VE-KÜLTÜR-HAYATI-ÜZERİNDEKİ-ETKİLERİ.pdf>.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu. 2025 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara, 2026. <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2094/Faaliyet-Raporu>.

Kişisel Verileri Koruma Kurumu. “İlgili Kişinin Hakları.” <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/2036/Ilgili-Kisinin-Haklari>.

Koçak, Cemil. Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kymlicka, Will. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Linz, Juan J. ve Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1996).
- Lüküslü, Demet ve Begüm Uzun. *Gençlik Araştırması Türkiye 2024: Kararlı Demokratlar mı Yoksa Coşkulu Milliyetçiler mi? Yol Ayrımında Türkiye Gençliği*. İstanbul: Friedrich-Ebert-Stiftung Türkiye Temsilciliği, 2024.
<https://collections.fes.de/publikationen/download/pdf/1572426>.
- Mardin, Şerif. "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102, sy. 1 (1973): 169–190.
- Mariana Mazzucato, *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths* (London: Anthem Press, 2013). Devletin yüksek riskli ve uzun vadeli yenilik alanlarında pazar kurucu rolü üzerine.
- Marshall, T. H. *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950.
- Mason, Lilliana. *Uncivil Agreement: How Politics Became Our Identity*. Chicago: University of Chicago Press, 2018.
- Maurizio Viroli, *For Love of Country: An Essay on Patriotism and Nationalism* (Oxford: Oxford University Press, 1995).
- Mazzucato, Mariana. *Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism*. Londra: Allen Lane, 2021.
- McLoughlin, Killian L., vd. "Misinformation Exploits Outrage to Spread Online." *Science* 386, sy. 6725 (2024): 991–996.
<https://doi.org/10.1126/science.adl2829>.
- Meguid, Bonnie M. "Competition Between Unequals: The Role of Mainstream Party Strategy in Niche Party Success." *American Political Science Review* 99, sy. 3 (2005): 347–359.
<https://doi.org/10.1017/S0003055405051701>.
- Miller, David, *Citizenship and National Identity* (Cambridge: Polity Press, 2000).
- Miller, David, *On Nationality* (Oxford: Clarendon Press, 1995).
- Millî Eğitim Bakanlığı. *2024-2028 Stratejik Planı 2025 Yıl Sonu İzleme ve Değerlendirme Raporu*. Ankara, 2026.
https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2026_03/69bbb0883fe1f089402773_2024-2028_Stratejik_Planı_2025_Yıl_Sonu_Izleme_ve_Degerlendirme_Raporu.pdf.
- Millî Eğitim Bakanlığı. *2024-2028 Stratejik Planı*. Ankara, 2024.

Milliyetçi Hareket Partisi. Parti Programı: Millî Yükseliş İradesi.
Ankara, 2024.

https://www.mhp.org.tr/usr_img/_mhp2007/kitaplar/mhp_partiprogrami_2024.pdf.

Misak-ı Millî, 28 Ocak 1920; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Misak-ı Millî'ye Yeniden Bakmak (Ankara: TBMM Yayınları, 2020); Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk (Ankara: Türk Tarih Kurumu, çeşitli baskılar).

Mutlu, Sevda. “Tek Parti Döneminde Parti Devlet Bütünleşmesine Bir Örnek: ‘Dilek Sistemi’.” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 29, sy. 86 (2013): 53–102.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/article/542769>.

NATO, “Türkiye and NATO,” Türkiye’nin İttifaka katılım tarihi 18 Şubat 1952, <https://www.nato.int/en/about-us/nato-history/history-by-theme/my-country-and-nato/tuerkiye-and-nato>.

OECD. Education at a Glance 2025: Türkiye. Paris: OECD Publishing, 9 Eylül 2025.

https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2025_1a3543e2-en/turkiye_9648f416-en.html.

OECD, OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2024 Results (Paris: OECD Publishing, 2024), https://www.oecd.org/en/publications/oecd-survey-on-drivers-of-trust-in-public-institutions-2024-results_9a20554b-en.html.

OECD, PISA 2022 Results (Volume I and II) - Country Note: Türkiye (Paris: OECD, 2023), https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-i-and-ii-country-notes_ed6fbcc5-en/turkiye_d67e6c05-en.html.

OECD, “Fertility Trends across the OECD: Underlying Drivers and the Role for Policy”, Society at a Glance 2024 (Paris: OECD Publishing, 2024). Çocuk yetiştirme ve konut maliyetleri, ekonomik güvence, işgücü piyasası, ücretli ebeveyn izni, erişilebilir nitelikli bakım ve toplumsal cinsiyet eşitliği doğurganlık kararlarının başlıca kurumsal belirleyicileri arasında ele alınmaktadır.
https://www.oecd.org/en/publications/society-at-a-glance-2024_918d8db3-en/full-report/fertility-trends-across-the-oecd-underlying-drivers-and-the-role-for-policy_770679b8.html.

- OECD. Building Anticipatory Capacity with Strategic Foresight in Government: Lessons from Lithuania, Italy, and Malta. Paris: OECD Publishing, 2025.
<https://doi.org/10.1787/d7eb0bb6-en>.
- OECD. OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions 2026 Results: Navigating Rising Expectations and New Horizons. Paris: OECD Publishing, 2026. <https://doi.org/10.1787/9eb63fec-en>.
- OECD. Government at a Glance 2025. Paris: OECD Publishing, 2025.
<https://doi.org/10.1787/0efd0bcd-en>. Türkiye ülke notu:
https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2025-country-notes_da3361e1-en/turkiye_1daa5faf-en.html.
- OECD. Recommendation of the Council on Policy Coherence for Sustainable Development. OECD/LEGAL/0381. Paris: OECD, 2019.
<https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0381>.
- OECD. Strategic Foresight for Better Policies: Building Effective Governance in the Face of Uncertain Futures. Paris: OECD, 2019.
- OECD. Strategic Foresight Toolkit for Resilient Public Policy: A Comprehensive Foresight Methodology to Support Sustainable and Future-Ready Public Policy. Paris: OECD Publishing, 2025.
<https://doi.org/10.1787/bcdd9304-en>.
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, Guidelines for States on the Effective Implementation of the Right to Participate in Public Affairs (Cenevre: OHCHR, 2018),
https://www.ohchr.org/Documents/Issues/PublicAffairs/GuidelinesRightParticipatePublicAffairs_web.pdf.
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, Republic of Türkiye: General Elections, 14 and 28 May 2023, ODIHR Election Observation Mission Final Report, 29 Eylül 2023,
<https://odihr.osce.org/odihr/elections/turkiye/553963>.
- Özdemir, Ülkühan. Türk Siyasi Hayatında Tek Partiden Çok Partiye Geçiş: Değişim ve Sonuçları (1946–1954). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2024.
https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/2024/02/z.4-Ulk.Ozd_4.pdf.son_basila.23.02.2024.pdf.
- Piccardi, Tiziano, Martin Saveski, Chenyan Jia, Jeffrey T. Hancock, Jeanne L. Tsai ve Michael S. Bernstein. “Reranking Partisan

- Animosity in Algorithmic Social Media Feeds Alters Affective Polarization.” *Science* 390, sy. 6776 (2025).
- Platformların tek yönlü ve kaçınılmaz biçimde kutuplaşma ürettiği iddiasına yönelik daha ihtiyatlı yaklaşım için bkz. Chris Bail, *Breaking the Social Media Prism: How to Make Our Platforms Less Polarizing* (Princeton: Princeton University Press, 2021); Tufekci, *Twitter and Tear Gas*. Dijital ağlar aynı zamanda merkezî otoriteleri aşan bilgi dolaşımı ve yurttaş katılımı imkânı da taşır.
- Rathje, Steve, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden. “Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media.” *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 26 (2021): e2024292118. <https://doi.org/10.1073/pnas.2024292118>.
- Rogers Brubaker, *Ethnicity without Groups* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004), özellikle ‘groupism’ eleştirisi. Tipolojiler gerçek toplulukların birebir tasviri değil, analitik karşılaştırma araçları olarak kullanılmaktadır.
- Sağlık Bakanlığı. 2024-2028 Stratejik Planı. Ankara, 2024.
- Sağlık Bakanlığı. Bütünleşik Evde Sağlık ve Bakım Hizmetleri Ulusal Model Önerileri. Ankara. https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Ekutuphane/kitaplar/Ek_B%C3%BCT%C3%BCnle%C5%9Fik%20Evde%20Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20ve%20Bak%C4%B1m%20Hizmetleri%20Ulusal%20Model%20%C3%96nerileri%20%2866%20Sayfa%29.pdf.
- Sağlık Bakanlığı. Sağlık Okuryazarlığı Ulusal Eylem Planı 2025-2028. Ankara, 2025.
- Sam Kaplan, *The Pedagogical State: Education and the Politics of National Culture in Post-1980 Turkey* (Stanford: Stanford University Press, 2006); M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey* (Oxford: Oxford University Press, 2003), Türk-İslam sentezinin devlet ve eğitim alanındaki etkisi üzerine bölümler.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2024–2028. Ankara, 2024. 9253 sayılı Cumhurbaşkanî Kararı. <https://sanayi.gov.tr/assets/pdf/kalkinma-faaliyetleri/BolgeselGelisimeUlusalStratejisi20242028.pdf?1735814221995>.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı 2026-2030. Ankara, 2026.
- Seçmen tercihinin kimlik, performans, liderlik ve stratejik oy gibi birden çok unsurun bileşkesi olduğu yönündeki literatür için bkz. Russell J. Dalton, *Citizen Politics*, 7. bs. (Washington, DC: CQ Press, 2020); Hermann Schmitt ve Jacques Thomassen, ed., *Political Representation and Legitimacy in the European Union* (Oxford: Oxford University Press, 1999).

- Sen, Amartya, *Development as Freedom* (Oxford: Oxford University Press, 1999).
- Smith, Anthony D. *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. 2026 Yılı Performans Programı. Ankara, 2026.
- Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, 'Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media,' *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 26 (2021): e2024292118, <https://doi.org/10.1073/pnas.2024292118>; Matteo Cinelli vd., 'The Echo Chamber Effect on Social Media,' *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, sy. 9 (2021): e2023301118, <https://doi.org/10.1073/pnas.2023301118>; Cass R. Sunstein, *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media* (Princeton: Princeton University Press, 2017).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2026 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı. Ankara, 2025.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028). Ankara, 2023. <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>.
- Şuşa Beyannamesi: Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Müttefiklik İlişkileri Hakkında Beyanname, 15 Haziran 2021.
- T.C. Adalet Bakanlığı. Türkiye Yüzyılı Yargı Reformu Stratejisi (IV. Yargı Reformu Stratejisi 2025–2029). Ankara, 2025. <https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/21042025165512Turkiye%20Yuzyili%20Yargi%20Reformu%20Stratejisi.pdf>.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sosyal Yardım Programlarımız: Yeni Doğum Yardımı. 1 Ocak 2025 ve sonrasında doğan çocuklar için birinci çocuğa tek seferlik 5.000 TL, ikinci çocuğa beş yaş tamamlanıncaya kadar aylık 1.500 TL, üçüncü ve sonraki çocuklara aynı süre boyunca aylık 5.000 TL yardım öngörülmektedir. <https://www.aile.gov.tr/sygm/programlarimiz/sosyal-yardim-programlarimiz/>.
- T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2026 Asgari Ücret Bilgileri. Aylık brüt asgari ücret 33.030 TL, net asgari ücret 28.075,50 TL'dir; 2025'e göre nominal artış yüzde 27,01'dir.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, İklim Değişikliği Başkanlığı. İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2024–2030). Ankara, 2024. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fine%20Uyum>

%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan_%202024-2030.pdf.

- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. 2024-2028 Stratejik Planı. Ankara, 2024.
<https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/haberler/cevre-seh-rc-l-k-ve-ikl-m-deg-s-kl-g--bakanligi-2024-2028-yili-stratej-k-plani-20240205121528.pdf>.
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. 2026 Yılı Performans Programı. Ankara, 2026.
<https://webdosya.csb.gov.tr/v2/strateji/2026/01/Perfo rmans-Program-2026-20260130123612.pdf>.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayii Başkanlığı. 2025 Yılı Faaliyet Raporu. Ankara, Şubat 2026.
<https://www.ssb.gov.tr/storage/img/2025-yili-faaliyet-raporu.pdf>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. Türkiye Afet Risk Azaltma Planı – TARAP (2022–2030). Ankara, 2022.
<https://www.afad.gov.tr/turkiye-afet-risk-azaltma-plani-tarap>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı. “Basın Açıklaması.” 27 Haziran 2026. <https://www.goc.gov.tr/basin-aciklamasi2706>; “İçişleri Bakanı Mustafa Çiftçi, Suriyelilerin Geri Dönüş Sürecine İlişkin Açıklamalarda Bulundu.” 9 Temmuz 2026. <https://goc.gov.tr/icisleri-bakani-mustafa-ciftci-suriyelilerin-geri-donus-surecine-iliskin-aciklamalarda-bulundu>. Veriler değişken idari kayıt niteliğindedir ve yalnız belirtilen tarihler için geçerlidir.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı, “Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Gönüllü, Güvenli, Onurlu ve Düzenli Geri Dönüşü”; ayrıca 6458 sayılı Kanun’daki geri gönderme yasağı hükümleri.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. “Terörsüz Türkiye Hedefimiz Doğrultusunda; 2 Bin 560’ı Emniyet, 203’ü Jandarma Olmak Üzere 2 Bin 763 Kontrol ve Arama Noktası Uygulamasına Son Verdik.” 1 Temmuz 2026.
<https://www.icisleri.gov.tr/terorsuz-turkiye-hedefimiz-dogrultusunda-2-bin-560i-emniyet-203u-jandarma-olmak-uzere-2-bin-763-kontrol-ve-arama-noktasi-uygulamasina-son-verdik>.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. TIMSS 2023 Türkiye Raporu. Ankara, Aralık 2024.
https://odsgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2024_12/04111224_timss_2023_rapor_0412.pdf; “Türkiye, TIMSS

- 2023'te Sıralamasını Yükselterek 4. Sınıf Fen Alanında Avrupa Birincisi Oldu." 4 Aralık 2024.
<https://timss.meb.gov.tr/www/turkiye-timss-2023039te-siralamasini-yukselterek-4-sinif-fen-alaninda-avrupa-birincisi-oldu/icerik/14>.
- T.C. Millî Savunma Bakanlığı. Fırat Kalkanı Harekâtı ve Barış Pınarı Harekâtı resmî tanıtım sayfaları.
<https://www.msb.gov.tr/FiratKalkani>;
<https://www.msb.gov.tr/BarisPinariHarekati>.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. "Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı Açıklandı." 13 Haziran 2026.
<https://www.sanayi.gov.tr/medya/haber/turkiye-yapay-zek%C3%A2-eylem-planı-aciklandı>; T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. "Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye Yapay Zekâ Eylem Planı'nı Açıkladı." 13 Haziran 2026.
<https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-yapay-zeka-eylem-planini-acikladi>.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. 2030 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi. Ankara, 2025. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/pdf/plan-program/2030SanayiTeknolojiStratejisi.pdf>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Değişen İklim Uyum Çerçevesinde Su Verimliliği Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2023–2033). Ankara, 2023.
<https://cdn.iys.tarimorman.gov.tr/api/File/GetGaleriFile/502/DosyaGaleri/7970/svsstratejibelgesibrosuresatv7kopyasi.pdf>.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. Ulusal Su Planı (2026–2035). 11063 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı. Resmî Gazete, 14 Mart 2026, Sayı 33196.
<https://www.tarimorman.gov.tr/SYGM/Belgeler/Ulusal%20Su%20Plan%C4%B1%20%20Resmi%20Gazete/Ulusal%20Su%20Plan%C4%B1%20%20282026-2035%29.pdf>.
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı; Türk Devletleri Teşkilatının Orta Koridor ve ulaştırma bağlantısallığına ilişkin program ve bildirileri.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 14 Mayıs 2023 Cumhurbaşkanlığı ve 28. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri İstatistik Bülteni. Aday oyu ile parti oyu arasındaki fark, bireysel seçmen geçişinin kaynağını tek başına göstermez.

- T.C. Yüksek Seçim Kurulu. 31 Mart 2024 Mahallî İdareler Genel Seçimleri: Seçim İstatistikleri Bülteni. Ankara, 2024.
https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/31%20MART%202024%20MAHALL%C4%B0%20%C4%B0DARELER%20B%C3%9CLTEN%C4%B0_08_7_2024.pdf.
- Tamir, Yael. Why Nationalism (Princeton: Princeton University Press, 2019).
- Tamir, Yael. Liberal Nationalism. Princeton: Princeton University Press, 1993.
- Tanıl Bora ve Kemal Can, Devlet, Ocak, Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket, 12. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022), MHP'nin yeniden örgütlenmesi ve ülkücü hareket içindeki ayrışmalar.
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu, özellikle "Terörün 30 Yıllık Geçmişi ve Neden Olduğu Yaşam Hakkı İhlalleri" bölümü; Güneş, The Kurdish National Movement in Turkey.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu Raporu. Ankara, 18 Şubat 2026.
https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/Komisyon_Raporu.pdf.
- TBMM Tutanak Dergisi. 27 Nisan 2007 e-muhtırasının millî iradeye karşı antidemokratik müdahale teşebbüsü olarak değerlendirildiği Genel Kurul kayıtları.
- TBMM. Darbe ve Muhtıraları Araştırma Komisyonu, 28 Şubat Alt Komisyonu Tutanakları ve Üst Komisyon Görüşmeleri. Ankara, 2012.
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Kanun No. 430, 3 Mart 1924, Resmî Ceride, 6 Mart 1924, sayı 63.
- Tourangeau, Roger ve Ting Yan. "Sensitive Questions in Surveys." Psychological Bulletin 133, sy. 5 (2007): 859–883.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.133.5.859>. Kreuter, Frauke, Stanley Presser ve Roger Tourangeau. "Social Desirability Bias in CATI, IVR, and Web Surveys." Public Opinion Quarterly 72, sy. 5 (2008): 847–865.
<https://doi.org/10.1093/poq/nfn063>.
- TÜBİTAK, 2232-A Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı 2025 Çağrısı,
<https://tubitak.gov.tr/tr/burslar/uluslararasi/arastirma>

-burs-programlari/2232-uluslararası-lider-arastirmacılar-programi.

Tunçay, Mete. Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Türk Devletleri Teşkilatı. "The Informal Summit of the Organization of Turkic States Convened in Turkistan, Kazakhstan." 15 Mayıs 2026. <https://turkicstates.org/en/news/the-informal-summit-of-the-organization-of-turkic-states-convened-in-turkistan-kazakhstan>; Turkistan Declaration. <https://turkicstates.org/u/Turkistan%20Declaration.pdf>

Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin Kurulmasına Dair Nahçıvan Anlaşması, 3 Ekim 2009; Türk Dünyası 2040 Vizyonu ve Türk Devletleri Teşkilatının temel belgeleri.

Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, Kanun No. 1353, 1 Kasım 1928, Resmi Gazete, 3 Kasım 1928, sayı 1030.

Türk Patent ve Marka Kurumu. "Yerli Patent ve Faydalı Model Başvurularında 2025'in Liderleri Açıklandı." 22 Mart 2026. <https://www.turkpatent.gov.tr/haberler/yerli-patent-ve-faydalı-model-basvurularında-2025in-liderleri-aciklandi>.

Türkeş, Alparslan. Dokuz Işık ve Türkiye. İstanbul: Hamle Basın Yayın, farklı baskılar.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu (2013).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu toplantı tutanakları ve komisyon raporu, 2025-2026.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Toplumsal Barış Yollarının Araştırılması ve Çözüm Sürecinin Değerlendirilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu (Ankara, 2013), https://www.tbmm.gov.tr/Files/MecelisArastirmasiKomisyonlari/CozumSureci/Dokumanlar/cozum_kom_raporu.pdf.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 'TBMM Ortak Bildirisi,' 16 Temmuz 2016; bildiri TBMM Başkanlığı ile AK Parti, CHP, HDP ve MHP gruplarının ortak imzasını taşımaktadır, <https://www.tbmm.gov.tr/Haber/Detay?Id=59990f74-0d9d-4e08-a378-c1ab3a8463cc>; ayrıca TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 26. Dönem, 1. Yasama Yılı, 114. Birleşim,

<https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Tutanak20230120/26/1/114/88079b44-bce8-43b9-884a-3a52dab5cbb6.html>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 4, Cilt 3, Birleşim 71; imam hatip okullarının orta kısımlarının 12 Mart sonrasında kapatılmasına ilişkin görüşmeler.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi. Millî Nizam Partisinin Kapatılması Kararı, E. 1971/1, K. 1971/1, 20 Mayıs 1971.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi. “e-Devlet Kapısı Hakkında.” <https://www.turkiye.gov.tr/e-devlet-kapisi>.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükûmeti Arasında Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası, 27 Kasım 2019.

Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Başkanlığı. İklim Değişikliği Azaltım Stratejisi ve Eylem Planı (2024–2030). Ankara, 2024. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0klim%20De%C4%9Fi%C5%9Fikli%C4%9Fi%20Azalt%C4%B1m%20Stratejisi%20ve%20Eylem%20Plan%C4%B1%20%282024-2030%29.pdf>.

Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Başkanlığı. Türkiye Cumhuriyeti İkinci Ulusal Katkı Beyanı (NDC 3.0). Ankara, 2025. https://iklim.gov.tr/db/turkce/icerikler/files/%C4%B0kinci%20Ulusal%20Katkı%20Beyan%C4%B1%20%28NDC%203.0%29_TR.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti İklim Değişikliği Başkanlığı. Türkiye’nin 2053 Uzun Dönemli İklim Stratejisi. Ankara, 2024/2025. <https://iklim.gov.tr/db/turkce/dokumanlar/turkiyenin--8230-3143-20250210095501.pdf>.

Türkiye Cumhuriyeti Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun, Kanun No. 1222, 10 Nisan 1928; Teşkilât-ı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun, Kanun No. 3115, 5 Şubat 1937.

Türkiye Cumhuriyeti. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), güncel metin.

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>.

- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. 2025 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Ankara: TİHEK, 2026.
<https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/WZtrhZla.pdf>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları 2025, 9 Şubat 2026. Türkiye nüfusu 86.092.168; 0-14 yaş grubunun payı yüzde 20,4, 15-64 yaş grubunun payı yüzde 68,5, 65 yaş ve üzerinin payı yüzde 11,1 ve ortalanca yaş 34,9 olarak açıklanmıştır.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53899>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması 2024. 20 Ekim 2025.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53932>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Doğum İstatistikleri 2025, 21 Mayıs 2026. Canlı doğan bebek sayısı 895.374, toplam doğurganlık hızı 1,42 ve kaba doğum hızı binde 10,4 olarak açıklanmıştır.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58018>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Gelir Dağılımı İstatistikleri 2025. 26 Aralık 2025. <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53993>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması 2025.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53925>.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Hanehalkı Tüketim Harcaması 2025. 2 Haziran 2026.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58010>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, İç Göç İstatistikleri 2025, 14 Temmuz 2026. En yüksek iç göç hareketliliği 480.185 kişiyle 20-24 yaş grubunda gerçekleşmiş; bu yaş grubunda 406.144 kişinin eğitim nedeniyle göç ettiği açıklanmıştır.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58139>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Aile 2025, 12 Mayıs 2026. 25-29 yaş grubundaki 3.502.033 hiç evlenmemiş kişinin 2.452.909'unun anne veya babasıyla aynı hanede yaşadığı açıklanmıştır. Bu gösterge, evlenmemenin nedenini ya da konut maliyetinin etkisini tek başına ispatlamaz; bağımsız hane kurmanın gecikmesine ilişkin yapısal bir işaret sunar.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58137>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Çocuk 2025, 20 Nisan 2026. Yayın, çocuk nüfusunu sayısal büyüklüğün yanı sıra sağlık, eğitim, yoksulluk, barınma, bilişim, işgücü ve güvenlik göstergeleriyle birlikte ele almaktadır.
<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58149>.
- Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Gençlik 2025, 14 Mayıs 2026. Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı yüzde 23,3; genç

erkeklerde yüzde 16,3, genç kadınlarda yüzde 30,9 olarak açıklanmıştır.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58017>.

Türkiye İstatistik Kurumu. İstatistiklerle Kadın 2025. Ankara: TÜİK, Mart 2026. Özellikle “İşgücü ve İstihdam”, s. 14.

https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/ist_kadin2025.pdf.

Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistiklerle Yaşlılar 2025, Mart 2026. 65 yaş ve üzeri nüfus 9.583.059 kişi, toplam nüfus içindeki payı yüzde 11,1 ve yaşlı bağımlılık oranı yüzde 16,2 olarak açıklanmıştır.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58231>.

Türkiye İstatistik Kurumu, Nüfus Projeksiyonları 2023-2100, 30 Temmuz 2024. Ana senaryoda nüfusun 2050’de 93,8 milyona yaklaşacağı; ortanca yaşın 44,8’e, 65 yaş ve üzeri nüfus payının yüzde 23,1’e çıkacağı ve demografik fırsat penceresinin 2030’ların başında kapanacağı öngörülmektedir. Projeksiyonlar kesin sonuç değil, varsayımlara bağlı senaryolardır.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53699>.

Türkiye İstatistik Kurumu, Tüketici Fiyat Endeksi, Haziran 2026. TÜFE yıllık yüzde 32,11, aylık yüzde 0,99 artmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Eğitim İstatistikleri 2025, 2 Haziran 2026, <https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/58002>.

Türkiye İstatistik Kurumu. Yükseköğretim Beyin Göçü İstatistikleri 2024. 24 Ekim 2025.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54053>.

Türkiye İstatistik Kurumu. Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2025. 17 Şubat 2026.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/54199>.

Türkiye İstatistik Kurumu. Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2025. 30 Aralık 2025.

<https://veriportali.tuik.gov.tr/tr/press/53994>.

Uğurlu, Cüneyt. “Balkan Savaşları’nda Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Muhacirlere Sosyal Yardımları.” SDE Akademi 2, sy. 4 (2022): 141–166.

T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı. 2053 Ulaştırma ve Lojistik Ana Planı. Ankara, 2022.

<https://www.uab.gov.tr/uploads/pages/bakanlik-yayinlari/2053-ulasirma-ve-lojistik-ana-plani-rev.pdf>.

UNESCO, Recommendation on Science and Scientific Researchers, 13 Kasım 2017, <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-science-and-scientific-researchers>.

- UNESCO. Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information through a Multi-stakeholder Approach. Paris: UNESCO, 2023.
- UNESCO. Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education. Paris: UNESCO, 2021.
- United Nations Office for Disaster Risk Reduction. Global Assessment Report 2025: Resilience Pays – Financing and Investing for Our Future. Cenevre, 2025.
<https://www.undrr.org/gar/gar2025>.
- United Nations Population Fund Türkiye, “Understanding Fertility Decline: Developing Rights-Based Solutions for Achieving Desired Fertility”, 14 Mayıs 2025. Hak temelli demografik dayanıklılık yaklaşımı, insanları belirli aile büyüklüğüne zorlamak yerine arzu ettikleri aileyi kurmalarını engelleyen ekonomik ve kurumsal şartları azaltmayı savunmaktadır.
<https://turkiye.unfpa.org/en/news/understanding-fertility-decline-developing-rights-based-solutions-achieving-desired-fertility>.
- Üstel, Füsün. “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Nord, Marina, David Altman, Tiago Fernandes, Ana Good God ve Staffan I. Lindberg. Democracy Report 2026: Unraveling the Democratic Era? Gothenburg: V-Dem Institute, University of Gothenburg, 2026. https://www.v-dem.net/documents/75/V-Dem_Institute_Democracy_Report_2026_lowres.pdf.
- van Dijck, José, Thomas Poell ve Martijn de Waal. The Platform Society: Public Values in a Connective World. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Venice Commission. Parameters on the Relationship between the Parliamentary Majority and the Opposition in a Democracy: A Checklist. CDL-AD(2019)015, 24 Haziran 2019.
<https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD%282019%29015>.
- William Hale, Turkish Foreign Policy since 1774, 3. bs. (London: Routledge, 2013), 2003 Irak Savaşı ve Türk-Amerikan ilişkileri bölümleri; Philip Robins, Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy since the Cold War (London: Hurst, 2003).
- World Bank. Türkiye Country Climate and Development Report. Washington, DC, 2022.
<https://www.worldbank.org/tr/country/turkey/brief/key-highlights-country-climate-and-development-report-for-turkiye>.

- World Health Organization, Decade of Healthy Ageing: Plan of Action (Geneva: World Health Organization, 2020), <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf>.
- World Intellectual Property Organization, Global Innovation Index 2025: Türkiye Economy Profile (Cenevre: WIPO, 2025), <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/turkiye>.
- World Justice Project. "Türkiye Ranks 118 out of 143 in the WJP Rule of Law Index." Rule of Law Index 2025: Türkiye Profile. Washington, DC, 2025. https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/T%C3%BCrkiye_0.pdf.
- Yeğen, Mesut. "The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity." *Middle Eastern Studies* 32, sy. 2 (1996): 216–229. <https://doi.org/10.1080/00263209608701112>.
- Aslan, Senem. *Nation-Building in Turkey and Morocco: Governing Kurdish and Berber Dissent*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Yeğen, Mesut. "Turkish Nationalism and the Kurdish Question." *Ethnic and Racial Studies* 30, sy. 1 (2007): 119–151. <https://doi.org/10.1080/01419870601006603>.
- Yücel, Gökberk ve Yusuf Ziya Bölükbaşı. "Türk Milliyetçiliğinde Yol Ayrımı: 3 Mayıs 1944 İrkçılık-Turancılık Davası." *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi* 1, sy. 2 (2019): 5–34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi/article/624602>.
- Yüksek Seçim Kurulu. Geçmiş Seçimler Arşivi: 18 Nisan 1999 ve 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi kesin sonuçları. <https://www.ysk.gov.tr/en/past-elections/1852>.
- Yüksek Seçim Kurulu. Seçim İstatistikleri 2009-2019. Ankara: YSK. <https://www.ysk.gov.tr/tr/secim-i%CC%87statistikleri/78318>.
- Yükseköğretim Kurulu, Yükseköğretim İstatistikleri Bülteni 2025-2026 (Ankara: YÖK, 27 Mart 2026), <https://istatistik.yok.gov.tr/>.
- Zafer Partisi, Parti Programı, özellikle göç, sığınmacı politikası, vatandaşlık ve sınır güvenliği bölümleri, <https://www.zaferpartisi.org.tr/PARTI-PROGRAMI.pdf>.
- Zeynep Tufekci, *Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest* (New Haven: Yale University Press, 2017); Cass R. Sunstein, *#Republic: Divided Democracy in the Age of Social*

Media (Princeton: Princeton University Press, 2017); Steve Rathje, Jay J. Van Bavel ve Sander van der Linden, 'Out-group Animosity Drives Engagement on Social Media,' *Proceedings of the National Academy of Sciences* 118, no. 26 (2021): e2024292118.

Zürcher, Erik J. *Turkey: A Modern History*. 4. bs. London: I.B. Tauris, 2017.

Milliyetçilik artık yalnızca belirli partilerin, sloganların ya da dar teşkilat çevrelerinin meselesi değildir. Türkiye’de güvenlik, göç, refah, teknoloji, egemenlik ve gelecek tartışmaları etrafında yeniden şekillenen milliyetçilik, siyasal merkezin farklı kesimlerine yayılan çok katmanlı bir toplumsal ve siyasal zemine dönüşmektedir.

Bu çalışma, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan tarihsel arka planı dikkate alarak milliyetçiliğin geçirdiği dönüşümü; beka, vatandaşlık, göç, refah, teknoloji ve jeopolitik eksenlerinde analiz etmektedir.

Milliyetçiliğin yalnız yükselen değil; genişleyen, çeşitlenen ve partisizleşen bir olguya dönüştüğünü savunan eser, Türkiye’de yeni milliyetçi merkezin imkânlarını, gerilimlerini ve yön arayışlarını tartışmaktadır.